

ΕΚΠ.

ΣΚ

2623.

επιγ 2623 CK

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου

2
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ

867—1453

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ
ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΜΕ ΠΟΛΛΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΚΑΙ ΧΑΡΤΑΣ

92
ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ 2

Ἄριθ. ἐγκρ. ἀποφάσεως 41795

ἡμερομ. 3 Αὐγούστου 1933

Ἀντίτυπα 2.250

Ἄριθμός ἀδείας κυκλοφορίας 62431

10-11-33

Τιμὴ μετὰ βιβλιοσήμου Δρ. 59.—

Τιμὴ ἄνευ βιβλιοσήμου 38.70

Βιβλιόσημον 15.50

Φόρος ἀναγκ. δανείου 4.80

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

CK

2623

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α. Ε.

ΑΘΗΝΑΙ — ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 8

1933

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου

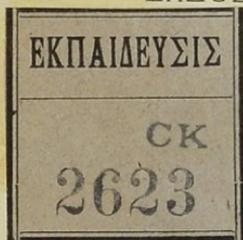
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

867—1453

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ
ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ
ΜΕ ΠΟΛΛΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΚΑΙ ΧΑΡΤΑΣ

Ἄριθ. ἐγκρ. ἀποφάσεως 41795
ἡμερομ. 3 Αὐγούστου 1933
Ἄντίτυπα 2.250

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΚΔΟΣΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α. Ε.
ΑΘΗΝΑΙ — ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 8
1933

Τὰ γνήσια αντίτυπα φέρουν τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως.

A. Δερενίκου

ΚΝΤ 1033/1933.

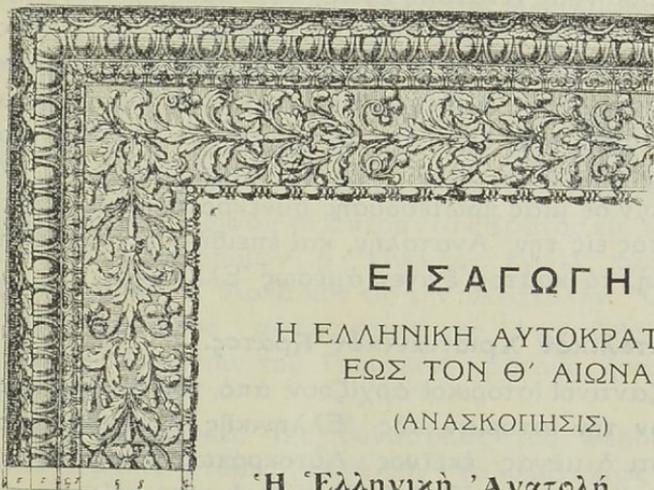
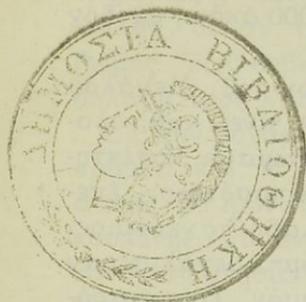
Τὸ μέγιστον καὶ πολυσήμαντον τμήμα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο τῆς Δ' Γυμνασιακῆς τάξεως, ἐκτίθεται ἐνταῦθα ὀπωσοῦν ἐκτενῶς, πρὸ παντός με στενωπότην σχέσιν πρὸς τὴν ἄλλην Μεσαιωνικὴν ἱστορίαν, Εὐρωπαϊκὴν καὶ Ἀνατολικὴν. Τοιοῦτοτρόπως γίνεται περισσότερον εὐνόητος ἡ Βυζαντινὴ ἱστορία καὶ ἐξαίρεται δεόντως τὸ μέγα ἐθνικὸν καὶ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τοῦ Βυζαντίου. Αὕτη ἰδίως ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια τοῦ συγγραφέως, νὰ ἐξάρη ἀφ' ἑνὸς τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, τὴν ὁποῖαν ἀπειργάσθη ἡ Μεσαιωνικὴ ἡμῶν μοναρχία, ἀφ' ἑτέρου τὴν διάδοσιν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης τῶν ἀγαθῶν τοῦ Ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποῖου τὸ Βυζάντιον διετέλεσεν ὁ πιστὸς θεματοφύλαξ.

Διὰ νὰ ἐκτίθενται ζωηρότερον τὰ γεγονότα καὶ νὰ παριστάνωνται ὡς ἀμερολήπτως ἐκτιθέμενα συχνὰ παρατίθενται περικοπαὶ καὶ ἀπὸ παλαιοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ἀπὸ συγχρόνους μὲ ἡμᾶς ἐπιφανεῖς ἱστορικοὺς. Διὰ νὰ ἐρμηνευθῇ δὲ τὸ κείμενον καὶ μὲ σκόπιμα ἐποπτικὰ μέσα, δίδεται ἰδιαιτέρα προσοχὴ εἰς τὴν εἰκοσιονογράφησιν. Ἱστορικοὶ συνοπτικοὶ χάρται, πρωτότυποι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δεικνύουν τὰς διαφόρους πολιτικὰς φάσεις τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ἄλλη εἰκονογράφησις θὰ εἶναι πλουσία, καὶ ἰδίως αὐθεντικὴ. Δὲν περιορίζεται δὲ αὕτη μόνον εἰς τὰ ὀνομαστά ἔργα τέχνης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀπεικόνισιν σκηνῶν τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου ἀπὸ διάφορα μνημεῖα. Ἡ ἀπὸ πρωτοτύπων μνημείων εἰκονογράφησις εἶναι σπουδαῖον στοιχεῖον πρὸς ἀναδημιουργίαν τοῦ παρελθόντος.

ΑΔ. ΑΔ.

Σημ.—Γεγονότα τινὰ ἢ χρονολογίαι εἶναι διάφοροι ἀπὸ τὰς συνήθως ἀναγεγραφομένας συμφώνως πρὸς τὰς νεωτάτας ἐρεῦνας (π.χ. τὸ 843 εἶναι τὸ ἀληθὲς ἔτος τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, τὸ 960 τὸ ἔτος τῆς πρώτης ἐπιδρομῆς τῶν Ρῶς κ. λ.)

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
ΕΩΣ ΤΟΝ Θ' ΑΙΩΝΑ

(ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΙΣ)

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολή.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 4. αἰῶνος μ. Χ. συνέβησαν μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἔκλεισαν τὴν ἀρχαίαν περίοδον τῆς ἱστορίας καὶ ἤνοιξαν τὴν Μεσαιωνικὴν. Τὰ μεγάλα αὐτὰ γεγονότα ἦσαν ἀφ' ἑνὸς ἡ Ἐπιδρομὴ τῶν Βαρβάρων καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἀφ' ἑτέρου ἡ ὀριστικὴ ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Συνέπεια αὐτῶν ὑπῆρξε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4. αἰῶνος ἡ ἴδρυσις μεγάλης Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Ἀνατολήν, τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας (325). Μετὰ ἕνα καὶ ἡμισυ αἰῶνα τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος τῆς Δύσεως κατεστράφη ἀπὸ τὰς

ἐπιδρομὰς τῶν Βαρβάρων, δηλαδὴ τῶν Γερμανῶν (476), καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἰδρύθησαν εἰς τὴν Εὐρώπῃ πολλὰ χριστιανικὰ Βαρβαρικὰ βασίλεια. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅμως ἐξηκολούθησε ν' ἀκμάζη ἐπὶ 1000 ἀκόμη σχεδὸν ἔτη ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν κατακτήσεων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὀλόκληρος ἡ Ἀνατολὴ εἶχε γίνει καθ' ὀλοκληρίαν Ἑλληνικὴ. Κατόπιν δέ, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι κατέκτησαν αὐτὴν, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐστερεώθη περισσότερον, ἐπεξετάθη δὲ καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἔγινε δηλαδὴ παγκόσμιος. Ἀργότερα ὁ Ἑλληνισμὸς ἔλαβεν ἀκόμη μεγαλυτέραν ζωὴν ἀπὸ τὸν θριαμβεύοντα Χριστιανισμὸν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἔγινε, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μετὰ Χριστόν, τὸ μᾶλλον πολυάνθρωπον καὶ τὸ μόνον πολιτισμένον μέρος τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἐκεῖνας χώρας ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἵδρυσεν παρὰ τὸν Βόσπορον, ἐκεῖ ὅπου ἦτο τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον, νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κόσμου, τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μὲ τὴν ἵδρυσιν δὲ μιᾶς πρωτευούσης συνεκροτήθη καὶ ἰδιαίτερον κράτος εἰς τὴν Ἀνατολὴν, καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἀνατολὴ ἦτο Ἑλληνικὴ, τὸ κράτος ἔγινεν ἀμέσως Ἑλληνικόν.

Τὸ Ἀνατολικὸν Χριστιανικὸν Κράτος.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας (325), διότι ὁ μέγας ἐκεῖνος Αὐτοκράτωρ ἐνίσχυσε τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Διὰ τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου (325) ἔβαλε τὰ θεμέλια ἐνὸς μεγάλου Ἑλληνικοῦ κράτους, τοῦ ὁποῦ αἱ ἀσάλευτοι ἠθικαὶ δυνάμεις ἦσαν ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Ὁρθοδοξία. Ἡ μεγάλη ἐκεῖνη Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ὀνομάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν Βυζαντινὴ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς πρωτευούσης αὐτῆς.

Ἐκτὸς τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἔδιδαν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Ὁρθοδοξία, καὶ ἄλλα αἴτια συνετέλεσαν εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους. Ἦσαν δὲ ταῦτα τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, διότι ὁ Αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ ὄλων τῶν λαῶν ὡς κοσμοκρά-

τωρ. Ἦτο ὁ διάδοχος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ συγχρόνως ὁ διάδοχος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τοιουτοτρόπως ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία συνεκέντρωσε τὴν διπλὴν δόξαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ρώμης. Ἦτο σεβαστὴ εἰς ὅλους τοὺς βαρβάρους, εἰς ὅλους δηλαδὴ τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου.

Εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Κράτους συνετέλεσε προσέτι καὶ ἡ ὑπέροχος τοποθεσία τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἔκειτο εἰς τὸ μέσον τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκυβερνῶντο ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἦσαν γνήσια Ἑλληνικαὶ χῶραι. Ἡ δὲ ἰσχυρὰ πολιτικὴ διοργάνωσις τῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ μόνη κρατικὴ δύναμις εἰς ὅλον τὸν κόσμον κατὰ τὸν Μεσαίωνα.

Οἱ πρῶτοι Αὐτοκράτορες.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκυβέρνων τὸν κόσμον, ὅπως καὶ ἐκεῖνος, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἷς ἐκ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὁ Μέγας Θεοδοσίος, ὅτε ἀπέθνησκεν, ἐμοίρασε τὸ ἀπέραντον Κράτος εἰς τοὺς υἱοὺς του, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Ὀνώριος ἔγινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Δύσιν, ὁ Ἀρκάδιος εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ πρῶτος λοιπὸν ἰδιαίτερος αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς, μετὰ τὴν ὀριστικὴν διαίρεσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἦτο ὁ Ἀρκάδιος (395).

Οἱ Αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας τοῦ Θεοδοσίου δὲν ἦσαν μεγάλοι ἄνδρες, κατὰ τὴν παλαιὰν ὄμως περίοδον αὐτὴν, τὸν 5. αἰῶνα, τὸ Ἀνατολικὸν Χριστιανικὸν κράτος ἐπάλαιε γενναίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν. Οἱ Γότθοι ἔκαμναν μεγάλας καταστροφάς, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἐνίκηθησαν καὶ οἱ Πέρσαι. Ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς ἔσωσε τὸ Κράτος ἀπὸ τὸν φοβερὸν Ἀτίλαν, τὸν βασιλέα τῶν Οὐννων. Ἐπίσης καὶ οἱ διάδοχοί του ἠγωνίσθησαν ἀποτελεσματικῶς ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἐσώθη ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, καὶ ἰδίως τοὺς Γερμανοὺς, οἱ ὁποῖοι κατέστρεψαν τὴν Ρώμην καὶ τὸ κράτος τῆς Δύσεως.

Συγχρόνως ἡ διοίκησις ἔκαμε μεγάλας προσπάθειάς διὰ

νά ἐνισχύση ἐσωτερικῶς τὸ Κράτος. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἦτο ἀκμαῖος εἰς ὅλας τὰς χώρας αὐτοῦ. Οἱ Αὐτοκράτορες, οἱ Μεγάλοι ἱεράρχαι ἐνίσχυσαν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία ἔγινεν ἰσχυρὸς ἐθνικὸς δεσμὸς μεταξύ τῶν ὑπηκόων τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἄλλος δεσμὸς ἦτο ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Εἰς τοὺς ἀειμνήστους λοιπὸν Αὐτοκράτορας τοῦ 5. αἰῶνος ὀφείλεται ἡ δημιουργία τοῦ μεγάλου Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἡ Ἰουστινιανός.

Ὁ πρῶτος μέγας Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ὑπῆρξεν ὁ Ἰουστινιανός. Ἡ μακροτάτη βασιλεία αὐτοῦ εἶναι μεγάλη ὄχι μόνον διὰ τὴν Βυζαντινὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν (ἐβασίλευσε τὸ 527 -- 565).

Ὁ Ἰουστιανὸς συνέλαβεν εἰς τὸν μεγοπράγμονα νοῦν αὐτοῦ τὸ μέγα σχέδιον νὰ ἐκδιώξη τοὺς ἐπιδρομεῖς Γερμανοὺς ἀπὸ τὰς χώρας τῆς Δύσεως καὶ ν' ἀναστηλώσῃ τὴν παλαιὰν Αὐτοκρατορίαν. Κατέστρεψε δύο βαρβάρικα βασίλεια, τὸ βασίλειον τῶν Ὄστρογόθων εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸ βασίλειον τῶν Βανδῆλων εἰς τὴν Ἀφρικὴν, οὕτως αἱ δύο μεγάλαι ἐκεῖναι χώραι ἢ Ἰταλία καὶ ἡ Β. Ἀφρική, ἀπετέλεσαν μέρος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπέκρουσε τοὺς Πέρσας, καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην τοὺς βαρβάρους τοῦ βορρᾶ, οἱ ὅποιοι ἔκαμαν φοβεράς ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Κράτος. Οἱ βάρβαροι οὗτοι ἦσαν οἱ παλαιοὶ Οὐννοι, καὶ νέοι πολὺ φοβεροὶ βάρβαροι, οἱ Ἀβαροι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Σλάβοι, οἱ ὅποιοι ἐνεφανίσθησαν ἀπὸ τότε εἰς τὴν Χερσονήσον τοῦ Αἴμου καὶ ἔσχον μεγάλην καὶ ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν εἰς τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Συγχρόνως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξετέλει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μεγάλα ἔργα πολιτισμοῦ, τὰ ὅποια ἔκαμαν ἀθάνατον τὸ ὄνομά του εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἐβασίλευσε εἰς τὴν ἀπέραντον παλαιὰν νομοθεσίαν καὶ ἐξέδωκε σπουδαιοτάτας Συλλογὰς νόμων. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ Ἰουστινιανέως νομοθεσία εἶναι ἡ βάση τοῦ δικαίου. Ἐχων βοηθὸν τὴν σύζυγόν του, τὴν Αὐτοκράτειραν Θεοδώραν, εἰργάσθη

δραστηρίως πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς βαρβάρους λαούς, ἵδρυσε πλεῖστα φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, ἐξετέλεσε μεγάλα δημόσια, ἤτοι κοινωφελῆ ἔργα. ἔκτισε πολυαριθμούς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια, ἔδωκε δὲ εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν τὴν «Μεγάλην ἐκκλησίαν» αὐτῆς, τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, καὶ ἔκτοτε ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἔλαβε τὸν θεμελιώδη χαρακτήρα αὐτῆς καὶ ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμὴν. Συγχρόνως ἐνεψύχωσε τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἔγινεν ὁ σταθμὸς τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ τὸ κέντρον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστιανοῦ (565—610).

Μὲ τὸ μέγα ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπετεύχθη ἡ κατίσχυσις τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἡ ὀριστικὴ συγκρότησις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Δὲν ἐπέτυχεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ ὄνειρόν του, νὰ ἰδρῦσῃ παγκόσμιον κράτος, ἀλλὰ κατάρθωσε τὰ στερεωθῆ καὶ νὰ μεγαλοουργῆσῃ ἐπὶ ἐννέα αἰῶνας ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπολέμησαν καὶ αὐτοὶ γενναίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν. Οἱ πλεόν ἐπικίνδυνοι ἦσαν οἱ Πέρσαι, ἀλλὰ μετὰ μακροὺς ἀγῶνας κατετροπώθησαν καὶ οὗτοι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (περὶ τὸ 600) συνέβησαν μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα :

1ον. Οἱ Λ ο γ γ ο β ἄ ρ ο ι (οἱ μετὰ ταῦτα Λομβαρδοί, οἱ τελευταῖοι Γερμανοὶ ἐπιδρομεῖς) ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

2ον. Οἱ νέοι ἐχθροί, οἱ Σ λ ἄ β ο ι, ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου.

Ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου (610—717).

Μετὰ τὸν οἶκον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἷς ἥρως Αὐτοκράτωρ ὁ Ἡράκλειος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἐκινδύνευσεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς ἐχθροὺς αὐτῆς τοὺς Πέρσας.

Ὁ Ἡράκλειος ἐπεχείρησε πολλὰς ἐνδόξους ἐκστρατείας εἰς τὴν Περσίαν, τὰς ὁποίας ὠδήγει ὁ ἴδιος. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσώθη ἀπὸ τὴν

πολιορκίαν τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀβάρων (626). Μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ὁ Ἡράκλειος κατετρόπωσε τοὺς Πέρσας καὶ οὗτοι ταπεινωμένοι ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψε θριαμβεύων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔπειτα ἔφερεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὸν τίμιον Σταυρόν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀρπάσει οἱ Πέρσαι (629).

Αἰφνιδίως ὅμως ἐνέσκηψεν ἀπὸ τὸν Νότον εἷς νέος φοβερὸς ἐχθρὸς, οἱ Ἀραβες. Τὴν δύναμίν των ὀφείλουν οἱ Ἀραβες εἰς τὸν φανατισμὸν τῆς νέας αὐτῶν πίστεως. Ὁ προφήτης αὐτῶν Μωάμεθ ἐκήρυξεν εἰς αὐτοὺς τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰσλάμ, ἡ ὁποία περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον. Οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτὴν λέγονται Μ ο υ σ ο υ λ μ ἄ ν ο ι (πιστοί).

Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Προφήτου ἤρχισαν οἱ Ἀραβες τὸν ἱερὸν πόλεμον (632). Ἐπιπίπτουν ὡς κεραυνός, καταστρέφουν τὸ Περσικὸν κράτος, κυριεύουν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Αἱ δύο αὗται μεγάλαι καὶ Ἑλληνικώταται χῶραι ἐχάθησαν ἀπὸ τότε ὀριστικῶς διὰ τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἐπειτα κατακτοῦν τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἰσπανίαν. Μόλις ἐπέρασαν ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ, καὶ οἱ Ἀραβες εἶχον ἰδρύσει ἕν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κράτη, ποῦ ἐγνώρισεν ἡ ἱστορία, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν ἕως τὰ Πυρραῖα.

Τὸ ἀπέραντον Ἀραβικὸν κράτος διεμελίσθη ταχέως εἰς τρία μεγάλα Μουσουλμανικὰ κράτη: τῆς Ἀσίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Β α γ δ ἄ τ η ν, τῆς Ἀφρικῆς μὲ πρωτεύουσαν τὸ Κ ἄ ῖ ρ ο ν καὶ τῆς Ἰσπανίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κ ο ρ δ ο ῦ η ν. Τὰ Ἀραβικὰ ταῦτα κράτη ὀνομάζονται Χαλιφᾶτα καὶ οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν Χαλίφαι (τοποτηρηταὶ τοῦ Μωάμεθ).

Ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἤρχισεν ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία πολὺ σκληρὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον διεξήγαγε γενναίως ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Δ΄ ὁ Πωγωνᾶτος ἔσωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ λυσσώδεις ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων (677). Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἡ Θεσσαλονίκη ἀπέκρουσε τοὺς

Σλάβους καὶ ἔγινε μεγάλη. Ἀργότερα οἱ Ἀραβες ἐπολιόρκησαν διὰ δευτέραν φοράν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπέκρουσε δὲ τότε τὴν ἐπιδρομὴν ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος (717). Οἱ ἡρώϊκοὶ Ἕλληνες Αὐτοκράτορες ἔσωσαν τὸν Ἑλληνισμόν, τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὸν πολιτισμόν, ἀνεγνώρισεν δὲ τότε καὶ αὐτὴ ἡ Εὐρώπη ὅτι ὀφείλει εἰς αὐτοὺς τὴν σωτηρίαν αὐτῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν σκληρῶν ἀγώνων ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀράβων συνετελέεσθη ὀλοκληρωτικῶς ἡ συγκρότησις τοῦ Κράτους εἰς γνησίαν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ γλῶσσα, ἡ διοίκησις, ἡ Ἐκκλησία, ὅλα ἦσαν Ἑλληνικά. Τότε ἐποιήθησαν οἱ κατασκευαστικοὶ ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι, ὡς εὐχαριστήρια διὰ τὰς νίκας ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου καὶ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἶναι μεγάλαι θρησκευτικαί, ἀλλὰ καὶ ἐθνικαί συγχρόνως ἑορταί, αἱ ὁποῖαι συνδέουν ἀδιαρρήκτως ἡμᾶς μετὰ τοὺς Βυζαντινοὺς προγόνους.

Ἡ Ἀναγέννησις διὰ τῶν Ἰσαύρων.

Ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος, ὁ ὁποῖος ἀπέκρουσε τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀράβων (717) καὶ ἔσωσε τὸ Κράτος, ἦτο ὁ ἀρχηγέτης σπουδαιοτάτης δυναστείας Αὐτοκρατόρων. Οἱ Ἰσαυροὶ, ὡς ἐλέγοντο οἱ Αὐτοκράτορες οὗτοι, διότι κατήγοντο ἀπὸ τὴν Ἰσαυρίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐπολέμησαν γενναίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κράτους καὶ ἔσωσαν αὐτὸ ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἰδίως οἱ πρῶτοι δύο Ἰσαυροὶ, ὁ Λέων Γ' καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνος Ε', οἱ ὁποῖοι ἐβασίλευσαν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ 8. αἰῶνος (718—755) ὑπῆρξαν μεγάλοι Αὐτοκράτορες καὶ ἀφήκαν ἔνδοξον μνήμην εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὸν λαὸν τοῦ Βυζαντίου.

Ἐνδόξως ἐπολέμησαν κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ Λέοντος Γ', ὁ Κωνσταντῖνος Ε' καὶ ὁ Λέων Δ'. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 8. αἰῶνος οἱ Ἀραβες δὲν κατῴρθωσαν πλέον νὰ ἐπιχειρήσουν μεγάλας ἐκστρατείας εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Δὲν ἔπαυσαν ὁμως νὰ ἐνοχλοῦν ἐπὶ

πολλούς ακόμη αιώνας την Βυζαντινήν Αυτοκρατορίαν και οί πόλεμοι μεταξύ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀράβων ἦσαν συνεχεῖς εἰς τὰ Ἀνατολικά σύνορα ἕως τὸν 11. αἰώνα.

Ἄλλος ἐπίφοβος ἐχθρὸς ἦσαν οἱ Βούλγαροι, οἱ ὁποῖοι μάλιστα εἶχον ἐγκατασταθῆ πολὺ πλησίον τῆς Αυτοκρατορίας, εἰς τὰς χώρας μεταξύ τοῦ Δουνάβειος καὶ τοῦ Αἴμου. Ὁ ἠρωϊκὸς Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ε΄ (741—775) ἐπεχείρησεν ἐναντίον αὐτῶν ἐννέα ἐκστρατείας. Ἄλλ' ὁ φοβερὸς αὐτῶν ἀρχηγὸς Κροῦμμος ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Τέλος ὁ γενναῖος Αὐτοκράτωρ Λέων Ε΄ ὁ Ἀρμένιος ἔκαμε τρομακτικὴν σφαγὴν εἰς τοὺς Βουλγάρους παρὰ τὴν Μεσημβρίαν (817), Ἐκτοτε ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ἐτόλμησαν οἱ Βούλγαροι νὰ κάμουν ἐπιδρομὴν εἰς τὸ Κράτος.

Μεγάλην ὅμως δύναμιν ἔλαβον κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον οἱ Ἀραβες πειραταί, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο Σαρακηνοὶ ἢ Ἀγαρηνοὶ, καὶ οἱ ὁποῖοι ἤρχισαν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 9. αἰῶνος νὰ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ παράλια. Σαρακηνοὶ μάλιστα πειραταί ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν κατέλαβον τὴν μεγαλόνησον Κρήτην (825) καὶ ἵδρυσαν Μωαμεθανικὸν πειρατικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἔγινεν ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα ὁ τρόμος τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν. Μετ' ὀλίγον χρόνον κατέλαβον Ἀραβες τῆς Βορείου Ἀφρικῆς καὶ τὴν μεγαλόνησον Σικελίαν. Εἰς ἀντιστάθμισμα ἢ Αὐτοκρατορία κατώρθωσε ν' ἀφομοιώσῃ τοὺς Σλάβους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Νότιον Ἑλλάδα, καὶ προσέτι ν' ἀποκτήσῃ μακρινήν, ἀλλὰ πλουσιωτάτην ἐπαρχίαν, τὴν Κριμαίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ πόλις Χερσῶν ἔγινεν μία ἀπὸ τὰς πλουσιωτέρας Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

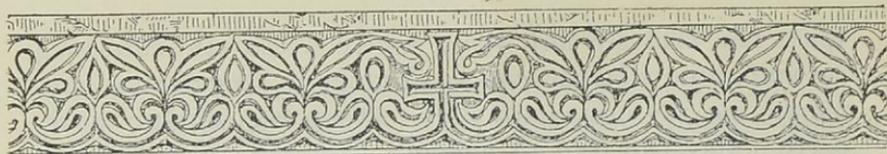
Ἡ μεταρρύθμισις.

Οἱ Ἰσαυροὶ βασιλεῖς ἔγιναν ὀνομαστοὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν, διότι ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιφέρουν εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν κοινωνίαν ριζικὴν ἀναμόρφωσιν. Ἡ μεγάλη αὕτη προσπάθειά των εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ὄνομα Εἰκονομαχία, διότι ἐστρέφετο κυρίως ἐναντίον τῆς μέχρι λατρείας τιμῆς τῶν εἰκόνων. Ἡ λα-

τρεῖς τῶν εἰκόνων καὶ τῶν Ἀγίων λειψάνων ἐθεωρήθη ὡς ἐπίδρασις εἰδωλολατρίας. Ἐπίσης ἡ ὑπερβολικὴ ἀφοσίωσις εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἐστρεψίτο ἡ κοινωνία ἀπὸ τὰ χρήσιμα στοιχεῖα καὶ ἡ πολιτεία ἀπὸ στρατιώτας, ἔφερε βλάβην εἰς τὸ Κράτος. Ἡ καταδίωξις ὅμως τῶν εἰκόνων ἦτο ἐν μέρος μόνον τοῦ προγράμματος τῶν Εἰκονομάχων βασιλέων. Οἱ δύο πρῶτοι Ἰσαυροὶ, ὁ Λέων Γ' καὶ ὁ υἱὸς του Κωνταντῖνος Ε', ἐξέδωκαν σπουδαιοτάτους νόμους, διὰ τῶν ὁποίων ἐπροσπάθησαν νὰ διορθώσουν τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν «εἰς τὸ φιλανθρωπότερον». Διὰ τῶν νόμων αὐτῶν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι βασιλεῖς ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιβάλουν ὀλόκληρον κοινωνικὴν μεταρρύθμισιν, νὰ στερεώσουν τοὺς δεσμοὺς τῆς οἰκογενείας, νὰ ἐνισχύσουν τὰς πτωχὰς καὶ ἐργατικὰς τάξεις, νὰ διαδώσουν τὴν παιδείαν. Ἡ μεγάλη ἀπόπειρα αὐτῶν πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς ἐκκλησίας ἀπέτυχεν. Πολλοὶ ὅμως ἀπὸ τὰς εὐγενεῖς ἰδέας ἐκεῖνας ἐπεκράτησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐνῶ εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἐφηρμόσθησαν μόλις ἐπ' ἐσχάτων καὶ κατόπιν πολλῶν ἀγώνων.

Ἡ Αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία (780—802) ἐπροσπάθησε νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν καὶ συνεκάλεσε τὴν ἐν Νικαίᾳ Β' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (787), ἡ ὁποία ἐπέβαλεν εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν πρὸς τὰς εἰκόνας τιμὴν. Ἡ βασιλεία τῆς Εἰρήνης εἶναι ἀξιωματικὸς, διότι κατ' αὐτὴν ἀνήλθον εἰς μεγίστην δύναμιν δύο μεγάλοι λαοί, οἱ Ἀραβες εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ οἱ Φράγκοι εἰς τὴν Δύσιν (κατὰ τὸ 800).

Ὁ τελευταῖος εἰκονομάχος Αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ Θεόφιλος (829—842), ἱκανὸς καὶ εὐσεβὴς βασιλεὺς. Ἄλλ' ὅλη ἡ κοινωνία εἶχε πλέον ἀποκάμει ἀπὸ τὰς μεγάλας ἐκεῖνας ἐσωτερικὰς ταραχὰς. Διὰ τοῦτο ἡ εὐσεβὴς σύζυγος τοῦ Θεοφίλου Θεοδώρα ἐκάλεσε σύνοδον (843), ἡ ὁποία «ἀνεστήλωσε τὰς ἀγίας εἰκόνας». Ἡ ἐκκλησία ἡμῶν ἐορτάζει κατὰ τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς μεγάλης Σαρακοστής τὴν Ἐορτὴν τῆς Ὁρθοδοξίας ὡς θρίαμβον αὐτῆς ἐναντίον πάσης αἱρέσεως καὶ κακοδοξίας.

Βυζαντινὸν κόσμημα (γλυπτόν).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΑΛΛΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΤΑ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ Θ' ΑΙΩΝΟΥ

Μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν Ἀγίων εἰκόνων ἐστερεώθη ὀριστικῶς ἡ Ὁρθοδοξία, ἡ ὁποία ἦτο τὸ ἰσχυρὸν θεμέλιον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Τοιοῦτοτρόπως ἔληξεν ὁ κοινωνικὸς ἀγὼν, ὁ ὁποῖος εἶχε συνταράξει τὸ Κράτος ἐπὶ 120 ἔτη. Κατὰ τὸν μακρὸν ἐκείνον ἀγῶνα, ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία ἔλαβε νέας δυνάμεις καὶ στερεωτέραν συγκρότησιν. Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἐγένεν ἰσχυροτέρα καὶ ἀνυψώθη εἰς λαμπροτάτην ἀκμὴν, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 9. αἰῶνος.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ πατριάρχου Φωτίου.

Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου ἤρχισε ν' ἀναλαμβάνη δυνάμεις τὸ Κράτος καὶ ν' ἀκμάζη εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεόφιλος ἦτο φιλόκαλος βασιλεὺς, ἔκτισε παλάτια, ἐπροστάτευσεν τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Εἰς μεγάλην ἰδίως ἀκμὴν ἔφθασεν ἡ παιδεία ἐπὶ τοῦ καίσαρος (ἄρχοντος) Βάρδα, ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε τὸ Κράτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου. Ὁ καίσαρ Βάρδας ἀναδιωργάνωσε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως (κατὰ τὸ 850)

καὶ κατέστησεν αὐτὸ λαμπρότατον κέντρον πνευματικῆς κινήσεως, εἰς τὸ ὁποῖον σοφοὶ καθηγηταὶ ἐδίδασκον τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μέγας ἦτο ὁ ζήλος διὰ τὴν παιδείαν, ἀνεφάνησαν δὲ διαπρεπεῖς λόγιοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων διέλαμπε διὰ τὴν παιδείαν αὐτοῦ ὁ πατριάρχης Φώτιος. Ἐκτοτε δὲν ἔπαυσαν νὰ καλλιεργοῦνται μὲ ζήλον τὰ γράμματα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ καθ' ὅλους τοὺς μετέπειτα αἰῶνας νὰ διατρέπουν ἐπιφανεῖς λόγιοι καὶ συγγραφεῖς.

Ἡ Ἐκκλησία.

Ὁ μακρὸς ἀγὼν κατὰ τῆς Εἰκονομαχίας κατέστησε πολὺ ἰσχυρὰν τὴν Ἀνατολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ὁ θρίαμβος τῆς Ὀρθοδοξίας ἔδωκεν εἰς αὐτὴν δυνάμεις διὰ νὰ ἐργασθῆ δραστηρίως πρὸς διάδοσιν τῆς πίστεως εἰς τοὺς βαρβάρους. Προσέτι συνέδεσεν αὐτὴν τόσον στενῶς μὲ τὸν Ἑλληνισμόν, ὥστε ἔγινεν ἀληθῶς Ἐθνικὴ Ἐκκλησία, διὰ τοῦτο ἢ Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία λέγεται Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν οἱ μεγάλοι ἱεραπόστολοι Μεθόδιος καὶ Κύριλλος ἐκήρυξαν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τοὺς Σλάβους τοῦ Ἄνω Δουνάβεως. Ἡ μνήμη τῶν Ἀγίων ἐκείνων ἀνδρῶν ἔμεινεν ἀθάνατος εἰς ὅλους τοὺς Σλαβικοὺς λαοὺς, διότι διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐσώθησαν οἱ Σλάβοι ἀπὸ τὴν δουλείαν καὶ τὴν καταστροφὴν. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἀντετάχθη μετὰ σθένους ἐναντίον τῶν ἀξιώσεων τοῦ πάπα, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ πατριάρχης Φώτιος ἠγέρθη σθεναρὸς ὑπέρμαχος τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ οὕτως ἐπῆλθε τὸ σχίσμα, ἧτοι διάσπασις, μεταξὺ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πάπας τῆς Ρώμης καὶ ἡ ὁποία ἐλέγετο Καθολικὴ, καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας πνευματικὸς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐλληνισμός.

Ἡ βαθεῖα καὶ ὀρθή θρησκευτικὴ πίστις, ἡ Ὁρθοδοξία, συνεταυτίσθη τελείως μὲ τὸ ἔθνικόν αἴσθημα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φωτίου ἡ Κωνσταντινούπολις διέτρεξε μέγαν κίνδυνον ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν νέων βαρβάρων, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο ἀπὸ τὸν Βορρᾶν καὶ ἐλέγοντο Ρῶς (Ρῶσοι). Ἡ γενναία ἄμυνα τῶν κατοίκων καὶ τὸ ὑγρὸν πῦρ ἔσωσεν τὴν πρωτεύουσαν (860). Οἱ κάτοικοι ἀπέδωκαν τὴν σωτηρίαν τῶν εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Παναγίας, ἡ ὁποία εἶχε σώσει τὴν πόλιν πρωύτερα καὶ ἀπὸ τὸν Χοσρόην (626) καὶ ἀπὸ τὸν Μωαβίαν (677). Τὴν σωτηρίαν τῆς Χριστιανικῆς πρωτεύουσας ἀπὸ ὅλους τοὺς βαρβάρους ἐξύμνησαν μὲ τὸν νικητήριον παιᾶνα, ὁ ὁποῖος ψάλλεται ἐπὶ αἰῶνας καὶ σήμερον εἰς τὰς Ἐκκλησίας :

«Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια

Ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια...»

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Εἰκονομαχίας ἔλαβεν ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία τὴν γνησίαν αὐτῆς διαμόρφωσιν ὡς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Μεσαίωνος. Κάθε παλαιὰ ἀνάμνησις καὶ σύνδεσμος μὲ τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν ἐξηφανίσθη καὶ τὸ μέγα Χριστιανικὸν κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἔγινεν Ἑλληνικὸν ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς τύπους. Ἐσυστηματοποιήθη εἰς ὅλας τὰς χώρας τοῦ Κράτους ἡ διοικητικὴ διαίρεσις εἰς θέματα, ἥτοι εἰς πολλὰς ἐπαρχίας, ἐνῶ πρωύτερα ἡ Αὐτοκρατορία διηρεῖτο εἰς δύο μεγάλα τμήματα, τὰ ὅποια ἐλέγοντο ἐπαρχότητες. Ἡ νέα διαίρεσις εἰς θέματα συνετέλεσεν εἰς εὐκολωτέραν ἄμυναν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, διότι εἰς κάθε θέμα ἦτο στρατωνισμένον καὶ ἐν σώμα στρατοῦ, ἔτοιμον νὰ βαδίσῃ ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Προσέτι συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν παντοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, διότι οἱ σ τ ρ α τ η γ ο ί, οἱ διοικηταὶ τῶν θεμάτων, εἰργάζοντο δραστηρίως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Ἐν γένει ὀλόκληρος ὁ βίος τοῦ Κράτους, καὶ ὁ ἐπίσημος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς, ἔλαβεν ἔντονον Ἑλληνικὸν χαρα-

κτῆρα. Ἡ χρῆσις τῆς Λατινικῆς γλώσσης εἶχε πρὸ πολ-
λοῦ ἐγκαταλειφθῆ καὶ εἰς τὸν δημόσιον βίον, ἀκόμη καὶ
αἱ ὀνομασίαι τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἄλλων ὑπαλλήλων,
εἶχον γίνεαι αἱ περισσότεραι Ἑλληνικαὶ (στρατηγός, χι-
λίσρχος εἰς τὸν στρατόν, οἱ ὑπουργοὶ ἐλέγοντο λογοθέ-
ται κ. λ.). Ἀπὸ τὸν 9. αἰῶνα ἰδίως ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρα-
τορία ἔλαβεν ὅλους τοὺς ἰδιάζοντας χαρακτήρας αὐτῆς,
δηλαδὴ τὴν μεγάλην θρησκευτικότητα, τὸν γνήσιον Ἑλ-
ληνικὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ὑπερηφάνειαν ὅτι εἶναι ἡ μόνη
πολιτισμένη καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν Χριστιανικὴ Αὐτοκρατο-
ρία. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὑψώθη εἰς μεγάλην πολιτι-
κὴν δύναμιν καὶ ἔφθασεν εἰς ὕψιστον σημεῖον πολι-
τισμοῦ.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν καλύτερα τὴν ἔνδοξον ἱστορίαν τῆς
Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 9. αἰῶνος,
πρέπει νὰ ἴδωμεν συντόμως ποῖοι λαοὶ ἤκμαζον κατὰ
τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ εὐρίσκοντο εἰς σχέσεις φιλι-
κὰς ἢ ἐχθρικὰς μετὰ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος.

Οἱ Σλαβικοὶ λαοί.

Εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου καὶ πρὸς Β. αὐτῆς
ὑπῆρχεν ὁ μέγας ὄγκος τῶν Σλαβικῶν λαῶν. Εἰς τὸ
ἔσωτερικὸν τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχον ἐγκατασταθῆ ἀπὸ
τὸν 7. αἰῶνα πολυάριθμοι Σλάβοι, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Πε-
λοπόννησον. Οἱ Σλάβοι οὗτοι εἶχον γίνεαι κίνδυνος διὰ
τοὺς Ἑλληνικοὺς πληθυσμούς. Ἄλλ' οἱ Εἰκονομάχοι
αὐτοκράτορες εἰργάσθησαν πολὺ δραστηρίως, ὥστε ν' ἀ-
πορροφηθοῦν ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμόν, καὶ ἀπὸ
τὰ μέσα τοῦ 9. αἰῶνος οἱ ἐν Ἑλλάδι Σλάβοι καθυπετά-
γησαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄλλοι Σλαβικοὶ λαοὶ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Χερ-
σόνησον τοῦ Αἴμου καὶ εἶχον καταλάβει χώρας, αἱ
ὁποῖαι ἄλλοτε ἀνήκον εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατο-
ρίαν. Οἱ Σλάβοι οὗτοι ἦσαν οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι,
οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ Βόρειον μέρος τῆς
Χερσονήσου. Οἱ Σέρβοι δὲν εἶχον ἀκόμη προαχθῆ εἰς δύ-
ναμιν, ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἤδη ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν
Αὐτοκρατορίαν. Ὁ σκληρὸς ἀρχηγὸς τῶν Κροῦμμος εἶχεν
Ἀδαμαντίου Βυζαντ. Ἱστ. Δ' Γυμν. Ἐκδοσις Δευτέρα 1933 2

ιδρύσει βαρβαρικὸν βασίλειον μεταξύ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου, τὸ ὁποῖον ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας μὲ βαρβαρότητα Οὐννων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους* κατήγοντο οἱ Βούλγαροι. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Εἰκονομαχίας ἐταπεινώθησαν οἱ Βούλγαροι, καί, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Σλαβικοὶ λαοί, προσηλυτίσθησαν εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

Ὁ μεγαλύτερος Σλαβικὸς λαὸς ἦσαν οἱ Ρῶσοι (Ρ ὠ σ, ὅπως τοὺς ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί), οἱ ὁποῖοι μὲ μεγάλην ὀρμὴν κατήλθον, ὡς γνωρίζομεν, ἀπὸ τὸν μακρινὸν Βορρᾶν καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι Σλαβικοὶ λαοί, οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ρῶσοι, ἐσχετίσθησαν εἰς μέγαν βαθμὸν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

Ἐκτὸς ἄλλων μικροτέρων λαῶν, τοὺς ὁποίους θὰ συναντήσωμεν μὲ τὴν σειρὰν των, πρέπει ἰδιαίτερος νὰ μνημονευθοῦν οἱ δύο μεγάλοι λαοί, οἱ ὁποῖοι ἤκμαζον ἐπὶ τῆς Εἰκονομαχίας ἐκατέρωθεν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, πρὸς Α. οἱ Ἄραβες καὶ πρὸς Δ. οἱ Φράγκοι.

Οἱ Ἄραβες.

Κατὰ τὴν βασιλείαν τῆς Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, περὶ τὸ 800 μ. Χ., εἰς μεγίστην ἀκμὴν εἶχον φθάσει καὶ οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Φράγκοι. Οἱ Χαλίφαι Ἀρουν-άλ-Ρασίτ (ἦτοι Ἀαρὼν ὁ Δίκαιος) καὶ ὁ υἱὸς του Μαμούν, ὁ ὁποῖος ἤκμασεν ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου, ἐφημίσθησαν διὰ τὴν μεγάλην ἀγάπην πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας. Εἶχον πρωτεύουσαν τὴν μεγάλην πόλιν Βαγδάτην παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἔγιναν ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολλαὶ μεταφράσεις ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἀπὸ τότε ἤρχισαν οὗτοι νὰ καλλιεργοῦν λαμπρῶς τὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι μετεδόθησαν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπεδόθησαν ἰδίως οἱ Ἄραβες μὲ μέγαν ζῆλον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, τῆς Νομικῆς, τῆς Ἰατρικῆς, τῆς Γεωγραφίας, τῶν Μαθηματικῶν, τῆς Ἀστρονομίας. Τόσος μέγας ἦτο ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν Ἀράβων διὰ τὰς ἐπιστήμας, ὥστε λέγεται ὅτι εἰς μίαν συνθήκην εἰρήνης,

τὴν ὁποῖαν συνῆψεν ὁ Μάμουν μετὸν Ἑλληνα Ἀυτοκράτορα, ἐπρότεινεν ὡς κυριώτατον ὄρον τὴν παράδοσιν εἰς αὐτὸν βιβλίων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἐν γένει ὁ ἔξοχος πολιτισμὸς τῶν Ἀράβων ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, αἱ τέχνηαι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι αὐτῶν εἶναι κυρίως Ἑλληνικαί. Οἱ Ἀραβες ἐμμήθησαν εἰς ὅλα τὰς περιφήμους σχολὰς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὀλίγον ἔπειτα, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9. αἰῶνος, ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τῆς Ἀραβικῆς δυνάμεως εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐπικίνδυνοι μόνον ἔγιναν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὀρμητήρια τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Βορείου Ἀφρικῆς. Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί εἶχον στόλους ἰσχυροὺς, γνωρίζομεν δὲ ὅτι κατέλαβον τὴν Κρήτην καὶ τὴν Σικελίαν.

Εἰς πολὺ μεγάλην ἀκμὴν ἔφθασε τὸ Χαλιφικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἵδρυσαν οἱ Ἀραβες εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 8. αἰῶνος. Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Ἀραβικοῦ τούτου κράτους, ὁ Ἀβδουραχμὰν Α', ἔκαμε πρωτεύουσάν του τὴν Κορδοῦνην, ὅπου ἔκτισε τὸ περίφημον παλάτιον αὐτοῦ Ἀλκαζάρ. Κατὰ τὸν 9. αἰῶνα τὸ ἐν Ἰσπανίᾳ Ἀραβικὸν κράτος ἔφθασεν εἰς μεγάλην δύναμιν καὶ εἰς μεγάλην λάμψιν διὰ τῆς καλλιιεργείας τῶν γραμμάτων καὶ ἰδίως τῆς ποιήσεως.

Οἱ Φράγκοι.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 9. αἰῶνος αἱ μεγαλύτεραι δυνάμεις εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἦσαν ὁ πάπας καὶ οἱ Φράγκοι, γνωρίζομεν δὲ πόσῃ δυνάμει εἶχεν ἡ Φραγκικὴ Ἀυτοκρατορία, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἰδρύσει τὸ 800 ὁ Μέγας Κάρολος. Μετὰ τὸν θάνατον ὁμοῦ τοῦ μεγάλου τούτου βασιλέως (τὸ 814) οἱ υἱοὶ αὐτοῦ περιῆλθον εἰς ἔριδας καὶ κατέληξαν εἰς τὸ νὰ διαμοιράσουν μεταξὺ αὐτῶν τὸ κράτος διὰ τῆς περιφήμου συνθήκης τοῦ Βεροδοῦνου (843). Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἀπὸ τὸ ἀπέραντον κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐδημιουργήθησαν τρία κράτη, ἕκαστον ἐκ τῶν ὁποίων περιελάμβανε περίπου τὴν σημερινὴν Γαλλίαν, Ἰταλίαν, Γερμανίαν, καὶ ἀπὸ τότε

ἐτέθησαν αἱ ἀρχαὶ τῆς δημιουργίας τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Κατόπιν τὸ κράτος τῆς Ἰταλίας διηρέθη πάλιν εἰς ἄλλα μικρότερα κράτη. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου προέκυψαν δύο μεγάλα κράτη, τὸ Γαλλικὸν καὶ τὸ Γερμανικόν, πολλὰ δὲ μικρά, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σπουδαιότερον ἦτο τὸ κράτος τῆς Ἰταλίας, ὅπου εἶχε καὶ ὁ πάπας, ὡς κοσμικὸς κυρίαρχος, τὰ ἰδιαίτερα κράτη αὐτοῦ. Ἀργότερα, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὅταν ὁ δυναστικὸς οἶκος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐξέλιπεν εἰς τὴν Γερμανίαν, οἱ βασιλεῖς τῆς χώρας ταύτης, ὑπὸ ἄλλην δυναστείαν, κατάρθωσαν νὰ ἰδρῦσουν νέαν Δυτικὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν.

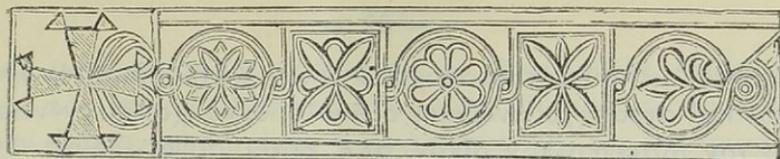
Αἱ χώραι τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9. αἰῶνος ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία εἶχε χάσει πολλὰς ἀπὸ τὰς χώρας, τὰς ὁποίας κατεῖχε πρότερον, ἀπετέλει ὅμως πάντοτε μέγα κράτος.

Εἰς τὴν Εὐρώπην κατεῖχε ὅλην τὴν χώραν πρὸς Νότον τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Αἴμου, δηλαδὴ τὴν Θράκην ἕως τὸν Αἴμον, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Νότιον Ἑλλάδα, ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον ἕως τὸ Ταίναρον. Ὅλαι αἱ νῆσοι πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Δυσμὰς ἀνήκον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ἡ μεγαλόνησος Κρήτη εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατεῖχεν ἡ Αὐτοκρατορία τὸ μέγιστον μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων εἶχον περιορισθῆ εἰς τὰ δυτικώτερα καὶ τὰ νοτιώτερα μέρη. Κατεῖχε προσέτι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων νήσων, πλησίον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὴν μεγάλην νῆσον Κύπρον.

Εἰς τὴν Δύσιν αἱ κτήσεις, τὰς ὁποίας εἶχεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἶχον περιορισθῆ. Οἱ Σαρακενοὶ πειραταὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Σικελίαν, εἰς δὲ τὴν Νότιον Ἰταλίαν με δυσκολίαν ἐκρατοῦντο οἱ Βυζαντινοί, διότι εἶχον νὰ παλαίσουν μὲ τοὺς Λομβαρδοὺς καὶ μὲ τὸν πάπαν.

Βυζαντινὸν κόσμημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Ἡ ἄνοδος εἰς τὸν θρόνον μιᾶς νέας δυναστείας, τῆς Μακεδονικῆς, ἤνοιξεν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν μακρὰν περίοδον μεγαλείου καὶ λαμπρότητος, καὶ τὸ μέγα Ἑλληνικὸν κράτος διήλθε σχεδὸν δύο αἰῶνας ὑψίστης ἀκμῆς καὶ δυνάμεως. Κατὰ τὸν 10. καὶ 11. αἰῶνα ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα κράτη, τὰ ὅποια ἐγνώρισεν ἡ ἱστορία, ἡ δὲ μεγάλη Χριστιανικὴ πρωτεύουσα, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἦτο ἡ μεγίστη πόλις τοῦ κόσμου καὶ τὸ λαμπρότατον κέντρον τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ νέα δυναστεία.

Ἰδρυτὴς τῆς ἐνδόξου Μακεδονικῆς δυναστείας εἶναι ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών, ὁ ὅποιος, δολοφονήσας τὸν ἀνάξιον Αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ', ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν σειρὰν τῶν βασιλέων τῆς Εἰκονομαχικῆς περιόδου καὶ ἤνοιξε νέαν δυναστείαν, τὴν Μακεδονικὴν, ἡ ὅποια διήρκεσεν 190 ἔτη (867—1057).

Εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν ἴσχυεν ἡ ἀρχὴ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου, ὅπως δὲν ἴσχυεν καὶ εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Ρώμης, ἡ βασιλεία δηλαδὴ δὲν ἦτο κληρονομικὴ, ὅπως λέγομεν σήμερον. Οἱ Αὐτοκράτορες ἐξελέγοντο ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ὅμως ταύτην ἔχομεν διαδοχὴν βασιλέων, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν ἢ συν-

δέονται με τὸν Αὐτοκρατορικὸν οἶκον. Κατέλαβον τὸν θρόνον καὶ στρατηγοὶ ἀνδρεῖοι, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον συγγένειαν μετὰ τὸν Μακεδονικὸν οἶκον, ἀλλ' οὗτοι συνδυάζονται διὰ κηδεσθείας μετ' αὐτοῦ, δὲν ἀπομακρύνουν τοὺς νομίμους διαδόχους, κυβερνοῦν ἐν ὀνόματι ἐκείνων ὡς συμβασιλευεῖς. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ὁ λαὸς ἔχει τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ θρόνος συνδέεται μετὰ μίαν δυναστείαν, σέβεται καὶ στηρίζει αὐτήν. Ἡ στερέωσις δὲ αὕτη τοῦ θρόνου εἰς ἓνα οἶκον δίδει δύναμιν εἰς τὴν βασιλείαν καὶ συντελεῖ καὶ αὕτη εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ Κράτους. Ἀπὸ τότε τὰ τέκνα τῶν βασιλέων, ἐπειδὴ ἐγεννῶντο καθ' ὃν χρόνον ὁ πατὴρ αὐτῶν ἐβασίλευεν, ἦτο δηλαδὴ ἐν τῇ πορφύρᾳ ἐλέγοντο πορφυρογέννητοι, καὶ ἡ ὀνομασία αὕτη ἔγινεν ὀνομαστή κατὰ τὸν Μεσαίωνα εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Οἱ Αὐτοκράτορες.

Ὁ Βασίλειος ὁ Α' ἐδοξάσθη διὰ τὰς νίκας του, ὁ υἱὸς του Λέων ὁ Σοφὸς ἐφημίσθη διὰ τοὺς νόμους του (886—911). Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912—959) ὑπῆρξε βασιλεὺς μόνον κατ' ὄνομα. Κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς βασιλείας του ἐκυβέρνα ὁ συμβασιλεὺς Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνός. Ἐπειτα ἀνέβησαν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὸν θρόνον τρεῖς ἥρωες, οἱ ὅποιοι ἔγιναν τρομεροὶ εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἐδόξασαν καὶ ἐμεγάλωσαν τὸ Κράτος (963—1025), ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς καὶ ὁ Βασίλειος ὁ Β' Διάδοχοι αὐτῶν ἦσαν αἱ πορφυρογέννητοι Ζωῆ καὶ Θεοδώρα (1025—1057), αἱ τελευταῖαι Αὐτοκράτειραι τοῦ ἐνδόξου Μακεδονικοῦ οἴκου.

Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.

Ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐνδόξου δυναστείας (867—886, μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, κατενόησεν ὅτι τὸ πρῶτον του ἔργον ἦτο νὰ φέρῃ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν, ἣ ὅποια εἶχε τόσον δεινῶς σαλευθῆ ἐπὶ τῆς Εἰκονομαχίας. Κατὰ πρῶτον ἐκανόνισε τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, καθορίσας πλέον ὀριστικῶς τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων, καὶ οὕτω κατέπαυσε

τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἔριδας εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἐπίσης δὲ καὶ τὰς ἔριδας μὲ τὸν πάπαν. Διότι ἐξώρισε τὸν πατριάρχην Φώτιον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάρρησις εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον εἶχε δώσει τὴν πρώτην αἰτίαν δυσαρσεκειᾶς, καὶ ἐπανέφερον εἰς τὸν θρόνον τὸν παλαιὸν πατριάρχην Ἰγνάτιον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου καὶ ὁ πάπας παρεδέχθη ὡς πατριάρχην τὸν Φώτιον, καὶ οὕτω προσωρινῶς ἐπῆλθεν εἰρήνη μὲ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν.

Μετὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ὁ Βασίλειος Α΄ ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους καὶ ἔδωκε μεγαλυτέραν δύναμιν εἰς τὴν διοίκησιν. Τέλος προέβη εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου καὶ παρασκεύασε τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην δύναμιν, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ σώσῃ τὸ Κράτος ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ δοξάσῃ τὸν Μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Βασιλείου Α΄.

Ἀφοῦ διερρῦθμισεν ὅλα τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα ὁ Βασίλειος ἐστράφη ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, οἱ στρατοὶ του, ἐθριάμβευσαν ἐναντίον ὅλων τῶν Ἀραβῶν, τῆς Ἀσίας, τῆς Σικελίας, τῆς Ἀφρικῆς. «Ὡς καταστρεπτικὸν κεραιὸν» στέλλει κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰταλίας τὸν ἀνδρεῖον ναύαρχον Ὡσούφαν. Τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐξεδιώξαν τοὺς Ἀραβὰς ἀπὸ τὴν Νότιον Ἰταλίαν, καὶ τότε ἔγινεν αὕτη καὶ πάλιν Ἑλληνικὴ διοικήσις (θ έ μ α).

Φοβερὰ ἰδίως πληγὴ ἦσαν τότε εἰς τὴν Μεσόγειον οἱ Ἀραβες πειραταί, οἱ Σαρακηνοί. «Οἱ ἄθεοι Ἀγαρηνοί» ἐξώρμων μὲ τοὺς ἰσχυροὺς πειρατικοὺς στόλους των ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Συρίας, τῆς Κρήτης, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Σικελίας καὶ ἐλήστευον τὰ πλοῖα, ἠρῆμωναν τὰς παραλίους πόλεις τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Ὁ Βασίλειος Α΄ ἀπεφάσισε ν' ἀπαλλάξῃ τοὺς ὑπηκόους του καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς ἀπὸ τὴν φοβερὰν ἐκείνην μάστιγα. Θριαμβευτικαὶ ἦσαν αἱ ἐναντίον των νῆκαι τῶν Βυζαντινῶν ὀπλων. Οἱ λαοὶ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, οἱ Δαλματοί, καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν οἱ Κροᾶται καὶ οἱ Σέρβοι, ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τοῦ Βασιλείου τοῦ Α΄ καὶ οἱ Βυζαν-

τινοὶ στόλοι ἐκαθάρισαν τὰς θαλάσσας καὶ ἀνεκούφισαν τὰς χώρας ἐκείνας.

Ὁ Βασίλειος ὁ Α΄ ἐπανέφερε τοὺς Σέρβους εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἐνήργησεν τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ αὐτῶν. Κατόπιν ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐναντίον τῶν Ἀράβων, ἐκέρδισεν ἔνδοξον νίκην εἰς τὴν Μελιτηνὴν παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ ἀνέκτησεν ὅλην σχεδὸν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Βασιλείου τοῦ Α΄.

Ὅπως ἀντίθετος πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν πατέρα ἦτο ὁ υἱὸς Λέων σ' ὁ Σοφοῦς (886—912). Ὁ Βασίλειος ἦτο ρωμάλεος, ἄνθρωπος τῆς δράσεως, ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Λέων ἦτο ἀσθενὴς κατὰ τὸ σῶμα καὶ σχολαστικὸς λόγιος, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔκαμε σπουδαῖον ἔργον. Τὸ ὄνομά του ἔμεινε συνδεδεμένον μὲ μίαν μεγάλην Συλλογὴν νόμων εἰς 60 βιβλία, ἣ ὁποία λέγεται Βασιλικά, διότι εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς του.

Ἐπίσης ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς ἀπόλεμος βασιλεὺς, ἀλλ' ἀνεδείχθη πολὺ χρήσιμος ὡς λόγιος ἄνθρωπος. Ὁ Πορφυρογέννητος ἐκάθισεν εἰς τὸν θρόνον σχεδὸν ὅλον τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 10. αἰῶνος (912—959), τὸ ὄνομά του ὅμως δὲν ἀκούεται οὔτε εἰς τοὺς πολέμους, οὔτε εἰς τὴν διοίκησιν. Ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος ἔζη, ἀπομεμακρυσμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, μὲ λογίους καὶ συγγραφεῖς, ἀσχολούμενος εἰς τὸ νὰ γράφῃ καὶ νὰ κάμνῃ ἐπιτομὰς καὶ Συλλογὰς ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ εἰς τὸ νὰ προάγῃ τὴν μόρφωσιν τῆς κοινῶνας.

Ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τῶν ἀπολέμων τούτων βασιλέων συνέβησαν πολλὰ ἀτυχήματα εἰς τὸ Κράτος. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, πληρὴ ἄλλων ἀτυχιῶν, ἐπῆλθε τραγικὴ συμφορὰ εἰς τὴν δευτέραν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους, τὴν μεγάλην Θεσσαλονίκην. Οἱ θηριώδεις Σαρακενοὶ εἶχον καταστήσει τὸ πειρατικὸν τῶν βασιλείων τῆς Κρήτης ὀρμητήριον καταστροφῆς. Μὲ

τάς λεηλασίας καὶ τὸ ἐμπόριον δούλων εἶχον συναθροίσει ἀμυθήτους θησαυροὺς καὶ εἶχον γίνεαι ὁ τρόμος τῶν Ἑλληνικῶν παραλιῶν. Εἰς τόσον θράσος ἔφθασαν, ὥστε ἐπέπεσαν αἰφνιδίως ἐναντίον τῆς μεγάλης Θεσσαλονίκης καὶ ἠρήμωσαν αὐτὴν (904). «Καμμία ἀπὸ τὰς φοβερὰς διηγήσεις φόνου, λεηλασίας καὶ αἰχμαλωσίας δὲν εἶναι περισσότερο τραγική. Οἱ νικηταὶ ἔσφαξαν ὅλους τοὺς κατοίκους, ὅσοι δὲν ἦσαν νέοι. Ἐκτὸς τῶν ἀμετρήτων λαφύρων σύρουν μαζί των 22.000 νέους καὶ παρθένους. Τὸ ἀνθρώπινον τοῦτο ἐμπόρευμα ἐπωλήθη εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Χάνδακος, οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι τῆς Θεσσαλονίκης ἐσκορπίσθησαν ὡς δοῦλοι εἰς ὅλον τὸν Μουσουλμανικὸν κόσμον» (Σ λ ο υ μ β ε ρ ζ έ, ἐπιφανῆς Γάλλος βυζαντινολόγος).

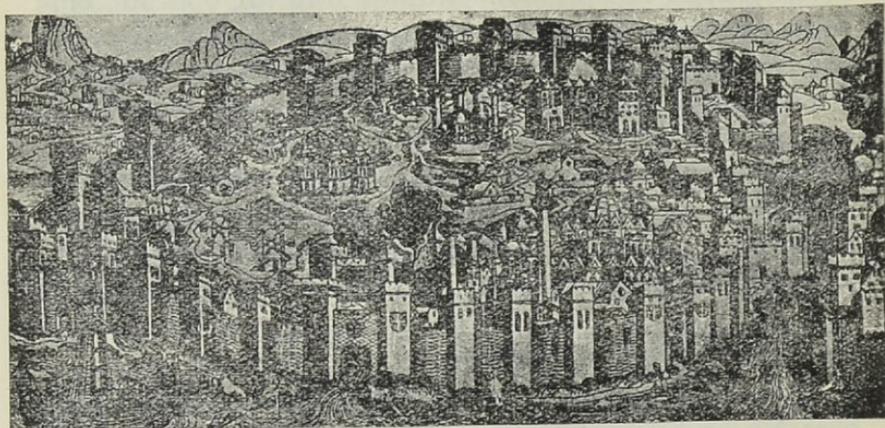
Ἡ Βουλγαρικὸς πόλεμος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Λέοντος ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας Σ υ μ ε ῶ ν κατέστησε πολὺ ἰσχυρὰν τὴν χώραν αὐτοῦ καὶ ἐσχεδίαζε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Συμεὼν εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶχεν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ ἔτρεφε φιλόδοξα ὄνειρα. Ὁ ἀκαταπόνητος ἐκεῖνος πολεμιστὴς ἐκίνησε πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὅποῖος διήρκεσε σχεδὸν καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ (893—927).

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν κατέλαβε τὸν θρόνον εἰς φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς ἀνὴρ, ὁ στρατηγὸς Ρ ω μ α ν ὸ ς Α' ὁ Λ ε κ α π η ν ὸ ς (920—944). Δὲν παρεμέρισε τὴν νόμιμον δυναστείαν, ἀνεκήρυξεν ὁμῶς ἑαυτὸν βασιλέα καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν.

Τὸ Βουλγαρικὸν κράτος, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ γενναίου Συμεῶν, ἐμεγάλωσε καὶ ἔφθασεν ἕως τὴν Νότιον Μακεδονίαν, ἕως τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν. «Ὁ Συμεὼν πανστρατιᾷ ἐκστρατεύει κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, λεηλατεῖ, καίει, καταστρέφει τὰ πάντα ἕως τὰς Βλαχέρνας. Ἐπειδὴ εἶχεν ἀκούσει πολλὰ περὶ τῆς φρονήσεως τοῦ Ρωμανοῦ, ἐζήτησε νὰ τὸν ἴδῃ. Ὁ Συμεὼν εἶχε παρατάξει πλῆθος σωματοφυλάκων χρυσασπίδων καὶ χρυσοδοράτων. Ἀπὸ τὰ τείχη οἱ ἄρχοντες βλέπουν τὰ γινόμενα. Ὁ Ρωμανὸς προχωρεῖ μόνος, χωρὶς νὰ φοβηθῇ. Ἐσεβάσθη ὁ

Συμεών τοὺς λόγους τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἐδέχθη νὰ κάμῃ εἰρήνην»(τὸ 924.—Ταῦτα διηγεῖται ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος Ἑμμερτωλός). Ὁ Συμεὼν δὲν ἐτόλμησε νὰ πολιορ-

Μεσαιωνικὴ ἀπεικόνισις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (τὰ ἰσχυρὰ τεῖχη καὶ οἱ πύργοι).

κῆση τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐφοβήθη τὰ ἰσχυρὰ τεῖχη αὐτῆς, συγχρόνως δὲ ὑπέστη τὴν γοητείαν τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Κράτους κατὰ τὴν συνάντησίν του μὲ τὸν Αὐτοκράτορα.

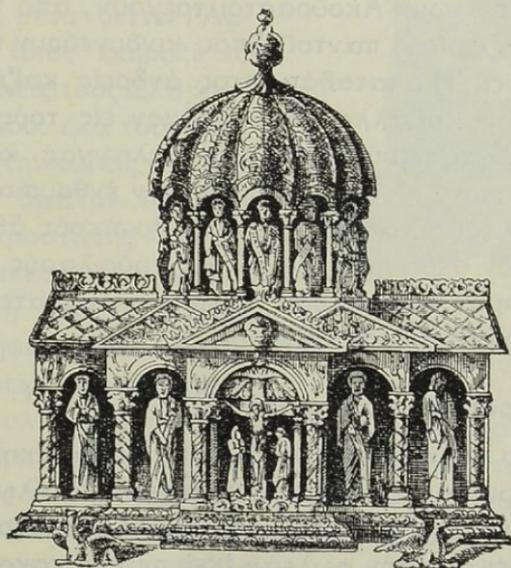
Θρίαμβοι κατὰ τῶν Ρώσων καὶ τῶν Ἀράβων.

Καὶ ἄλλην φοβερὰν πολιορκίαν ὑπέστη τότε ἡ Κωνσταντινούπολις. Οἱ Ρῶσοι μὲ 1000 μονόξυλα ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν, τὴν ὁποίαν εἶχον πολιορκήσει καὶ τὸ 860 ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαήλ Γ' καὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Ἔπαθον ὅμως πανωλεθρίαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνάψουν εἰρήνην «πρὸς τοὺς μεγάλους Αὐτοκράτορας τῆς Ἑλλάδος» (906). Ἡ εἰρήνη συνωμολογήθη πρὸς τοὺς «Αὐτοκράτορας», ὅπως λέγουν οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ, διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον συγχρόνως πέντε βασιλεῖς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ νόμιμος βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος

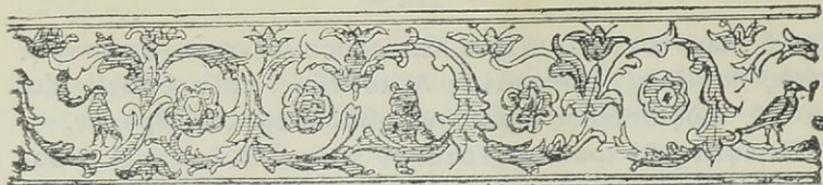
ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ζ΄ ὁ Προρφυρογέννητος, ὁ πραγματικὸς βασιλεὺς, ὁ Ρωμανὸς Λεκαπηνός, καὶ οἱ τρεῖς υἱοὶ αὐτοῦ, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀναβιβάσει εἰς τὸν θρόνον.

Περιφανῆ δὲ τρόπαια ἔστησαν τότε οἱ Βυζαντινοὶ στρατοὶ ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ἀνεδείχθη λαμπρὸς ἥρως ὁ Ἰωάννης Κορκοῦασις ἐπονομασθεὶς νέος Βελισάριος. Ἐπὶ 22 ἔτη ὁ γενναῖος ἐκεῖνος στρατηγὸς ἐμάχετο χωρὶς διακοπὴν (920—942), ἀνέκτησε χιλίας πόλεις καὶ ἔφερε τὰ σύνορα τοῦ Κράτους ἕως τὸν Τίγρητα καὶ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ ἀνεβίβασε τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς δύναμιν, ἣ ὅποια ἐνέπνεε τὸν σεβασμὸν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς. Ἦτο ὅμως φιλόδοξος καὶ ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἠδύνατο ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν νόμιμον οἶκον διὰ τοῦ ἰδικοῦ του, διὰ τοῦτο ἔγιναν ταραχαί, καὶ οἱ Λεκαπηνοὶ ἐξεθρονίσθησαν. Τότε εὔρε τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον ὁ γενναιότερος ἀπὸ τοὺς στρατηγούς, Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ ὁποῖος ἤνοιξεν τὴν ἔνδοξον σειρὰν τῶν ἡρώων βασιλέων τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Βυζαντινὴ λειψανοθήκη.

Βυζαντινὸν κόσμημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ἡ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΤΑΙ

Φωκᾶς. Γοιμισκῆς. Βασίλειος Β΄.

Οἱ τρεῖς ἥρωες βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι ἔστησαν ὑπέρλαπρα τρόπαια κατὰ βαρβάρων καὶ ἐλάμπρυναν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, διεδέχθησαν ἀλλήλους χωρὶς διακοπὴν (963—1025).

Μὲ θαυμασμὸν ἀναγράφουν οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ τὰ κατορθώματά των. Ἀκούραστοι τρέχουν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Ἀσίαν, παντοῦ ὅπου κινδυνεύουν τὰ σύνορα τοῦ Κράτους. Ἡ ἀκαταδάμαστος ἀνδρεία καὶ ἡ ἀκράτητος ὀρμὴ των ἐμβάλλουν τὸν τρόπον εἰς τοὺς ἐχθρούς, μάχονται πρῶτοι ἐμπρὸς εἰς τὰς φάλαγγας καὶ προκαλοῦν τὴν κατάπληξιν τῶν ἐχθρῶν, τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σταυροῦ. Μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἄθλους των ἐπέβαλον τὸν σεβασμὸν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, ἐκίνησαν τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου, ἀφήκαν ἀθάνατον μνήμην εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεάς.

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς στρατηγός.

Ἀφ' οὗτου κατέκτησαν τὴν Κρήτην οἱ Σαρακηνοὶ (τὸ 825 μ.Χ.) καὶ ἴδρυσαν τὸ φοβερὸν πειρατικὸν βασίλειον αὐτῶν, οἱ Αὐτοκράτορες εἶχον ἐπιχειρήσει πολλὰς ἐκστρατείας διὰ νὰ καταστρέψουν τὴν φωλεὰν ἐκείνην τῶν κακούργων καὶ νὰ λυτρώσουν τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας, ὅλαι ὅμως αἱ

προσπάθειαι των εἶχον ἀποτύχει. Ἐπὶ τέλους ἀνετέθη εἰς τὸν γενναῖον στρατηγὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ἡ ἀρχηγία νέας ἐκστρατείας. Μὲ λαμπρὰν στρατιωτικὴν παρασκευὴν καὶ στόλον ἀπέπλευσεν ὁ Φωκᾶς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦ ἀπίστου, καὶ ὡς ἀστραπὴ ἔφθασε καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς Κρήτην. Μετὰ πολλοὺς αἵματηροὺς ἀγῶνας ἐκυρίευσεν τὴν πρωτεύουσαν τῶν πειρατῶν, ἡ

ὁποία ἐλέγετο Χάνδαξ (τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον). Ἡ μεγαλόνησος Κρήτη ἀπετέλεσε πάλιν μέρος τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ Μουσοουλμᾶνοι ἐξεδιώχθησαν καί, ἀφοῦ ὁ Νικηφόρος «ἐξημέρωσεν ὀλόκληρον τὴν νῆσον», ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρὸς ἐξημέρωσιν τῆς νήσου εἰργάσθη δραστηρίως εἰς ἐνθουσιώδης ἱεροκῆρυξ, ὁ Ὅσιος Νίκων ὁ Μετανοεῖτε, ὁ ὁποῖος ἐκήρυττε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀναφωνῶν διαρκῶς «μετανοεῖτε, μετανοεῖτε». Ἀργότερα ὁ ἴδιος ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τοὺς Σλάβους τοῦ Ταϋγέτου. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς τὴν Λακεδαίμονα τιμᾶται ἕως σήμερον ὡς προστάτης Ὁ Ἅγιος Μεγαλοπρεπεστάτη ἦτο ἡ ὑποδοχὴ, ἡ ὁποία ἐγένεν εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀμύθητα πλοῦτη καὶ λάφυρα καὶ πολυπληθεῖς αἰχμάλωτοι ἠκολούθουν τὸν θρίαμβον, τὸν ὁποῖον ἐτέλεσεν εἰς τὸν Ἰππόδρομον διὰ τὸ μέγα κατόρθωμα.

Ἀμέσως ἔπειτα ὁ Φωκᾶς μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν. «Καὶ ἐκεῖνος ἐπροχώρει εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀγαρηνῶν καὶ ὡς

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς (μικρογραφία ἀπὸ Βυζαντινὸν χειρόγραφον).

κεραυνὸς κατέστρεφε τὸν τόπον καὶ ἐκυρίευσε περισσότερα ἀπὸ ἐξήκοντα φρούρια καὶ ἐκέρδισε μεγάλας νίκας, τὰς ὁποίας οὐδεὶς ἄλλος, καὶ συνέλεξεν ἀμύθητον πλοῦτον» (Λέων ὁ Διάκονος, Βυζαντινὸς ἱστορικός). Μὲ λαμπρὸν θρίαμβον εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν Πόλιν. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς τὸν ἀνεκήρυξαν Αὐτοκράτορα. Δοξασμένος ὁ Φωκᾶς μὲ δύο θριάμβους ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ ἄνοδος εἰς τὸν θρόνον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἔσωσε καὶ ἐδόξασε τὸ Κράτος. Ἐγινε δὲ ὁ γενναῖος στρατηγὸς Αὐτοκράτωρ χωρὶς νὰ καταλύσῃ τὴν νόμιμον δυναστείαν, ἀλλ' ὡς κηδεμῶν τῶν δύο ἀνηλίκων ἐγγόνων τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἦσαν λοιπὸν οὗτοι βασιλεῖς, καὶ μετ' αὐτῶν ἦτο συμβασιλεὺς ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ ἀνδρεῖος στρατηλάτης, ὁ ἄξιος νὰ κυβερνᾷ καὶ νὰ φυλάττῃ τὸ κράτος.

Ὁ Φωκᾶς Αὐτοκράτωρ (963—969).

«Τότε, λέγει, εἷς παλαιὸς χρονογράφος, ἐφάνη ὁ Φωκᾶς ὡς ἀστραπή, καὶ ἔδραμεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ρωμαίων, καὶ κατέκοπτε καὶ ἐξωλόθρευε καὶ κατέλυε μυριάδας τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἐπλάτυνε τὴν ἐξουσίαν τῶν Ρωμαίων. Ἐτρόμαξαν οἱ Ἄραβες, ἔφριξαν οἱ Ἀρμένιοι, ἐδειλιάσαν οἱ Σαρακηνοί, καὶ πάλιν ἔπαιρναν οἱ Ρωμαῖοι τοὺς τόπους αὐτῶν καὶ τὰς χώρας, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Φωκᾶ ἦτο φοβερὸν εἰς ὅλους» (ὁ Ἀμαρτωλός).

Μεγάλαι εἶναι αἱ χῶραι καὶ πολυάριθμοι αἱ πόλεις, τὰς ὁποίας ἀνέκτησεν ἢ ἐκυρίευσεν ὁ Αὐτοκράτωρ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνεκτήθη καὶ ἡ μεγαλόνησος Κύπρος, τὴν ὁποίαν εἶχον κυριεύσει οἱ Ἄραβες, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐνισχύθη ὁ Χριστιανισμὸς, ὅπως καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Τέλος ὁ Φωκᾶς ἐστράφη ἐναντίον τῶν Ἀράβων τῆς Ἀσίας, καὶ ἡ ὥραία αὕτη σειρὰ τῶν νικῶν ἐστεφανώθη μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς μεγάλης πόλεως τῆς Συρίας Ἀντιοχείας.

Ἐν μέσῳ τῶν θριάμβων ἐκείνων ἦλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων διὰ νὰ ζητήσουν φόρους. Ὁργὴ κατέλαβε τὸν Αὐτοκράτορα. «Πηγαίνετε, λέγει

εις αὐτούς, καὶ ἀναγγείλατε εἰς τὸν ἄρχοντά σας, ὁ ὅποιος ἐνδύεται μὲ δέρματα ζώων, ὅτι ὁ ἰσχυρότατος καὶ μέγιστος βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων θὰ ἔλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν ἰδικὴν σας χώραν νὰ σᾶς πληρώσῃ τοὺς φόρους. Διὰ νὰ μάθετε σεῖς, οἱ ὅποιοι εἴσθε τρεῖς φορές δοῦλοι ἀπὸ τοὺς προγόνους σας, ὅτι ὀφείλετε νὰ ὀνομάζετε κυρίους σας τοὺς βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων.

Δὲν ἐπρόφθασεν ὅμως ὁ ἥρωας Αὐτοκράτωρ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ἀπειλάς του, διότι ἔπεσεν θύμα συνωμοσίας, κατόπιν τῆς ὁποίας ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Τσιμισκῆς. Ἡ βασιλεία τοῦ Φωκᾶ διήρκεσε μόνον ἕξ ἔτη, ἔδωκεν ὅμως μεγάλην λάμψιν καὶ δύναμιν εἰς τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

Μὲ θαυμασμόν ὁμιλοῦν οἱ παλαιοὶ χρονογράφοι διὰ τὸν Τσιμισκῆν, τὸν κύριον Γιάννιν, ὅπως τὸν ἔλεγον. Ἦτο ἀνὴρ ὠραῖος, λευκὸς καὶ ξανθός, εἶχεν ἀνάστημα μέτριον, ἀλλὰ ῥώμην γίγαντος. Εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἀνεδεικνύετο ἥρωας, εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις αὐτοῦ ἦτο γλυκὺς καὶ μεγαλόκαρδος. «Ἦτο δὲ οὗτος καρτερόκαρδος, ἐστράτευσε κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ παντὸς ἐχθροῦ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ἐφοβήθησαν τὰ ἔθνη ἀπὸ τὴν ὀρμὴν τοῦ Τσιμισκῆ φόβον μέγαν, καὶ ἐπλάτυνε τὴν γῆν τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἔφριξαν οἱ Σαρακηνοί, καὶ ἐγεμίσθη ἡ γῆ ἀπὸ τὰ φοσσᾶτα τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὸ σπαθὶ τῶν Χριστιανῶν ἐπλευσεν ὡς δρέπανον» (ὁ χρονογράφος Ἀμαρτωλός).

Ῥῶσοι καὶ Βυζαντινοί.

Πρὸ ὀλίγου χρόνου εἶχον καταλάβει οἱ Ῥῶσοι τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Σβιατοσλάβος εἶχε κάμει πρωτεύουσάν του, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βουλγαρίας Πρεσθλάβαν καὶ ἐζήτηε νὰ συνενώσῃ ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ὅλας τὰς Σλαβικὰς φυλάς ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν ἕως τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος. Ὁ κίνδυνος ἦτο τρομερὸς διὰ τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν, διέβλεψεν αὐτὸν ὁ Τσιμισκῆς

καὶ παρεσκεύασεν μεγάλην ἐκστρατείαν. Κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας τὸ «σημεῖον τοῦ σταυροῦ», ἐπορεύθη εἰς τὴν «μεγάλην ἐκκλησίαν», τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν στρατὸν καὶ τὸν κλῆρον. Ἐπειτα ὁ στόλος ἐξέπλευσεν διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἰς τὸν ποταμὸν Δούναβιν, ὁ ἴδιος δὲ ὁ Αὐτοκράτωρ αὐθημερὸν ἐξεκίνησεν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του.

Εἰς ὀλίγας ἡμέρας, ἀφοῦ διήλθε τὰς κλεισοῦρας, δη-

Ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς ὑποδεχόμενος πρέσβεις Βουλγάρους : «ὁ βασιλεὺς Ἰω. ὁ τσιμισκῆς.—Οἱ σκύθαι οἱ ὑπαντήσαντες αὐτῷ».

λαδῆ τὰ στενὰ τοῦ Αἴμου, ἐπέπεσεν ὡς κεραυνὸς εἰς τὰς χώρας τῆς Βουλγαρίας. Φθάνει εἰς τὴν Πρεσθλάβαν καὶ συντρίβει τοὺς Ρώσους καὶ Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι τὴν ὑπερησπίζοντο. Ὁ φοβερὸς ἀρχηγὸς τῶν Ρώσων Σβιατοσλάβος εἶχεν ὀχυρωθῆ εἰς τὸ Δορύστολον παρὰ τὸν Δούναβιν, ἀκάθεκτος ἐπέρχεται ἐναντίον του ὁ Τσιμισκῆς. Οἱ Ρῶσοι μάχονται μὲ ἀγρίαν ρώμην, οἱ Ἕλληνες μὲ ἀκατάσχετον ὀρμὴν. Ἐπὶ τρεῖς μῆνας ἐπολιορκῆσεν ὁ Τσιμισκῆς τὸν Σβιατοσλάβον εἰς τὸ Δορύστολον, καὶ ἀληθεῖς γιγαντομαχίαι συνεκροτήθησαν τότε μεταξὺ τῶν Ρώσων καὶ τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβεως. Τέλος οἱ Ἕλληνες ὑπερίσχυσαν καὶ κατετρόπωσαν τοὺς Ρώσους. «Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, λέγει ὁ Σλουμπερζέ,

ἐτρόμαξεν ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ρῶς. Οἱ γιγάντιοι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ ἀντέτασσαν θηριώδη ἀντίστασιν εἰς τὸ βαρὺ ἵππικὸν τῶν Βυζαντινῶν. Ἐχειρίζοντο μὲ ἀκαταμάχητον δύναμιν τὸν πέλεκυν καὶ τὴν λόγχην. Παρὰ νὰ παραδοθοῦν ἐπρωτίμων ν' αὐτοκτονήσουν σχίζοντες μόνοι τὴν κοιλίαν των. Σκληρὰ ὑπῆρξεν ἡ πολιορκία εἰς τὸ Δορύστολον. Τὴν ἡμέραν τὰ στρατεύματα συνεκρούοντο μὲ τοὺς στρατιώτας τῆς Σκυθίας. Τὴν νύκτα ἠκούοντο οἱ Ρῶσοι νὰ κλαίουσι τοὺς νεκροὺς των. Λυσσῶδεις μάχαι συνεκροτήθησαν, καὶ ἕξ ἡμέρας κατὰ σειρὰν ἐπολέμησαν σῶμα μὲ σῶμα. Τὴν ἕκτην ἡμέραν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ πάλιν συνέλεξαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης εἴκοσι χιλιάδας ἀσπίδας καὶ τεράστιον σωρὸν ἄλλων ὄπλων».

Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πολυαρίθμους μάχας ὠδήγει τοὺς Ρῶς ὁ ἡγεμὼν Ἴκμωρ, ὁ ἐπιφανέστατος ἀρχηγὸς μετὰ τὸν Σβιατοσλάβον. Τὸν γενναιότατον ἐκεῖνον πολεμιστὴν ἐφόνευσεν διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς ὁ Βυζαντινὸς στρατηγὸς Ἀνεμᾶς, υἱὸς τοῦ τελευταίου Μωαμεθανοῦ ἐμίρου τῆς Κρήτης, ἀποκόψας δι' ἑνὸς κτυπήματος τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Οἱ Ρῶς κατεπτοήθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Τόσῃν μεγάλῃν δύναμιν εἶχεν ὁ Βυζαντινὸς Ἀδαμαντίου Βυζαντ. Ἰστ. Δ' Γυμν. Ἐκδόσις Δευτέρα 1933 3

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Ρῶς Σβιατοσλάβος (ἀπὸ Ρωσικὴν ἀπεικόνισιν),

νός πολιτισμός, ὥστε νὰ μορφώνη καὶ νὰ διαπλάττη ἀκόμη καὶ τοὺς παῖδας τῶν ἀλλοπίστων τόσον τελείως, ὥστε νὰ γίνωνται οὗτοι ἕξοχοι στρατηγοί.

Τέλος ὁ Σβιατοσλάβος, διὰ νὰ σώσῃ τὸν στρατὸν του, ἐζήτησε νὰ συναντηθῇ μὲ τὸν Αὐτοκράτορα. Εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Δουνάβεως ἔρχεται ἔφιππος ὁ βασιλεὺς, «ὠπλισμένος μὲ κατάχρυσον πανοπλίαν ἐν μέσῳ χρυσοστολιστῶν ἰππέων. Ὁ Ρῶσος ἡγεμὼν ἔρχεται ἐπὶ ἐνὸς ἀκατίου κωπηλατῶν καὶ αὐτός, ὅπως οἱ ἄλλοι, καὶ ἐνδεδυμένος ὅπως οἱ ἄλλοι». Μετὰ τὴν εἰρήνευσιν ὁ Σβιατοσλάβος διεπέρασε τὸν Δούναβιν, ἀλλ' οἱ ἐπιδρομεῖς τοῦ Βορρᾶ δὲν κατάρθωσαν νὰ διαφύγουν τὸν ὄλεθρον. Οἱ ἄγριοι Τουρκικοὶ λαοὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων κατέκοψαν καὶ αὐτὸν καὶ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ.

Μεγαλοπρεπέστατος ἦτο ὁ θρίαμβος τοῦ ἥρωος Αὐτοκράτορος, ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ βασιλεὺς μὲ τὸν λαὸν καὶ τὸν στρατὸν του πορεύεται θριαμβεύων εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ ἀναπέμπει εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Θεοτόκον τὰ εὐχαριστήρια διὰ τὴν διάσωσιν τῆς Αὐτοκρατορίας.

Κατακτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν

Ἐξεδίωξε τοὺς Ρῶσους καὶ κατέκτησε τὴν Βουλγαρίαν, ἀμέσως ἔπειτα ἐπιπίπτει ὁ Τιμισκῆς ὡς κεραυνὸς εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ συνεχίζει τὴν ἐνδοξὸν ἐστρατείαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (974—975). Τριακοσίας πόλεις καὶ κάστρα, ὡς λέγουν οἱ χρονογράφοι, κατέστρεψε καὶ ἔφθασεν ἕως τὴν Βαγδάτην, τὴν μεγάλην πρωτεύουσαν τῶν Χαλιφῶν. Ἐπειτα ἐβάδισεν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσεν πολλὰς πόλεις τῆς Παλαιστίνης. «Αἱ κατακτήσεις ἡμῶν, λέγει ὁ ἴδιος ὁ Τιμισκῆς εἰς μίαν ἐπιστολὴν του, ἐξετάθησαν ἕως τὴν μεγάλην Βαβυλῶνα καὶ ὑψηγορεύσαμεν νόμους εἰς τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς ἐκάμαμεν δούλους ἡμῶν. Τώρα ὀλόκληρος ἡ Φοινίκη, ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη ἀπηλευθέρωθησαν ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν Μουσουλμάνων καὶ ὑπακούουν εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ἐκυβερνήσαμεν τὴν Συρίαν μὲ φιλανθρωπίαν καὶ εὐμένειαν. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἐπιτυχίας, ὅσας

ποτέ κανείς δὲν κατώρθωσεν». Ἐποὶ δὲ ὁ Τσιμισκῆς ἐστερέωσε τὰς κατακτήσεις του, ἐκίνησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ἐσκόπευε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέας ἐκστρατείας διὰ ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸ Κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα αὐτοῦ, τὰ ὅποια εἶχε πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἀράβων, καθ' ὁδὸν ὅμως ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ἴσως δηλητηριασθεὶς, ὁ ἀκατανίκητος ἥρωας.

Βασίλειος Β΄.

Εἰς τὸν θρόνον ἀνέρχεται τότε ὁ Βασίλειος ὁ Β΄, εἰκοσαετής, ὁ νόμιμος διάδοχος, ἕγγονος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, τὸν ὅποιον ἐκηδεμόνευον ὁ Φωκᾶς καὶ ἔπειτα ὁ Τσιμισκῆς. Ἡ βασιλεία τοῦ Βασιλείου Β΄ ὑπῆρξε μακρὰ καὶ ἔνδοξος (976—1025) καὶ ἀνύψωσε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τοῦ Μεσαίωνος εἰς τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν καὶ δόξαν αὐτοῦ. Ἀσυνήθιστος διὰ τὴν ἡλικίαν του σοβαρότης καὶ σπάνιον συναίσθημα τοῦ καθήκοντος ἔκαμαν τὸν νεαρὸν βασιλέα ν' ἀφήσῃ κάθε ἡδονὴν τοῦ βίου. Ὁ Βασίλειος ὁ Β΄ ἦτο σκυθρωπὸς καὶ ἄκαμπτος, ἦτο ὁ ἥρωας τῶν πεδίων τῆς μάχης, ὁ ὅποιος ὀλίγον ἐφρόντιζε διὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς κοινωνικὰς λεπτότητας. «Τὴν ἀνάπαυσιν, λέγει ὁ χρονογράφος παντελῶς ἐμίσησεν ἀπὸ καρδίας. Ἠγάπησε δὲ τὴν δυσπάθειαν καὶ τοὺς κόπους καὶ τὰ ἄρματα καὶ τὰς στρατείας καὶ τοὺς πολέμους. Εἰς αὐτὰ ἦτο ἡ χαρὰ αὐτοῦ καὶ ὁ γλυκασμὸς».

Ἡ ἰσχυρὰ θέλησις τοῦ νεαροῦ βασιλέως διήγειρε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας του μεγάλας δυσारेσκείας. Οἱ δύο ἐπιφανέστεροι στρατηγοὶ τῆς Ἀνατολῆς ὁ Βάρδας Φωκᾶς καὶ ὁ Βάρδας Σκληρός, ἀνηγόρευσαν ἑαυτοὺς Αὐτοκράτορας. Οἱ ἐπαναστάται στρατηγοὶ εἶχον ἰσχυρὰς δυνάμεις καὶ ἠγωνίζοντο γενναίως, μὲ πολὺν δὲ κόπον κατώρθωσεν ἐπὶ τέλος ὁ Βασίλειος νὰ νικήσῃ αὐτοὺς καὶ νὰ καταστείλῃ τὰς ἀνταρσίας.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Βασιλείου τοῦ Β΄

Ἡ καταπληκτικὴ δραστηριότης τοῦ στρατιώτου βασιλέως ἐστράφη καθ' ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας του πρὸς ὅλα τὰ σύνορα τοῦ Κράτους, πρὸς ὅλους

τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. ᾽Ακούραστος διέβαινε διὰ μίαν στιγμήν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν ᾽Ασίαν, ἐπολέμει χωρὶς ἀνάπαυσιν ἐναντίον τῶν ᾽Αράβων εἰς τὴν ᾽Ασίαν, ἐκράτει εἰς σεβασμὸν τὸν Χαλίφην τῆς Βαγδάτης, ἐνίκα τὸν Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου, κατετρόπωνε τοὺς ἐμίρας τῆς Συρίας. Τρέχει εἰς τὸ μεταξὺ εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου διεξάγεται μὲ μανίαν φοβερὸς πόλεμος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, ὁρμᾷ πάλιν εἰς τὴν ᾽Ανατολὴν κατὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς ᾽Αρμενίας, πολεμεῖ πρὸς τοὺς ἀγρίους λαοὺς τοῦ Καυκάσου. Συγχρόνως ὑπερασπίζεται τὰς Ἑλληνικὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον τῶν ᾽Αράβων καὶ τῶν Γερμανῶν, παλαίει ἐναντίον τῶν Ρώσων εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον. «Ἐξέδραμε κατὰ τῶν ᾽Αράβων, λέγει ὁ παλαιὸς χρονογράφος, καὶ διέβη μέχρι τοῦ Καυκάσου καὶ ἕως Φοινίκης. ᾽Ἐφριξαν γοῦν οἱ βασιλεῖς καὶ τοπάρχαι καὶ σατράπαι. Καὶ ὡσπερ ἀστραπὴ σύντομος διέβη τὴν ᾽Ανατολὴν ὅλην, καὶ ἐμεθύσθη ἡ ρομφαία αὐτοῦ, ἕως οὗ ἐδίωξε τὰ βάρβαρα ἔθνη καὶ ἐποίησεν αὐτοὺς νὰ τρέμωσιν τὴν σπάθην τῶν Ρωμαίων» (᾽Αμαρτωλός).

᾽Ο μέγας Βουλγαρικὸς πόλεμος.

᾽Ακοίμητος ἐχθρὸς τῆς Αὐτοκρατορίας ἦσαν πάντοτε οἱ Βούλγαροι καὶ ὁ πόλεμος ἐναντίον αὐτῶν ὑπῆρξε τὸ κύριον καὶ τὸ μέγα ἔργον τοῦ Βασιλείου τοῦ Β΄. ᾽Ο ἀγὼν ὑπῆρξε πολὺ μακρὸς καὶ πολὺ σκληρὸς, διεξήχθη ἑκατέρωθεν μὲ ἀγριὸν πείσμα, εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς μᾶλλον αἱματηροὺς πολέμους, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Πρόκειται διὰ τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου, καὶ ὁ ἀγὼν ἦτο περὶ τῆς υπάρξεως τῆς φυλῆς ἡμῶν.

᾽Ο πόλεμος ἤρχισεν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας, ὅτε ἦτο ὁ Βασίλειος εἴκοσι ἐτῶν καὶ διήρκεσε μὲ διαλείμματα 42 ὀλόκληρα ἔτη (976—1018). ᾽Ἐλαβε πολλὰς φάσεις καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλοὺς ἰδιαιτέρους πολέμους. Μεγάλως βοηθοῦν τοὺς Βουλγάρους τὰ ἀτυχήματα τοῦ Κράτους, αἱ δεινὰ περιπλοκαὶ τοῦ Βασιλείου μὲ τὰς ἀνταρσίας τῶν στρατηγῶν, μὲ τοὺς ἀγῶνάς του εἰς ὅλα τὰ σύνορα. Τοὺς ἐχθροὺς ὀδηγεῖ βασιλεὺς γενναῖος καὶ καρτερικός, ὁ Σ α μ ο υ ἡ λ, εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους πολεμιστὰς

του Μεσαίωνα, ὁ ὁποῖος διεξήγαγε τὸν πόλεμον μεῖ ἄγριον πάθος, εὗρεν ὅμως σιδηροῦν ἀντίπαλον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος.

Ἐὶς τὸν ἄγωνα ἕως τὸ 1000.

■ Εἰς ὀλίγον χρόνον ὁ Σαμουὴλ κατάρθωσε καὶ ἔγινε κύ-

Ἐὶς τὸν ἄγωνα ἕως τὸ 1000.

Ἐὶς ὀλίγον χρόνον ὁ Σαμουὴλ κατάρθωσε καὶ ἔγινε κύριος ὅλων σχεδὸν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὴν Μακεδονίαν. Ἐπειτα οἱ στρατοὶ τοῦ ἐπιχειροῦν ἀκαταπαύστους ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν. Μία πρὸς μίαν πίπτουν αἱ πόλεις καὶ τὰ κάστρα εἰς τὴν

έξουσίαν του. Θέλει ὁ Σαμουήλ νὰ καθυποτάξῃ ὀλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ἕως τὰ νοτιώτατα σύνορα καὶ νὰ ἰδρῦσῃ ἐν ἀπέραντον Βουλγαρικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ Σαμουήλ ἔλαβε τὸν τίτλον τ σ α ρ ο ς (αὐτοκράτωρ) καὶ θεωρεῖ ἑαυτὸν ὡς διάδοχον τοῦ Ἑλληνος Αὐτοκράτορος. Κατέρχεται πρὸς νότον καταλαμβάνει τὴν Θεσσαλίαν, ἔπειτα τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, φθάνει εἰς τὸν Ἴσθμὸν καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν Πελοπόννησον. Μὲ λεηλασίας καὶ πυρπολήσεις προχωροῦν οἱ Βούλγαροι, τρόμος καὶ ἀπελπίσῃ εἶχε κατσλάβει τοὺς κατοίκους. Ἐπιφέρουν τόσας καταστροφὰς εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, καὶ εἶναι τόσοσκληροί, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι ἐπανήρχοντο αἱ παλαιαὶ ἄγριαι ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔνων.

Ὁ ἀγὼν λαμβάνει μεγάλας διαστάσεις καὶ διεξάγεται συγχρόνως εἰς ὅλας τὰς χώρας ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν, ἕως τὰς Θερμπύλας. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἀνήκει εἰς τὸν Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι θριαμβεῦει καὶ πλησιάζει νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπὸν του καὶ νὰ καταστρέψῃ τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν. Ἐπὶ τέλος τὸ 20ὸν ἔτος τοῦ πολέμου, ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανός, καταφθάνει τὸν Σαμουήλ εἰς τὸν ποταμὸν Σπερχεῖόν, καθ' ὃν χρόνον ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Εἰς μεγάλην μάχην (996) ἐπιφέρει φοβερὰν πανωλεθρίαν εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουήλ μόλις κατάρθωσε νὰ σωθῆ φεύγων τὴν νύκτα διὰ τῶν ὀρέων.

Ἡ ἐπίθεσις τοῦ Βασιλείου.

Ἀπὸ τότε ὁ πόλεμος ἀρχίζει νὰ κλίνη ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Αἱ χώραι τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἀνέπνευσαν ἀπὸ τὴν φοβερὰν τυραννίαν τοῦ Σαμουήλ, καὶ ὁ ἀγὼν ἤδη διεξάγεται εἰς τὰς βορείους χώρας. Ὁ Βασίλειος εἰσβάλλει καὶ πάλιν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, διαμένει δὲ δύο φορὰς ἐν ὄλω ὀκτῶ ἔτη, εἰς τὴν χώραν τοῦ Σαμουήλ, συγκροτῶν σκληρὰς μάχας γεμάτας ἀπὸ ἡρωϊκοὺς ἄθλους. Ἐπὶ δέκα ὀκτῶ ἔτη (ἀπὸ τὸ 1000) ἀφιερώνει ὁ Ἑλλην Αὐτοκράτωρ ὅλην τὴν δύναμίν του εἰς τὸν ἀγῶνα. Καταλαμβάνει τὰς

πόλεις, ἐκπορθεῖ τὰ φρούρια, κατακτᾷ τὴν παραδουνάβειον Βουλγαρίαν καὶ περισφίγγει τὸν Σαμουήλ μὲ τὰ στρατεύματά του, ὡς εἰς ἓνα σιδηροῦν κλοιόν, ὁ ὁποῖος γίνεται κάθε ἡμέραν στενώτερος. Ἡ ἐκπνέουσα μοναρχία τοῦ Σαμουήλ ἔχει τώρα περιορισθῆ μόνον εἰς τὰ ὄρεινά μέρη τῆς Ἀνω Μακεδονίας.

Βλέπων ὁ Σαμουήλ τὸ κράτος του νὰ καταρρέῃ, ἀναλαμβάνει σθένος καὶ ἀποφασίζει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν τακτικὴν κατ' ἔτος εἰσβολὴν τοῦ Βασιλείου διὰ τῆς κλεισούρας, ἢ ὁποῖα ἐκαλεῖτο Κ λ ε ι δ ῖ ο ν (Δεμίρ—Ἰσάρ), εἰς τὴν ὁδὸν ἀπὸ τὰς Σέρρας πρὸς τὸ Μελένικον. Εἰς τὰ στενὰ ἐκεῖνα τῆς Κρέσνας, τὰ ὁποῖα ἔμελλε νὰ δοξάσῃ πάλιν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς μετὰ ἑννέα αἰῶνας (1913), περιμένει ὁ Σαμουήλ τὸν Αὐτοκράτορα. Οἱ Βούλγαροι κυκλώνονται, κατακόπτονται, συλλαμβάνονται αἰχμάλωτοι, μόλις διαφεύγει καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουήλ (1014).

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν τρόμον εἰς τοὺς Βουλγάρους, διότι ἡ πάλη μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἦτο πάλη θανάτου ἢ ζωῆς, λέγεται δὲ ὅτι ἐτύφλωσε 15000 αἰχμαλώτους καὶ ἀφήκεν εἰς 100 ἄνδρας ἀνὰ ἓνα μονόφθαλμον διὰ νὰ τοὺς ὀδηγῇ. Ὅτε τὸ πλῆθος τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀνθρώπων ἔφθασεν ἐνώπιον τοῦ Σαμουήλ, ὁ γέρων πολεμιστῆς ἔπεσεν ἀπόπληκτος καὶ μετ' ὀλίγων ἀπέθανεν.

Ἡ κατάκτησις τῆς Βουλγαρίας.

Ἐν τούτοις ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθησεν εἰς τὰ ὄρεινά καὶ ἄγρια μέρη τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ὅπου οἱ βοεβόδοι (μεγιστᾶνες) ἀπὸ τὰ κάστρα των εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων ἀπέκρουον μὲ ἀνδρείαν τὰ Αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα. Ὁ Αὐτοκράτωρ διατρέχει ὡς κεραυνὸς τὴν ἀγρίαν χώραν καὶ δαμάζει τὴν καρτερικὴν ἀντίστασιν, τόσος δὲ εἶνε ὁ τρόμος, τὸν ὁποῖον ἐμπνέει εἰς ὄλους, ὥστε, ὅταν τὸν βλέπουν ἀπὸ μακρὰν οἱ Βούλγαροι, φωνάζουν : «Φύγετε ! ἔρχεται ὁ Αὐτοκράτωρ» ! Ἐπὶ τέλους τὸ 1018, ὀλόκληρος ἡ Βουλγαρία ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἔχει δαμασθῆ. Ἡ προέλασις τοῦ Αὐτοκράτορος εἶναι θριαμβευικὴ. Εἰς τὰ κάστρα, ὅπου σταθμεύει, προσέρχονται καὶ παρα-

δίδονται οἱ Βούλγαροι στρατηγοὶ καὶ βοεβόδοι. Φθάνει τέλος ὁ Βασίλειος εἰς τὴν ὄρεινὴν πρωτεύουσαν τοῦ Σαμουήλ Ἀχρίδα, ὅπου ἦσαν τὰ βασιλεία τῶν Βουλγάρων βασιλέων, μὲ ἀμυθήτους θησαυροὺς, οἱ ὅποιοι εἶχον συναθροισθῆ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομάς των. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐγκαθιδρύει τὴν δύναμίν του εἰς τὰς μακρυνὰς ἐκεῖνας χώρας, ὅπου δὲν κατάρθωσε πρὸ αὐτοῦ, οὔτε μετ' αὐτὸν ἄλλος δυνάστης νὰ στερεώσῃ τὴν κυριαρχίαν του.

Οἱ δύο θριάμβοι τοῦ κατακτητοῦ.

Νέος ἤρχισε τὸν σκληρὸν πόλεμον ὁ ἀδάμαστος στρατιώτης βασιλεύς, γέρων τὸν ἐτελείωσεν. Ἄλλ' ἢ ἐπίφοβος Βουλγαρία δὲν ὑπάρχει πλέον, μετεβλήθη εἰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, αἱ ὅποια κυβερνῶνται ὡς θέματα ἀπὸ Ἑλλήνων στατηγούς καὶ διοικητάς. Ἀνηλεῶς διεξήγαγε τὸν πόλεμον ὁ Βασίλειος διότι ἐπρόκειτο περὶ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὅταν ὅμως δὲν ἐφοβεῖτο πλέον τοὺς Βουλγάρους, ἔγινε μαλακώτερος καὶ μετεχειρίσθη τὸν ὑποταχθέντα λαὸν μὲ ἐπιείκειαν καὶ σύνεσιν. Τὰ μέλη τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ οἱ μεγιστᾶνες τῆς Βουλγαρίας μετηνέχθησαν εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ Κράτους. Καὶ οὕτω τὸ ἰσχυρὸν Βουλγαρικὸν κράτος, τὸ ὅποῖον εἶχεν ὑψωθῆ εἰς μεγάλην ἀντίζηλον δύναμιν, εἶναι ἤδη συντετριμμένον καὶ ἀποτελεῖ μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ θρίαμβος.

Ἐν τῇ συναισθήσει τοῦ μεγάλου ἔργου ὁ Βασίλειος ὁ Β' ἐπιχειρεῖ θριαμβευτικὴν περιοδείαν εἰς τὴν Χερσόνησον. Πηγαίνει εἰς τὰς Ἀθήνας ν' ἀναπέμψῃ τὰ εὐχαριστήρια ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος, ὁ ὅποιος ἦτο χριστιανικὴ ἐκκλησία, ἀφιερωμένη εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Ἀθηنيώτισσαν. Ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἐπιστρέφει ὁ νικητὴς Αὐτοκράτωρ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ οὕτω τελεῖ δύο θριάμβους εἰς τὰς δύο μεγάλας πρωτεύουσας τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου.

«Ὁ,τι δίδει τὸν φυλετικὸν χαρακτήρα εἰς τὸν πόλεμον κεῖνον 50 ἐτῶν, λέγει εἰς νεώτερος ἐπιφανῆς ἱστορικός,

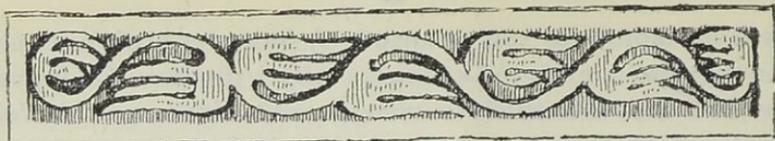
εἶναι ἡ περιοδεία τοῦ νικητοῦ, ἡ ὁποία καταλήγει εἰς προσκύνημα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Παρθενών, τὸ ἔργον δεκαπέντε αἰῶνων τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Καλλικράτους, ἀπαστράπτει ἀκόμη ἀπὸ τὴν λαμπρότητα τῶν μαρμάρων καὶ τὰ ἄθικτα γλυπτὰ αὐτοῦ. Ἡ μόνη ἀλλαγὴ εἶναι ἡ μεταβολὴ τοῦ ναοῦ εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τὸν 5. αἰῶνα. Ἡ λατρεία τῆς Παρθένου Μαρίας ἔχει διαδεχθῆ τὴν λατρείαν τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς. Ἡ διπλῆ ἱερότης τοῦ χώρου ἐλκύει εἰς προσκύνημα τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς βαρβάρους τῆς Δύσεως. Εἰς τὸ αἰῶνιον ἐκεῖνο ἱερόν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἔκλινε γόνυ ὁ νικητὴς Αὐτοκράτωρ. Εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀντήχησαν οἱ ὕμνοι τῆς ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι ἀνέπεμπον τὰ εὐχαριστήρια διὰ τὰς νίκας τῶν νέων Ὀλυμπίων Θεῶν» (Ρ α μ π ῶ).

Εἰς τὸν θρίαμβον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠκολούθουν τὸν Βασίλειον Β΄ ἄμαξαι φορτωμένοι μὲ τοὺς θησαυροὺς τῶν Βουλγάρων βασιλέων, ἐβάδιζον πεζοὶ πλησίον τοῦ ἄρματός του οἱ υἱοὶ καὶ αἱ κόραι των, αἱ τσαρῖναι καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῶν. Ἀπὸ τὸν θριαμβεύοντα λαόν του ἐπευφημεῖται ὁ Βασίλειος Β΄ Β ο υ λ γ α ρ ο κ τ ὀ ν ο ς; καὶ ἡ ἱστορία καθιέρωσε τὸ ἐπώνυμον τοῦτο εἰς τὸν γενναῖον ὑπέρμαχον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ὁ ἀκούραστος Αὐτοκράτωρ ὀλίγην ἀνάπαυσιν εὔρεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν του. Τρέχει πάλιν εἰς τὰς χώρας τοῦ Καυκάσου, καὶ μόλις ἐπέστρεψε νέα μεγάλα σχέδια ἐτοιμάζει, θέλει ν' ἀνακτήσῃ τὴν Σικελίαν ἀπὸ τοὺς Ἀραβας. Ἀλλ' ἦτο πλέον γέρων, 70 ἐτῶν, καὶ ἀπέθανεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν προετοιμασιῶν του διὰ τὴν ἐκστρατείαν (1025).

Βυζαντινὸν ψηφιδωτὸν (τοῦ 11. αἰῶνος)

Βυζαντινή διακόσμησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΡΟΣΚΑΙΡΟΣ ΠΑΡΑΚΜΗ (1025—1081).

Αἱ νῆκαι τοῦ Φωκᾶ, τοῦ Τσιμισκῆ καὶ τοῦ Βασιλείου Β' ἀνεβίβασαν εἰς μεγάλην ἰσχὺν τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ Συρία, αἱ μεγαλόνησοι Κρήτη καὶ Κύπρος, τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας ἔχουσιν ἀνακτηθῆ, τὸ ἐπίφοβον βασιλεῖον τῆς Βουλγαρίας ἔχει καταστραφῆ. Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἐκτείνεται «ἀπὸ τὰς πηγὰς τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ ἕως τὰ περὶ χωρὰ τῆς Ρώμης» (Γίββων).

Ἀμέσως ὅμως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' τὸ Κράτος ἤρχισε νὰ κλινῆ εἰς παρακμῆν. Ἀπὸ τὰ μέσα δὲ τοῦ 11. αἰῶνος, περὶ τὸ 1050, ἀλλάσσει ἡ ἱστορικὴ σκηνὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ ἱστορία τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς λαμβάνει νέαν τροπὴν. Νέοι ἰσχυροὶ λαοί, νέοι μεγάλοι ἐχθροὶ ἐμφανίζονται καὶ περιτριγυρίζουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐπιτίθενται ἐναντίον αὐτῆς καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ παρακμῆ, τῆς ὁποίας αἰτία δὲν εἶναι ἡ ἔλλειψις πατριωτισμοῦ εἰς τὸ Βυζάντιον, οὔτε ἡ ἔλλειψις καλῶν βασιλέων, ἀλλ' εἶναι ἡ νέα ἐξωτερικὴ κατάστασις, ἡ ὁποία δημιουργεῖται περὶ τὸ Κράτος.

Τὸ τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (1025—1057)

Εἰς τὸν θρόνον ἀνήλθον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' οἱ νόμιμοι διόδοχοι, αἱ πορφυρογέννητοι

Ζωή καὶ Θεοδώρα, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀγαπηταὶ εἰς τὸν λαὸν καὶ ἐλέγοντο αἱ μάνναι αἱ πορφυρογεννήτοι. Μαζὶ μὲ τὰς δύο πορφυρογεννήτους ἀνέβησαν εἰς τὸν θρόνον ἀλληλοδιαδόχως τέσσαρες Αὐτοκράτορες (ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς ἦσαν σύζυγοι τῆς πορφυρογεννήτου Ζωῆς), ὁ Ρωμανὸς ὁ Γ' ὁ Ἀργυρὸς, Μιχαὴλ Δ' ὁ Παφλαγών, Μιχαὴλ Ε' ὁ Καλαφάτης καὶ Κωνσταντῖνος Θ' ὁ Μονομάχος (1028—1054). Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ζωῆς ἐβασίλευσεν ἡ Θεοδώρα μόνη (1054—1056), ἡ ὁποία ἀποθνήσκουσα ὑπέδειξε τὸν Μιχαὴλ τὸν Στρατιωτικόν. "Οἱ οἱ Αὐτοκράτορες οὗτοι διεδέχθησαν ἀλλήλους νομίμως, διότι συνεδέοντο κατὰ διαφόρους τρόπους μὲ τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν.

Οἱ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν.

Μετὰ τοὺς ἐνδόξους θριάμβους τῶν ἡρώων Αὐτοκρατόρων ἤρχισαν δύσκολοι καιροί. Ἐν τούτοις ὑπῆρχον πάντοτε

Αἰχμάλωτοι Σαρακηνοὶ προσάγονται εἰς Αὐτοκράτορα
(μικρογραφία βυζαντινοῦ χειρογράφου).

εἰς τὸ Κράτος πολλοὶ ἱκανοὶ πολιτικοὶ καὶ γενναῖοι ἀξιωματικοί. Μεγάλοι ἰδίως ἀγῶνες διεξήχθησαν εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Σικελίαν ἐναντίον πολλῶν ἐχθρῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διέλαμψεν εἷς ἦρωας, ὁ στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἔταπείνωσε πρῶτον τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀσίας, διεξήγαγε θαυμαστοὺς ἄθλους εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον τῶν Ἀράβων,

τῶν Λομβαρδῶν καὶ τέλος ἐναντίον ἐνὸς νέου ἐχθροῦ ἐπερχομένου ἀπὸ Βορρᾶ, τῶν Νορμανδῶν (κατὰ τὸ 1040).

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δυναστείας, ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου, ἡ Κωνσταντινούπολις ἐλαμπρύνθη μὲ τὴν λάμψιν τῶν γραμμάτων. Ἄλλ' οἱ καιροὶ δὲν ἦσαν κατάλληλοι διὰ τοιαύτας λαμπρότητας, διότι οἱ ἐχθροὶ παραμόνευον καὶ περιέσφιγγον ἀπὸ παντοῦ τὸ Κράτος. Οἱ ἐπιφανεῖς στρατιωτικοὶ μὲ λύπην ἔβλεπον ὅτι τὰ χρήματα, τὰ ὅποια ἔπρεπε μόνον εἰς τὸν στρατὸν νὰ δαπανῶνται ἐσπαταλῶντο εἰς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις, διὰ τοῦτο, μετὰ τὸν θάνατον τῆς τελευταίας πορφυρογεννήτου, τῆς Θεοδώρας, οἱ μεγάλοι στρατιωτικοὶ οἴκοι τῆς Ἀσίας ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβερνήσεως καὶ ἀνεκήρυξαν Ἀυτοκράτορα τὸν Ἰσαάκιον τὸν Κομνηνόν, ὁ ὅποιος εἶναι ὁ πρόδρομος τῆς μεγάλης δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.

Οἱ νέοι ἐχθροί.

Ἀπὸ τὰς δύο ἀντιθέτους διευθύνσεις, ἀπὸ Ἀνατολᾶς καὶ ἀπὸ Δυσμᾶς, ἐμφανίζονται νέοι φοβεροὶ ἐχθροί, ὅχι πλέον παροδικοί, ὅπως ἦσαν οἱ παλαιοὶ βάρβαροι, ἀλλ' ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι παρεσκεύασαν τὴν κατάλυσιν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν ἔρχονται οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὀριστικοὶ καταστροφεῖς, ἀπὸ τὴν Δύσιν οἱ ἀνηλεεῖς ἐχθροὶ Νορμανδοί. Οἱ νέοι οὗτοι ἐχθροὶ σείουν τὰ θεμέλια τοῦ Κράτους, καὶ ἔρχονται ὡς σκοτεινὰ σύννεφα τὰ ὅποια προμηνύουν φοβερὰς θυέλλας. Ὡς νεαροὶ πολεμικοὶ λαοὶ εἶναι καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Νορμανδοὶ γεμᾶτοι ὄρμην καὶ δύναμιν.

Οἱ Τοῦρκοι Σελτζοῦκοι

Παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Κασπίας θαλάσσης οἱ Τοῦρκοι ἢ Τουρκομᾶνοι εἶχον ἰδρύσει κατὰ τὸν 6. αἰῶνα ἰσχυρότατον κράτος. Τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο Τουρκικὸν κράτος κατέπεσε καὶ τὰ λείψανα αὐτοῦ ἀπετέλεσαν διαφόρους ἰσχυροὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι ἦσαν σκορπισμένοι εἰς τὴν ἔρημον πρὸς Α. τῆς Κασπίας θαλάσσης. Κατὰ τὰ μέσα

τοῦ 11. αἰῶνος, περί τὸ 1050, πολεμικὰ στίφη τῶν νομάδων ἐκείνων κατήρχοντο πρὸς τὸν Νότον, καὶ ἐπέπεσαν συγχρόνως καὶ κατὰ τοῦ Ἀραβικοῦ καὶ κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Τὸ κράτος τῶν Ἀράβων καταλύεται ἀμέσως, ἀλλ' ὄχι καὶ ἡ θρησκεία των, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλάμ καὶ οὕτως ὁ Μωαμεθανισμὸς ἀνεξωογονήθη διὰ τοῦ νέου ἐκείνου πολεμοχαροῦς λαοῦ. Μία ἀπὸ τὰς Τουρκικὰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι προσήλθον εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν, ἦσαν οἱ Σελτζοῦκοι, οἱ ὁποῖοι ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται ἀπὸ τὰ ἐνδότερα πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὅτε δὲ οὗτοι ἐπροχώρησαν πρὸς τὴν Ἀρμενίαν, ἡ ὁποία διετέλει ὑπὸ τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν, ἦλθον διὰ πρῶτην φορὰν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Ἕλληνας.

Οἱ Αὐτοκράτορες.

Ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Κομνηνῶν δὲν ἐστερεώθη ἀμέσως. Οἱ Αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἐβασίλευσαν εἰς τὸ μεταξὺ εἶναι : ὁ Ἰσαάκιος Α΄ ὁ Κομνηνὸς (1057—1059), Κωνσταντῖνος ὁ Δούκας (1059—1067), Διογένης ὁ Ρωμανὸς (1068—1071), Μιχαὴλ ὁ Δούκας (1071—1078), Νικηφόρος ὁ Βοτανιάτης (1078—1081).

Ὁ Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς ἔδειξε σθένος καὶ δραστηριότητα, ἀλλ' οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο Δουκάδες, ἀντὶ νὰ φροντίζουν διὰ τὸν στρατόν, ὑπεστήριζον τὰ γράμματα καὶ τοὺς λογίους. Εἰς τὸ μεταξὺ οἱ Σελτζοῦκοι εὗρον καιρὸν καὶ ὅλον ἐπροχώρουν. Ἡ ἀνάγκη ἐπιβάλλει τότε ὡς αὐτοκράτορα πάλιν ἓνα γενναῖον στρατιώτην, τὸν Ρωμανὸν τὸν Διογένην, ὁ ὁποῖος ἐδόξασεν, ἀλλὰ προσκαίρως, τὰ Ἑλληνικὰ ὄπλα.

Ρωμανὸς ὁ Διογένης.

Οἱ Ἑλληνικοὶ στρατοὶ ἐπολέμων γενναιότατα διὰ ν' ἀναχαιτίσουν τὴν ὀρμητικὴν προέλασιν τῶν Σελτζούκων, ἡ ἀνδρεία των, λέγουν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ, ἐνθυμίζει τὴν δόξαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν τῶν πολεμοχαρῶν ἐκείνων σιφῶν Ἄλπ—Ἄρσλάν [(γενναῖος λέων) διαρκῶς προχωρεῖ. Εὐ-

ρεν ὁμως ἰσάξιον ἀντίπαλον τὸν αὐτοκράτορα Ρωμαν. ν, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνδρεία ἔδιδε τὴν ἐλπίδα, ὅτι εἷς νέος Λέων Ἰσαυρος θὰ ἐγένετο ὁ σωτὴρ τοῦ Κράτους. Ἡ ἀπεγνωσμένη πάλη τοῦ γενναίου ἐκείνου Αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἠκολούθησε τὰς ἐνδόξους παραδόσεις τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου, δίδει λαμπροτάτην εἰκόνα ἡρωϊκοῦ καὶ τραγικοῦ συγχρόνως μεγαλείου.

Οἱ ἡρωϊκοὶ ἀγῶνες.

Ὁ στρατός, μὲ τὸν ὁποῖον ἦτο ὑποχρεωμένος ὁ Ρωμανός ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν φοβερὸν ἀντίπαλον, εὕρισκετο εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, τὸ ἀκαταδάμαστον ὁμως θάρρος τοῦ βασιλέως ἔδωκε δύναμιν εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐλπίδας εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Οἱ Τούρκοι εἶχον ἤδη εἰσχωρήσει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τρέπουν εἰς φυγὴν τοὺς στρατοὺς αὐτῶν. Ὁ ἀκούραστος βασιλεὺς εἶναι πανταχοῦ παρών, καὶ ἐνῶ τὸν νομίζουσι πλησίον τῆς Ἀντιοχείας, αὐτὸς ἐπιτίθεται ἐναντίον τῶν Σελτζούκων εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Πάντοτε ὁ ἴδιος μάχεται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν μὲ ἀκατάβλητον ἡρωϊσμόν, ἡ φήμη του διαδίδεται μακρὰν, καὶ τὸ ὄνομά του ἐμποιεῖ τρόμον εἰς τοὺς Τούρκους. Μὲ μικρὰς δυνάμεις, μὲ σιδηρὰν ὁμως καρτερίαν, διεξήγαγεν ὁ Ρωμανὸς ὁ Διογένης τρεῖς ἐπιπονωτάτας ἐκστρατείας, γεμάτας ἀπὸ ἡρωϊκῶν ἄθλων, καὶ κατάρθωσε τέλος ν' ἀπωθήσῃ τοὺς Τούρκους ἕως τὸν Εὐφράτην ποταμόν, ὁ ὁποῖος ἦτο τὸ παλαιὸν σύνορον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Εἰς τετάρτην ἐκστρατείαν ὁ Ρωμανὸς ἀνέπτυξε καταπληκτικὴν ἔντασιν δυνάμεων, καὶ μὲ στρατὸν 100.000 ἐπεχείρησε ν' ἀπελευθερώσῃ ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὴν Ἀρμενίαν. Ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν τρέχει εἰς συνάντησιν τοῦ Ρωμανοῦ, καὶ οἱ δύο στρατοὶ ἔρχονται εἰς ἰσχυρὰν σύγκρουσιν εἰς τὸ Μαντζικέρτ τῆς Ἀρμενίας. Ὀλόκληρον τὴν ἡμέραν ἐπολέμησαν μὲ πείσμα καὶ μὲ δύναμιν ἡρώων Ἕλληνες καὶ Τούρκοι. Τὴν ἐπομένην συμπλέκονται πάλιν, ὁ Αὐτοκράτωρ μάχεται ὡς λέων. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους κάμπτονται τὰ Ἑλληνικὰ τάγματα, ὁ Ρωμανὸς περικυκλώνεται, πληγώνεται καὶ συλλαμβάνεται αἰχμάλωτος (1071).

Μόλις εΐδεν ὁ Ἄλπ - Ἄρσλάν τὸν Ρωμανὸν ἔσπευσε νὰ τὸν περιπτυχθῆ καὶ τοῦ εἶπε: «Μὴ φοβοῦ, βασιλεῦ. Θὰ σὲ τιμῶσω ἐπαξίως τῆς ὑπεροχῆς τοῦ κράτους σου». Διέταξε δὲ νὰ δώσουν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρμόζουσαν βασιλικὴν περιποίησιν, τὸν προσεκάλει νὰ συντρώγουν καὶ νὰ συνομιλοῦν καὶ τὸν εἶχεν ὁμότιμον. Ὅτε δὲ τὸν ἠρώτησε: «Τὶ θὰ μὲ ἔκαμνες, ἂν μὲ εἶχες συλλάβει αἰχμάλωτον;— Γνώριζε, ἀπήντησεν ὁ βασιλεὺς, ὅτι θὰ διέτασσον νὰ μαστιγωθῆς.— Ἄλλ' ἐγώ, λέγει ὁ Σουλτάνος, δὲν θὰ μιμηθῶ τὴν σκληρότητά σου. Ἄκουώ ὅμως, ὅτι ὁ ἰδικός σας Χριστὸς νομοθετεῖ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν συγχώρησιν». (Ἄραβες καὶ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι).

Ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ 1071 εἶναι τραγικὴ διὰ τὸν Ἑλληνισμόν. Ἡ Μικρὰ Ἀσία ἦτο μεγάλη χώρα τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, εἶχε δώσει εἰς τὸ Κράτος ἡρωϊκοὺς αὐτοκράτορας καὶ στρατηγούς. Τώρα στήνει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν τὰς σκηνάς του ὁ νομαδικὸς λαὸς τῶν Τούρκων, καὶ χάνεται πλέον ὀριστικῶς διὰ τὸν Ἑλληνισμόν ἢ ἔνδοξος χώρα.

Οἱ λόγιοι καὶ οἱ στρατιωτικοί.

Μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ρωμανοῦ ἀνεκηρύχθη ἄλλος αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ ἦρας ἐκεῖνος συνελήφθη ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας καὶ εὔρε τραγικὸν θάνατον. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Μιχαήλ Ζ' ὁ Δούκας κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ γράφῃ στίχους καὶ νὰ συναναστρέφεται λογίους καὶ σχολαστικούς, οἱ ὅποιοι ἐκυβέρνων τὸ Κράτος. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Τούρκοι εἰσορμοῦν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ κατακτοῦν ἀλληλοδιαδόχως τὰ θέματα αὐτῆς, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην ἐπαναστατοῦν οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι. Ἡ ἀναστάσις ἐκείνη φέρει τὴν ἐξέγερσιν ἐπιφανῶν στρατηγῶν, διότι οἱ μεγάλοι στρατιωτικοὶ οἴκοι δὲν ἠνείχοντο πλέον νὰ κυβερνῶνται ὑπὸ ἀνθρώπων, «οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἴδει ποτὲ πολέμιον κατὰ πρόσωπον, ἐνῶ αὐτοὶ ἠγρύπνουν διὰ νὰ κοιμῶνται ἐκεῖνοι ἡσυχοί». Αἱ ἐπαναστάσεις διαδέχονται ἀλλήλας. Τέλος ἐπιφαίνεται ὁ σωτὴρ, εἷς νεαρῶτατος στρατηγός,

ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ ὁποῖος κατισχύει καὶ στέφεται Ἀυτοκράτωρ εἰς τὴν Ἁγίαν Σαφίαν (1081).

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός ἀνοίγει ἐποχὴν ἥρώων βοσιλέων, οἱ ὁποῖοι ἔδωκαν εἰς τὸ Κράτος τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἰσχυρὰν ἀναλαμπήν. Ἡ βασιλεία του συνδέεται μὲ μεγάλα κοσμοϊστορικά γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ φέρουν μεγάλας ἀνατροπὰς εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ πρὶν προχωρήσωμεν, εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν τοὺς περιστοιχίζοντας τὸ Κράτος λαούς, νὰ ἴδωμεν ποῖα ἦτο ἡ θέσις αὐτοῦ κατὰ τὸν 11. αἰῶνα ἀπέναντι τῶν ἄλλων λαῶν καὶ ποῖος ἦτο ὁ μέγας πολιτισμὸς αὐτοῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐκυριάρχει εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Ἀρχαγγελος (Βυζαντινὴ τοιχογραφία)

Ἐπέρθυρον γλυπτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἡ ΦΕΟΥΔΑΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Αἱ τελευταῖαι ἐπιδρομαί.

Καθ' ὃν χρόνον τὸ μέγα Φραγκικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρύσει ὁ Κάρολος ὁ Μέγας εἰς τὴν Δύσιν, ἔβαινε εἰς ἀποσύνθεσιν, συνέβησαν νέαι ἐπιδρομαί βαρβάρων, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν εἰς τὸν ταχύτερον κατακερματισμὸν αὐτοῦ. Οἱ νέοι οὗτοι βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν 9. αἰῶνα, ἀνήκον εἰς τρεῖς διαφόρους λαούς, ἤρχοντο ἀπὸ τρία διάφορα σημεῖα καὶ ἦσαν :

1. Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί, οἱ ὁποῖοι ἐξώρμων ἀπὸ τὸν Νότον.
2. Οἱ Οὐγγυροὶ ἀπὸ τὴν Ἀσίαν.
3. Οἱ Νορμανδοὶ ἀπὸ τὸν μακρινὸν Βορρᾶν.

Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί.

Οἱ ἐπιδρομεῖς οὗτοι προήρχοντο ἀπὸ τὸν ἴδιον Ἀραβικὸν λαόν, τὸν παλαιὸν ἐχθρὸν τῶν Βυζαντινῶν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἰδρύσει τὰ μεγάλα Μωαμεθανικὰ Χαλιφάτα τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἰσπανίας. Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί τῆς Δύσεως ἀνήγγουν ὅλως ἀνεξαρτήτως τῶν Ἀραβικῶν κρατῶν, ὅπως καὶ οἱ γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς Ἀγαρηνοὶ ἐπιδρομεῖς, κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν παραλίων. Εἶχον ὡς ὄρ-
᾿Αδαμαντίου Βυζαντ. Ἰστ. Δ' Γυμν. Ἐκδοσις Δευτέρα 1933 4

μητήρια τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς, τὰ ὁποῖα κείνται ἀπέναντι τῆς Σικελίας. Διὰ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν ἐπέφερον μεγίστας καταστροφάς εἰς τὰς Νοτίους χώρας τῆς Εὐρώπης. Κατὰ τὸν 9. αἰῶνα κατέλαβον ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὀλόκληρον τὴν Σικελίαν, ἐληλάτησαν 150 πόλεις τῆς Νοτίου Ἰταλίας καὶ ἐπροχώρησαν ἕως τὰ πρόθυρα τῆς Ρώμης, καταστρέφοντες καὶ λεηλατοῦντες τὴν χώραν, ἐπροχώρησαν δὲ καὶ ἕως τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Νοτίου Γαλλίας.

Οἱ Οὐγγροὶ.

Ἀπὸ δὲ τὰ βάθη τῆς Ασίας ἦλθον κατὰ τὸ 900 μ. Χ. ἄλλοι βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι ἔκτοτε ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν Εὐρώπην, οἱ Μαγυάροι ἢ Οὐγγροὶ, λαὸς Τουρκικῆς φυλῆς. Οἱ Οὐγγροὶ κατεσκήνωσαν εἰς τὰς ἰδίας χώρας, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον ἐγκατασταθῆ οἱ συγγενεῖς τῶν λαοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἔλθει εἰς τὴν Εὐρώπην πολὺ πρωτότερα, οἱ Οὐννοὶ καὶ ἔπειτα οἱ Ἀβαροὶ. Πολὺν χρόνον ἀκόμη, καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν των εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ οἱ Οὐγγροὶ, ὅπως καὶ οἱ παλαιοὶ πρόγονοὶ των, ἐξηκολούθησαν νὰ ζοῦν ὑπὸ τὰς σκηνάς καὶ διαρκῶς ἐπὶ τοῦ ἵππου. Συχνὰ ἔκαμναν ἐπιδρομάς καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἀλλ' οἱ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ τοὺς ἀπέκρουον γενναίως καὶ τοὺς ἐξηνάγκαζον εἰς ὑποταγὴν καὶ εἰς σεβασμὸν.

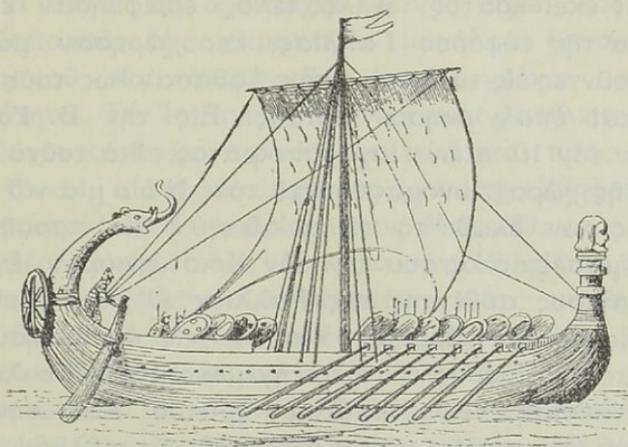
Ἰδίως ὅμως οἱ Οὐγγροὶ ἔκαμαν φοβερὰς καταστροφάς εἰς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην. Αἱ ἐπιδρομαὶ των ἐξετάθησαν εἰς ὅλην τὴν Νότιον Γερμανίαν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Βόρειον Γερμανίαν. Τρεῖς μεγάλοι Γερμανικοὶ στρατοὶ κατεστράφησαν ὑπ' αὐτῶν ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον. Μόνον κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10. αἰῶνος ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Ὅθων Α' ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην καταστροφὴν καὶ ἔβαλε τέρμα εἰς τὰς ἐπιδρομάς αὐτῶν. Κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα οἱ Οὐγγροὶ ἴδρυσαν βασιλείον, τοῦ ὁποῖου ὁ πρῶτος βασιλεὺς Στέφανος Α' (ἀκμάσας περὶ τὸ 1000) ἐγένεν ἀπόστολος τῶν Οὐγγρων καὶ ἐβάπτισε τὸν λαὸν του εἰς τὸν Χριστιανισμὸν.

Οἱ Οὐγγροὶ βασιλεῖς ἦλθον εἰς μεγάλας σχέσεις με τοὺς Βυζαντινοὺς Αὐτοκράτορας.

Ὁ Οὐγγρικὸς λαὸς εἶναι ὁ μόνος Τουρκικὸς λαός, ὁ ὁποῖος μετενάστευσεν ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ ἐγκατεστάθη κατὰ τὸν Μεσαίωνα μονίμως εἰς τὴν Εὐρώπην, διτηρήθη δὲ σχεδὸν ἀμιγῆς Τουρκικὸς λαός. Τὸ μέγα γεγονός εἶναι ὅτι ὁ Τουρκικὸς οὗτος λαός, ἐξεχριστιανίσθη ὑπὸ ἀποστόλων ἐκ Ρώμης καὶ συνεδέθη με τὸν Δυτικὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν.

Οἱ Νορμανδοί.

Οἱ σπουδαιότεροι ἐπιδρομεῖς, τόσοσ σπουδαῖοι, ὥστε ἡ ἐπιδρομὴ αὐτῶν ἐξήσκησε μεγίστην ἐπίδρασιν εἰς τὴν νέαν διαμόρφωσιν τῆς Εὐρώπης, ὑπῆρξαν οἱ Νορμανδοί. Οἱ γενναῖοι πολεμισταὶ ἤρχοντο ἀπὸ τὰς τρεῖς Σκανδιναβι-

Νορμανδικὸν πλοῖον (ἀναπαράστασις).

κὰς χώρας, τὴν Δανίαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Σουηδίαν, ὠνομάσθησαν δὲ Νορμανδοί, ἤτοι «ἄνθρωποι τοῦ Βορρᾶ» ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Εὐρώπης. Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν ἤρχισαν ἀπὸ τὸν 9. αἰῶνα. Ἐπεχείρουν δὲ αὐτὰς διὰ θαλάσσης ἐπὶ ἀκατίων, τὰ ὁποῖα ἔτρεχον με τὸ ἰστιόν ἢ με τὴν κώπην, καὶ ὑπήκουον εἰς τοὺς ἀρχηγούς, τοὺς ὁποῖους ὠνόμαζον «βασιλεῖς τῆς θαλάσσης». Ἦσαν ἀτρόμητοι ναυτικοί. Μὲ τὰ μικρὰ τῶν πλοιάρια ἀντεμετώπιζον

μεγάλας θαλάσσας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ξηρὰν ἦσαν γενναῖοι στρατιῶται. Τὴν νύκτα ἐπέπιπτον αἰφνιδίως ἐναντίον τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, ἐλεηλάτουν, ἔκαιον, ἔπειτα ἐξηφανίζοντο ὡς ἀστραπή, καὶ ἐπήγαιναν ἄλλοῦ διὰ νὰ ἐξακολουθήσουν τὰς λαφυραγωγίας των. Ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα οἱ Νορμανδοὶ διέτρεχον καὶ ἐλεηλάτουν τὴν Εὐρώπην. Αἱ ἐπιδρομαὶ των δὲν περιωρίζοντο εἰς τὰ παράλια, ἀλλ' εἰσερχόμενοι μὲ τὰ ἀκάτιά των εἰς τὰ στόμια τῶν μεγάλων ποταμῶν ἐπροχώρουν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν φέροντες παντοῦ τὴν καταστροφὴν.

Τὰ ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν ἰδρυθέντα κράτη.

Ἐν μέρος ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς πολεμιστὰς κατέκτησε τὴν χώραν τῶν βορείων Σλάβων καὶ ἔβαλε τὰ θεμέλια τοῦ Ρωσικοῦ κράτους. Ἄλλοι Νορμανδοὶ ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐκυρίευσαν αὐτὴν κατὰ τὸν 10. αἰῶνα καὶ ἴδρυσαν καὶ ἐκεῖ κράτος. Ἄλλοι τέλος ἐρρίφθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς εὐφόρου Γαλλίας, ἐπροχώρησαν μάλιστα λεηλατοῦντες εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἔφθασαν ἕως τοὺς Παρισίους καὶ ἐπολιόρκησαν αὐτούς. Εἰς τὴν Β. Γαλλίαν ἴδρυσαν τὸν 10. αἰῶνα ἰσχυρὸν κράτος, διὰ τοῦτο μέγα μέρος τῆς χώρας ὠνομάσθη ἀπὸ τότε **Νορμανδία**, ὁ ἀρχηγὸς των ἔλαβε τὸ τίτλον **δοῦξ** καὶ προσῆλθε μὲ τοὺς συμπολεμιστὰς του εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ἔγινε δὲ ὁ ἰσχυρότερος αὐθέντης τῆς Γαλλίας. Οἱ ἐγκαλλισθέντες οὗτοι Νορμανδοὶ ὤρμησαν κατόπιν εἰς κατάκτησιν τῆς Ἀγγλίας καὶ ἴδρυσαν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Γουλιέλμον τὸν Κατακτητὴν νέον Ἀγγλικὸν κράτος. Ἀπὸ τὴν ἰδίαν Γαλλικὴν Νορμανδίαν στίφη Νορμανδῶν κατῆλθον εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ ἴδρυσαν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἄλλο ἰσχυρὸν Νορμανδικὸν βασίλειον, ἐσχεδιάσαν μάλιστα νὰ κατακτήσουν καὶ αὐτὴν τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν.

Τὰ ἐν Ἰσπανίᾳ κράτη.

Καθ' ὃν χρόνον τὰ παράλια τῆς Μεσγείου εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ

τοὺς Σαρακηνοὺς πειρατὰς, εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐλάμβανε δύναμιν τὸ Μωαμεθανικὸν κράτος τῶν Ἀράβων. Κατὰ τὸν 9. καὶ 10. αἰῶνα ἡ δύναμις τῶν Ἀράβων ἦτο πολὺ μεγάλη εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπως μεγάλη ἐπίσης ἦτο καὶ ἡ λάμψις τοῦ Ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ.

Ἦδη τὸν 9. αἰῶνα ὁ Κάρολος ὁ Μέγας εἶχεν ἐκδιώξει τοὺς Ἀραβας ἀπὸ τὰ Βόρεια μέρη τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου καὶ τοιουτοτρόπως ἐνισχύθη ἡ θέσις τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς τὰς Βορείους χώρας τῆς Ἰσπανίας ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν δύναμιν μικρὰ χριστιανικὰ βασίλεια, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν 11. αἰῶνα ἦσαν πέντε, τοῦ Λεῶνος, τῆς Ναβάρρας, τῆς Καστιλίας, τῆς Ἀραγῶνος καὶ τῆς Πορτογαλίας. Οἱ ἄγωνες τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἰσπανίας ἐναντίον τῶν Ἀράβων κατακτητῶν ὑπῆρξαν ἀδιάλειπτοι ἐπὶ αἰῶνας καὶ ὁ συνεχῆς ἐκεῖνος ἄγων ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς τὸν χαρακτήρα μεγάλου θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ καὶ ἡρωϊσμοῦ, ἀναμεμιγμένου καὶ μὲ σκληρότητα. Τὰ Ἰσπανικὰ χριστιανικὰ βασίλεια ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατῴρθωναν νὰ ἐπεκτείνωνται πρὸς Νότον. Κατὰ τὸν 11. αἰῶνα κατεῖχον τὸ ἥμισυ τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου καὶ εἶχον περιορίσει τοὺς Μωαμεθανοὺς εἰς τὰ Νότια μέρη αὐτῆς, τέλος δὲ κατὰ τὸν 15. αἰῶνα συνενωθέντα εἰς ἓν ἰσχυρὸν Χριστιανικὸν κράτος κατῴρθωσαν καὶ ἐξεδίωξαν ὀλοσχερῶς τοὺς κατακτητὰς ἀπὸ τὴν χερσόνησον καὶ ἀπηλευθέρωσαν τὴν πατρίδα των.

Μεσαιωνικοὶ Ἰσπανικοὶ λαοὶ ἔκαμαν ἐπιδρομὰς καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας κατὰ τὰ τέλη τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Κ α τ α λ α ν οῖ, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν τὴν πρὸς τὴν Μεσόγειον Βόρειον Ἰσπανίαν, οἱ Ν α β α ρ ρ α ῖ ο ι καὶ οἱ Ἀ ρ α γ ῶ ν ι ο ι. θὰ συναντήσωμεν δὲ τοὺς λαοὺς τούτους εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τελευταίας Βυζαντινῆς περιόδου.

Ἡ Γαλλία.

Τὸ βασίλειον τῆς Γαλλίας ἐδημιουργήθη, ὡς εἶδομεν, κατὰ τὸν ὀριστικὸν διαμελισμὸν τοῦ μεγάλου Φραγκικοῦ κράτους τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ὁ ὁποῖος ἔγινε διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βεροδούνου (843). Κατ' ἀρχὰς ἐβασί-

λευσεν εἰς τὸ ἰδρυθὲν Κράτος ὁ οἶκος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Ὅτε δ' ἐξέλιπεν ὁ οἶκος οὗτος ἐν Γαλλίᾳ,

Φράγκοι πολεμισταὶ
(τῶν παλαιότερων χρόνων).

Ἐκτετε ἐβασίλευσαν εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ Καπετίδαι βασιλεῖς, ὀνομασθέντες οὕτως ἐκ τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν Καπέτου. Τὸ βασίλειον τῆς Γαλλίας ἔφθασεν εἰς ἐνότητα καὶ δύναμιν ταχύτερον ἀπὸ τὰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης. Ὄνομάζεται δὲ ἡ χώρα αὕτη ὑφ' ἡμῶν Γαλλία ἐκ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τῶν Γάλλων ἢ Γαλατῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐγκατεστάθη εἰς αὐτὴν κατὰ τὰς μεγάλας ἐπιδρομὰς ὁ Γερμανικὸς λαὸς τῶν Φράγκων, διὰ τοῦτο τὸ ὄνομα τοῦ κράτους καὶ τοῦ λαοῦ εἶναι Φραγκία (France), Φράγκοι, ὡς οἱ ἴδιοι οἱ Γάλλοι ὀνομάζουσι ἑαυτούς.

Ἡ Ἀγγλία.

Τὸ Ἀγγλικὸν κράτος ἰδρύθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν μεγάλων ἐπιδρομῶν (κατὰ τὸ 450) ὑπὸ τῶν Ἀγγλοσαξόνων, οἱ ὅποιοι ἦλθον εἰς τὴν Βρεττανίαν ἀπὸ τὴν Γερμανίαν. Ἀργότερα ὅμως τὸν 9. αἰῶνα ἤρχισαν ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι μικρὸν κατὰ μικρὸν καθυπέταξαν τὴν χώραν. Ἡ Νορμανδικὴ κατάκτησις συνεπληρώθη τὸν 10—11. αἰῶνα, ὅτε ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας καὶ τῆς Νορβηγίας Κανούτος ὁ Μέγας συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀγγλίας. Τὴν ὀριστικὴν ὅμως κατάκτησιν τῆς χώρας ἐπέτυχεν ἀργότερα ὁ ἡγεμὼν τῶν Νορμανδῶν, ὁ ὅποιος εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Βόρειον Γαλλίαν Γουλιέλμος ὁ Κατακτητὴς (1066). Ἡ Νορμανδικὴ κατάκτησις τοῦ

1066 ἐπέδρασε μέγaalως εἰς τὸν ἸΑγγλικὸν βίον, διότι ἀντικατέστησε τὸν Γερμανικὸν ἸΑγγλοσαξονικὸν λαὸν διὰ τοῦ νέου ἸΑγγλικοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον προῆλθεν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τοῦ παλαιοῦ ἸΑγγλοσαξονικοῦ λαοῦ μετὰ τοῦ λαοῦ τῶν ἐκγαλλισθέντων Νορμανδῶν. Ἀπὸ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀρχίζει νέα περίοδος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἸΑγγλίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ βασιλικὸς οἶκος, τὸν ὁποῖον Ἰδρυσεν ὁ Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς, βασιλεύει διὰ τῶν πλαγίων οἰκογενειῶν ἀκόμη ἕως σήμερον.

Αἱ Σκανδιναβικαὶ χῶραι.

Αἱ τρεῖς βορειόταται χῶραι τῆς Εὐρώπης, αἱ ὁποῖαι λέγονται Σκανδιναβικαί, ἀπετέλεσαν τὰ κράτη τῆς Δανίας, τῆς Νορβηγίας καὶ τῆς Σουηδίας. Εἰς τὴν Δανίαν ὁ Χριστιανισμὸς ἐκηρύχθη μόλις τὸν 10. αἰῶνα, ἔλαβε δὲ δύναμιν ἡ χῶρα αὕτη ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Κανούτου τοῦ Μεγάλου, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶδομεν, ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Νορβηγίαν καὶ εἰς τὴν ἸΑγγλίαν. Ἐπίσης ἡ Σουηδία, εἰς τὴν ὁποίαν κατῶκουν Γερμανικοὶ λαοί, οἱ γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς παλαιοὶ ἐπιδρομεῖς Γότθοι, πολὺ ἀργὰ ἐξεχριστιανίσθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ὀλάφ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11. αἰῶνος, καὶ μόλις ἀπὸ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἤρχισε νὰ ἐκπολιτίζεται ἡ Σουηδία. Καὶ εἰς τὴν Νορβηγίαν κατῶκουν ἀνέκαθεν λαοὶ Γερμανικῆς καταγωγῆς, τοὺς ὁποίους ἤνωσεν εἰς ἓν κράτος κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9. αἰῶνος ὁ ἡγεμὼν τῆς Χαράλδος. Τὰς ἀρχὰς τοῦ 10. αἰῶνος διεδόθη καὶ εἰς τὴν Νορβηγίαν ὁ Χριστιανισμὸς, καὶ ἀπὸ τότε εἰσῆλθε καὶ ἡ χῶρα αὕτη εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον.

Ἀπὸ τὰς βορειότατας ἐκεῖνας χῶρας τῆς Εὐρώπης προῆλθον οἱ γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς Νορμανδοί, οἱ ὁποῖοι ἔπαιξαν σπουδαῖον ρόλον καὶ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν καὶ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ συνετέλεσαν μέγaalως εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Εὐρώπης.

Τὸ κράτος τῶν Ρῶς.

Γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν τὰς τολμηροτάτας ἐπιδρομὰς, τὰς ὁποίας ἀπὸ τὸ 860 ἔκαμαν οἱ γενναῖοι πολεμισταὶ Ρῶς ἐναντίον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτο-

κρατορίας. Οί Ρώς οὔτοι, οί πρόγονοι τῶν σημερινῶν Ρώσων, ἦσαν οί Βόρειοι Σλάβοι, τοὺς ὁποίους συνήνωσαν εἰς κράτος κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 9. αἰῶνος, πολεμισταὶ Νορμανδοὶ καταλαβόντες τὰς Ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς βαλτικῆς θαλάσσης. Ἡ ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν κατάκτησις τῆς χώρας τῶν Ρώς εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ κατόπιν μεγάλου Ρωσικοῦ κράτους.

Ἀπὸ τὸν 10. αἰῶνα οί Ρώς ἤρχοντο συχνὰ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἔμποροι ἢ ὡς πολεμισταί. Ἦσαν δὲ γνωστοὶ εἰς τὸ Βυζάντιον οί πολεμισταὶ Ρώς καὶ οί Νορμανδοὶ μὲ τὸ ὄνομα Βάραγγοι, ἧτοι σύντροφοι εἰς τὸν πόλεμον, ὅπως ὠνόμαζον ἑαυτοὺς. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν ἀνδρεῖοι καὶ μεγαλόσωμοι πολεμισταὶ προσελαμβάνοντο εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκρατόρων καὶ ἀπετέλουν ἰδίως τὴν Αὐτοκρατορικὴν φρουράν.

Ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία.

Ὅλαι αἱ χώραι αὗται τῆς Εὐρώπης, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος, μόλις κατὰ τὸν 10. αἰῶνα ἤρχιζαν ν' ἀποτελοῦν βασιλεία καὶ εὐρίσκοντο ἀκόμη εἰς μεγάλας ἐσωτερικὰς ταραχὰς. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἐποχὴν τὸ ἰσχυρώτατον κράτος τῆς οἰκουμένης ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία, εἰς δὲ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἰσχυρὸν κράτος ἐγένετο καὶ τὸ βασιλεῖον τῆς Γερμανίας. Εἰς ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἡγεμόνας ὁ Ὀθων ἀπέκρουσεν, ὡς εἶδομεν, τὴν Οὐγγρικὴν ἐπιδρομὴν καὶ ἐπανίδρυσεν τὴν Δυτικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ Ὀθων Α' ἐθεώρει ἑαυτὸν διάδοχον τοῦ Μεγάλου Καρόλου. Ἀφοῦ ἐπέτυχεν τὴν ἐνότητα τῆς Γερμανίας, ἠνώσεν εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ τὸ βασιλεῖον τῆς Ἰταλίας, καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην ὅπου ἐστέφθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ πάπα «Αὐτοκράτωρ τοῦ Ἁγίου Ρωμαϊκοῦ Κράτους» (962). Ἐκτοτε ὁ ἴδιος ἡγεμὼν συνήνωνε τὰ τρία ἀξιώματα, ἦτο βασιλεὺς τῆς Γερμανίας, βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.

Μεγάλαι ὑπῆρξαν εἰς τὴν ἱστορίαν αἱ συνέπειαι τῆς στέψεως ἐκείνης τοῦ Γερμανοῦ ἡγεμόνος εἰς Αὐτοκρατορα. Διότι ἡ ἐπανίδρυσις τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώμα-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τος ἔδωκε γέννησιν εἰς νέον πολιτικὸν ὄργανισμόν, ὁ ὁποῖος λέγεται εἰς τὴν ἱστορίαν «Ἅγιον Ῥωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους», καὶ ὁ ὁποῖος διητηρήθη ἐπὶ 10 σχεδὸν αἰῶνας (ἕως τὸ 1806). Ὅπως ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, ὁμοίως καὶ ὁ Ὅθων Α΄ ὁ Μέγας, ἐζήτησεν ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς Αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Αὐτοκράτωρ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἄλλοί Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς τοὺς μόνους νομίμους διαδόχους τῶν Ῥωμαίων Αὐτοκρατόρων, ἀντεστάθησαν πολὺν χρόνον εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἀξιώματος τούτου εἰς τοὺς μονάρχας τῆς Δύσεως.

Τὰ κοσμοϊστορικὰ ταῦτα γεγονότα ἐξήσκησαν μεγάλας ἐπιδράσεις καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ἵδρυσις Φραγκικοῦ κράτους καὶ ἡ ἀνασύστασις αὐτοῦ ὡς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἔφεραν χάσμα μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ὁ Ἕλλην Αὐτοκράτωρ, ὁ ὁποῖος ἤδρευεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐθεώρει τοὺς Αὐτοκράτορας τῆς Δύσεως ὡς σφετεριστὰς τοῦ ἀξιώματος, τὸ ὁποῖον μόνος αὐτὸς ἐδικαιούτο νὰ ἔχῃ. Τὴν αἰτίαν αὐτὴν τῆς διχονοίας ἔκαμε μεγαλυτέραν τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν. Μέγα λοιπὸν χάσμα ἠνοίχθη μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Φραγκογερμανικῆς Δύσεως. Καὶ τὸ χάσμα τοῦτο ἔγινεν ἀφορμὴ, ὥστε ἡ Δύσις νὰ θέλῃ νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἀνατολήν. Ἡ κατάκτησις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἔγινεν ὁ σκοπὸς τῶν κυριάρχων τῆς Δύσεως. Ἄλλ' ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν τῶν κοσμοϊστορικῶν ἐκείνων γεγονότων, τὸν 10. αἰῶνα, ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεως αὐτῆς καὶ ἐπεριφρόνει τὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος ἐπήρχετο ἀπὸ τῆς Δύσεως. Ἀργότερα ὅμως, ὅταν κατέπεσεν ἀπὸ τὴν δυνάμιν της, ἐπῆλθον, ὡς θὰ ἴδωμεν πολὺ θλιβερὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ Ῥωμανικὴ καὶ ἡ Γερμανικὴ Δύσις.

Οὗτοι ἦσαν οἱ σπουδαιότατοι Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ καὶ ταύτη ἦτο ἡ πολιτικὴ κστάσις τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν

9. καὶ 10.αἰῶνα, κατὰ τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποῖαν εἶχε φθάσει εἰς μεγίστην δύναμιν ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρῶτος λαὸς εἰς τὴν Δύσιν ἦτο ὁ Φραγκικὸς λαός, διὰ τοῦτο ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζωμεν Φράγκους ὅλους ἐν γένει τοὺς λαοὺς τῆς Κεντρικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Σημειωτέον ὅτι Φράγκοι λέγονται παρ' ἡμῶν συνήθως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν Δυτικὴν, τὴν ἄλλως λεγομένην Καθολικὴν ἤτοι τὴν Παπικὴν ἐκκλησίαν, διότι ὁ Φραγκικὸς λαὸς τῆς Γαλλίας ἦτο ὁ σπουδαιότερος λαὸς Καθολικοῦ δόγματος.

Εἰς μερικὰς χώρας, ἐξ ἐκείνων, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον ἐγκατασταθῆ οἱ βάρβαροι, οἱ Γερμανοὶ κατὰ τὰς μεγάλας ἐπιδρομάς, τοῦ 5. αἰῶνος, ὑπερίσχυσε τὸ παλαιὸν Ρωμαϊκὸν στοιχεῖον. Αἱ χώραι αὗται λέγονται Ρωμανικαί, ὡς συνδεόμεναι μὲ τὴν Ρώμην. Οἱ κατακτήσαντες λοιπὸν αὐτὰς λαοὶ ἐξερρωμανίσθησαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι Ρωμαϊκὴ, ἔχει δηλαδὴ στενὴν σχέσιν μὲ τὴν ἀρχαίαν Ρωμαϊκὴν ἤτοι τὴν Λατινικὴν. Ὅπως αἱ γλῶσσαι, ὁμοίως καὶ αἱ λογοτεχνίαι αὐτῶν, λέγονται Ρωμανικαὶ ἢ Νεολατινικαί. Εἶναι δὲ αἱ χώραι αὗται ἡ Γαλλία ἢ Ἰσπανία, ἢ Πορτογαλία, ἢ Ἰταλία καὶ ἢ Ρουμανία.

Αἱ ἄλλαι χώραι τῆς Εὐρώπης συνεδέθησαν περισσότερον μὲ τὸν Γερμανικὸν βίον καὶ ἀπετέλεσαν τὴν Γερμανικὴν Δύσιν (ἢ Γερμανία, αἱ Σκανδιναβικαὶ χώραι, ἐν μέρει ἢ Ἀγγλία κ.λ.). Τὸ Φραγκικὸν ὅμως στοιχεῖον ὑπῆρξε τόσον σπουδαῖον, ὥστε δυνάμεθα νὰ λέγωμεν Φραγκορρωμανικὴ καὶ Φραγκογερμανικὴ Δύσις. Οἱ καθορισμοὶ οὗτοι τῆς φυλετικῆς διαφορᾶς τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν εἶναι χρήσιμοι καὶ διὰ τὴν πλήρη κατανόησιν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, διότι θὰ ἴδωμεν ὅτι ὅλοι σχεδόν, τοῦλάχιστον οἱ μεγαλύτεροι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, ἀνέμιχθησαν εἰς σπουδαῖα γεγονότα ἀφορῶντα τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν.

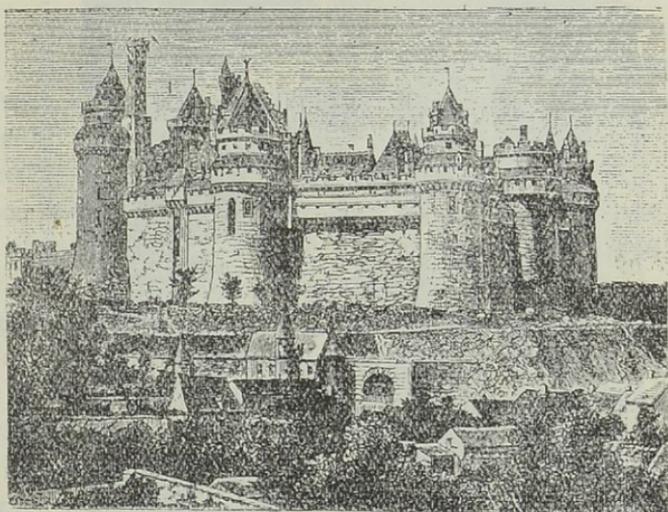
Διακόσμησις (ἀπό τὴν Μοῦνὴν Δαφνίου).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Ἡ ΦΕΟΥΔΑΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ—ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ὁ Φεουδαλισμός.

Τὰ Εὐρωπαϊκὰ βασίλεια κατὰ τὸν Μεσαίωνα δὲν ὠμοί-
αζον οὔτε κατὰ τὴν κοινωνικὴν, οὔτε κατὰ τὴν πολιτικὴν
διοργάνωσιν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ μὲ τὰ
σημερινὰ κράτη. Εἰς τὴν Εὐρώπην, μετὰ τὸν διαμελισμὸν
τοῦ μεγάλου Φραγκικοῦ κράτους τοῦ Καρόλου, ἡ δύναμις

Φεουδαλικὸν κάστρον.

τῶν βασιλέων διαρκῶς ἡλαττώνετο, τούναντίον δὲ ἤϋξανεν
ἡ δύναμις τῶν κατὰ τόπους ἀρχόντων. Οἱ διοικηταὶ τῶν
ἐπαρχιῶν, οἱ ὅποιοι ἀναλόγως τῆς ἐξουσίας των εἶχον
τὸ ὄνομα δουξ (dux) ἢ κόμης (comes), ἔγιναν ἀνεξάρτητοι.
Τοιουτοτρόπως κάθε βασίλειον τῆς Μεσαιωνικῆς Δύσεως
κατεκερματίσθη εἰς πλῆθος μικρῶν κρατιδίων, τῶν ὁποίων

οἱ ἄρχοντες ἦσαν ὑποτελεῖς πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα, τὸν βασιλέα. Τὸ ἰδιαίζον τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ συστήματος ἦτο ὅτι ὁ ὑποτελεῖς (vassal) δὲν ὑπήγετο ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν βασιλέα, ἀλλ' εἰς τὸν

Ἐρείπια φεουδαρχικοῦ κάστρου (τοῦ 12. αἰῶνος)

ἀνώτερον αὐτοῦ ἄρχοντα, τὸν ἐπικυρίαρχον (suzé-
tám) καὶ οὕτω καθεξῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἐσηματίζετο
μία ἱεραρχικὴ ἄλυσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κατώτερος ὑπή-
γετο εἰς τὸν ἀμέσως ἀνώτερον καὶ οὗτος εἰς ἄλλον ἕως
τὸν ἀνώτερον τῶν ἄλλων ἄρχοντα, ὁ ὁποῖος ὑπήγετο ἀπ'
εὐθείας εἰς τὸν βασιλέα, τὸν ἀνώτατον ἐπικυρίαρχον.

Τὸ τοιοῦτον πολιτικὸν σύστημα ἐδημιουργήθη κυρίως μετὰ τὸν διαμελισμὸν τοῦ Φραγκικοῦ κράτους καὶ ἐσυστηματοποιήθη κατὰ τὸν 9. αἰῶνα. Εἶναι δὲ ἀποτέλεσμα συστηματικῆς κατακτήσεως, ὅπως συνέβη πραγματικῶς εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν Εὐρώπην. Διότι μετὰ τὴν κατάκτησιν ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῶν κατακτητῶν διένεμεν εἰς τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς, τοὺς συντρόφους τοῦ πολεμιστᾶς, τὴν κατακτηθεῖσαν γῆν, τὴν ὁποίαν εἶχον κερδίσει διὰ τοῦ ξίφους των καὶ ἡ ὁποία ἐλέγετο «χώρα τῆς κατακτήσεως». Τὸ διαμοιραζόμενον τμήμα τῆς χώρας εἰς τοὺς ἀρχηγούς πολεμιστᾶς ἐλέγετο φέουδον (feudum, ἀπὸ ἀρχαίαν Γερμανικὴν λέξιν), τιμᾶριον, ὡς λέγομεν, ἦτοι βραβεῖον (ἐκ τοῦ τιμῆ). Ἀπὸ τὴν λέξιν φέουδον ὠνομάσθη τὸ ὅλον σύστημα φεουδαλισμός, καὶ κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἔζησεν ἡ Μεσαιωνικὴ Εὐρώπη κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

Ἡ φεουδαλικὴ ἱεραρχία.

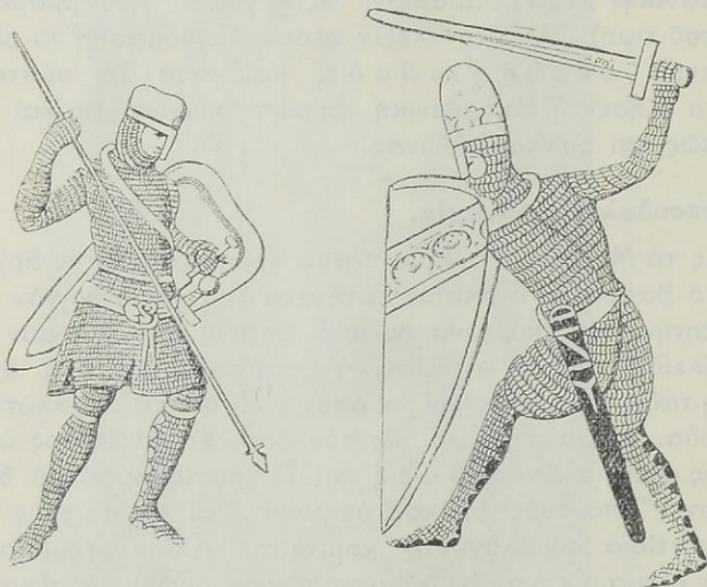
Εἰς τὰ Μεσαιωνικὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη ἀνώτατος ἄρχων ἦτο ὁ βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν κατακτητὴν, δὲν ἐκυβέρνα ὅμως ὁ βασιλεὺς ὀλόκληρον τὸ βασιλείον του ἀπ' εὐθείας. Ὑπ' αὐτὸν ὑπήγετο ἡ ἀνωτάτη τάξις τῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὰ μεγαλύτερα φέουδα. Ὁ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν βασιλέα ἀνώτερος ὑποτελῆς οὗτος ἐλέγετο δοῦξ καὶ τὸ κρατίδιον αὐτοῦ δουκάτον. Ὑπὸ τοὺς δοῦκας ὑπήγοντο οἱ κόμιτες καὶ τὰ κρατίδιά των ἐλέγοντο κομιτεῖαι. Ἄλλοι φεουδάρχαι ἦσαν οἱ μαρκήσιοι (κόμιτες τῶν συνόρων), καὶ οἱ κατώτατοι, οἱ πολυπληθέστατοι ἦσαν οἱ βαρῶνοι, οἱ ὁποῖοι ἐξουσίαζον ἀπ' εὐθείας τοὺς ἀγρότας. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, οἱ βασιλεῖς, εἶχον ἰδικὰ των φέουδα, εἰς ταῦτα δὲ καὶ μόνον περιωρίζοντο ἡ πραγματικὴ κτῆσις καὶ ἐξουσία αὐτῶν.

Τὰ φέουδα ἦσαν κληρονομικά, ὑπῆρχον δὲ νόμοι φεουδαλικοί, οἱ ὁποῖοι καθόριζον αὐστηρῶς τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ δικαιώματα τῶν φεουδαρχῶν. Οἱ ἀνώτεροι ἔδιδον φέουδα εἰς τοὺς κατωτέρους, ὁ δίδων τὸ φέουδον ἦτο ὁ ἐπικυρίαρχος, ὁ λαμβάνων αὐτὸ ὁ ὑποτελής, ὁ εἰς αὐθέν-

της, ὁ ἄλλος δοῦλος. Εἰς πανηγυρικὴν τελετὴν ὁ ὑποτε-
λῆς ἔκλινε γόνυ, ἔβαλε τὰς χεῖρας του εἰς τὰς χεῖρας τοῦ
αὐθέντου καὶ ἔδιδεν εἰς αὐτὸν τὸν ὄρκον ὑποτελείας, ὅτι
θα ἦτο πάντοτε ὑποτεταγμένος εἰς αὐτόν, ἄνθρω-
πός του.

Τὸ ὠργανωμένον Βυζαντινὸν κράτος.

Τὸ φεουδαλικὸν σύστημα ἐπέδρασεν ἐπιβλαβῶς εἰς τὴν
ἀνάπτυξιν τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Διότι
κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ μέγιστον μέρος τοῦ λαοῦ ἦτο

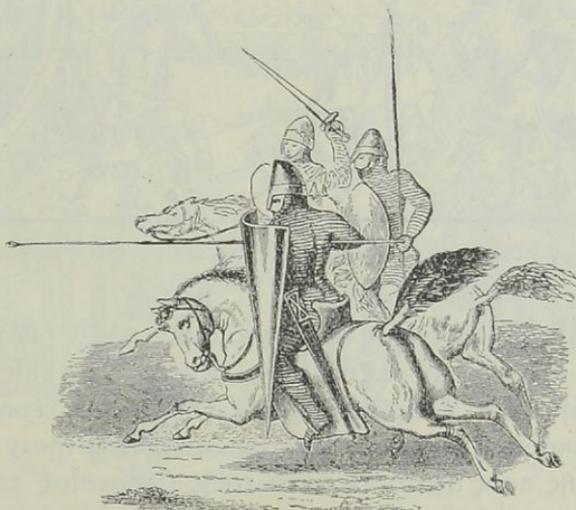
Φράγκοι πολεμισταὶ (τοῦ 11. αἰῶνος).

καταδικασμένον εἰς δουλείαν, δὲν ἦτο δὲ δυνατὴ ἡ ἀνά-
πτυξις τῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξις μεγάλων πόλεων.
Κατὰ συνέπειαν ἦτο δύσκολος ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπο-
ρίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἀπεκλείσθη δὲ καὶ ἡ ἐκπαίδευ-
σις τοῦ λαοῦ. Τὸ χειρότερον ὅμως ἐπακολούθημα τῆς
τοιαύτης φεουδαλικῆς τάξεως ἦτο ἡ ἀναρχία, διότι ἕκα-
στος φεουδάρχης ἦτο ὡς εἰς μικρὸς βασιλεὺς, ἠδύνατο νὰ
κάμνη πόλεμόν με τὸν ἄλλον, δὲν ἐστενοχωρεῖτο νὰ λάβῃ
τὰ ὄπλα καὶ ἐναντίον τοῦ ἀνωτάτου φεουδάρχου, τοῦ

βασιλέως. Ἐντεῦθεν προέκυψαν εἰς τὴν Εὐρώπην κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν διαρκεῖς πόλεμοι καὶ ταραχαί. Ἡ φεουδαλικὴ Εὐρώπη εὐρίσκετο εἰς χάος ἀναρχίας καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἦτο Κράτος, ὅπως τὸ ἐννοοῦμεν σήμερον. Ἐκεῖ, εἰς τὴν Δύσει, ὁ βασιλεὺς περιεστοιχίζετο ἀπὸ φεουδάρχας καὶ πολεμιστὰς ἀνεξαρτήτους ἀπ' αὐτὸν καὶ ἀπὸ ἀλλόγλους, εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ Αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ πραγματικὸς κυβερνήτης, ὁ ἀρχηγὸς μονίμου στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἐφύλασσε τὰ σύνορα τοῦ κράτους αὐτοῦ. Εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ φεουδάρχης ἀποθνήσκων ἐμοίραζε τὸ φέουδον ὡς ἰδιοκτησίαν εἰς τοὺς υἱοὺς του, τὸναντίον ὁ Βυζαντινὸς Αὐτοκράτωρ διηύθυνε κοινὴν κληρονομίαν καὶ διὰ τοῦτο μετεβίβαζε τὸ κράτος ἀκέραιον εἰς τὸν διάδοχόν του, στερεῶς ὠργανωμένον μὲ τὴν ὑπαλληλικὴν ἱεραρχίαν καὶ μὲ τὴν συγκεντρωτικὴν διοίκησίν του.

Οἱ ἱππῶται.

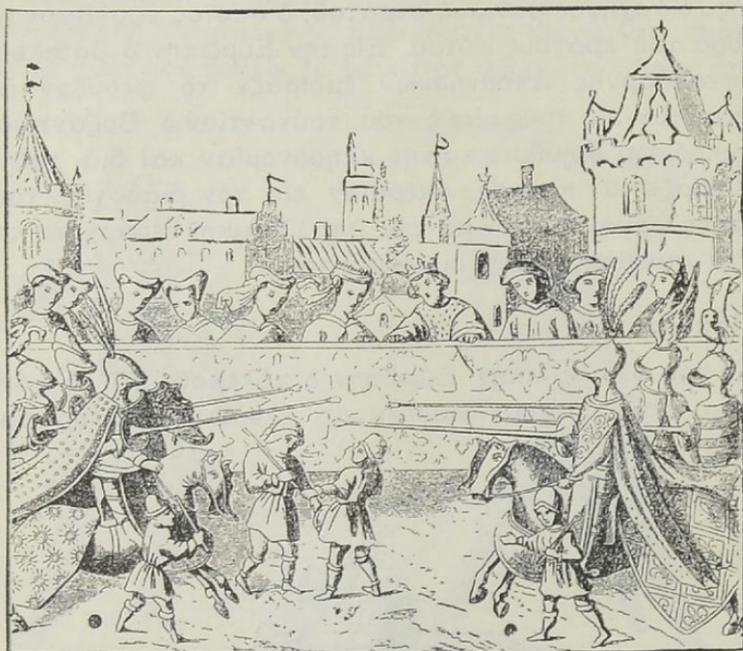
Εἰς τὴν φεουδαλικὴν Εὐρώπην ὁ πόλεμος ἦτο ἡ μόνη ἐνασχόλησις, ἡ ὁποία ἤρμοζεν εἰς ἐλεύθερον ἄνθρωπον

Ἱππῶται καὶ πολεμισταὶ Φράγκοι σιδηρόφρακτοι.

καὶ οἱ μόνοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι εἶχον σημασίαν εἰς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην, ἦσαν οἱ πολεμισταί. Τὸ ἴδιον συνέ-

βαινεν καί εἰς τὴν παναρχαίαν Ἑλλάδα κατὰ τὴν λεγομένην Ὀμηρικὴν ἐποχὴν. Οἱ πολεμισταὶ τῆς Μεσαιωνικῆς Δύσεως εἶχον πολλὰ κοινὰ μὲ τοὺς ἥρωας τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἐν γένει ἡ φεουδαλικὴ Εὐρώπη ἐνθυμίζει τὴν ἐποχὴν, τὴν ὁποῖαν περιγράφουν τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη (τὴν ἐποχὴν περὶ τὸ 1000 π.Χ.). Οἱ αὐθένται ἐμάχοντο ἔφιπποι, βαρύτατα ὦπλισμένοι καὶ ἐλέγοντο ἰππόται (chevaliers), ὄνομα τιμητικὸν μὲ τὸ ὁποῖον διεκρίνοντο ἄλλοτε καὶ οἱ περιβλεπτοὶ Ὀμηρικοὶ ἥρωες

Ἄγων ἱππικός (τουρνοῦά) μεταξύ εὐγενῶν ἱπποτῶν.

Οἱ ἱππῶται ἀπετέλουν κληρονομικὴν τάξιν εὐγενείας, ἀλλὰ τὴν κατωτέραν τάξιν. Πᾶς ἱππότης ἦτο εἷς μικρὸς φεουδάρχης, διότι ἐλάμβανε παρ' ἄλλου ἀνωτέρου φεουδάρχου μικρὸν φέουδον, δηλαδὴ μικρὰν κτήσιν γῆς εἰς ἀμοιβὴν τῆς πρὸς αὐτὸν στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας του. Κατ' ἀκολουθίαν πολλοὶ πολεμισταὶ ἐγίνοντο ἱππῶται καὶ ἡ τάξις αὕτη ἦτο πολυάριθμος, ἀπετέλει δὲ δεσμὸν μεταξύ τῆς ἀνωτέρας φεουδαλικῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ πλή-

θους τῶν ὑπηκόων, οἱ ὅποιοι ἦσαν σχεδὸν ὑπόδουλοι. Τὸν βίον των οἱ ἱππῶται διήρχοντο εἰς τὸν πόλεμον, τὰς μονομαχίας καὶ εἰς τὸ κυνήγιον. Συνήθης δὲ διασκέδασις αὐτῶν ἦσαν αἱ ψευδομάχαι (tournois), αἱ ὅποιοι ἐτελοῦντο ὡς πανήγυρις μεταξὺ ομάδων πολεμιστῶν. Ἦσαν καὶ περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας αἱ μονομαχίαι, ἐχρησίμευον ὡς τρόπος διαδικασίας εἰς τὰς κοινωνίας ἐκείνας, αἱ ὅποιοι δὲν ἦσαν πολιτισμένοι καὶ αἱ ὅποιοι ἐνόμιζον ὅτι διὰ θαύματος ὁ Θεὸς ἐξέφερε τὴν κρίσιν αὐτοῦ (διὰ τοῦτο ἐλέγοντο θεοκρισίαι).

Οἱ ἱππῶται ἔζων εἰς κάστρα ἐρημικὰ καὶ ἰσχυρά, ἐννοεῖται, ὅτι οἱ ἀνώτεροι φεουδάρχαι εἶχον μεγαλύτερα κάστρα. Ἦρέσκοντο δὲ πολὺ ν' ἀκούουν εἰς τὰ μικρὰ συμπόσια των τοὺς τροβαδούρους, οἱ ὅποιοι ἔψαλλον τὰ κατορθώματα τῶν προγόνων των. Ὅμοίως καὶ οἱ ἥρωες τοῦ Ὀμήρου ἐτέρποντο εἰς τὰ ἀνάκτορά των ν' ἀκούουν τοὺς αἰοιδούς ᾄδοντας τὰ κλέα ἀνδρῶν ἡρώων,

Ἡ κοινωνία.

Καθ' ὃν χρόνον διεσκέδαζον οἱ εὐγενεῖς εἰς τὸν πόλεμον ἢ εἰς τὰ κάστρα των, ὁ βίος ἦτο πολὺ σκληρὸς διὰ

Μονομαχία δικαστικὴ (θεοκρισία).

τὰς ἄλλας κοινωνικὰς τάξεις καὶ ἰδίως διὰ τοὺς χωρικούς. Ἡ φεουδαλικὴ κοινωνία τῆς Εὐρώπης ἦτο πολὺ δυστυχής.

Ἰ. Α. Βυζαντινῶν. Ἰστ. Δ' Γυμν. Ἔκδοσις Δευτέρα 1933 5

Οί ιππότες δὲν ἦσαν ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀγροδιαίτους κατὰ τὴν συμπεριφορὰν, ὀλίγον δὲ διέφερον ἀπὸ αὐτοὺς κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, ὅλη δὲ ἡ κοινωνία ἦτο βυθισμένη εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν καὶ εἰς ἠθικὴν παραλυσίαν. Μόνον τὸ αἶσθημα τῆς ἀλαζονείας, τὸ ὁποῖον προήρχετο ἀπὸ τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν, ἦτο ἀνεπτυγμένον εἰς τοὺς ιππότες, θὰ ἐστερεῖτο τῆς τιμῆς αὐτοῦ ὁ ιππότης, ὁ ὁποῖος θὰ ἠνείχετο ὕβριν χωρὶς νὰ ἐκδικηθῆ. Ἐκ τούτου προήλθεν ὁ ἰπποτισμὸς (chevalerie), καὶ τὸ αἶσθημα σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἰδίως πρὸς τὴν γυναῖκα. Ὁ ἰπποτισμὸς μὲ τὰ ὑψηλόφρονα αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἐνέπνεεν, ἔφερε κάποιαν ἐξημέρωσιν εἰς τὰ ἀγροῖκα ἤθη τῆς φεουδαλικῆς κοινωνίας.

Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ πάπας.

Ἡ Ἐκκλησία ἐπροσπάθησε νὰ φέρῃ βελτίωσιν τινὰ εἰς τὰ βάρβαρα ἐκεῖνα ἤθη καὶ ἀνακούφισιν εἰς τὴν πάσχουσαν κοινωνίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν εὐρίσκετο εἰς

Ἐπίσκοπος Δυτικός (κατὰ τὸν Μεσαίωνα). Κρατεῖ πατερίτσαν καὶ ξίφος.

Φράγκος ἀρχιεπίσκοπος πάνοπλος μαχόμενος.

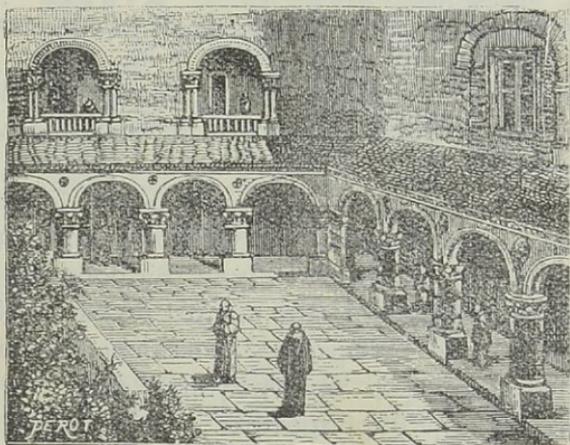
καλυτέραν κατάστασιν, καὶ εἰς αὐτὴν ἐπεκράτει ἡ ἰδίᾳ ἀμάθεια καὶ ἡ ἰδίᾳ διαφθορά, οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἀββάδες (ἡγούμενοι μοναστηρίων) ἀπετέλουν καὶ οὗτοι τάξιν εὐγε-

νῶν, εἶχον τοὺς ἵππους, τὸν ὄπλισμόν των, ἐπήγαιναν εἰς τὸ κυνήγιον, εἰς τὸν πόλεμον, πολλοὶ δὲ ἦσαν νυμφευμένοι καὶ ἔζων μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ἢ εἰς τὰ μοναστήρια.

Ἐν μέσῳ τῆς κοινωνικῆς ἐκείνης συγχύσεως ἐθεμελιώθη καὶ ἐμεγάλωσεν ἡ δύναμις τοῦ πάπα, ὁ ὁποῖος ἔγινε μὲ τὸν καιρὸν τὸ πρῶτον πρόσωπον, ὁ πρωταγωνιστὴς εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν Εὐρώπην. Ἡ Ρώμη ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως, ἡ «*ἰωνία πόλις*», ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς ἦτο ὁ τοποτηρητὴς (*vicarius*) τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὴν ἰσχυρὰν αὐτὴν δύναμιν μετεχειρίσθησαν οἱ πάπαι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν πολιτικῶν σκοπῶν αὐτῶν καὶ οὕτω κατάρθωσαν ν' ἀποκτήσουν ἐκτὸς τῆς πνευματικῆς καὶ κοσμικῆν ἐξουσίαν.

Ἡ πνευματικὴ κατάστασις.

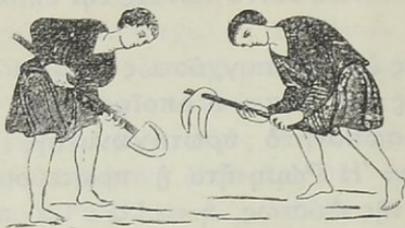
Ἡ κοινωνία τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρώπης ἦτο βυθισμένη, ὡς εἴπομεν, εἰς δυστυχίαν καὶ ἀμάθειαν. Διότι οἱ ἄνθρωποι

Ἐσωτερικὴ αὐλὴ μεσαιωνικοῦ μοναστηρίου τῆς Δύσεως.

ποὶ διηροῦντο κυρίως εἰς δύο τάξεις, εἰς τοὺς φεουδάρχας, μεγάλους καὶ μικροὺς, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν εὐγένειαν, τὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ εἰς τοὺς ἀγρότας καὶ δουλοπαροίκους. Οἱ φεουδάρχαι καὶ οἱ ἰππῶται δὲν ἐσκέ-

πτοντο παρὰ μόνον τὸν πόλεμον, οἱ ἀγρόται ἦσαν ὡς δοῦλοι καὶ ἔκυπτον ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὰ γεωργικὰ ἔργα αὐτῶν. Αἱ πόλεις

Δουλοπάροικοι τῆς Δύσεως καλλιερῆται (τοῦ 12. αἰῶνος).

καὶ ὁ ἀστικός βίος δὲν εἶχον ἀναπτυχθῆ, ὑπῆρχον μόνον ὀλίγοι ἐλεύθεροι πόλεις εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Τὰ γράμματα ἦσαν πολὺ ὀλίγον διαδεδομένα. Μόνον εἰς τὰ μοναστήρια ἐκαλλιεργοῦντο ὀλίγον καὶ μόνον μερικοὶ μοναχοὶ εἶχον κάποιαν ἀνάπτυξιν. Εἰς τὰ μοναστήρια ἐκαλλιεργεῖτο καὶ πενιχρὰ ἐπιστήμη, ἰδίως ἡ θεολογία, καὶ πολὺ συγκεχυμένη φιλοσοφία. Ἡ φιλοσοφία αὕτη ἐλέγετο Ἀριστοτελική, διότι προήρχετο ἀπὸ μεταφράσεις εἰς τὴν Ἀραβικὴν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀπὸ τοὺς Ἀραβας τῆς Ἰσπανίας διεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ πενιχροτάτη φιλοσοφία καὶ μερικαὶ ἄλλαι γνώσεις γεωγραφίας καὶ ἰατρικῆς.

Ἐν γένει ὅμως ὁ πολὺς κόσμος, εὐγενεῖς καὶ δοῦλοι, ἦσαν ἐντελῶς ἀμαθεῖς, ὅχι μόνον δὲν ἠσχολοῦντο εἰς τὰ γράμματα, οὔτε εἶχον παιδεῖαν τινά, ἀλλὰ δὲν ἤξευραν οὔτε κἄν νὰ διαβάζουν. Καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἀνώτατοι ἱππῶται δὲν ἤξευραν νὰ γράφουν τὴν ὑπογραφήν των. Μαζὶ μὲ τὴν ἀμάθειαν εἶχον διαδοθῆ εἰς οἶκτρον βαθμὸν αἱ δεισιδαιμονίαι καὶ πολλαὶ ἄλλαι κακίαι, καθ' ὃν χρόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν ἔζη ὁ κόσμος βίον πολιτισμένον, εἰς τὴν Φραγκικὴν Δύσιν ἦτο ἀκόμη βυθισμένος εἰς τὴν βαρβαρότητα.

Ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ τέχνη.

Τὸ κύριον διακριτικὸν γνώρισμα τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἦτο ἡ ἐπίδειξις ἡρωϊσμοῦ καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὰς περιπλανήσεις καὶ τὰ πολεμικὰ κατορθώματα. Ἀπὸ τὴν κλίσιν αὐτὴν προήλθον, ὅπως εἰς τὴν ἀρχαίαν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν, διάφορα ἱπποτικά ἔπη, εἰς τὰ ὁποῖα ἐξυμνοῦντο αἱ περι-

πέττειται καὶ τὰ κατορθώματα μεγάλων παλαιῶν πολεμιστῶν. Οἱ φημισμένοι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ ἐθεωροῦντο ὡς τὰ τέλεια ὑποδείγματα ἵπποτικῆς ἀρετῆς, καὶ εἰς τὰ ἵπποτικά ἔπη ἀναμειγνύοντο μὲ μερικὰ πραγματικὰ γεγονότα πολλὰ φαντασιώδη κατορθώματα, τὰ ὁποῖα ἔκαμναν θαυμαστοὺς τοὺς ἥρωας ἐκείνους.

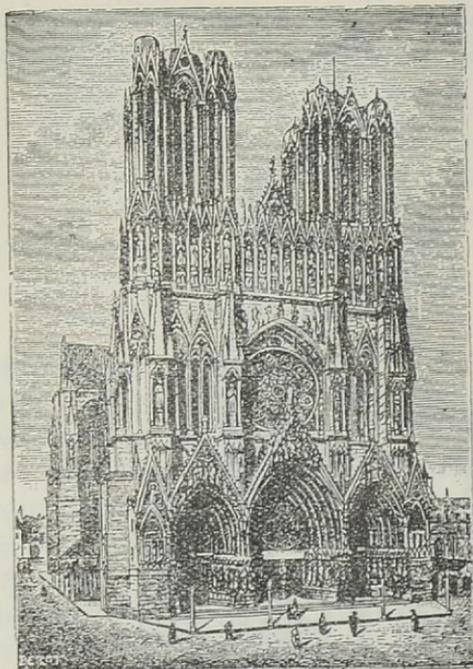
Φράγκισσα εὐγενῆς κυρία.

Ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἵπποτικά ἔπη παρήχθησαν ἀργότερα τὰ μυθιστορήματα (ρωμάντσα), τὰ ὁποῖα ἔχουν ὡς θέμα τὰς φανταστικὰς περιπετείας ἑνὸς ἥρωος καὶ εἰς τὸ τέλος τὸν θρίαμβον αὐτοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισε νὰ δημιουργεῖται ἡ Εὐρωπαϊκὴ λογοτεχνία.

Ἡ Γοτθικὴ τέχνη.

Ἀπὸ τὸν 12. αἰῶνα ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Γαλλίαν κατ' ἀρχάς ἀξιόλογος τέχνη, ἡ λεγομένη ἀτόπως Γ ο τ θ ι κ ῆ τέ χ ν η, ἡ ὁποῖα ὁμοίως δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τοὺς Γότθους. Ἡ τέχνη αὕτη παρήγαγεν ὠραιότατας ἐκκλη-

σίας, αἱ ὁποῖαι συνήθως εἶναι γνωσταὶ μὲ τὸ ὄνομα Γοτθικαὶ ἐκκλησίαι. Ἐπίσης ἀνεπτύχθη τότε καὶ ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφία ἐπάνω εἰς τὰ ὑαλοπαράθυρα τῶν ἐκκλησιῶν. Τὰ ὠραιότερα κυρίως ἔργα εἶναι τὰ ἀρχιτεκτονικά, αἱ περίφημοι καθεδρικαὶ ἐκκλησίαι, δηλαδή μητροπόλεις, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας (ἡ Παναγία τῶν Παρισίων, ἡ μητρόπολις τῶν Ρειμῶν κ.λ.).

Ἡ περίφημος γοτθικὴ μητρόπολις τῶν Ρειμῶν.

Τὰ κύρια γνωρίσματα τῆς Φραγκικῆς αὐτῆς τέχνης εἶναι τὰ τόξα, τὰ ὁποῖα συνδέουν τοὺς κίονας, καὶ τὰ πολὺ ὑψηλὰ βέλη, δηλαδή πολλοὶ μικροὶ πυργίσκοι, οἱ ὁποῖοι ὑψώνονται εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς λεπτὰ καὶ πανύψηλα κωδωνοστάσια. Τὰ Γοτθικὰ τόξα εἶναι τεθλασμένα εἰς τὸ μέσον καὶ ὀξυκόρυφα, ἐνῶ τὰ Βυζαντινὰ εἶναι τέλειον ἡμικύκλιον. Ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ τόξου καὶ ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς πυργίσκους ἀναγνωρίζεται εὐκόλως μία Γοτθικὴ ἐκκλησία. Προσέτι αἱ ἐκκλησίαι αὗται δὲν ἔχουν τροῦλλον ὅπως αἱ Βυζαντιναί.

Ἡ Βυζαντινοαραβικὸς πολιτισμὸς

Καθ' ὃν χρόνον ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη ἐξήρχετο ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα καὶ ἤρχιζε νὰ ἐκπολιτίζεται, ὑπῆρχε μία χώρα αὐτῆς, ἡ Νότιος Ἰσπανία, εἰς τὴν ὁποίαν ἤκμαζεν ὁ πολιτισμὸς. Εἰς τὴν χώραν ταύτην ὑπῆρχον ὠραῖαι πόλεις, οἱ

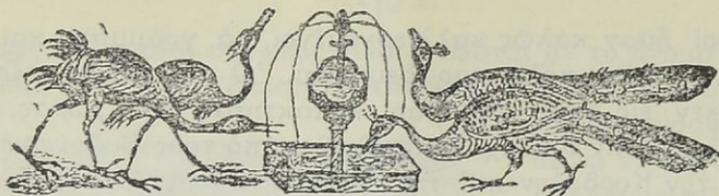
ἀγροὶ ἦσαν καλῶς καλλιεργημένοι, τὰ γρόμματα καὶ αἱ τέχναι ἦσαν πολὺ προωδευμένοι. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος ἀνήκεν εἰς τοὺς Ἀραβας κατακτητὰς τῆς χώρας, οἱ ὁποῖοι πάλιν τὸν εἶχον παραλάβει ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς. Εἰς τὴν Κορδοὺν καὶ τὴν Γρενάδαν ὑπῆρχον ἐξαιρετα οἰκοδομήματα, παλάτια καὶ τεμένη (τζομιά). Ἀξιοθαύμαστα ἰδίως ἦσαν ἡ Ἀλάμβρα καὶ τὸ Ἀλκοζάρ. Εἰς τὰς

Ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν του (βυζαντινὴ μικρογραφία).

πόλεις αὐτὰς ὑπῆρχον βιβλιοθήκαι, πανεπιστήμια καὶ ἐκαλλιεργοῦντο μὲ ζῆλον αἱ ἐπιστήμαι, τὰς ὁποίας οἱ Ἀραβες εἶχον μάθει ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας (βλ. ἄνωτ. σ. 18). Ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν διὰ τῶν Ἀράβων μετεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλαὶ γνώσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐδημιουργήθησαν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ ἐπιστήμαι.

Πολὺ ἀξιόλογος εἶναι ἡ Ἀραβικὴ τέχνη. Τὰ ὠραιότατα ὅμως οἰκοδομήματά των, παλάτια καὶ τεμένη, δεικνύουν φανερὰ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. Τὰ Ἀραβικὰ τεμένη εἶναι κτισμένα κατὰ τὸ σχέδιον τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, καὶ στεγάζονται δι' ἐνὸς μεγάλου τρούλλου, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

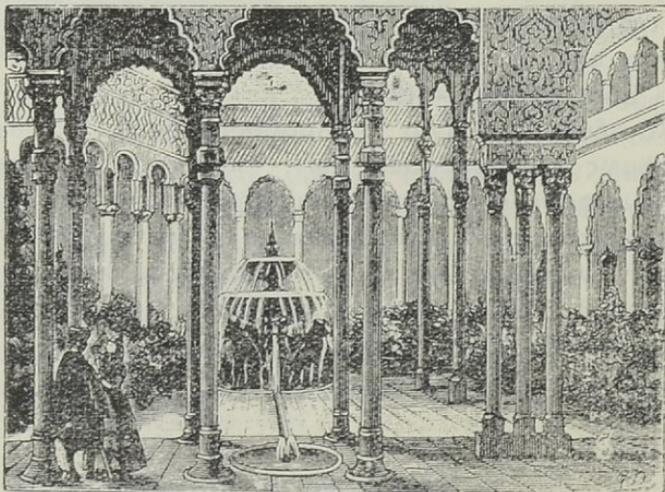
Βυζαντινή διακόσμησης (ἀπό μικρογραφίαν).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Η ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ δύναμις τοῦ Βυζαντίου (περὶ τὸ 1000).

Οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἔδωκαν μετὰ τὰς νίκας αὐτῶν εἰς τὸ Κράτος τόσον μεγάλην ἔκτασιν, ὅσην οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχε μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ. Ἡ χώρα, ἡ ὁποία ἀνήκεν εἰς τὴν

Ἡ Ἀλάμπρα τῆς Γρενάδης.

Αὐτοκρατορίαν, ἐξετείνετο ἀπὸ τὸν Δούναβιν ποταμὸν ἕως τὴν Συρίαν, ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν ἕως τὴν Κασπίαν θά-

λχσσαν, ἕως τοὺς ποταμοὺς Τίγρητα καὶ Εὐφράτην.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν διὰ τῆς στιβαρᾶς διοικήσεως τῶν Αὐτοκρατόρων ἀπέκτησε τὸ Κράτος στερεὰν συνοχὴν καὶ ἐνότητα. Εἰς τὰς ἀνακτωμένας χώρας διαδίδεται δραστηρίως ἡ Ὁρθοδοξία, συστηματικῶς δὲ ἐπιδιώκεται ἡ ἀφομοίωσις τῶν κατοίκων. Εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν συμπληρῶνουν οἱ Αὐτοκράτορες τὸ πολεμικὸν αὐτῶν ἔργον διὰ συντόνου διπλωματικῆς ἐργασίας. Ὅλοι σχεδὸν οἱ παραμεθόριοι λαοὶ ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τὸ Ὁρθόδοξον κράτος, καὶ ἡ πολιτικὴ ἐπιρροή τοῦ Βυζαντίου ἔφθασεν εἰς τόσῃν μεγάλην δύναμιν, ὥστε περιέλαβε τότε εἰς τὴν σφαῖραν αὐτῆς ὅλους σχεδὸν τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ὁ δὲ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἐξηπλώθη εἰς ὀλόκληρον τὸν Ἀνατολικὸν κόσμον καὶ εἰσεχώρησε μακρὰν εἰς τὴν Δύσιν.

Οἱ Ἀραβες τῆς Ἀσίας.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὰ τέλη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐπὶ δύο αἰῶνας, ἀκατάπαυστος ἦτο ὁ πόλεμος πρὸς τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀσίας, ἀλλ' εἰς τὰ σπάνια διαλείμματα τοῦ ἀγῶνος οἱ δύο μεγάλοι λαοὶ διετήρουν καὶ σχέσεις ἀμοιβαίας ἐκτιμήσεως. Ἡ πρωτεύουσα τῶν Ἀράβων Βαγδάτη ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους «ὁ μαργαρίτης τῆς Ἀνατολῆς», μεγάλη καὶ λαμπρὰ εἰς πολιτισμὸν πόλις, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ πόλις τῆς τέχνης καὶ τῆς σοφίας, ἡ ὁποία προσεῖλκυσε μὲ τὴν λάμπην αὐτῆς τὰ βλέμματα τῶν Χαλιφῶν καὶ τῶν ὑπηκόων αὐτῶν.

Αἱ νῆκαι ἐναντίον τῶν Ἀράβων τῆς Ἀσίας ἐξημέρωσαν χώρας Ἑλληνικάς, τὴν Συρίαν, τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον, ἔφεραν εἰς αὐτὰς πάλιν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν πολιτισμὸν, ὅπως καὶ εἰς ὅλους τοὺς περὶ τὸν Καύκασον λαοὺς. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔφθασαν ἀκτίνες πολιτισμοῦ καὶ εἰς τοὺς πρὸς Β. τοῦ Εὐξείνου Πόντου κατεσκηνωμένους βαρβάρους. Ἡ δὲ κατατρόπωσις τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, τῶν «ἀθέων Ἀγαρηνῶν» ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Α' καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἠλευθέρωσε τὰς θαλάσσας καὶ ἐκαθάρισεν αὐτὰς ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα τῶν ἀνθρώπων τοῦ Κορανίου.

Οί Βούλγαροι.

Εἰς τὴν Εὐρώπην ἀνήμερος ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἦσαν οἱ Βούλγαροι. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν ἀγρίων ἡγεμόνων αὐτῶν (ἀπὸ τὸν 7. αἰῶνα) ἕως τοὺς χρόνους τοῦ Σαμουήλ δὲν εἶχον παύσει τὰς φρικτὰς ἐπιδρομάς των. Μὲ τὸν καιρὸν ἀπέκτησαν μεγάλας φιλοδοξίας, ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Συμεὼν εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ συνέλαβε μεγάλα σχέδια. Δὲν ἠρκέσθη εἰς τὸν τίτλον κνιάζ (ἡγεμῶν), ἐκαυχᾶτο ὅτι ἦτο «τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων», καὶ «ὠνειροπόλει τὴν τῶν Ρωμαίων ἀρχὴν». Δὲν κατάρθωσεν ὅμως τοὺς σκοποὺς του, ὡς γνωρίζομεν, οὔτε ὁ Συμεὼν, οὔτε ὁ Σαμουήλ μετὰ ἓνα αἰῶνα. Ἡ ἀποτυχία αὐτῶν δεικνύει ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν ἦσαν προωρισμένοι νὰ λάβουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Χερσονήσου. Οἱ Βούλγαροι ἐνικήθησαν, διότι ἦσαν ἡμιβάρβαροι. Ἐν παραβάλωμεν τὰ δύο κράτη, θὰ εὕρωμεν παντοῦ τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὸ παλαιότερον. Ἡ διοίκησις εἰς τὸ Βυζάντιον ἐξησφάλισε τὴν τάξιν. Ἡ Ἐκκλησία ἦτο ἄλλο θεμέλιον τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας. Πρὸ παντὸς ὅμως εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἢ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων ἦτο καταφανεστάτη. Οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον πραγματικὸν στρατόν. Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον δημιουργήσει γενναίους στρατοὺς, ἐγνώριζον τὴν στρατηγικὴν καὶ πολιορκητικὴν τέχνην. Οὐδέποτε κατάρθωσεν ὁ Σαμουήλ νὰ νικήσῃ ἐκ παρατάξεως τὸν Βυζαντινὸν στρατόν (Ρ α μ π ὠ, ἐπιφανὴς Γάλλος ἱστορικός).

Εἰς τὰς ὀρεινὰς χώρας τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῶν Βουλγάρων ἡγεμόνων, ἡ πόλις Ἄχρῖς, ἐκεῖ ἦτο ἡ ἄ ο υ λ α (αὐλή), ὅπως ὠνόμαζον τὰ βασιλεία των. Εἰς τὰ παλάτια των ἐπροσπάθουν μὲ βάρβαρον χλιδὴν νὰ μιμοῦνται τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς Ἑλληνικῆς αὐλῆς, οἱ μεγιστᾶνες τῆς Βουλγαρίας ἔστελλον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοὺς υἱοὺς των πρὸς ἐκπαίδευσιν. Ἐν τούτοις, καὶ ὅταν κατεκτήθη καὶ ἐγίγεν ἡ χώρα αὕτη Ἑλληνική, οἱ Βούλγαροι ἔμειναν κατὰ βάθος ἀπολίτιστοι. Οἱ Ἑλληνες εὐπατρίδαι, οἱ ὅποιοι ἐπήγαιναν

ὡς ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἀνώτατοι λειτουργοὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἐθεώρουν δυστυχίαν τὴν ἐκεῖ διαμονὴν των καὶ μὲ πόθον ἐνθυμοῦνται τὸν ἐξηυγενισμένον βίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἰδοὺ τί λέγει εἰς Βυζαντινὸς κληρικός, ὁ ὁποῖος εἶχε σταλῆ τότε εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὡς ἀρχιεπίσκοπος αὐτῆς: «Ἀκόμη δὲν εἶχον φθάσει εἰς τὴν Ἀχρίδα, καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ δυστυχὴς ἐπόθησα. Εἶμαι ἄξιος κατακρίσεως, διότι συναναστρέφομαι μὲ τοιαῦτα τέρατα. Εὕρισκόμενος τόσον καιρὸν μακρὰν ἀπὸ τὰς χώρας τῆς σοφίας εἰς τὴν κοιλάδα αὐτὴν τοῦ κλαυθμῶνος, ἐμέθυσσα καὶ ἐγὼ ἀπὸ ἀμουσίαν καὶ σύντροφον ἔχω τῶρα τὴν ἀγροικίαν».

Οἱ Τουρκικοὶ λαοί.

Ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Βόλγα, ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶχον περάσει πρὸ αἰῶνων οἱ Οὐννοὶ, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἀβαροὶ, ἦλθον μετ' αὐτοὺς εἰς τὸν Δούναβιν καὶ δύο ἄλλοι Τουρκικοὶ λαοί, οἱ Πετσειέγοι καὶ οἱ Χαζαροὶ. Οἱ πρῶτοι ἐγκατεστάθησαν πρὸς Β. τοῦ κάτω Δουνάβεως. Ἦσαν φρικῶδεις βάρβαροι, πολὺ συχνὰ ἔκαμναν ἐπιδρομὰς καὶ ἠρήμωναν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἀλλ' οἱ Ἑλληνας στρατηγοὶ τοὺς ἐκράτουν εἰς ὑποταγὴν. Ἀνατολικώτερον πρὸς Βορρᾶν τοῦ Εὐξεινοῦ Πόντου, ἐγκατεστάθησαν οἱ Χαζαροὶ, κάπως πολιτισμένοι, διότι ἐξημερώθησαν μὲ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου. Ἀπὸ τὸν 12. ὄμως αἰῶνα δὲν ἀναφέρονται οὔτε ὁ ληστρικὸς λαὸς τῶν Πετσειέγων, οὔτε ὁ ἐξημερωμένος τῶν Χαζάρων. Τὸ ἐναντίον, ἡ ἱστορία, ἰδίως ἡ Εὐρωπαϊκὴ, ὁμιλεῖ ἕως σήμερον δι' ἓνα ἄλλον Τουρκικὸν λαόν, τοὺς γνωστοὺς ἤδη εἰς ἡμᾶς Οὐγγυροὺς, οἱ ὁποῖοι ἦλθον ἀπὸ τὴν Ἀσίαν τελευταῖοι (900) καὶ εἶναι ὁ μόνος ἐκχριστιανισθεὶς Τουρκικὸς λαός. Οἱ Οὐγγυροὶ, ἢ Μαγυάροι, ὅπως ὀνομάζουσαν ἑαυτοὺς, ἔγιναν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐμφανίσεώς των ὁ τρόμος τῆς Εὐρώπης, ἔκαμναν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, οἱ Αὐτοκρότορες ἐφοβήθησαν τὴν ἀγρίαν ὀρμὴν των. Ἡ Βυζαντινὴ διπλωματία ἐπροσπάθησε νὰ τοὺς καθυποτάξῃ διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὸ τέλος προσήλθον εἰς τὸ Καθο-

λικόν δόγμα, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης καὶ ἀνεμείχθησαν περισσότερο μετὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἱστορίαν παρὰ μετὰ τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Κατ' ἀρχὰς ὅμως ἡ Οὐγγαρία ἔκαμε τὰς πρώτας προόδους ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ Ρῶσοι.

Ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς, οἱ ὁποῖοι ἐπροσπάθησαν νὰ κατακτήσουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, εἰς μεγαλύτερας σχέσεις μετὰ αὐτὴν ἦλθον οἱ Ρῶς, ὅπως ἀπεκλήθησαν κατόπιν. Ἀπὸ τὸν 9. ἕως τὸν 11. αἰῶνα οἱ Ρῶς ἢ οἱ Βάραγγοι ἐπεχείρησαν πέντε φοβερὰς ἐκστρατείας, διὰ νὰ καταλάβουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ μεγάλη πρωτεύουσα τῶν Ἑλλήνων, ἡ πόλις τῶν Αὐτοκρατόρων, ἡ Τσαργράδ, ὅπως τὴν ὠνόμαζον, διαρκῶς προσεῖλκεν αὐτοὺς καὶ ἦτο ὀνομαστή εἰς τὰ δημόδια ἔξοματά των. Ἐκτὸς τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν πολεμιστῶν, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο εἰς τὴν Πόλιν διὰ νὰ ζητήσουν τύχην, συχνὰ οἱ ἄρχοντες τῶν Ρῶς ἔστελλον πρεσβείας πρὸς τοὺς Αὐτοκράτορας. Κατὰ τὰ μέσα δὲ τοῦ 10. αἰῶνος, ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἦλθεν εἰς τὸ Τσαργράδ ἡ ἀρχόντισσά των Ὀλγα, διὰ νὰ λάβῃ τὸ βάπτισμα. Εἰς τὰ Βυζαντινὰ παλάτια ἔγινε δεκτὴ ἡ ἀρχόντισσα τῶν Ρῶσων Ὀλγα μετὰ μεγάλας τιμὰς.

Ὁ ἕγγονος τῆς Ὀλγας Βλαδίμιρος ἐβάπτισε τὸ 1000 τὸν λαόν του εἰς τὸ Κίεβον. «Ὁ Βλαδίμιρος ἠρώτησε τοὺς βογιάρους του (μεγιστᾶνας) καὶ οἱ βογιᾶροι τοῦ εἶπον νὰ δεχθῇ τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων». Διότι οἱ πρέσβεις, οἱ ὁποῖοι ἐπῆγαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διηγήθησαν ὅτι οἱ Ἕλληνες τοὺς ὠδήγησαν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ ὅτι πουθενά εἰς τὸν κόσμον δὲν εἶδον παρομοίαν ὠραιότητα. «Ἐκεῖ ὁ Θεός, ἔλεγον, κατοικεῖ μετὰ τοὺς ἀνθρώπους» (κατὰ παλαιὰν Ρωσικὴν διήγησιν). Ὁ υἱὸς τοῦ Βλαδιμίρου Γιαροσλάβος ὁ Μέγας (1050) ἐξηκολούθησε τὰς σχέσεις μετὰ τὸ Βυζάντιον, πληθὺς δ' Ἑλλήνων μοναχῶν καὶ λογίων ἐπήγαινον τότε εἰς τὸ Κίεβον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ παλαιά, ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῶν Ρῶσων. Ἕλληνες τεχνῖται ἔκτιζον καὶ ἐζωγράφιζον

τὰς ἐκκλησίας τοῦ Κιέβου, Ἕλληνες ἱερεῖς ἐλειτούργουν εἰς αὐτάς. Τὸ Κίεβον εἶχε καὶ αὐτὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. «Ἡ Ρωσία ἔγινεν ἕν εἶδος ἀποικίας τοῦ Βυζαντίου, ὁ πρῶτος πνευματικὸς αὐτοῦ δοῦλος. Οἱ Ρῶσοι μητροπολίται ἦσαν Ἕλληνες. Οἱ Ρῶσοι ἡγεμόνες ἠύχαριστοῦντο νὰ νυμφεύωνται Ἑλληνίδας. Τὰ σχολεῖα ἰδρύθησαν ἀπὸ Ἑλλήνας κατὰ τὸ Βυζαντινὸν ὑπόδειγμα. Ἐπὶ δύο αἰῶνας ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Ρωσία διετήρησαν στενὰς σχέσεις ἐμπορίου, θρησκείας, τεχνῶν. Τὸ Βυζάντιον ἀπετύπωσεν εἰς τὰ ἔθιμα τὸν χαρακτήρα, τὰς κλίσεις τῶν Ρώσων, σφραγίδα, τὴν ὁποίαν ἀκόμη καὶ σήμερον δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν» Μ π ω λ ι έ — Ραμπώ).

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἐξηρτάτο ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ ὁποῖον διώριζε τὸν μητροπολίτην Κιέβου καὶ τὸν ἀπέστελλεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μὲ τὴν Ὀρθοδοξίαν ἢ τέχνην, ἢ λογοτεχνίαν, ὅλος ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς εἰσεχώρησε βαθύτατα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ καὶ ἔδωκε νέαν ψυχὴν εἰς αὐτόν. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἡ Ρωσία ἠύξθη καὶ ἔγινε μεγάλη.

Οἱ ὑποτελεῖς λαοί.

Πολλοὶ λαοὶ ἀνεγνώριζον ὡς κυρίαρχον τὸν Ἕλληνα Βασιλέα, ἠύχαριστοῦντο νὰ εἶναι ὑποτελεῖς καὶ νὰ λέγωνται δ ο ῦ λ ο ι αὐτοῦ, ἄλλοι ἐπλήρωνον φόρον, ἄλλοι παρεῖχον στρατὸν ἢ πλοῖα. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἀνελάμβανε τὴν ἠθικὴν προστασίαν αὐτῶν ἀποστέλλων εἰς τὰς χώρας τῶν ἱεραποστόλους, προσέτι καὶ τὴν πραγματικὴν προστασίαν αὐτῶν διὰ τῶν στρατῶν καὶ τῶν στόλων του. Τὰ ὑποτελεῖ κράτη ταῦτα ἦσαν σχεδὸν ὅλα παραμεθόρια. Ἡ σοφωτάτη ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων εἶχε διοργανώσει αὐτὰ ὡς μίαν ἀμυντικὴν ζώνην, ἡ ὁποία περιεζώννυε τὸ κράτος καὶ ἐπροφύλαττεν αὐτὸ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων. Τὰ ὑποτελεῖ αὐτὰ κράτη ἦσαν ἀφ' ἑνὸς προπύργιον ἐναντίον τῆς βαρβαρότητος, ἀφ'

έτέρου κέντρα πρὸς ἀκτινοβόλησιν πέραν αὐτῶν τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἐπιρροῆς τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Καυκάσιοι.

Εἰς τὴν Ἀσίαν εἶχε πολυαρίθμους λαοὺς ὑποτελεῖς ἢ Αὐτοκρατορία. Πρὸς Νότον διάφοροι Ἀραβες ἐμίραι (ἀνεξάρτητοι ἀρχηγοὶ ἀραβικῶν κρατιδίων), πρὸς Βορρᾶν οἱ ἡγεμόνες τῶν ἀναριθμῆτων λαῶν τοῦ Καυκάσου (Ἰβήρων, Ἀλβανῶν κλπ.) ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος.

Ὁ σπουδαιότερος ὑποτελεῆς εἰς τὸ Βυζάντιον λαὸς ἦσαν οἱ Ἀρμένιοι. Ἡ χώρα αὕτη ὑπῆρξε πάντοτε δυστυχῆς, διότι ἦτο ἐσφηνωμένη μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ Περσικοῦ, ἔπειτα τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους, καὶ πότε ἔπιπτεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἑνός, πότε εἰς τοῦ ἄλλου. Μετὰ τὰς νίκας τοῦ Βασιλείου Β' ἢ Ἀρμενία ἔγινεν ἐξάρτημα τῆς Αὐτοκρατορίας, μέχρι δὲ τόσου βαθμοῦ ἐξελληνίσθησαν οἱ Ἀρμένιοι, ὥστε πολλάκις κατέλαβον ὑψίστας θέσεις εἰς τὸ κράτος. Ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰσεχώρησε βαθύτατα εἰς τὴν Ἀρμενίαν, καὶ ὁ βίος αὐτῆς, πολιτικὸς καὶ ἰδιωτικὸς, συνεδέθη στενῶτατα μὲ τὸν Ἑλληνικόν.

Ἡ Χερσῶν.

Εἰς τὰς Βορείους ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου πόντου, εἰς τὴν Κριμαίαν, ἤκμαζε κατὰ τὸν 10. αἰῶνα ἡ Χερσῶν, (ὅπου εἶναι ἡ σημερινὴ Σεβαστούπολις). Μὲ τὴν περιοχὴν αὐτῆς ἡ Χερσῶν ἀπετέλει τὸν 10. αἰῶνα θέμα, δηλαδὴ ἐπαρχίαν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ πλουσία ἐκείνη πύλις ἔχει ἔνδοξον ἱστορίαν, ὑπῆρξε τότε τὸ κέντρον μεγάλου ἐμπορίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς Χαζαρίας μὲ τοὺς πολυαρίθμους βαρβάρους τῶν Σκυθικῶν χωρῶν, καὶ προσέτι τὸ κέντρον λαμπροτάτου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ μακρινὴ ἐκείνη Ἑλληνικὴ χώρα περιεβάλλετο ἀπὸ λαοὺς ἀπολιτίστους καὶ ἡ Χερσῶν ἔρριπτεν ἀκτῖνας ἐξημερώσεως εἰς τὸν περίξ αὐτῆς ὠκεανὸν τῆς βαρβαρότητος.

Οἱ Νότιοι Σλάβοι.

Πρὸς Δυσμὰς τῆς Χερσῶνος ἦσαν οἱ ἄγριοι Πετσενέγοι, πέραν τούτων πρὸς Βορρᾶν οἱ τελευταῖοι ἐπιδρομεῖς οἱ Οὐγγροὶ, νοτιώτερον ἦσαν οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Κροάται ἐκχριστιανισμένοι, καὶ ἐξημερωμένοι διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ Σέρβοι οὗτοι, οἱ Κροάται καὶ ἄλλοι μικρότεροι λαοί, εἶναι οἱ σήμερον λεγόμενοι Γιοσυγκοσλάβοι (Νότιοι Σλάβοι). Κατὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Βουλγαρίας ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' προσηρτήθησαν εἰς τὸ κράτος ἡ Σερβία καὶ ἡ Κροατία. Τοιοῦτοτρόπως τὰ σύνορα τῆς Αὐτοκρατορίας ἔφθασαν ἕως τὸν Ἄνω Δούναβιν καὶ οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ ἐκυβέρνων ἕως τὰ σύνορα τῆς Οὐγγαρίας.

Ἡ Ἑνετία.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον αἱ τύχαι τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας ἦσαν συνδεδεμέναι μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Οἱ Ἑνετοὶ διεκήρυττον, ὅτι θέλουν νὰ εἶναι «δοῦλοι τοῦ βασιλέως τῶν Ρωμαίων».

Ἡ Ἑνετία κατὰ τὸν 10. αἰῶνα, καὶ πολὺ ὑστερώτερα ἀκόμη ἦτο πόλις σχεδὸν Ἑλληνική. Οἱ δόγαι (δοῦκες) καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐνεδύοντο κατὰ τὸν Βυζαντινὸν τρόπον, εἰς τὴν αὐλήν των ἐμιμοῦντο πιστῶς τὸ Παλάτιον τῶν Ἑλλήνων βασιλέων, οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἑνετίας ἐσπούδαζον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Αἱ Βυζαντιναὶ ἡγεμονίδες, τὰς ὁποίας ἐπεζήτουν οἱ δόγαι ὡς συζύγους, εἰσήγαγον εἰς τὴν πόλιν τῶν τεναγῶν λεπτότητας τοῦ βίου, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἄγνωστοι ἀκόμη εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ πολιτισμός, ἡ τέχνη, τὰ ἔθιμα τὰ Ἑλληνικὰ ἐπικρατοῦν τελείως εἰς τὴν Ἑνετίαν, ἔγεινε δὲ καὶ αὕτη, ὅπως καὶ τὸ Κίεβον τῶν Ρώσων, μίαν μικρὰν Κωνσταντινούπολιν. Ἀκόμη καὶ σήμερον στολίζουσι τὴν Ἑνετίαν μεγαλοπρεπῆ Βυζαντινὰ μνημεῖα, τὸ ὠραιότερον εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Μάρκου, τοῦ προστάτου τῆς Δημοκρατίας. «Ἐκ τῆς σχέσεως μὲ τὸ Βυζάντιον ἡ Ἑνετία εἶχε γίνεαι πόλις καθ' ὀλοκληρίαν Ἑλληνική. Αἱ Βυζαντιναὶ ἡγεμονίδες, αἱ ὁποῖαι ἐνουφεύοντο ἄρχοντας τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας, ἐξέπληττον τοὺς συγχρόνους των

του 11. αἰῶνος μὲ τὰ ἀρώματα, τὰ ὅποια μετεχειρίζοντο, μὲ τὰ χειρόκτια, τὰ ὅποια ἐφόρουν εἰς τὰς χεῖρας, μὲ τὰ χρυσᾶ πειρούνια, τὰ ὅποια εἶχον διὰ νὰ τρώγουν». (Ν τ ί λ, διάσημος Γάλλος Βυζαντινολόγος).

Οἱ κατακτηταὶ τῆς Ἰταλίας.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους ἡ Ἰταλία ἦτο διαμοιρασμένη μεταξὺ πολλῶν λαῶν. Οἱ παλαιοὶ κατακτηταί, οἱ Λομβαρδοὶ εἶχον σχηματίσει πολλὰ κρατίδια. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον συνεκροτήθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐμπορικαὶ δημοκρατίαι, τῆς Νεαπόλεως, τῆς Ἀμάλφης, ἀργότερα τῆς Γενούης, ὅμοιαι πρὸς τὴν Ἑνετικὴν, ἀλλ' ἄσθενέστεραι. Καὶ αἱ Ἰταλικαὶ αὗται δημοκρατίαι, ὅπως καὶ διάφοροι Λομβαρδοὶ ἡγεμόνες, εἰσέρχονται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς.

Γενικῶς ὅμως οἱ Λομβαρδοὶ ἦσαν ἀντίπαλοι, ὡς καὶ τὸ ἀνεξάρτητον παπικὸν κράτος. Ἰσχυροὶ δὲ πολέμιοι τῶν Βυζαντινῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἦσαν ἰδίως οἱ Ἄ ρ α β ε ς (τὸν 9. αἰῶνα), ἔπειτα οἱ Ν ο ρ δ μ α ν δ ο ἰ καὶ τέλος οἱ Γ ε ρ μ α ν ο ἰ.

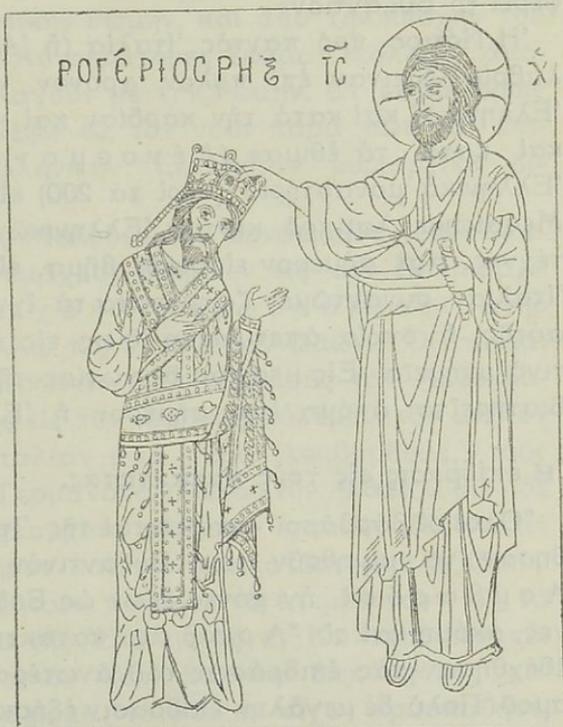
Ἡ Βυζαντινὴ κυριαρχία εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Λομβαρδοὶ καὶ ὁ πάπας ἐπεκτείνοντες διαρκῶς τὰ κράτη αὐτῶν καὶ ἐκτοπίζοντες τοὺς Βυζαντινοὺς, εἶχον περιορίσει τὴν Ἑλληνικὴν κυριαρχίαν εἰς τὰ Νότια τῆς Χερσονήσου. Τὸ Βυζαντινὸν θέμα τῆς Ἰταλίας εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Β ἄ ρ ι ν καὶ ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ ἓνα στρατιωτικὸν διοικητὴν, ὁ ὅποῖος ἐλέγετο κ α τ ε π ἄ ν ω (ἀπὸ τὴν λέξιν αὐτὴν προήλθεν ἡ Φραγκικὴ λέξις καπετάνιος).

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς Εἰκονομαχίας, ἀπὸ τὸν 8. αἰῶνα, εἶχεν ἀρχίσει ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἰταλίας. Διότι τότε κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν πολλοὶ Ἑλληνες λόγιοι, ἰδίως μοναχοί, ἐκδιωχθέντες ὑπὸ τῶν Εἰκονομάχων. Ὁ ἰδικὸς μας λόγιος Σπυρίδων Ζαμπέλιος λέγει τὰ ἐξῆς: «Τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἀναθάλλουσιν ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ ἐγχώριος κληρὸς φιλογραμματεῖ, αἱ Ἐκκλησίαι ἠχολο-

γοῦσιν Ἑλληνικὰς ψαλμωδίας, τὰ σχολεῖα γέμουσι μαθητῶν. Τὰς ἀρχιεπισκοπὰς καὶ ἡγουμενικὰς ἔδρας τῆς Ἰταλίας, ἐφ' ὧν ἐκάθισαν πρότερον ἄνδρες ἀγράμματοι, σεμνύνουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος σοφοὶ ἢ Ἕλληνες τὸ γένος ἢ Ἑλληνίζοντες. Τὰ σπέρματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ πίπτουσιν αὖθις εἰς εὐγονον γῆν, καρποφοροῦσι. Δευτέραν φοράν, μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Πλουτάρχου, ἡ Ἑλληνικὴ φιλομάθεια καθωρατίζει τὴν Ρώμην, προκαλεῖ τῆς διανοίας τὴν ἀναπτέρωσιν.

Ἰδίως ὁμως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατὰ τὸν 10. αἰῶνα, ἐστερεώθη εἰς τὴν Ἰταλίαν ἢ Βυζαντινὴ ἐπίδρασις. Καθ' ὃν χρόνον οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς ἐμάχοντο εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ εἰς τὸν Δούναβιν, δὲν ἔπαυον ν' ἀγωνίζονται συγχρόνως εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον ὄλων τῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς

Ὁ Χριστὸς στεφανώνει τὸν ρῆγα τῶν Νορμανδῶν Ρογήρον (ψηφιδωτὸν εἰς τὸ Παλέρμον). «Ρογήριος ρῆξ. Ἰησοῦς Χριστός».

χώρας αὐτῆς. Ἦσαν δὲ πολλοὶ οἱ ἐπιδρομεῖς, Λομβαρδοί, Ἀραβες, Νορμανδοί, Γερμανοί. Ἐν ἀπὸ τὰ λαμπρότερα ἔργα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶναι ἡ ἀναστήλωσις τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας εἰς τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον. Οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι βασιλεῖς κατάρθρωσαν ν' ἀνακτήσουν καὶ νὰ διατηρήσουν ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας Ἀδαμαντίου Βυζαντ. Ἰστ. Δ' Γυμν. Ἐκδοσις δευτέρα 1933 6

τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ ἐκτείνουν τὴν κυριαρχίαν των ἕως τὰς πύλας τῆς Ρώμης. «Κατέκτησαν, λέγει ὁ Ντίλ, τὴν Ἰταλίαν διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διὰ τῆς γλώσσης, τῶν ἐθίμων, τῆς θρησκείας, τόσον τελείως, ὅσον εἶχε κατορθώσει τοῦτο πρὸ δεκαπέντε αἰώνων ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός. Τόσον βαθέως ἐπέδρασεν εἰς τὴν Ἰταλικὴν ἐκείνην Ἑλλάδα, ὥστε ἕως τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνα, διετήρησε μὲν εὐλάβειαν ὁ τόπος ἐκεῖνος τὴν ἀνάμνησιν καὶ τὰ λείψανα τοῦ ὑψηλοτέρου βίου, τὸν ὅποιον εἶχε φέρει τὸ Βυζάντιον».

Ἡ Νότιος πρὸ παντὸς Ἰταλία (ἡ Ἀπουλία καὶ ἡ Καλαβρία) ἔμειναν ἐπὶ πολλὸν χρόνον «καθ' ὀλοκληρίαν Ἑλληνικαὶ καὶ κατὰ τὴν καρδίαν καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τὰ ἔθιμα» (Λένορμαν). Τὰ πολυάριθμα Ἑλληνικὰ μοναστήρια (περὶ τὰ 200) εἶναι καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα λαμπρὰ κέντρα Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τέχνης. Καὶ σήμερον εἰς κάθε βῆμα, εἰς τὴν Κάτω ἰδίως Ἰταλίαν, συναντῶμεν ζωηρότατα τὰ ἴχνη τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία ἀπετυπώθη ἰδίως εἰς τὰ ὠραῖα Βυζαντινὰ μνημεῖα. Εἰς μερικὰς δὲ γωνίας τῆς Νοτίου Ἰταλίας διατηρεῖται ἀκόμη ἕως σήμερον ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Ἡ ἐπίδρασις εἰς τοὺς κατακτητάς.

Ὅλοι οἱ βάρβαροι κατακτηταὶ τῆς Ἰταλίας ἐφιλοτιμήθησαν νὰ μιμηθοῦν τὸν Βυζαντινὸν πολιτισμόν. Οἱ Λομβαρδοὶ ἡγεμόνες ἔζων ὡς Βυζαντινοὶ μεγιστάνες, ἀκόμη καὶ οἱ Ἀραβεὶς κατακτηταὶ τῆς Σικελίας ἐδέχθησαν τὰς ἐπιδράσεις τοῦ ἀνωτέρου ἐκείνου πολιτισμοῦ. Πολὺ δὲ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐξήσκησε τὸ Βυζάντιον εἰς τοὺς Νορμανδοὺς κατακτητάς. Τὸ ὑπ' αὐτῶν ἰδρυθὲν Νορμανδικὸν βασιλεῖον, τὸ ὅποιον ἦτο φοβερὸς ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, διωργανώθη κατὰ τὸ Βυζαντινὸν ὑπόδειγμα. Οἱ Νορμανδοὶ βασιλεῖς διετήρουν εἰς τὸ Παλέρμον, τὴν ἀρχαίαν Πάνορμον τῆς Σικελίας, λαμπροτάτην αὐλὴν, ἡ ὁποία ἐνθύμιζε τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου, οἱ εὐγενεῖς νέοι ἐξεπαιδεύοντο μὲ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ὠμίλουν καὶ ἔγραφον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Τόσον μεγάλη ἦτο ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης. Ἀνθίστατο ὅμως ἡ Δύσις εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς. Κατὰ τὸν 10. αἰῶνα τὸ Βυζάντιον εἶχεν ἀντιμετώπους δύο μεγάλας δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ὁ πάπας καὶ ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία.

Ὁ Πάπας. Τὸ Ὅριστικὸν σχίσμα.

Οἱ Ἕλληνες κυβερνῆται ἐδείχθησαν πάντοτε διαλλακτικοὶ πρὸς τὴν Παπικὴν Ρώμην, καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ μεγάλου Φωτίου οἱ Αὐτοκράτορες ἔκαμαν πολλὰς ἀποπειράς νὰ συνδιαλλαγοῦν μὲ τὴν Ρώμην. Οἱ πάπαι ὅμως δὲν εἶχον ἄλλην σκέψιν εἰς τὸν νοῦν παρὰ πῶς νὰ ἐπιβάλουν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν κυριαρχικὰ δικαιώματα.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου), ἀνῆλθεν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος, ἀνὴρ σπανίας ἀρετῆς, ἀλλὰ πολὺ ἰσχυρογνώμων. Οἱ πάπαι ἐξηκολούθουν νὰ φέρωνται ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, συνεργοῦντες εἰς τὸν διηνεκῆ πόλεμον, τὸν ὁποῖον ὑφίστατο εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ τοὺς Λομβαρδούς, τοὺς Νορμανδούς, τοὺς Γερμανούς. Μετὰ τὴν κατάλυσιν δὲ τῆς Βυζαντινῆς κυριαρχίας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐξεδίωξαν τὸν Ἑλληνικὸν κληρον καὶ τὸν ἀντικατέστησαν δι' ἰδιοκῶτων. Συγχρόνως ἐζήτουν πάντοτε νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ σχέσεις λοιπὸν κατ' ἀνάγκην διεκόπησαν, καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα, τὸ ὁποῖον εἶχον προσπαθήσει οἱ Αὐτοκράτορες ν' ἀποφύγουν ἔγινεν ὀριστικὸν (1054), Ἡ ρῆξις μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἔφερε μεγάλα ἱστορικὰ ἀποτελέσματα, διότι κατέστησε μεγαλύτερον τὸ χάσμα, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ἀνατολικοὶ εἶναι οἱ Ὀρθόδοξοι, Δυτικοὶ οἱ παπικοὶ, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται καὶ Καθολικοί. Πρὸ τοῦ σχίσματος ἡ Ἐκκλησία ἦτο μία καὶ ἐλέγετο Ὀρθόδοξος καθολικὴ, κατόπιν περιωρίσθησαν αἱ ἔννοιαι, καὶ ἑκάτερα Ἐκκλησία ἐκράτησεν

ἰδιαίτερον ὄνομα· τοιουτοτρόπως δύο κόσμοι ἐντελῶς διαφορετικοὶ ἐγείρονται ἀντιμέτωποι, ἢ Ἑλληνικὴ ἢ Ἀνατολικὴ καὶ ἢ Φραγκικὴ Δύσις, οἱ ὅποιοι δὲν θ' ἀργήσουν νὰ ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν.

Τὸ Γερμανικὸν κράτος.

Ὁ ἄλλος ὠργανωμένος ἐχθρὸς εἶναι οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Δύσεως, οἱ Γερμανοί. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς νέας Αὐτοκρατορίας Ὁθων ὁ Α' ἐζήτησε κατ' ἀρχάς νὰ συνάψῃ φιλικὰς σχέσεις μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατῶρθωσε νὰ λάβῃ διὰ τὸν υἱὸν του σύζυγον Βυζαντινὴν ἡγεμονίδα. Καὶ οὕτω μία Ἑλληνίς, ἡ Θεοφανώ, ἐκάθισεν εἰς τὸν Αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Γερμανίας ὡς σύζυγος τοῦ Ὁθωνοῦ τοῦ Β'. Τὸ συνοικέσιον ὅμως δὲν ἐπέφερε συμφιλίωσιν, διότι οἱ Γερμανοὶ αὐτοκράτορες ἐσκέπτοντο πάντοτε πῶς θὰ ἤρπαζον τὰς Ἑλληνικὰς κτήσεις τῆς Ἰταλίας.

Ἄλλ' ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι Βυζαντιναὶ ἡγεμονίδες, αἱ ὅποιοι ἐπήγαν εἰς αὐτὰς βαρβάρων ἡγεμόνων, ἔφερε καὶ ἡ Θεοφανώ εἰς τὴν βάρβαρον αὐλὴν τῆς Γερμανίας τὴν ἐξημέρωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν συνώδευσαν κληρικοὶ καὶ λόγιοι Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι εἰργάσθησαν νὰ διαδώσουν τὰ Ἑλληνικὰ ἔθιμα, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Δύσις.

Ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Δύσιν εἶχεν ἀρχίσει πολὺ ἔνωρίς, ἤδη ἀπὸ τὸν 6. αἰῶνα. Εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς Δυτικὰς χώρας εὐρίσκομεν ἀπὸ τότε διεσπαρμένους Ἕλληνας ἐμπόρους καὶ ἀποίκους, τὰ ἴχνη δὲ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ὄχι μόνον εἰς τὰς παραλίους χώρας τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, καὶ εἰς τὰς παραρρηνεῖους ἀκόμη χώρας. Αἱ Ἑλληνικαὶ αὐταὶ ἐμπορικαὶ ἀποικίαι ἔδωκαν ἀκμὴν εἰς τὰς Λατινικὰς πόλεις τῆς Εὐρώπης, ἰδίως εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὸ Βορδῶ, τὴν Λυών, καὶ διέδωκαν εἰς τὴν Δύσιν τὴν τέχνην, τὰς ἰδέας, τὸν πολιτισμὸν τοῦ Βυζαντίου. «Οἱ Ἕλληνες,

λέγει ὁ μέγας Ἀγγλος ἱστορικός Μακώλαιϋ, συνεπήγοντο εἰς τὰς ἀγορὰς τοῦ Ναρθῶνος καὶ τῆς Τολώσης μετὰ τῶν ἀρωμάτων, τῶν μεταξωτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων τῆς Ἀνατολῆς, θεωρίας τολμηρὰς καὶ ἀγχίνοας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ὅλως ἄγνωστοι εἰς τοὺς ἀμαθεῖς Ἑσπερίους». Ἀργότερα, μετὰ τὸν 6. αἰῶνα, ἔγινεν ἐντονωτέρα ἡ Βυζαντινὴ ἐπίδρασις. Διὰ δύο ὁδῶν ἰδίως μετεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀκτῖνες τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Διὰ τῆς Ἰταλίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἐξελληνισθῆ σχεδόν, ὡς εἶδομεν, καὶ διὰ τῆς Ἰσπανίας, ὅπου ἤκμαζεν ὁ Βυζαντινοαραβικὸς πολιτισμὸς.

Τὰ πολιτικὰ σύνορα τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, ἂν καὶ πολὺ εὐρέα, ἦσαν ὅμως πολὺ στενωτέρα ἀπὸ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς. Ἄλλοι λαοὶ εὐρίσκοντο εἰς ἐκπολιτιστικὴν εἴτε ἠθικὴν ἐξάρτησιν, ἄλλοι ὑπὸ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἐπιρροήν. Οὐδεὶς δ' ἐξέφυγε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς, καὶ ἡ ἠθικὴ κατάπτωσις ὑπῆρξε μεγαλυτέρα καὶ διαρκεστέρα ἀπὸ τὰς νίκας τῶν ὅπλων. Καὶ οὕτω τὸ σπουδαιότερον ἔργον τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία καὶ ἐξάπλωσις τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον περὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπέβλεπον ὅλοι οἱ λαοὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα, καὶ ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε τὸ θεμέλιον τοῦ πολιτισμένου βίου τῶν νεωτέρων λαῶν.

Ἐξαιρετὸν μικροτέχνημα ἀπὸ σμάλτου.

ΧΑΡΤΑΙ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΙ

Διὰ τὴν ἱστορικογεωγραφικὴν ἐξέλιξιν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἕως τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν (11. αἰῶνα):

1) **Ὁ χωρισμὸς τῆς μεγάλης Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.** (395 μ. Χ.) εἰς Δυτικὸν καὶ εἰς Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος.— Ἡ κάθετος γραμμὴ, εἰς τὸ μέσον περίπου, ἢ διερχομένη τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν, δεικνύει τὰ σύνορα τῶν δύο κρατῶν. Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ κράτους κατὰ τὸν 5. αἰῶνα ὑπὸ τῶν βαρβάρων, τὸ Ἀνατολικόν, ἦτοι ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐξηκολούθησεν ἄκμάζῃ ἐπὶ 1000 ἀκόμη ἔτη.

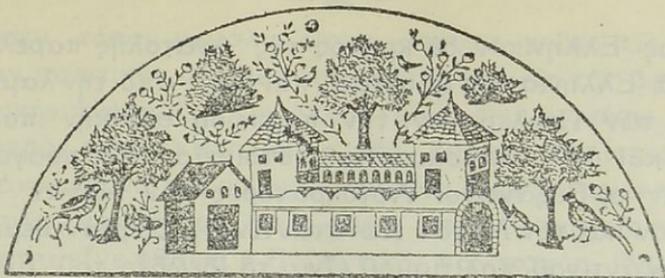
2) **Ἡ Αὐτοκρατορία ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.**—Μετὰ τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔδωκεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν τὴν μεγίστην ἔκτασιν αὐτῆς. Περιελάμβανε τότε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ὅλας σχεδὸν τὰς παρὰ τὴν Μεσόγειον χώρας, ἦτο μέγα Μεσογειακὸν κράτος.

3) **Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία καὶ ἡ Εὐρῶπη ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου** (τὰς ἀρχὰς τοῦ 7. αἰῶνος).— Ἡ γραμμὴ μετὰ κοκκίδας περιλαμβάνει τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Μετὰ τὰς ἐκστρατείας του ὁ Ἡράκλειος ἀνέκτησεν ἀπὸ τοῦς Πέρσας ὅλην τὴν Δυτικὴν Ἀσίαν ἕως τὸν Εὐφράτην ποταμὸν καὶ τὴν Παλαιστίνην.

4) **Ὁ Χριστιανικὸς κόσμος καὶ ὁ Μωαμεθανικὸς** (μετὰ τὰς κατακτήσεις τῶν Ἀράβων). Ὁ Μωαμεθανικὸς κόσμος ἔφθασεν εἰς μεγαλυτέραν ἔκτασιν ἀπὸ τὸν Χριστιανικόν. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία κατέχει πλὴν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Νότιον Ἰταλίαν.

5) **Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐπὶ Βασιλείου Β'** (μετὰ τὰς νίκας αὐτοῦ, τὰς ἀρχὰς τοῦ 11. αἰῶνος).—Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος εἶχε τότε τὴν μεγίστην ἔκτασιν μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν.— Τὰ σπουδαιότερα θ έ μ α τ α, ἦτοι μεγάλαι ἐπαρχίαι (Θ.= Θέμα).

6) **Ἡ Εὐρῶπη καὶ ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία** (κατὰ τὸν 10-11 αἰ.).

Βυζαντινή έπαυλις (άπό ψηφιδωτόν).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΒΙΟΣ

Είς τήν παγκόσμιον ιστορίαν ό Βυζαντινός πολιτισμός, ήτοι ή πολιτική και κοινωνική διοργάνωσις, αί τέχναι και τά γράμματα του Μεσαιωνικού Έλληνισμού, κατέχει περίλαμπρον θέσιν, ύπήρξεν ό μόνος πολιτισμός τής άνθρωπότητος, διά δέ τούς νεωτέρους χρόνους έχρησίμευσεν ώς βάσις, επί τής όποίας έστηρίχθη ό σημερινός ήμών Εύρωπαϊκός πολιτισμός. Είναι δέ ό Βυζαντινός πολιτισμός ή

Βυζαντινή μικρογραφία (χειρόγραφον).

συνέχεια του πολιτισμού τής αρχαιότητας, του αρχαίου Έλληνορωμαϊκού πολιτισμού. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ώς διάδοχος τής Ρωμαϊκής, διετήρησεν είς τήν πολιτείαν έφ' ίκανόν χρόνον τούς τύπους τής αρχαίας Ρώ-

μης, ὡς Ἑλληνικὸν δὲ κράτος τῆς Ἀνατολῆς παρέλαβεν ἀπὸ τὰ Ἑλληνιστικὰ βασίλεια, καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν λαμπρὰν αὐλὴν τῶν Πτολεμαίων, τὴν πομπώδη αὐλικὴν πολυτέλειαν καὶ ἄλλα ἐκπολιτιστικὰ στοιχεῖα. Ὡς προγόνους τιμῶσιν οἱ Βυζαντινοὶ Ἀυτοκράτορες τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον. Στερεὸν θεμέλιον τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ εἶναι τὸ ἰδεῶδες τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὸ ἰδεῶδες τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὀνομάζεται Βυζαντινὸς πολιτισμὸς, διότι διεμορφώθη ἰδίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον, ὅπως ὁ Ἑλληνιστικὸς πολιτισμὸς ὀνομάζεται καὶ Ἀλεξανδρινός, διότι ἡ λαμπροτέρα ἐκδήλωσις του ἔγινεν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν. Αἱ τρεῖς μεγάλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Ἀλεξανδρεία, ἡ Κωνσταντινούπολις διεδέχθησαν ἀλλήλας χωρὶς διακοπὴν εἰς τὴν πνευματικὴν ἡγεμονίαν τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ ἀπὸ τοὺς ἀρχαιστάτους χρόνους ἕως τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωτος.

Ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην

Βυζαντινὸν ψηφιδωτὸν (τῆς Ραβέννας). Οἱ μάγοι φέρουν δῶρα εἰς τὸν Χριστόν).

ἀκμὴν αὐτοῦ κατὰ τὰ 200 ἔτη, τὰ ὅποια διέρρευσαν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 9. ἕως τὰ μέσα τοῦ 11. αἰῶνος (850—1050). Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἐποχὴν ἡ Ἀυτοκρατορία διεξήγαγε ταυτοχρόνως σκληροὺς ἀγῶνας εἰς τὸν Αἴμον, ἐπολέμει ἀδιαλείπτως σχεδὸν εἰς τὴν Ἀσίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν, παντοῦ ἡγειρεν ὑπέρλαμπρα τρόπαια, καὶ ἔρριπτεν εἰς ὄλους τοὺς λαοὺς τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς. Ἄν κα-

τάρθωσεν τόσον μεγάλα ἔργα, ὀφείλει τοῦτο εἰς τὴν ἰσχυράν πολιτικὴν διοργάνωσιν αὐτῆς καὶ εἰς τὴν ὑψηλὴν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ὁποίαν εἶχε δημιουργήσει. Διὰ τοῦτο πρὸς πλήρη κατανόησιν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν πῶς ἦτο διοργανωμένον τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἡ κοινωνία, ὅπως ἐπίσης εἰς ποίαν τελειότητα εἶχε φθάσει ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς, ἰδίως τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι.

Τὸ κέντρον τοῦ δημοσίου βίου.

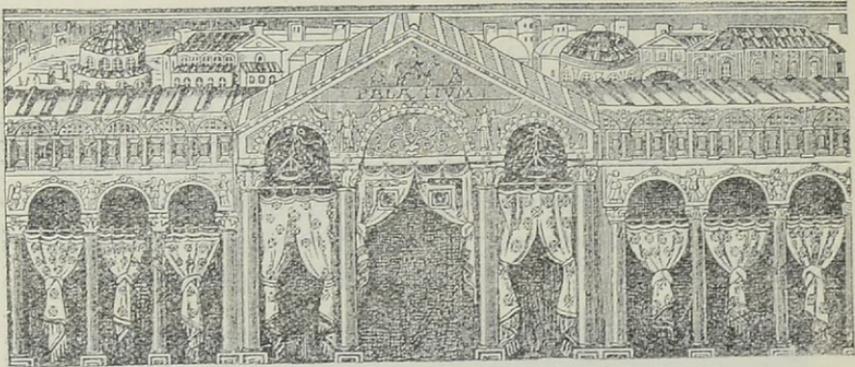
Ἡ Μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ, εἴτε Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς Βυζαντινοὺς ἢ Βασιλεία τῶν Ρωμαίων ἢ τὸ Ὅρθόδοξον κράτος.

Τὸ κράτος ἐκεῖνο ἦτο ἀπόλυτος μοναρχία εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἀνώτατος ἄρχων ἦτο ὁ «Ὅρθόδοξος βασιλεύς». Ἡ πολιτικὴ δὲ αὐτοῦ διοργάνωσις, ὡς διεπλάσθη σὺν τῷ χρόνῳ, ἀπετέλεσε συγκεντρωτικὸν πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἔγινεν ὑπόδειγμα διὰ τὴν πολιτειακὴν συγκρότησιν τῶν σημερινῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

Τὸ σπουδαιότερον μέρος τοῦ δημοσίου βίου τῶν Βυζαντινῶν ἦτο συγκεντρωμένον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ διεξήγετο εἰς τὸ πρὸς τὴν ἄκραν τοῦ Βοσπόρου μεγαλοπρεπέστατον τμήμα τῆς πόλεως. Ἐκεῖ ἦτο τὸ Μέγα Παλάτιον, ὀλόκληρος συνοικία, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουσαν διάφορα παλάτια, τὰ δημόσια ἰδρύματα, τὰ μεγάλα μνημεῖα τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐκεῖ εὕρισκοντο τὸ ἱερὸν παλάτιον, κατοικία τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ Ἁγία Σοφία, ἔδρα τῆς Ὅρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὁ ἵππόδρομος τὸ κέντρον τοῦ λαοῦ, δηλαδὴ οἱ τρεῖς πόλοι, περὶ τοὺς ὁποίους περιστρέφετο ὁ πολιτικός, ὁ θρησκευτικὸς καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀργότερα, ἀπὸ τὸν 12. αἰῶνα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν, οἱ Αὐτοκράτορες ἐγκατέλειψαν τὸ Μέγα παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς τὴν ἄκραν τοῦ Βοσπόρου καὶ ἔκτισαν παλάτια εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Βλαχερνῶν παρὰ τὸν Κεράτιον κόλπον.

Τὸ Ἱερὸν Παλάτιον.

Ἐφάνταστος ἦτο ἡ πολυτέλεια τοῦ Μεγάλου παλατίου καὶ ἰδίως τοῦ Ἱεροῦ παλατίου. Οἱ τοῖχοι καὶ αἱ ὀροφαὶ ἔλαμπον ἀπὸ τὰ ψηφιδωτά, τὰ ὁποῖα παρίστανον τὰς νίκας τῶν βασιλέων, τὸ ἔδαφος ἦτο στρωμένον μὲ πολυχρωμα μάρμαρα, αἱ πύλαι ἦσαν τεχνουργημέναι ἀπὸ μέταλλον μὲ σκαλιστὰς διακοσμῆσεις. Βαρύτιμοι τάπητες καὶ παραπετάσματα ἐστόλιζον τὰ δωμάτια, αἱ αἴθουσαι

Μέρος Βυζαντινοῦ παλατίου (ψηφιδωτὸν τῆς Ραβέννας).

περιεῖχον «εἰς πλῆθος ἄργυρον, χρυσόν, πολυτίμους λίθους καὶ μαργαρίτας». Εἰς τὸ Ἱερὸν Παλάτιον εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν αὐλὴν αὐτοῦ, πολεμικὴν καὶ στρατιωτικὴν. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐκυβερνᾶτο ἡ Χριστιανικὴ Αὐτοκρατορία, ἐκεῖ εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματα οἱ ὑπῆκοοι τοῦ βασιλέως καὶ ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς οἰκουμένης.

Ἁ Ἀυτοκράτωρ.

Ἁ ἀρχηγὸς τοῦ «Ὁρθοδόξου Κράτους» εἶχεν ἐπισήμως τὰ ὀνόματα βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ. Ἦτο ὁ Ὁρθόδοξος βασιλεὺς, ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἰσαπόστολος, ἔχων καθῆκον νὰ φυλάττῃ τὴν πίστιν καὶ νὰ διαδίδῃ αὐτὴν, ὅπως καὶ οἱ Ἀπόστολοι. Εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγ-

γραφα ἐπιτλοφορεῖτο» «πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων». Ὅλα ὅσα ἀνήκον εἰς αὐτὸν ἦσαν ἱερά. Τὸ Παλάτιόν του ἦτο ἱερόν, ἡ ἐνδυμασία του ὠμοίαζε πολὺ μὲ τὴν ἱερατικὴν, ἡ ἐξωτερικὴ χλαμὺς αὐτοῦ ἐνθύμιζεν τὸν ἀρχιερατικὸν σάκκον, τὸ ἐσωτερικὸν ἐνδυμὰ του ἦτο στενὸς ποδήρης χιτῶν (ὡς τὸ στιχάριον). Περιεβάλλοντο δὲ οἱ ὧμοι αὐτοῦ μὲ πλατεῖαν ταινίαν, ἡ ὁποία ὠμοίαζε μὲ τὸ ὠμοφόριον καὶ ἐλέγετο λῶρος (λωρίον), τὸ δὲ στέμμα ἦτο ὅμοιον μὲ τὴν ἀρχιερατικὴν μίτραν. Ἐφόρει ἐρυθρὰ ὑποδήματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦσαν κεντημένοι ἀετοί. Ὡς σύμβολα τῆς ἐξουσίας του ἐκράτει εἰς τὴν μίαν χεῖρα σφαῖραν, εἰς τὴν ἄλλην σταυροφόρον σκῆπτρον. Τὰ ἐνδύματά του ἦσαν χρυσοῦφαντα καὶ χρυσοκέντητα, ἤστραπτον ἀπὸ τὴν λάμπιν τῶν χρωματισμῶν, τῆς μετάξης καὶ τῶν πολυτίμων λίθων.

Αἱ πράξεις τοῦ βασιλέως, ἡ ὅλη ἐξωτερικὴ παράστασις ἔπρεπε νὰ ἔχη χαρακτῆρα μεγαλείου, ὁ ὁποῖος νὰ κάμνη ἐντύπωσιν καὶ εἰς τὸν ἰδικὸν του λαὸν καὶ εἰς τοὺς βαρβάρους. Ἐκ τούτου προέρχεται τὸ τυπικόν, δηλαδὴ ἡ αὐλικὴ ἐθιμοτυπία, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ τρόπος τοῦ βίου εἰς τὸ Ἱερόν Παλάτιον ἦτο κανονισμένος καὶ μὲ τὰς μικροτέρας λεπτομερείας. Γνωρίζομεν δὲ καλῶς τὴν ἐθιμοτυπίαν ταύτην ἀπὸ τὴν πολῦτιμον συγγραφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἡ ὁποία ἐπιγράφεται: «Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως», δηλαδὴ τυπικὸν καὶ τελεταὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς.

Αἱ τελεταὶ τοῦ παλατίου.

Εἰς τὸ περιεργότατον αὐτὸ βιβλίον περιγράφεται διὰ μακρῶν ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ περνᾷ τὴν ἡμέραν ὁ Αὐτοκράτωρ. Πῶς πρέπει νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς ἀρχοντάς του ἢ τοὺς ξένους πρέσβεις, ποῖα ἐνδύματα θὰ φορέσῃ εἰς κάθε περίστασιν, εἰς ποίας τελετὰς θὰ λάβῃ μέρος καὶ ποῦ θὰ ὑπάγῃ κάθε ἡμέραν, ὅλα εἶναι κανονισμένα λεπτομερέστατα. Αἱ τελεταὶ εἶναι πολυαριθμόταται καὶ γίνονται εἰς πᾶσαν σπουδαίαν πε-

ρίστασιν τοῦ δημοσίου ἢ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, εἰς τὴν στέφιν, τὸ στεφάνωμα (τὸν γάμον), εἰς τὸν θρίαμβον κατὰ τῶν ἐχθρῶν, τὴν ὑποδοχὴν ξένων πρέσβειων, τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς ἐορτὰς καὶ εἰς ἄλλας διαφόρους περιστάσεις. Τὰ Χριστούγεννα καὶ τὸ Πάσχα πανηγυρίζονται εἰς τὸ Ἱερὸν Παλάτιον, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ κέντρον τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου, μὲ ἀφάνταστον μεγαλοπρέπειαν καὶ πολυτέλειαν.

Εἰς ὠρισμένας ἡμέρας, πολὺ συχνά, ὁ Αὐτοκράτωρ ἐξέρχεται διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ προσκυνήσῃ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς πρωτεύουσας. Κατὰ τὴν προτεραίαν οἱ κήρυκες ἀγγέλου εἰς τὴν πόλιν τὴν ἐξοδὸν τοῦ βασιλέως, ἢ ὁποῖα ἐλέγετο καὶ π ρ ο ε λ ε υ σ ι ς. Οἱ δρόμοι ἐκαθαρίζοντο, ἐστρώνοντο μὲ μурσίνας, αἱ οἰκίαι ἐστολίζοντο.

Ἐν τῷ μέσῳ λαμπροτάτης ἀκολουθίας καὶ ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ὁ βασιλεὺς ἐπορεύετο διὰ τῶν ὁδῶν καὶ τῶν πλατειῶν τῆς πόλεως. Ὅλοι μαζί ἐπευφήμουν αὐτὸν μὲ ρυθμὸν καὶ μὲ συνοδείαν τῶν ὀργάνων. «Π ο λ λ ο ἰ ὑ μ ῖ ν Χ ρ ό ν ο ι, α ὔ τ ο κ ρ ά τ ο ρ ε ς Ρ ω μ α ῖ ω ν. Σ ῶ σ ο ν, Κ ύ ρ ι ε, τ ὸ Χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ὸ ν β α σ ῖ λ ε ι ο ν. Ἀ ν ά τ ε ι λ ο ν τ ὸ Ὅ ρ θ ὸ δ ο ξ ο ν κ ρ ά τ ο ς».

Ἡ αὐλή.

Λαμπρὸν καὶ χρυσοστόλιστον πλῆθος αὐλικῶν περιεκύκλωνε τὸν Αὐτοκράτορα. Ἔχει δὲ ὁ καθείς τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ, καὶ κατατάσσεται εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἀξιώματος, ἥτοι εἰς τὴν αὐλικὴν ἱεραρχίαν, ἢ ὁποῖα εἶναι πλουσία καὶ πολύπλοκος. Τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα κατέχει ὁ παρακοιμώμενος, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ «φύλαξ τῆς βασιλικῆς κλίνης». Πλησίον του ἔχει ὁ βασιλεὺς ἓν ἰδιαίτερον συμβούλιον (ὅμοιον πρὸς τὸ σημερινὸν ὑπουργικὸν Συμβούλιον). Οἱ ἄρχοντες δὲ καὶ μεγιστᾶνες ἀποτελοῦν τὴν Σύγκλητον, ἢ ὁποῖα διετηρήθη ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ρώμην καὶ συσκέπτεται περὶ τῶν μεγάλων ζητημάτων. Δὲν ἔχει ὅμως ἡ Βυζαντινὴ Σύγκλητος τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς, εἰς τὴν ὁποῖαν ὀφείλεται τὸ μεγαλεῖον τῆς Ρώμης. Ἡ Βυζαντινὴ Σύγκλητος εἶναι ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον καλεῖ ὁ Αὐτοκράτωρ διὰ

νά συμβουλευθῆ ἀπλῶς κατὰ τὰς σοβαρὰς περιστάσεις,

Αἱ προσηγορίαι τοῦ βασιλέως δὲν εἶναι «μεγαλειότατος» ὅπως σήμερον, ἀλλὰ «ἡ ἀγία, ἡ ἔνθεος βασιλεία σου». Ἡ αὐτοκράτειρος λέγεται **Αὐγοῦστα** (σεβαστή), οἱ βασιλόπαιδες **πορφυρογέννητοι**. Τὰ ἀνώτερα δὲ τιμητικὰ ἀξιώματα εἶχον οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ υἱοὶ τῶν βασιλέων, οἱ ὁποῖοι ὠνομάζοντο **καίσαρες**, ἀργότερα **δεσπόται**,

Οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ εὐγενεῖς.

Μετὰ τὸν Αὐτοκρατορικὸν οἶκον ἡ συνηθεστέρα τάξις εὐγενῶν ἦσαν οἱ **πατρικοί**. Αἱ μεγάλαι κυρίαι τῆς τιμῆς λέγονται **ζωσταί**, ἀπὸ τὴν ζώνην, τὴν ὁποίαν ἐφόρουσαν, ὡς σύμβολον τοῦ ἀξιώματός των, πρώτη δὲ ἦτο ἡ **πατρικία ζωστή**. Κατόπιν ὑποκάτω τῶν μεγάλων αὐτῶν εὐγενῶν, ἤρχοντο πολυπληθῆ ἄλλα ἀξιώματα καὶ τίτλοι εὐγενείας. Ἡ ἱεραρχικὴ τάξις ἐτηρεῖτο μὲ ἀυστηρότητα. Ἐκαστος ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς εὐγενείας αὐτοῦ, ἐλάμβανε κατὰ τὰς τελετὰς τὴν προσήκουσαν τάξιν καὶ εἶχεν ὠρισμένας τιμὰς καὶ ἔνδυμα.

Ἡ ἀνύψωσις ὅμως εἰς τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν δὲν ἦτο **κληρονομικὴ**, ἐπομένως οὔτε οἱ τίτλοι εὐγενείας ἦσαν **κληρονομικοί**. Ἐδίδοσαν ἀναλόγως πρὸς τὸ λειτούργημα, δηλαδὴ πρὸς τὴν δημοσίαν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατεῖχε τις εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους καὶ προσέτι ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἀξίαν ἐκάστου. Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο ἐδείκνυε τὴν μεγάλην πρόοδον τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας ἀντιθέτως πρὸς τὴν Δυτικὴν τοῦ Μεσαίωτος, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ εὐγένεια ἦτο **κληρονομικὴ**. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο οἷοσδήποτε ὑπήκοος τοῦ Κράτους ἠδύνατο νὰ ὑψωθῆ εἰς τὰ ὑψίστα ἀξιώματα καὶ εἰς τὴν ὑψίστην εὐγένειαν, ὅσονδήποτε ταπεινὴν καταγωγὴν καὶ ἂν εἶχεν. Ἡ προσδοκία τῆς ἀνυψώσεως εἰς ἀνώτερον ἀξίωμα καὶ συγχρόνως εἰς ὑψηλότερον τίτλον εὐγενείας διήγειρε τὴν δραστηριότητα καὶ ἀνεδείκνυε πάντα λειτουργὸν τῆς πολιτείας ἀντάξιον τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν.

Ἡ κεντρικὴ διοίκησης.

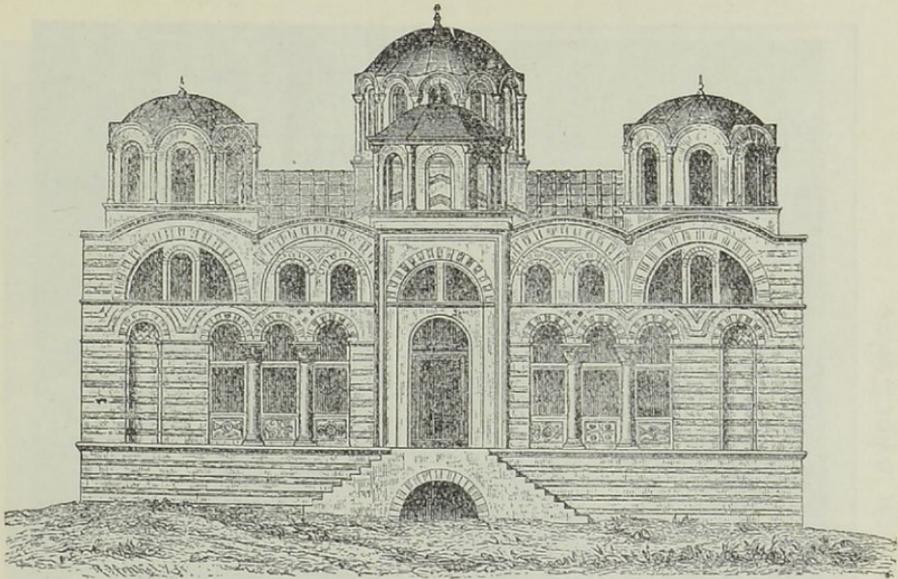
Εἰς τὸ Παλάτιον ἐπίσης, περίξ τοῦ Αὐτοκράτορος, ἐκτὸς τῶν ἀυλικῶν, ἦτο συγκεντρωμένη ὅλη ἡ διοίκησις, καὶ τῆς κυβερνήσεως οἱ λειτουργοὶ ἀποτελοῦν αὐστηροτάτην ἱεραρχίαν. Εἰς τὴν κεφαλὴν ἦτο ὁ μέγας λογοθέτης, ὁ πρωθυπουργὸς ἃς εἴπωμεν. Ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἦσαν οἱ ἄλλοι λογοθέται (ὑπουργοί), διευθύνοντες τοὺς μεγάλους κλάδους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας (τῶν Στρατιωτικῶν, τῶν Ναυτικῶν, τῆς Συγκοινωνίας κ.λ.π.).

Ἐν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κατορθώματα τῆς Μεσαιωνικῆς ἡμῶν Αὐτοκρατορίας, ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία ἰσχυρᾶς κεντρικῆς κυβερνήσεως. Οἱ Αὐτοκράτορες ἤλλασον, ἀλλ' ὑπῆρχε κυβέρνησις, ἡ ὁποία διετήρει μόνιμον πολιτικὴν, ἡ ὁποία κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῶν δύο τούτων μεγάλων δυνάμεων ἐπετυγχάνετο ἡ ἐνότης τοῦ κράτους καὶ ἡ ἐπιβολὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἄλλων λαῶν. Πολλάκις δέ, ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερον, ἄρχοντες μεγάλης προσωπικῆς δυνάμεως, ἐγίνοντο πανίσχυροι. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι, λαμβάνοντες ὑψηλὰ πολιτικὰ ἀξιώματα, προῖσταντο τῆς διοικήσεως καὶ ἦσαν οἱ πραγματικοὶ κυβερνήται τοῦ Κράτους. Τοιοῦτος ἦτο ὁ καῖσαρ Βάρδας, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φωτίου. Ὑπῆρχον δὲ καὶ Αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἦσαν τόσοι μεγάλοι, ὥστε αὐτοὶ μόνον ἐκυβέρνην, ὅπως ὁ Ἰουστινιανός, ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία.

Ἡ συγκεντρωτικὴ τάσις τῆς Βυζαντινῆς πολιτείας ἐμφαίνεται καὶ εἰς τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, διότι καὶ αὗται ἐνθυμίζουσι τὴν σημερινὴν ἀντίληψιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία ὑπόκειται εἰς τὸ Κράτος. Ἡ Βυζαντινὴ μάλιστα Ἐκκλησία ἔθετεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πολιτείας τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἐβοήθει τὸ ἔργον τοῦ Κράτους διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου. Ἀνέκαθεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία

ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη ἔθνικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ δύναμις. Διὰ τοῦτο κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Δυτικὴν ἢ Ἑλληνικὴν

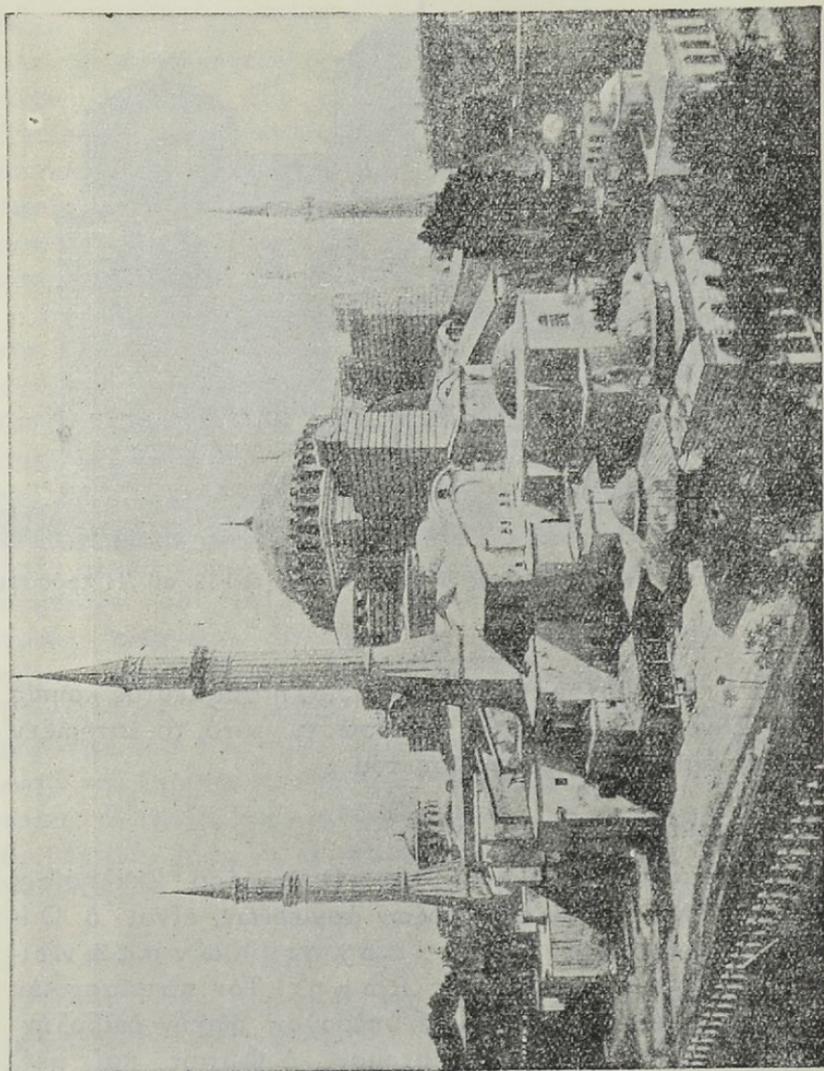

Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς Θεοτόκου (τοῦ 12. αἰ). Ἡ πρόσοψις

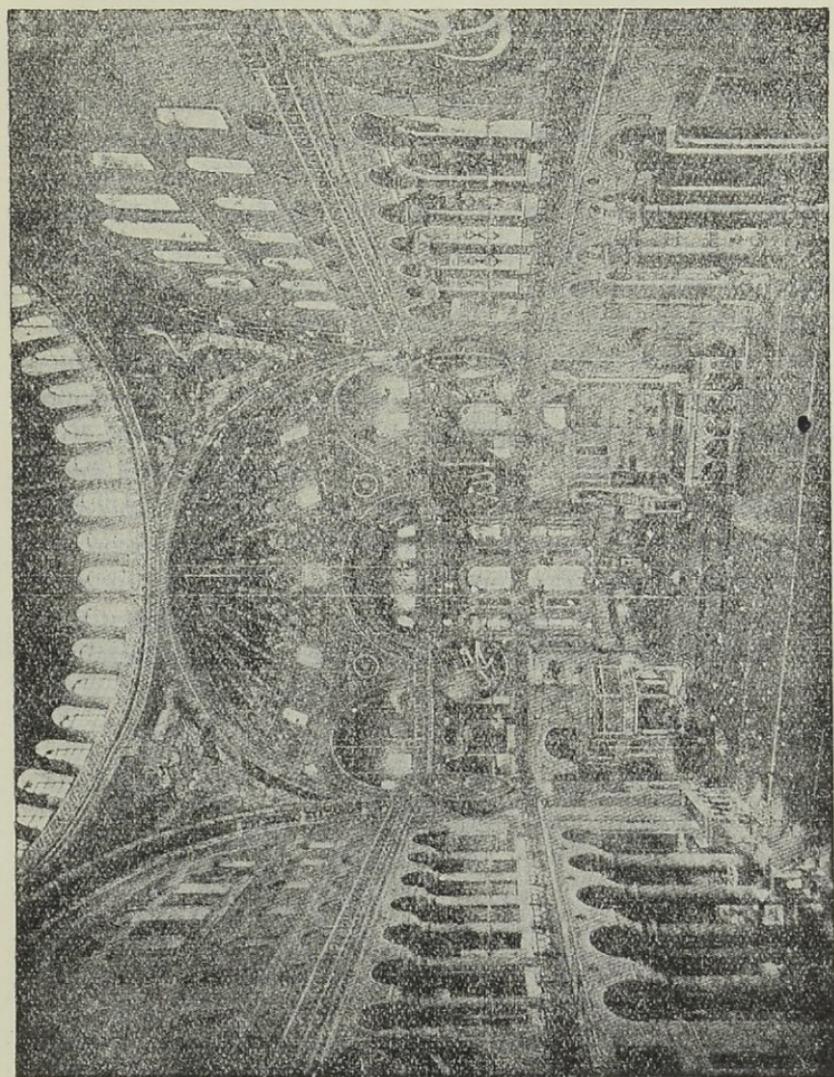
εἶναι ἡ κατ' ἑξοχὴν ἔθνικὴ Ἐκκλησία, ἡ ἀσάλευτος κρηπίς τοῦ Ἔθνους, ἐμεγάλωσεν καὶ ἔσωσεν αὐτό, τὸ ἐστήριξεν εἰς τὰς ἡμέρας τῆς δυστυχίας του.

Ὁ πατριάρχης.

Ὁ ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀνώτος ὄλων τῶν Ὀρθοδόξων ἀρχιερέων, εἶναι ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ νέας Ῥώμης. Τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐκλείσαν ἄνδρες μὲ ὑπέροχον ἠθικὴν ἐπιβολήν. Πρῶτοι διέλαμψαν ὁ Χρυσόστομος, ὁ Φώτιος καὶ μετ' αὐτοῦς ἔρχονται πολλοὶ ἄλλοι. Πολλοὶ πατριάρχαι δὲν ἐφοβήθησαν νὰ ἐλέγξουν τὰ ἀτοπήματα πανισχύρων βασιλέων, διότι ὤφειλον νὰ εἶναι ρυθμισταὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ ἔθνικοῦ βίου. Διὰ τοῦτο ὅτε ἔλειψεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ αὐτοκράτωρ, τὴν θέσιν αὐτοῦ, κατὰ τοὺς χρό-

Τὸ ἑξωτερικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας,

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

νους τῆς δουλείας ἔλαβεν ὁ πατριάρχης, ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἔθνους.

Ἡ Ἁγία Σοφία.

Τὸ θρησκευτικὸν κέντρον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, «ἡ μεγάλη ἐκκλησία αὐτοῦ», εἶναι ἡ Ἁγία Σοφία.

Κατ' ἐπέκτασιν δὲ Μεγάλη Ἐκκλησία ὠνομάζετο καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ἐκκλησίαν τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐτελοῦντο αἱ πομπαὶς θρησκευτικαὶ τελεταὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἁγία Σοφία ἦτο προσέτι καὶ τὸ ἐθνικὸν κέντρον, τὸ σύμβολον τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ μεγαλείου. Ἐκεῖ ὁ πατριάρχης ἔστεφε «τὸν Ὁρθόδοξον βασιλέα», τὸν ἐνέδουε μὲ τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐνδύματα καὶ τοῦ ἔδιδε τὰ σύμβολα τῆς ἀρχῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Αὐτοκράτωρ ἐλάμβανεν ἱερὸν χαρακτήρα, καὶ ἦτο ὁ Χριστὸς τοῦ Κυρίου, ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἐπανηγυρίζοντο τὰ μεγάλα γεγονότα τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ νικηφόροι στρατηγοὶ καὶ αὐτοκράτορες, ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τοὺς πολέμους, ἐπήγαινον μὲ τὸν λαὸν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν διὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Θεὸν καὶ τὴν Θεοτόκον διὰ «τὰς νίκας κατὰ βαρβάρων».

Ἡ Ἰππόδρομος.

Ἡ Αὐτοκράτωρ καὶ οἱ ἄρχοντες εἶχον ἔδραν τὸ Παλάτιον, ὁ πατριάρχης καὶ ὁ κληρὸς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, εἶχε δὲ καὶ ὁ λαὸς τὸ ἰδικόν του κέντρον, τὸν Ἰππόδρομον. Τὸ κολοσσαῖον ἐκεῖνο μνημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐγίνοντο κυρίως ἀρματηλασίαι, ἦτο ὅμοιον πρὸς στάδιον, ἠδύνατο δὲ νὰ περιλάβῃ περὶ τοὺς 100.000 ἀνθρώπους. Ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἕως τὸν τελευταῖον ὑπήκοον, ὅλοι συνηθροίζοντο εἰς τὸν Ἰππόδρομον. Τὸ ἀμέτρητον πλῆθος παρηκολούθει μὲ πάθος τὰς ἀρματηλασίας καὶ τὰ ἄλλα θεάματα, τὰ ὁποῖα ἡ διοίκησις παρεῖχεν εἰς αὐτό.

Ἡ Ἰππόδρομος ὅμως κατεῖχε καὶ σπουδαίαν θέσιν εἰς τὸν δημόσιον βίον. Ἐκεῖ ὁ λαὸς εὗρισκε τὴν δύναμιν του ἀνεκήρυσσε τὸν βασιλέα του, καὶ εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ

ἐκφράση γνώμην περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων. Αἱ φα-
τρίαι τοῦ Ἱπποδρομίου, οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι
ἦσαν διωργανωμένοι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς πολιτείας εἰς
σπουδαῖα πολιτικά σωματεῖα, ὠνομάζοντο δῆμοι, ἐξέ-
λεγον τὸν δῆμαρχον αὐτῶν, ἐξέλεγον μάλιστα καὶ
ἀντιπροσωπείας, αἱ ὅποῖαι ἀντιπροσωπεύουν τὸν λαὸν
εἰς τὰς τελετὰς τοῦ Παλατίου.

Εἰς τὸν Ἱππόδρομον διεξήγοντο προσέτι μεγάλα πολι-
τικά γεγονότα καὶ ἐπίσημοι στιγμαὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου.
Ἐκεῖ ὁ λαὸς ἤσθάνετο τὴν ὑπερηφάνειαν ὅτι ἀνήκεν εἰς
τὸ Ὀρθόδοξον Κράτος, ἐκεῖ κατέληγον οἱ θρί-
αμβοὶ τῶν νικητῶν αὐτοκρατόρων καὶ στρατηγῶν. Ἐβλε-
πεν ὁ λαὸς νὰ παρευλάνουν μὲ τὰ πλούσια λάφυρα καὶ
τὰ πλήθη τῶν αἰχμαλώτων, ταπεινωμένοι βασιλεῖς καὶ
ἡγεμόνες τῶν νικημένων λαῶν. Καὶ οἱ δῆμοι ἀνεφώνουν
μὲ ρυθμὸν καὶ μὲ τὴν συνοδείαν τῶν ἀργυρῶν ὀργάνων :
«Ὀρθόδοξων βασιλέων πολλὰ τὰ ἔτη.
Ἀὔξει ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν. Ἀὔξει ἡ
βασιλεία τῶν Ρωμαίων, αὔξει ἡ ἀνδρεία
τοῦ Κυρίου». Ἴδου πῶς περιγράφεται εἰς τὴν «Ἐκ-
θεσιν βασιλείου τάξεως» ἡ ταπεινώσις τῶν ἐχθρῶν.
«Λαμβάνει ὁ λογοθέτης τὸν πρῶτον ἐμίρην καὶ θέτει
αὐτὸν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως καὶ πατεῖ αὐτὸν ὁ
βασιλεὺς εἰς τὴν κεφαλὴν μὲ τὸν δεξιὸν πόδα. Καὶ ἀμέσως
πίπτουν ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι κατὰ γῆς, καὶ τὰ δόρατα καὶ
τὰς σημαίας τυύτων ἀναστρέφουσιν εἰς τὸ ἔδαφος οἱ στρα-
τιῶται κοὶ εὐθύς οἱ ψάλται καὶ ὁ λαὸς κρᾶζουν ρυθμικῶς
μὲ τὴν συνοδείαν τῶν ὀργάνων : ὑποτάξι ὑπό τοὺς
πόδας αὐτῶν πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον»
(Κ. Πορφυρογέννητος.—Βλ. τὴν εἰκόνα τοῦ Βασιλείου Β΄
τοῦ Βουλγαροκτόνου).

Ἡ διοικήσις τῶν ἐπαρχιῶν.

Εἰς τὰς μεγάλας ἐπαρχιακὰς πόλεις, ὡς εἰς τὴν Ἀντιό-
χειαν, τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ὁ δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς
βίος παρεῖχον μίαν μικρὰν εἰκόνα τοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ.
Αἱ πόλεις αὗται εἶχον τὸ παλάτιόν των (διοικητήριον)

τὸν ἰππόδρομον, τὰς μεγάλας ἐκκλησίας καὶ τὰ ἄλλα μνημεῖα αὐτῶν.

Ἡ Αὐτοκρατορία ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰς διοικητικὰς διαιρέσεις εἰς μεγάλους νομούς, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο θέματα. Ἦσαν δὲ ταῦτα περὶ τὰ τριάκοντα, θέματα τῆς Ἀνατολῆς καὶ θέματα τῆς Δύσεως, ἦτοι τῆς Εὐρώπης. Τὰ θέματα ἦσαν τόποι σταθμεύσεως στρατοῦ.

Ὁ ἀνώτατος διοικητὴς τοῦ θέματος καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος ἦτο ὁ στρατηγός. Ἀκόμη ἐντονώτερον στρατιωτικὸν χαρακτήρα εἶχον αἱ διοικήσεις εἰς μακρινὰς ἐπαρχίας. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ διοικητὴς ἐλέγετο κατεπάνω, εἰς ἄλλας παραμεθορίους χώρας δούξ (Dux, ἀρχηγός).

Εἰς ἐπαρχίας τινὰς ἤρχισαν ν' ἀναπτύσσονται καὶ τοπικαὶ διοικήσεις. Κατὰ τοὺς τελευταίους ἰδίως αἰῶνας ἔλαβον δύναμιν κάτοικοι τῶν πόλεων, οἱ ὅποιοι ἦσαν οἱ γνωστότατοι κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους προεστοὶ καὶ ἄρχοντες, οἱ ὅποιοι διηύθυνον κοινότητες. Ἀπὸ τότε συνεκροτήθησαν αἱ περίφημοι κοινότητες, αἱ ὅποιαί τὸσον εὐεργετικαὶ ἐφάνησαν εἰς τὸ ἔθνος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας. Ἐξ ἄλλου κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἤρχισε ν' ἀναπτύσσεται εἰς μερικοὺς ἰσχυροὺς ἄρχοντας πνεῦμα ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴν κεντρικὴν διοίκησιν. Πολλοὶ μεγάλοι γαιοκτῆμονες τῶν ἐπαρχιῶν εἶχον καταστή ἀληθινοὶ τοπάρχαι χωροδеспόται.

Ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως.

Ἐν γένει ἡ πολιτεία τῶν Βυζαντινῶν, ὡς δεικνύουν τὰ λεχθέντα, δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῶν σημερινῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ἡ μόνη, ἀλλὰ σπουδαία διαφορὰ εἶναι ὅτι δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Βυζάντιον κοινοβούλιον. Ἡ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπόλυτος εἶχεν ὅμως ἀρκετοὺς περιορισμούς. Πέριξ αὐτοῦ ἐλειτούργουν τὸ Συμβούλιόν του καὶ ἡ Σύγκλητος, πολλὰκις ἡ Ἐκκλησία ἀνθίστατο εἰς ἐκτρόπους πράξεις αὐτοῦ. Ἐπειτα ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν ὄχι μόνον τὴν γνώμην τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ

λαοῦ, τὴν δημοσίαν γνώμην, ὡς λέγομεν σήμερον, ἡ ὁποία ἐξεδηλοῦτο ἰδίως εἰς τὸν Ἰππόδρομον μὲ τὴν φωνὴν τοῦ λαοῦ.

«Ἡ ἐπιρροή τῆς Συγκλήτου, ἡ δύναμις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Συνόδων αὐτῆς, τὸ κύρος τοῦ λαοῦ, ταῦτα πάντα δεικνύουσι τὴν μεταβολήν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη εἰς τὸ Βυζάντιον ἡ παλαιὰ στρατιωτικὴ κυβέρνησις τῆς Ῥώμης. Τὸ κέντρον τῆς δυνάμεως ἐν τῷ κράτει μετεβιβάσθη ἀπὸ τοῦ στρατοῦ εἰς τοὺς νόμους. Μέγα βῆμα διὰ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ». (Φί ν λ α ὕ, σπουδαῖος Ἀγγλος ἱστορικός).

Ὁ βασιλεὺς δὲν πρέπει νὰ ἐπαίρεται διὰ τὸ ὕψος τῆς βασιλείας, πρέπει νὰ ἐνθυμῆται τί ἦτο, τί ἔγινε, καὶ νὰ μὴ λησμονῆ ὅτι εἶναι θνητός. Τὴν ἡμέραν τῆς στέψεως ἔδιδεν εἰς τὸν πατριάρχην ἰδιοχείρως γραμμένην τὴν ὁ μ ο λ ο λ ο γ ί α ν τῆς π ί σ τ ε ω ς. Εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἔγραφε πρῶτον τὸ «Πιστεύω» κ. λ. Ἐπειτα προσέθετεν :

«Στέρω καὶ ὁμολογῶ τὰς Ἀποστολικὰς καὶ θείας παραδόσεις καὶ τὰς διατάξεις τῶν Ἐπιτὰ Ἁγίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ὡσαύτως ὑπισχοῦμαι ἐμμένειν καὶ διηρηκῶς εὐδρίσκεσθαι πιστὸς καὶ γνήσιος δοῦλος καὶ υἱὸς τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας. Πρὸς τοῦτοις εἶναι καὶ ὑπερασπιστὴς καὶ ἐκδικητὴς αὐτῆς καὶ εἰς τὸ ὑπῆκοον εὐμενῆς καὶ φιλόανθρωπος κατανεύειν τε εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην».

Ἡ Δικαιοσύνη καὶ οἱ νόμοι.

Ὁ βασιλεὺς εἶναι «κοινὸν ἀγαθὸν» δι' ὅλους τοὺς ὑπηκόους, «ἀγαθοποιός, φυλάττει τὸ δίκαιον δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους». Εἶναι λοιπὸν καὶ ὁ ὑπέρτατος δικαστὴς καὶ ἀπονέμει τὸ δίκαιον ἐν ἀνωτάτῳ δικαστηρίῳ, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Β α σ ι λ ι κ ὸ ν δ ι κ α σ τ ῆ ρ ι ο ν. Ἡ δικαιοσύνη ἦτο εὐρύτατα διωργανωμένη εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Πολυπληθῆ ἦσαν τὰ δικαστήρια, ἀνώτερα καὶ κατώτερα, εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ὁ ἀνώτατος δικαστὴς, μετὰ τὸν βασιλέα εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἦτο ὁ Ἐ π α ρ χ ο ς, ἦ τ ο ι ὁ δ ι ο ι κ η τ ῆ ς τῆ ς π ὄ λ ε ω ς, ὁ ὁποῖος εἶχε εἰς τὴν δικαιοδο-

σίαν του δώδεκα δικαστάς. Ἐκαστος ἐκ τούτων εἶχε τοὺς βοηθοὺς καὶ σῶμα δικηγόρων ἐγγεγραμμένον εἰς τὸ δικαστήριόν του. Εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας ἡ πρώτη δικαστικὴ ἀρχὴ ἦτο ὁ κριτής τοῦ θέματος. Πάσης κρίσεως δύναται νὰ γίνῃ ἔφεσις εἰς τὸν ἀμέσως ἀνώτερον δικαστὴν καὶ τέλος εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα, τὸ δικαίωμα τῆς ἐφέσεως ἦτο δικαίωμα ἱερὸν τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ.

Αἱ ἐπιβαλλόμεναι ποιναὶ φαίνονται εἰς ἡμᾶς σήμερον σκληραί, διότι μετεχειρίζοντο τότε τοὺς ἀκρωτηριασμούς, καὶ συχνὰ ἀναφέρονται ρινοτομίαι καὶ τυφλώσεις. Ἄλλοι ἀκρωτηριασμοὶ οὗτοι ἦσαν φιλάνθρωπότεραι ποιναί, αἱ ὅποιοι εἶχον ἀντικαταστήσει τὴν θανατικὴν, ἀργότερα ἐμετριάσθησαν, ἐνίοτε δὲ ἐγίνοντο κατ' ἐπίφασιν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μεταρρυθμίσεως ἰδίως ἐμαλάκωσαν τὰς ποινάς, ἐπρονόησαν δὲ περὶ τῆς ταχείας ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Πόσον ἐφρόντιζε τὸ Κράτος περὶ τῆς δικαιοσύνης, δεικνύουν αἱ διηνεκεῖς προσπάθειαι πρὸς μὀρφωσιν καλῶν δικαστῶν καὶ δικηγόρων εἰς τὰς μεγάλας νομικὰς σχολὰς τῆς πρωτεύουσης καὶ ἄλλων μεγάλων πόλεων τῆς Αὐτοκρατορίας (τῆς Βηρυτοῦ, τῆς Θεσσαλονίκης).

Ἄκατάπαυστος δὲ ἦτο ἡ μέριμνα τῶν βασιλέων πρὸς παρασκευὴν καὶ βελτίωσιν τῆς νομοθεσίας. Τὸ μέγα νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀκολουθεῖται καὶ ἀπὸ ἄλλας μεγάλας νομοθεσίας. Οἱ πρῶτοι καὶ μεγάλοι Μεταρρυθμισταὶ βασιλεῖς (ὁ Λέων ὁ Γ' καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε') ἐξέδωκαν, Ἑλληνιστὶ πλέον, νέον ἀστικὸν κώδικα, ὁ ὁποῖος ἔχει τίτλον «Ἐκλογὴ τῶν νόμων καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλάνθρωπότερον». Ἐπίσης ἐξέδωκαν τὸν Γεωργικὸν νόμον. Οἱ πρῶτοι πάλιν βασιλεῖς τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου (ὁ Βασίλειος ὁ Α' καὶ ὁ Λέων ὁ Σοφὸς) ἔκαμαν μεγάλας συλλογὰς νόμων, εἰς τὰς ὁποίας συνηρμολόγησαν ὅλην τὴν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν νομοθεσίαν, ὁ σπουδαιότερος κώδιξ εἶναι τὰ Βασιλικά, ἀπέραντος συλλογὴ νόμων ἀπὸ 60 βιβλία. Ἡ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν νομοθετικὴ ἐργασία εἶναι προϊόν Ἑλληνικῆς ἐργασίας καὶ πνεύματος, εἶναι δὲ χρήσιμος ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὰ δικαστήριά μας.

Προστατευτικά μέτρα.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καθιστάνει πρὸ παντὸς ἀξιοθαύμαστον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἦτο ἡ σύντονος μερίμνα, τὴν ὁποῖαν ἐλάμβανε διὰ τὸν λαὸν καὶ διὰ τοὺς πτωχοὺς χωρικοὺς. Διὰ νομοθετικῆς μερίμνης ἐπροσπάθησαν πάντοτε οἱ Χριστιανοὶ βασιλεῖς νὰ προστατεύουν τὰς μικρὰς καὶ ἐργαζομένας τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τοὺς ἀγροὺς. Αἱ μικραὶ τάξεις, οἱ τεχνῖται, οἱ ἔμποροι, οἱ βιομήχανοι, ἦσαν διωργανωμένοι εἰς σ υ ν τ ε χ ν ῖ α ς, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Κράτους. Καὶ ἡ ἐκλογὴ τῶν μελῶν καὶ τὰ ἡμερομίσθια καὶ ἡ πώλησις ἀκόμη τῶν προϊόντων ἦσαν αὐστηρότατα κανονισμένα. Διὰ νὰ μὴ ὑποφέρῃ ὁ λαὸς ἐν καιρῷ πολιορκίας καὶ προσέτι διὰ νὰ μὴ πίπτῃ εἰς χεῖρας κερδοσκοπῶν, εἶχον ἰδρυθῆ μεγάλα δημόσια ἀποθήκαι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν γεμᾶται ἀπὸ παντὸς εἶδους γεννήματα. Ἐν γένει σοβαρὰ φροντίς ἐλαμβάνετο διὰ νὰ μὴ γίνεται ἐκμετάλλευσις τοῦ πτωχοῦ λαοῦ, καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια ἐτιμωρεῖτο ἀμειλίκτως.

Μέγα δὲ κοινωνικὸν ζήτημα ἦτο τὸ ἀγροτικόν. Δὲν ἔπαυσαν οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς τοῦ Μεσαίωνος, ἰδίως ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἔπειτα, νὰ λαμβάνουν νομοθετικὴν πρόνοιαν, ὅπως προστατεύσουν τοὺς μικροὺς κτηματίας, ἐναντίον τῶν ἀρπακτικῶν ὀρέξεων τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων. Ὅλοι σχεδὸν οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς ἠσχολήθησαν εἰς τὸ νὰ ἐκδόσουν νόμους, οἱ ὁποῖοι ἐκάνονίζον «ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον» τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων κτηματιῶν. Ἐπίσης ἐπροσπάθησαν ν' ἀνακουφίσουν τὴν κοινωνίαν ἀπὸ δύο μεγάλα κακά, τὰ ὁποῖα εἶχον μείνει ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ τὰ ὁποῖα ἦσαν ἡ δουλεία καὶ δουλοπαροικία. Οἱ δοῦλοι προήρχοντο ἀπὸ τὸ ἐμπόριον τῶν αἰχμαλώτων, οἱ δουλοπάροικοι ἦσαν γεωργοὶ προσκεκολλημένοι εἰς τὸ κτῆμα, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργουν καὶ ἐπωλεῖτο μετ' αὐτῶν. Οἱ βασιλεῖς εἰργάσθησαν μ' ἐπιμονὴν νὰ ἐπιφέρουν ἐξίσωσιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἡ μελέτη τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας μᾶς δεικνύει ὅτι πρὸ χιλίων καὶ πλέον ἐτῶν εἶχον καθιερωθῆ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτο-

κρατορίαν ἀρχαί δικαιοσύνης, καί φιλανθρωπίας, αἱ ὅποιοι μὲ πολὺν κόπον καί μόλις πρὸ ὀλίγων αἰῶνων κατίσχυσαν εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἡ δημοσία ἀγαθοεργία.

Μεγάλη δὲ τιμὴ πρέπει ν' ἀπονεμηθῆ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, ὅτι αὐτοὶ πρῶτοι διωργάνωσαν καί διέδωκαν τὴν σήμερον λεγομένην κοινωνικὴν πρόνοιαν καί δημοσίαν ἀγαθοεργίαν. Φοβερὰ ἦσαν τὰ κακὰ, ἀπὸ τὰ ὅποια ὑπέφερον ἡ κοινωνία τοῦ Μεσαίωνα. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐγίνοντο συχνὰ θεομηνίαι, σιτοδείαι, ἀσθένειαι, τὸ χρόνιον δὲ κακὸν ἦσαν οἱ πόλεμοι καί αἱ καταστροφαὶ τῶν βαρβάρων. Ἡ πολιτεία εἰς τὸ Βυζάντιον διαρκῶς ἐπροσπάθει ν' ἀνακουφίσῃ τὴν πάσχουσαν κοινωνίαν. Ἀπὸ τὰς δημοσίας ἀποθήκας ἐγένετο διανομὴ σίτου εἰς τὸν λαὸν κατὰ τὰς σιτοδείας, ἐκάστη συνοικία τῆς πόλεως εἶχεν ἰατρὸν, ὁ ὅποιος ἐθεράπευεν δωρεὰν τοὺς πτωχοὺς. Οἱ βασιλεῖς ἄρχοντες κατὰ τοὺς χρόνους τῶν δυστυχιῶν συχνάκις ἔκαμνον «πολλὰς ἐλεημοσύνας».

Θαυμασίως δὲ ἦτο διωργανωμένη ἰδίως ἡ ὑπηρεσία τῆς δημοσίας ἀγαθοεργίας, ἥτοι τῆς κοινωνικῆς προνοίας καί περιθάλψεως, ὡς λέγομεν σήμερον. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καί εἰς ἄλλας μεγάλας πόλεις ὑπῆρχον πολυάριθμα καί πολυειδῆ φιλανθρωπικὰ καταστήματα. Τὰ ἰδρύματα ταῦτα κοινωνικῆς ἀντιλήψεως, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τιμὴν διὰ τὰς πολιτισμένας ἡμῶν κοινωνίας, ἦσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν περισσότερα ἀπὸ ὅσα ὑπάρχουν σήμερον εἰς τὰς μεγάλας Εὐρωπαϊκὰς πρωτεύουσας. Πολὺ συνήθη ἦσαν τὰ πτωχοτροφεῖα, οἱ ξενῶνες, ἥτοι ξενοδοχεῖα, ἰδρύματα εἰς τὰ ὅποια ἐπήγαιναν οἱ πτωχοὶ τῆς πόλεως ἢ ταξιδιωταὶ καὶ εὕρισκαν δωρεὰν τροφήν καί κλίνην, τὰ γηροκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖα, βρεφοκομεῖα καί ποικίλα ἄλλα νοσοκομεῖα διὰ πᾶσαν ἀσθένειαν. Αὐτοκράτορες, ἄρχοντες, πλούσιοι ἀνήγειρον φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα καί ἐπροικοδότουν αὐτὰ πλουσιώτατα διὰ νὰ δύνανται νὰ λειτουργοῦν μὲ ἄνεσιν. Οἱ εὐαγεῖς οὗτοι οἱ ἴκοι ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Κράτους καὶ ἀπετέλουν με-

γάλην ὀργάνωσιν, τὴν ὁποίαν ἐκανόνιζεν ἡ πολιτεία. Ὁ προϊστάμενος ὄλων τῶν ἰδρυμάτων τούτων ἐλέγετο **Μέγας ὀρφανότροφος** καὶ ἦτο εἷς ἀπὸ τοὺς ἀνωτάτους ἄρχοντας τοῦ Κράτους.

Τὰ οικονομικά.

Πολὺ σαφῶς εἶχε διοργανωθῆ τὸ οἰκονομικὸν σύστημα. Ἡ βᾶσις ἦτο ἔγγειος φόρος, ὁ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ ὁποῖος ἐπληρῶνετο κατ' ἀναλογίαν τοῦ εἰσοδήματος τοῦ κτήματος. Ἐκ τοῦ φόρου τούτου προήρχετο ὁ μεγαλύτερος πόρος τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἄμεσοι φόροι, πολλὰ δὲ παρεῖχον καὶ οἱ ἔμμεσοι φόροι ἰδίως τὰ λιμενικὰ δικαιώματα, οἱ τελωνιακοὶ δασμοί. Συνηθίζοντο δὲ καὶ αἱ ἕκτατοι εἰσφοραὶ καὶ ἐπιτάξεις, ὡς ἡ παροχὴ τοῦ καταλύματος, τροφῆς καὶ ἵππων διὰ τὸν στρατόν, ἡ ἀγγαρεία διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ὁδῶν καὶ τῶν γεφυρῶν.

Ἡ Αὐτοκρατορία εἶχεν ἐφαρμόσει τέλειον σύστημα τῶν μονοπωλίων, τὸ σπουδαιότερον ἦτο τὸ μονοπώλιον τῆς μετάξης. Καὶ ἄλλας δὲ βιομηχανίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐθνικῆς, ἢ κοινωνικῆς ἀνάγκης εἶχεν ἐθνικοποιήσει τὸ Κράτος. Ἡ ραφὴ τῶν ἐνδυμάτων διὰ τὸν στρατόν, ἡ τεχνουργία ὄπλων καὶ μηχανημάτων, τῶν πολυτελῶν μεταξωτῶν ἐνδυμάτων τῆς αὐλῆς, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι βιομηχανίαι, προήρχοντο ἀπὸ μεγάλα κυβερνητικὰ ἐργοστάσια. Τὸ Κράτος ἔκαμνε καὶ ἐξαγωγὴν τῶν βιομηχανικῶν τούτων προϊόντων. Ἰδίως δὲ τὸ μονοπωλιακὸν ἐμπόριον τῶν περιφήμων μεταξωτῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν φημισμένα εἰς ὄλον τὸν κόσμον, ἐπέφεραν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον κολοσσιαῖα κέρδη. Ἐφήρμοζε δὲ ἀπὸ τότε ἡ Αὐτοκρατορία τὸ λεγόμενον **προστατευτικὸν σύστημα** πρὸς προστασίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας αὐτῆς, τὸ ὁποῖον μόλις πρὸ ὀλίγων αἰῶνων ἐπενόησαν τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη.

Ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικόν.

Τὰ ταμεῖα τοῦ Κράτους ἔπρεπε νὰ εἶναι πλήρη διὰ νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὸ κυριώτερον ἔργον αὐτοῦ τὴν ἄμυναν

κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ τὰς κατακτήσεις πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ κράτος ἐθεώρησεν ὡς πρῶτον καθήκον τὴν μέριμναν περὶ τοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο «ἡ κεφαλὴ καὶ αἱ χεῖρες» τῆς πολιτείας. Ὁ Αὐτοκράτωρ χαιρετίζει τοὺς στρατιώτας του : «ἀγωνίσασθε, τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται καὶ παιδιὰ ἐμά, ἵνα ἐπιδείξησθε τὴν ἀνδρείαν ὑμῶν, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν ὁρθὴν καὶ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα ἀγάπην».

Ὁ στρατὸς ὅπως καὶ σήμερον ἦτο ὁ μόνιμος καὶ ὁ ἐν καιρῷ πολέμου συγκροτούμενος, ὁ βασιλικὸς καὶ τὰ θέματα. Ὁ μόνιμος στρατὸς, ὁ λεγόμενος βασιλι-

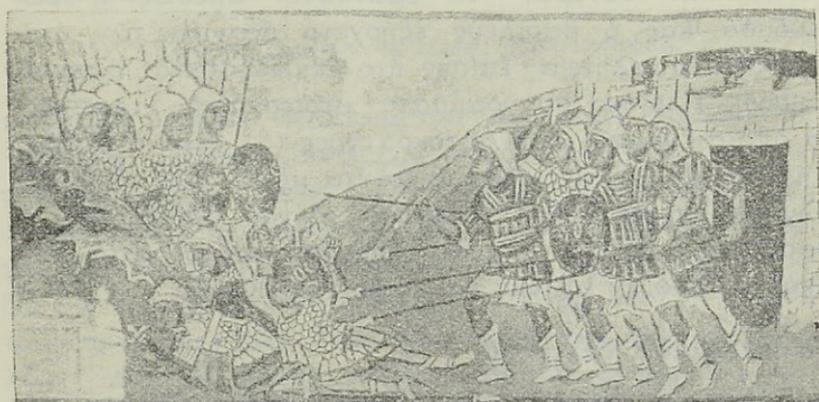
Βάρβαροι ἐπιδρομεῖς (Οὔννοι, Ἄβαροι, Βούλγαροι κ. τ.).

κός, ἀπετελεῖτο ἀπὸ μισθοφόρους καὶ ἀπὸ τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως, ἡ ὁποία συνεκροτεῖτο ἀπὸ ξένους ἀνδρείους πολεμιστὰς. Ἰδίως περίφημοι ἦσαν οἱ μεγαλόσωμοι πολεμιστὰι τοῦ Βορρᾶ, οἱ ὁποῖοι ἐκράτουν βαρὺν ἀμφίστομον πέλεκυν καὶ ἐλέγοντο Βαρυάγγοι. Τὸ δὲ Αὐτοκρατορικὸν πολεμικὸν ναυτικὸν ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰ λεγόμενα «βασιλικά πλόιμα».

Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου συνεκροτοῦντο τὰ θεματικὰ τάγματα, πεζικὰ καὶ ἵππικὰ, τὰ ὁποῖα κατηρτίζοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ γενικὴ στρατολογία, ὅπως τὴν ἐννοοῦμεν σήμερον, δὲν ὑπῆρχε τότε, στρατεύσιμοι κυρίως ἦσαν ἐκεῖνοι,

εις τοὺς ὁποίους τὸ Κράτος, εἶχε χαρίσει γαίας, μὲ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ στρατεύεσθαι. Οἱ κατέχοντες τοιαῦτα στρατιωτόπια ἐγίνοντο στρατιῶται ἢ καβαλλάριοι. Τὰ δὲ θεματικὰ πλόϊμα ἐστρατολογοῦντο ἀπὸ τὰ ναυτικὰ θέματα, ἀπὸ τὰς νήσους καὶ ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ὁ ὅπλισμός ὠμοίαζε μὲ τὸν παλαιὸν Ῥωμαϊκόν. Ὁ σπουδαιότερος ἦτο ὁ ἀλυσιδωτὸς θώραξ, (λαρίκιον), ἡ περικεφαλαία, (κασίς), καὶ αἱ περικνημίδες. Τὸ κύριον ἀμυντικὸν ὄπλον ἦτο ἡ ἀσπίς, σκουτάριον (scutum ἀσπίς), μεγάλη εἰς τὸ πεζικόν, μικροτέρα εἰς τὸ ἵππικόν. Ὁ πο-

Βυζαντινοὶ στρατιῶται μαχομένοι.

λεμιστὴς ἔφερε σπαθίον βραχὺ καὶ πολὺ μακρὰν λόγχην κοντάριον. Τὸ στράτευμα περιελάμβανε τοὺς βαρέως ὀπλισμένους, σκουτάτους, καὶ τοὺς ἐλαφροὺς τοξότας, ὀπλισμένους μὲ τὸ τοξάριον. Εἰς τὴν φαρέτραν ἔφερον οὗτοι τὰς σαγίτας (βέλη). Τὸ ἵππικόν περιελάμβανε τοὺς λογχοφόρους ἵππεις καὶ τοὺς τοξότας, οἱ κατὰ φρακτοὶ ἀπετέλουν τὴν ἰσχυροτέραν ἴλην ἵππικοῦ, ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ἐκείνους καταφράκτους ἐπῆραν δεῖγμα ὀπλισμοῦ οἱ σιδηρόφρακται ἵππῶται τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρώπης. Οἱ Βυζαντινοὶ μὲ ἐπιμονὴν ἐτελειοποίησαν τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, ὅσον οὐδεὶς λαός, ἕως τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠλλάξεν Ἀδαμαντίου Βυζαντ. Ἰστ. Δ' Γυμν. Ἐκδοσις Δευτέρα 1933 8

αὕτη ἐκ τῆς ἐφευρέσεως τῆς πυρίτιδος (περὶ τὸ 1500). Ἄγρυπνος ἦτο ἡ προσοχὴ τοῦ Κράτους πρὸς τὰ σύνορά του, τὰ ἄ κ ρ α, τὰ ὁποῖα ἐφρούρουν οἱ ἄ κ ρ ἱ τ α ι. Σειρὰ κάστρων ἐπροφύλασσον τὰ σύνορα, ὅπισθεν αὐτῶν εὐρίσκοντο διωργανωμένα στρατόπεδα, τέλειον δὲ δίκτυον μεγάλων στρατιωτικῶν ὁδῶν ἔθετεν εἰς συγκοινωνίαν τὰ στρατόπεδα ταῦτα μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἦσαν κτισμένοι βί γ λ α ι (vigillae σκοπιαί), ἐν καιρῷ δὲ κινδύνου ἤναπτον οἱ φρουροὶ πυράς, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν ἐν εἶδος ὀπτικοῦ τηλεγράφου. Μόλις οἱ Σαρακηνοὶ ἐπεχείρουν ἐπιδρομὴν εἰς τὰ Ἐνατολικά σύνορα, τὸ ἐμάνθανεν ἀμέσως ἡ πρωτεύουσα καὶ ὁ βασιλεὺς ἐξήρχετο ἐναντίον τῶν ἀπίστων. Ἡ ἐπιμελητεία ἐπίσης ἦτο ἐπιμελέστατα διωργανωμένη. Πλεῖστα συγγράμματα στρατιωτικῆς τακτικῆς, τὰ ὁποῖα ἔγραφον καὶ Αὐτοκράτορες (ὁ Λέων ὁ Σοφός, ὁ Φωκᾶς κ.λ.), ἐκανόνιζον τὰ πάντα μέχρι τῶν μικροτέρων λεπτομερειῶν. Εἰς διάστημα ὀλίγων ἐβδομάδων ὁ Βασίλειος ὁ Β΄ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ τὸν στρατόν του ἀπὸ τὴν Σόφιαν εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Συρίας.

Τὸ πολεμικὸν ναυτικόν.

Ἐτοιμος δὲ ἦτο πάντοτε καὶ ὁ πολεμικὸς στόλος εἰς τοὺς μεγάλους ναυστάθμους τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὰ πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν διαφόρων εἰδῶν, μεγάλα, οἱ κ ἄ ρ α β ο ι, μικρότερα ἀλλὰ σπουδαιότερα, οἱ δ ρ ὀ μ ο ν ε ς, πλοῖα στενὰ καὶ ταχύπλοα. Ἦσαν ἐφωδιασμένα μὲ παντὸς εἶδους ἐφόδια, ὅπλα καὶ μηχανήματα. Τοιαῦτα ἦσαν πετροβόλα ὄργανα κλίμακες, ὄργανα τειχομαχικά, ξύλινοι πύργοι κ.λ. Ὑπῆρχον νῆες ἵππαγωγοί, ἄλλαι κλιμακοφόροι, ἄλλαι φορταγωγοί (διὰ τὰ ἐδώδιμα) κ.λ. Τὸ σπουδαιότατον ὄπλον αὐτῶν ἦτο τὸ ὑ γ ρ ὀ ν π ὀ ρ. Τρόμον ἐνεποεῖ εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἢ ἰδιαιτέρᾳ μοῖρα τῶν πυρπολικῶν, τὰ π υ ρ φ ὀ ρ α πλοῖα, κατὰ μίμησιν τῶν ὁποίων ἔγιναν τὰ περίφημα πυρπολικά, τὰ ὁποῖα ἐδόξασαν τὸν ἱερόν ἡμῶν Ἄγωνα τοῦ 1821.

Εἰς τοὺς ναυστάθμους ἦσαν ἀποθηκευμένοι μεγάλοι

προμήθειαι ναυπηγησίμου ξυλείας, σχοινίων, ιστίων, παντός άλλου χρησίμου ύλικού παντός είδους όπλων και πολεμικών μηχανημάτων. Έντός όλίγων μηνών ήδύ-

Ναυμαχία (Βυζαντινά πλοία. Μικρογραφία).

ναντο οί βασιλείς νά έτοιμάσουν μεγάλους στόλους και ισχυρούς στρατούς, έτοιμούς πρὸς απόπλουν. «Πρέπει ν' αναγνώσωμεν, λέγει ό Σλουμπερζέ, μέ προσοχήν τās άκριβολόγους λεπτομερείας του γιγαντιαίου έξοπλισμού, τās όποιās δίδει ό Κωνσταντίνος ό Πορφυρογέννητος, διά νά έννοήσωμεν τί ήδύνατο νά κάμη τόν 10. αίώνα τό Ύπουργείον τών Ναυτικών ένός Βυζαντινού βασιλέως, και εις πόσην καταπληκτικήν ανάπτυξιν, τήν όποιαν πολύ όλίγοι φαντάζονται, είχε φθάσει τότε ή πολεμική τέχνη. Ό μέγας ναύσταθμος, τὰ Μάγκανα, ήτο ή κολοσσιαία άποθήκη του άπεράντου εκείνου πολεμικού όργάνου».

‘Η διπλωματία. Έξωτερικαί σχέσεις.

Οί Βυζαντινοί έγνώριζον κατά βάθος τήν ιστορίαν και τās άνάγκας όλων τών ξένων κρατών και τών βαρβάρων λαών, διά νά εφαρμόσουν καλώς τήν πολιτικήν, ή όποια ήρμοζεν εις έκαστον. Πρὸς τόν σκοπόν τουτον υπήρχε διοργανωμένη εις τήν Κωνσταντινούπολιν τελειοτάτη υπηρεσία τών έξωτερικών ύποθέσεων, μέ πολύ σοφήν διπλωματίαν και μέ πολυαριθμούς διερμηνείς, οί όποιοί έλέγοντο έρμηνευταί. Βιβλία έπίσημα έκρατούντο περιέχοντα πāsαν χρήσιμον συμβουλήν και όδηγίαν.

Τακτικώτατα οί Αὐτοκράτορες ἀπέστελλον πρεσβείας εἰς τοὺς ξένους λαούς, οἱ δὲ πρέσβεις ἐξελέγοντο ἐκ τῶν αὐλικῶν, συνηθέστερον δὲ ἐκ τῶν ἱερωμένων. Αἱ ἀποστολαὶ αὗται ἐγίνοντο πρὸς ποικίλους σκοπούς, καὶ ἐκτὸς τοῦ πολιτικοῦ, συνηθέστατα ἐστέλλοντο πρεσβεῖαι δι' ἐμπορικούς, δι' ἱεραποστολικούς σκοπούς. Τὸν θαυμασμὸν δὲ προκαλοῦν αἱ μακριναὶ πρεσβεῖαι τῶν ἱεραποστόλων. Ἄξιοι αἰωνίας τιμῆς εἶναι οἱ ἱεραπόστολοι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι μὲ αὐτοθυσίαν καὶ ἡρωϊσμὸν ἀνελάμβανον μακρινὰς καὶ πλήρεις κινδύνων πορείας εἰς ἀξένους χώρας καὶ ἀγρίους λαούς.

«Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκοντο (τὸν 6. αἰῶνα) εἰς τοὺς βαρβάρους ἀπὸ τὸν Περσικὸν κόλπον ἕως τὴν Κασπίαν θάλασσαν ἦτο σχεδὸν ἀτελείωτος. Οἱ Χριστιανοὶ ἐπληθύνοντο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῶν Ἰνδιῶν. Ἀργότερα οἱ Βυζαντινοὶ ἱεραπόστολοι ἐπροχώρησαν χωρὶς φόβον εἰς τοὺς Τατάρους καὶ ἐξημέρωσαν τοὺς αἰμοχαρεῖς ἐκείνους πολεμιστάς. Εἰσῆλθον μάλιστα εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Κίναν, καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἐξηπλώθη ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ ἕως τὴν Κίναν» (Γίββων, διάσημος Ἄγγλος ἱστορικός).

Τὸ Ὄρθόδοξον Κράτος ἔχει πρῶτον καθῆκον νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ἐπειτα ὀφείλει ν' ἀπαλλάσῃ τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα. Οἱ πόλεμοι, τοὺς ὁποίους ἐπεχείρουν οἱ Ἑλληνες βασιλεῖς τοῦ Μεσαίωνος ἦσαν «πόλεμοι δίκαιοι, οἱ ὁποῖοι γίνονται πρὸς σωτηρίαν καὶ ἐλευθερίαν καὶ εὐεργεσίαν τῶν λαῶν». Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἐξαίρουν τὴν μαλακότητα καὶ ἐπιείκειαν τῶν Βυζαντινῶν στρατηγῶν καὶ βασιλέων πρὸς τοὺς ἠττημένους καὶ τοὺς ὑποτεταγμένους λαούς. Σκοπὸς τῶν Χριστιανῶν βασιλέων ἦτο νὰ διαδίδουν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ νὰ σκορπίζουσιν εἰς τοὺς λαοὺς τὰς εὐεργεσίας τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸν ἴδιον σκοπὸν μὲ τοὺς ἱεραποστόλους ἐπέδιδκε καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Κράτους, τὸν ὁποῖον ἀποτελοῦν οἱ στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ. Ἡ σημαία τῶν ταγμάτων φέρει τὸν σταυρόν, ἦτο ἱερὸν ἀντικείμενον, καὶ ὅστις τὴν ἐγκαταλείψῃ «διὰ θανάτου τιμωρεῖται». Ἦτο τὸ σύμβολον τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως τῆς Ὀρθοδοξίας.

Βυζαντινή γλυπτή διακόσμησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Αί κοινωνικαί τάξεις.

Ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία τοῦ Μεσαίωνος ἦτο δημοκρατικῶς διοργανωμένη κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ῥωμαϊκὴν καὶ τὴν σύγχρονον αὐτῆς Εὐρωπαϊκὴν. Ἡ ἐκ γενετῆς ἀριστοκρατία, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ χωρισμὸς τῶν τάξεων, ὁ ὅποιος ἐβασάνισε τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως, δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ἐκανονίζοντο ὅπως καὶ σήμερον, ἀναλόγως τοῦ πλοῦτου, ἰδίως δὲ ἀναλόγως τοῦ ἐν τῇ πολιτεῖα ἀξιώματος. Οὐδεὶς δὲ ἀπεκλείετο ἀπὸ τὴν ἄνοδον εἰς τὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα καὶ ἐπομένως εἰς τὴν ὑψηλοτέραν κοινωνικὴν βαθμίδα. Ἦρκει μόνον νὰ εἶχεν ὁ ἴδιος προσωπικὴν ἀξίαν. Εἶναι δὲ αὕτη μεγίστη πρόοδος διὰ τὸν πολιτισμὸν, εἰς τὴν ὁποίαν μόλις ἐσχάτως ἔφθασαν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ κοινωνίαι.

Ἐν γένει αἱ σχέσεις τῶν κοινωνικῶν τάξεων, αἱ ἰδέαι καὶ αἱ ἀντιλήψεις, τὸ ἰδεώδες τέλος τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας, προήρχετο μὲν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἐπληθιάζεν πρὸς τὰ σημερινὰ κοινωνικὰ ἰδεώδη. Αἱ μεγάλαι ἀρχαὶ τῆς κοινωνικῆς ἰσότητος, διὰ τὰς ὁποίας ἐχύθησαν ἐπὶ αἰῶνας ποταμοὶ αἱμάτων εἰς τὴν Εὐρωπαϊ-

κὴν Δύσιν, ἴσχυον ἤδη ἀπὸ τὴν Μεσαιωνικὴν ἐποχὴν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἑλλάδα.

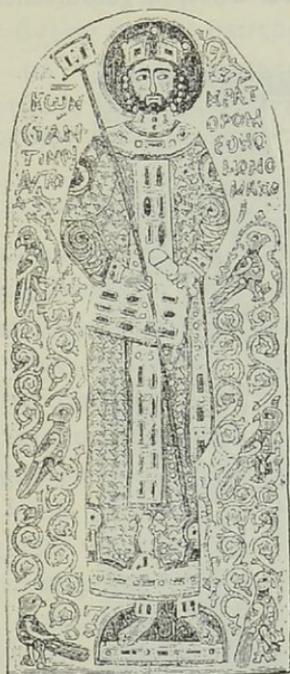
Αἱ συνήθειαι τοῦ βίου.

Εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον διειρηθήσαν πολὺν χρόνον αἱ ἀρχαῖαι συνήθειαι. Αἱ οἰκίαι εἶχον γενικῶς ἀρχαῖον σχέδιον, εἰς τὰ συμπόσια οἱ συνδαιτυμόνες ἐκάθηντο περὶ τὰς τραπέζας ἀνακεκλιμένοι εἰς κλῖνας. Καὶ αἱ ἐνδυμασίαι κατ' ἀρχὰς ἦσαν πολὺ ὅμοιαι μὲ τὰς ἀρχαίας, μόλις ἀργότερα, ἐκ τῆς σχέσεως μὲ τοὺς ξένους λαοὺς, ἐπῆλθον τροποποιήσεις τινές. Οἱ ἄνδρες ἐφόρουσαν χειριδωτὸν χιτῶνα, τὸν ὁποῖον ἔζωνον εἰς τὴν μέσην, ἄνωθεν δὲ αὐτοῦ ἔρριπτον χλαμύδα, ἣ ὁποία συνεκρατεῖτο διὰ πόρπης εἰς τὸν δεξιὸν ὄμων. Αἱ δὲ γυναῖκες εἶχον μακρὸν χιτῶνα, ὁ ὁποῖος ἐζώνετο πολὺ ὑψηλὰ εἰς τὸ στήθος, περιεβάλλοντο δὲ μὲ εὐρὺ ἐπανωφόριον. Σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ἐνδύματα ἐστένευσαν καὶ δὲν διέφερον πολὺ ἀπὸ τὰ σημερινά. Ἡ κόμη τῶν ἀνδρῶν ἐκόπτετο ὀλίγον τὸ δὲ γένιον συνήθως ἀπέληγεν εἰς ὄξύ. Ὁ στολισμὸς μὲ κοσμήματα ἦτο πολὺ διαδεδομένος, ἰδίως αἱ γυναῖκες ἦσαν καταστόλιστοι καὶ ἐξωραϊσμένοι. Ἐφρόντιζον πολὺ διὰ τὸν εὐπρεπισμὸν, ἔβαφον μάλιστα τὸ πρόσωπόν των, ὅπως καὶ σήμερον.

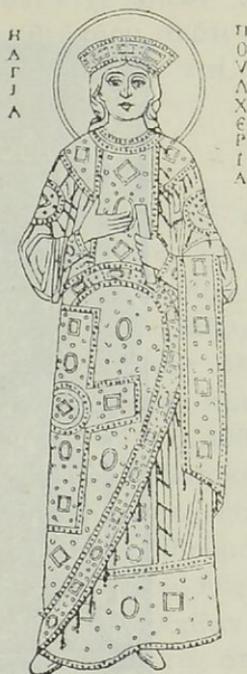
Ἡ ἀριστοκρατία.

Ἡ ἀνωτάτη αὐλικὴ καὶ ὑπαλληλικὴ ἱεραρχία ἀπετέλει τὴν Βυζαντινὴν ἀριστοκρατίαν ὅπως εἶπομεν. Ἡ ἀριστοκρατία αὕτη διήρχετο τὸν βίον ἐν χλιδῇ, ἐφόρει πολυτελεῖς ἐνδυμασίας, ἠγάπα τοὺς ὠραίους ἵππους, τὰς διασκεδάσει, τὸ κυνήγιον, ἐτέρπετο εἰς τὰς τελετὰς τοῦ Παλατίου, εἰς τὰς ἱεροτελεστίας τῆς Ἐκκλησίας. Εἰργάζοντο ὅμως δραστηρίως οἱ μεγάλοι τοῦ Κράτους. Εἶχον ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, πολλοὶ ἠσχολοῦντο μὲ τὰ γράμματα καὶ παντοιοτρόπως ὑπεστήριζον αὐτά. Αἱ εὐγενεῖς κυρίαι καὶ βασιλίσσαι ἐπρωτοστάτουν εἰς τὴν μέριμναν ὄχι μόνον διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, ἀλλ' ἀκόμη καὶ διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους.

Εἰς τὰς ἐπαρχίας εἶχε σχηματισθῆ σπουδαιοτάτη ἀριστοκρατία ἀπὸ τοὺς μεγάλους γαιοκτῆμονας, οἱ ὅποιοι εἶχον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν μεγάλων γαίας, καὶ ἔζων βίον

Βυζαντινὸς Αὐτοκράτωρ
(σμάλτον Βυζαντινόν).

Βυζαντινὴ Αὐτοκράτειρα (ἐνδεδυμένη τὴν ἐπίσημον στολήν).

πολυδάπανον, ὡς μικροὶ ἡγεμόνες. Πολὺ ἰσχυρὰ ἐπαρχιακὴ ἀριστοκρατία ὑπῆρχεν ἰδίως εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐξήσκησε δὲ ἡ ἀριστοκρατία αὕτη μεγάλην ἐπιβολὴν εἰς τὸ Κράτος. Ἔδωκεν εἰς αὐτὸ γενναίους στρατηγούς καὶ αὐτοκράτορας (τοὺς Φωκάδες, τοὺς Κομνηνοὺς κ.λ.).

Αἱ ἀστικάι τάξεις καὶ ὁ λαός.

Αἱ μεσαῖαι, αἱ ἀστικάι λεγόμεναι τάξεις, καὶ ὁ λαὸς εἰργάζοντο διὰ νὰ ζήσουν, συνετέλουν δὲ μεγάλως εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν κοινῶν. Ἡ μεσαία τάξις ἔδιδεν εἰς τὸ Κράτος τοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἠσχολεῖτο ἰδίως μὲ τὸ

ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν, οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται καὶ ὁ λαὸς ἔδιδον τοὺς στρατιώτας. Εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ἰδίως εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἔζη πολυπληθὴς λαός. Οἱ περισσότεροι ἠσχολοῦντο μὲ τὰ συνήθη χειρωνακτικὰ

Ὁ Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Δούκας καὶ ἡ σύζυγός του (σμάλτων Βυζαντινόν). «Στέφω Μιχαὴλ σὺν Μαριάμ χερσί μου».

ἔργα, πολλοὶ ἦσαν ἄεργοι καὶ συχνὰ ἐξετρέποντο εἰς ταραχάς. Διότι ὁ λαὸς μὲ ἀληθινὸν πάθος ἀνεμιγνύετο εἰς τὰ πολιτικά, ἰδίως εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα.

Αἱ ἀσχολίαι καὶ αἱ ψυχαγωγίαι.

Ὁ βίος τῶν εὐγενῶν περιστρέφετο κυρίως περὶ τὸν Αὐτοκράτορα καὶ διήρχετο μὲ τὴν ἐνασχόλησιν εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ὅλοι δὲ αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας, καὶ οἱ ἰδιῶται πλούσιοι, αἱ μεσαῖαι τάξεις καὶ ὁ λαὸς συνητῶντο μὲ τοὺς μεγιστάνας καὶ τὸν αὐτοκράτορα εἰς

τὸν Ἰππόδρομον. Ἐκεῖ διεσκέδαζον ἐλευθέρως ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς πρωτευούσης. Ὑπῆρχον καὶ ἄλλα δημόσια θεάματα διὰ τοὺς ἀστούς καὶ τὸν λαόν, ὅπως αἱ δημόσiai τελεταί, αἱ μεγάλαι ἐκκλησιαστικαὶ πανηγύρεις. Διὰ τὸν ὄχλον ἦτο τὸ θέατρον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε πλέον σχέσιν μὲ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, διότι ἐγίνοντο εἰς αὐτὸ πρόστυχα παίγνια γελωτοποιῶν καὶ ὀρχηστρῶν.

Ἡ ἀστική τάξις.

Ὁ οἰκογενειακὸς βίος εἰς τὰς ἀστικὰς τάξεις εἶχε στερεοὺς δεσμοὺς καὶ ἐκοσμεῖτο μὲ πολλὰς ἀρετάς. Ὁ υἱὸς ἐστέλλετο εἰς τὸ σχολεῖον, ἔπειτα εὗρισκεν ἐργασίαν διὰ νὰ ζῆσῃ, ἂν δὲ ἐξηκολούθει τὴν μόρφωσίν του, εἰσῆρχετο εἰς τὸ ὑπαλληλικὸν στάδιον. Ἡ κόρη ἐμάνθανεν ὀλίγα γράμματα κατ' οἶκον, ἀλλὰ τὸν περισσότερον καιρὸν ἤσχολεῖτο μὲ τὴν μητέρα εἰς τὰ οἰκιακὰ ἔργα, ἐμάνθανε νὰ νήθῃ, νὰ κεντᾶ καὶ νὰ ὑφαίνῃ. Ἡ κυριωτέρα διασκέδασις τῶν γυναικῶν ἦτο ἡ ἐκκλησία καὶ αἱ ἐπισκέψεις εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰ διάφορα φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα. Οἱ ἄνδρες εἰργάζοντο τὴν ἡμέραν ἔξω τοῦ οἴκου, ἠύχαριστοῦντο εἰς τὰς οἰκογενειακὰς τέρψεις, μὲ προθυμίαν ἐφιλοξένουν τοὺς φίλους. Καὶ παιγνίδια τυχηρά, τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν καὶ σήμερον, ὡς τὸ ζατρίκιον, τὸ τάβλι, διεσκέδαζον τοὺς Βυζαντινοὺς κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς αὐτῶν.

Ὁ βίος εἰς τὰς ἐπαρχίας ἦτο, ἐννοεῖται, περισσότερον περιωρισμένος. Ἦτο δὲ πολὺ σκληρὸς εἰς τοὺς ἀγρούς, ὅπου οἱ γέωργοι εἰργάζοντο εἰς τὰ κτήματα ἔσπειρον, ἐθέριζον, ἐκαλλιέργουν τοὺς κήπους, ὅπως καὶ σήμερον οἱ γεωργοὶ μας. Ἐν γένει, ἂν ἐξετάσῃ τις προσεκτικῶς, θὰ ἴδῃ ὅτι ὁ οἰκογενειακὸς βίος δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ τὸν σημερινὸν καὶ μάλιστα τὸν ἰδικὸν μας Ἑλληνικόν. Τὸ βλέπομεν τοῦτο ἀπὸ τὰς διαφόρους ζωγραφίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἐν γένει ἀπὸ παραστάσεις εἰς ἔργα τέχνης. Τὰ ψηφιδωτά, αἱ τοιχογραφίαι, καὶ ἰδίως αἱ μικρογραφίαι τῶν χειρογράφων διετήρησαν ἕως ἡμᾶς πολὺ

χαρακτηριστικὰς σκηνὰς τοῦ οἰκιακοῦ καὶ ἀγροτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν προγόνων μας.

Αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μοναστήρια.

Ἐμέτρητοι ἦσαν αἱ ἐκκλησίαι, πού ἐκτίζοντο κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν. Ἡ καθημερινὴ ἀπασχόλησις καὶ ψυχαγωγία μάλιστα τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἦτο ἡ Ἐκκλησία. Εἰς τὰς ἐκκλησίας συνέρρεον ἄνδρες καὶ γυναῖκες

Ἐπίσκοποι (οἱ τρεῖς ἱεράρχαι, κατὰ Βυζαντινὴν μικρογραφίαν).

ὄλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων διὰ νὰ ἀναπέμψουν τὰς δεήσεις των εἰς τὸν Ὑψιστον καὶ εἰς τὴν Παναγίαν, συγχρόνως δ' ἐπήγαιναν ἐκεῖ διὰ νὰ ἴδουν ἀλλήλους. Ἡ Ἐκκλησία ἦτο τὸ θέλημα ὄλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, καὶ διὰ τὰς θρησκευτικὰς πανηγύρεις καὶ διὰ τὰ ἐπίσημα θεάματα, τὰ ὁποῖα συνδέονται μετ' αὐτῆς. Οὕτως ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς εἰς τὴν Βυζαντινὴν κοινωνίαν ὑπῆρξε κολοσσιαία, καὶ ἡ δύναμις δὲ αὕτη ἀντεπροσωπεύετο ἰδίως διὰ τῶν μοναστηρίων.

Τὰ μοναστήρια δὲν ἦσαν τότε ξένα πρὸς τὴν κοινωνίαν ὅσον εἶναι σήμερον, ἢ ὑπερβολικὴ μάλιστα εἰς αὐτὰ ἀφοσίωσις τοῦ κόσμου κατήντησε κίνδυνος διὰ τὸ Κράτος καὶ ἐπροκάλεσεν, ὡς γνωρίζομεν, τὰς μεγάλας ταραχὰς τῆς Εἰκονομαχίας. Αὐτοκράτορες, βασίλισσαι, νικηφόροι στρατηλάται πολὺ συχνὰ ἐλάμβανον τὸ «μοναχικὸν σχῆμα». Διὰ πᾶσαν περιπέτειαν τοῦ βίου τὸ μοναστήριον ἐθεωρεῖτο τόπος καταφυγῆς. Μέγιστος ἦτο ὁ ἀριθμὸς μο-

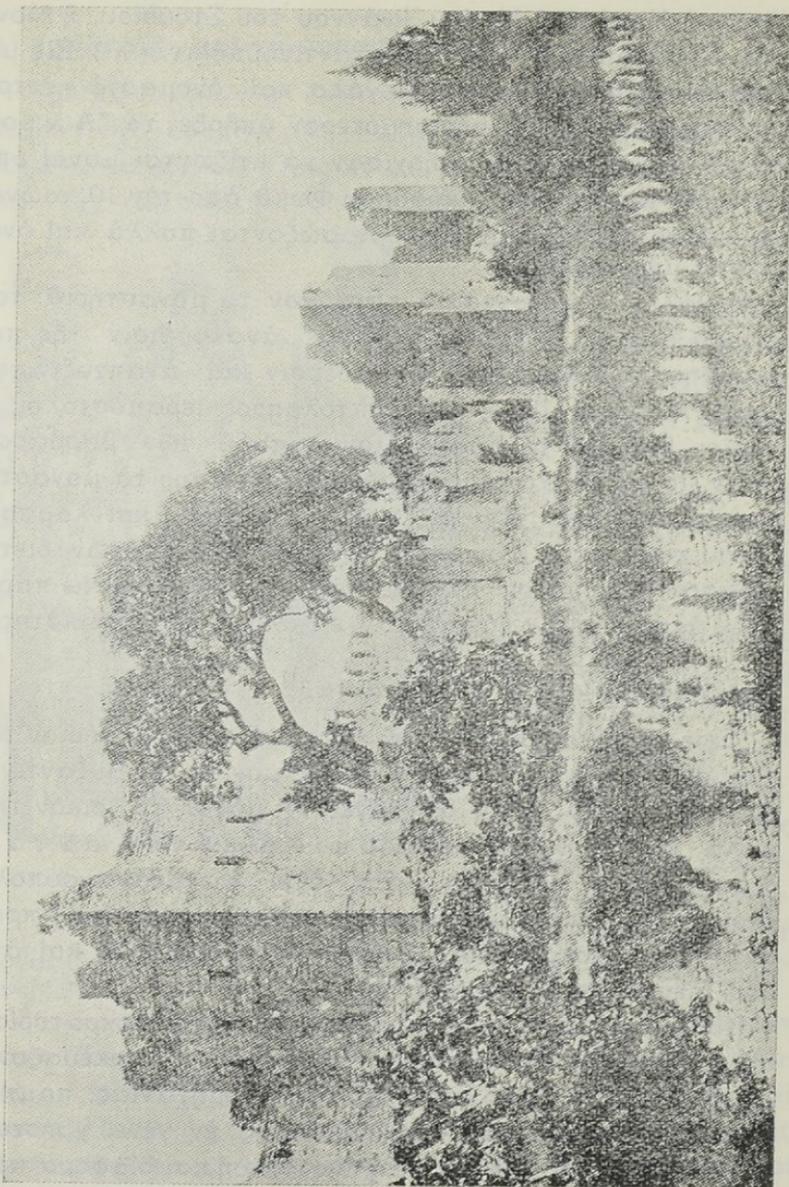
νων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς ὄλον τὸ Κράτος, πολλαὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἔγιναν περίφημοι εἰς τὴν ἱστορίαν (ὅπως ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Στουδίου, ἡ Μονὴ τῶν Βλαχερνῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κ.λ.). Εἰς μερικὰ δὲ μέρη εἶχον γίνεαι μεγάλα καὶ ὀνομαστὰ κέντρα μοναχικοῦ βίου. Τὸ περιφημότερον ὑπῆρξε τὸ Ἁγιον Ὀρος, εἰς τὸ ὁποῖον ἤρχισαν νὰ κτίζωνται μοναὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀπὸ τὸν 10. αἰῶνα, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον σώζονται πολλὰ καὶ ὀνομαστὰ μοναστήρια.

Μεγάλην δ' εὐεργεσίαν παρέσχον τὰ μοναστήρια τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Ἐφρόντιζον πρὸς ἀνακούφισιν τῆς πασχούσης κοινωνίας, πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ. Μοναχοὶ ἰδίως ἦσαν οἱ τολμηροὶ ἱεραπόστολοι, οἱ ὁποῖοι διέδιδον τὸ Εὐαγγέλιον μεταξὺ τῶν βαρβάρων λαῶν εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης. Ἐπίσης τὰ μοναστήρια ἦσαν κέντρα τέχνης, ἰδίως γραμμάτων καὶ λαμπροτάτου κοινωνικοῦ βίου· εἰς τὰς βιβλιοθήκας αὐτῶν διετηρήθησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες συγγραφεῖς καὶ οὕτω παρέσχον ἀληθσμόνητον εὐεργεσίαν εἰς ὄλην τὴν ἀνθρωπότητα.

Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία.

Ἔως τὸ τέλος σχεδὸν τοῦ Μεσαίωτος τὸ ἐμπόριον τοῦ κόσμου ἦτο συγκεντρωμένον ὀλόκληρον εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Αὕτη διενήργει ὄχι μόνον τὸ ἰδικὸν τῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ διαμετακομιστικὸν καὶ ἀνταλλακτικὸν ἐμπόριον. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκομίζοντο ἐμπορεύματα ἐπίσης καὶ τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα τῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διεσπείροντο εἰς ὄλον τὸν κόσμον.

Καὶ εἰς τὰς ἄλλας μεγάλας πόλεις τῆς Αὐτοκρατορίας, πρωτίστως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατεσκευάζοντο ἀπείρων εἰδῶν προϊόντα ἐγχωρίου βιομηχανίας, παμπούκιλα εἶδη πολυτελείας καὶ βιοτικῆς ἐν γένει χρήσεως, χρυσᾶ, ἀργυρᾶ, χάλκινα, πῆλινα σκεύη καὶ διάφορα καλλιτεχνικὰ ἔπιπλα. Προσέτι ἐφιλοτεχνοῦντο ὑάλινα μικροτεχνήματα μὲ χρυσᾶς διακοσμήσεις, ἄλλα ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ κρυστάλλου. Οἱ Βυζαντινοὶ χρυσοχόοι κατεσκευάζον

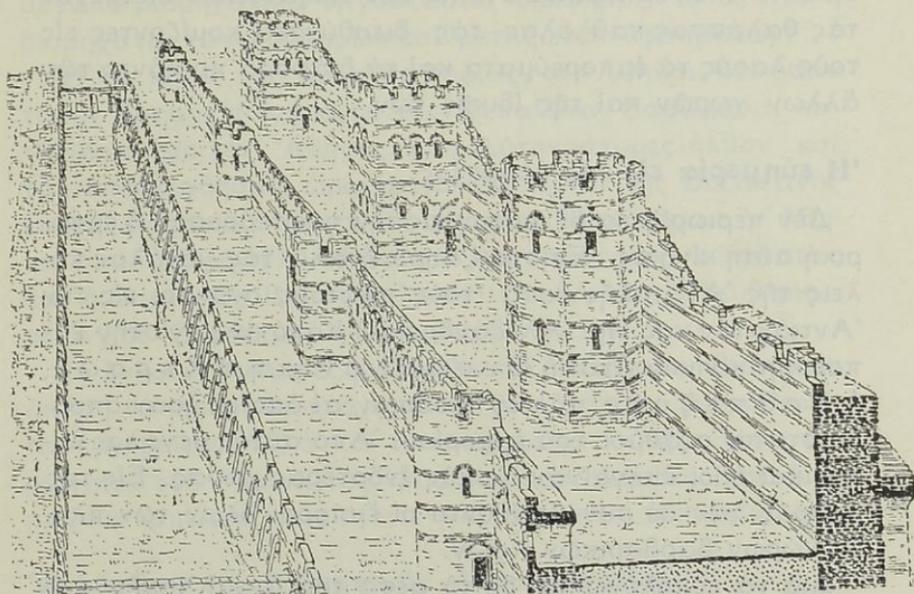
Τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅπως εἶναι σήμερον (ἀπὸ φωτογραφίαν).

θαυμάσια κοσμήματα, τὰ ὅποια ἐθάμβωνον μὲ τοὺς μαργαρίτας καὶ τοὺς ἄλλους πολυτίμους λίθους. Ὑπῆρχον θαυμάσια κοσμήματα μὲ λεπτοτάτας συρματίνας διακοσμήσεις.

Ἡ σπουδαιότερα ἐγχώριος βιομηχανία ἦτο ἡ κατασκευὴ τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων, ταπήτων καὶ παραπετασμάτων. Ἡ μέταξα ἐκομίζετο εἰς τὰ Αὐτοκρατορικὰ ἐργοστάσια, ἐκεῖ δὲ δοῦλοι ὕφαινον, ἐχρωμάτιζον αὐτήν, γυναῖκες δὲ τεχνίτριαι ἐφιλοτέχνουν τὰ ἐξαισία πορφυρᾶ καὶ μεταξωτὰ ὑφάσματα. Τὰ θαυμαστὰ ταῦτα ἔργα πολυτελείας ἔκαμνον ὀνομαστοὺς τοὺς Βυζαντινοὺς τεχνίτας, διεσκορπίζοντο εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἔφερον κολοσσιαῖα κέρδη εἰς τὸ Κράτος.

Τὸ παγκόσμιον ἐμπορικὸν κέντρον.

Ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἦτο μόνον θαυμασία πόλις διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν στρατηγικὴν θέσιν, ἀλλ' εἶχεν

Τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἀναπαράστασις).

ἐξαιρετικὴν γεωγραφικὴν θέσιν διὰ νὰ συγκεντρῶνῃ τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Διότι ἔκειτο εἰς τὸ μέσον τῆς

οίκουμένης καὶ εἰς αὐτὴν κατέληγον ὄλαι αἱ μεγάλαι ὁδοὶ ἐμπορίου.

Εἰς τὰς μεγάλας ἀγορὰς τῆς βασιλευούσης συνωστίζετο πλῆθος ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι συνηλλάσσοντο μετ' ἀλλήλων. Ἐπειράριθμα ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ καὶ ἄλλα καταστήματα τῆς χρυσοχοϊκῆς καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν πολυτελείας, ἐπίσης οἱ λεγόμενοι τ ρ α π ε ζ ῖ τ α ι, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν τ ρ ά π ε ζ α ν αὐτῶν γεμάτη ἀπὸ σωροὺς χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων. Τὰ καταστήματα ταῦτα εὐρίσκοντο πέραν τῶν πλατειῶν τῆς πόλεως, ὅπου ἦτο μεγαλυτέρα κίνησις. Συνέρρεον δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔμποροι ἀπὸ ὅλην τὴν οἰκουμένην. Τὰ καραβάνια ἐκόμιζον ἀπὸ τὴν ἐνδοτέραν Ἀνατολὴν τὰ σπάνια ἀρώματα καὶ τοὺς πολιτίμους λίθους. Ἀπὸ τὸν Βορρᾶν οἱ Ρῶσοι ἔφερον γουναρικά, μέλι, κηρόν. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ξένα καὶ ἐγχώρια ἐμπορεύματα ἐσκορπίζοντο εἰς ὅλην τὴν Δύσιν, ἔφθανον ἕως τὴν Ἀγγλίαν, ἕως τὴν Σκανδιναυίαν. Οἱ ἐμπορικοὶ στόλοι τῶν Βυζαντινῶν διέτρεχον τὰς θαλάσσας καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις κομίζοντες εἰς τοὺς λαοὺς τὰ ἐμπορεύματα καὶ τὰ διάφορα προϊόντα τῶν ἄλλων χωρῶν καὶ τῆς ἰδικῆς των.

Ἡ εὐημερία εἰς τὰς ἐπαρχίας.

Δὲν περιωρίζετο δὲ μόνον εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἡ ἐμπορικὴ αὕτη κίνησις. Ἐπίσης ζωηρὰ ἦτο εἰς τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν. Κατόπιν μεγίστην ἐμπορικὴν κίνησιν εἶχον ἡ Θ ε σ σ α λ ο ν ἰ κ η, ἡ Χ ε ρ σ ῶ ν, ἡ Τ ρ α π ε ζ ὀ υ ς, πόλεις πλούσιαι, αἱ ὅποιοι ἦσαν σπουδαιότατοι σταθμοὶ τοῦ ἐμπορίου. Ἀπὸ αὐτὰς μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὁδοὶ ἐπήγαιναν εἰς τὰς ἐνδοτέρας χώρας. Εἰς τὰς ἀγορὰς των δὲ συνηθροίζοντο οἱ ἔμποροι ὄλων τῶν πλησιοχώρων βαρβαρικῶν λαῶν.

Διὰ τὰ εὐκόλυνονται δὲ τὰ μέσα τῆς ἀνταλλαγῆς ἐμπορευμάτων καὶ τῆς συναλλαγῆς ἐν γένει ἐγίνοντο εἰς πολλὰ μέρη π α ν η γ ὄ ρ ε ι ς. Αἱ ἐμπορικαὶ αὗται συγκεντρώσεις ἦσαν συνηθισμέναι τοὺς καιροὺς ἐκείνους διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς συγκοινωνίας, μένουν δὲ ὀλίγαι καὶ σή-

μερον εις μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ὡς σπουδαιότερα ἀπὸ ὅλας ἐφημίζετο ἡ πανήγυρις τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἡ μεγάλη πόλις ἦτο γεμάτη ἀπὸ κίνησιν καὶ ἀπὸ ἐμπόρους ὅλου τοῦ κόσμου, ἰδίως ἀπὸ Σλάβους καὶ βαρβάρους τοῦ Δουνάβεως. «Ὁ τόπος τῆς πανηγύρεως, λέγουν οἱ παλαιοὶ συγγραφεῖς ἦτο μίᾳ δλόκληρος πόλις». Τὰ μεγάλα ταῦτα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Αὐτοκρατορίας ἐχρησίμευον καὶ ὡς μεγάλα κέντρα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου.

Αἱ χῶραι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Καθ' ὃν χρόνον τόσον μεγάλη ζωὴ ἐπεκράτει εἰς τὰς βορείους καὶ τὰς Ἀνατολικὰς χῶρας τοῦ Κράτους, τί ἐγίνοντο αἱ ἔνδοξοι χῶραι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶχε πηγάσει ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ ; Καὶ ἐκεῖ γνωρίζομεν ὅτι πολλαὶ πόλεις ἤνθουν, ὡς ἡ Κόρινθος, αἱ Θήβαι, αἱ Πάτραι. Εἰς τὰς Θήβας καὶ εἰς τὰς Πάτρας ὑπῆρχον μεγάλα βιομηχανικὰ ἔργαστάσια, περίφημος ἰδίως ἦτο ἡ βιομηχανία τῶν πορφυρῶν καὶ μεταξωτῶν ὑφασμάτων.

Ἡ δὲ πόλις τῆς ἀρχαίας σοφίας, αἱ Ἀθηναί, δὲν ἦσαν τόσον ἄσημος πόλις κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Βασιλίσσαι κατήγοντο ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, δύο Αὐτοκράτορες ἦλθον καὶ τὰς ἐπεσκέφθησαν, ὠραιόταται ἐκκλησίαι τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς σώζονται ἀκόμη καὶ σήμερον. (Βασιλίσσαι: ἡ Ἀθηναῖς καὶ ἡ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία.—Αὐτοκράτορες: ὁ Κώνστας καὶ ὁ Βασίλειος Β'.—Ἐκκλησίαι: ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα κ. λ.).

Ἡ ἔνδοξος πόλις ἐξηκολούθει καὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἀκόμη νὰ προσελκύη ὄχι μόνον θαυμαστάς τῶν ἀθανάτων μνημείων ἀλλὰ καὶ τῶν σχολείων αὐτῆς. Ξένοι περιηγηταὶ τοῦ Μεσαίωτος, Φράγκοι καὶ Ἀραβες, τὴν ὀνομάζουσαν «μητέρα, τροφὸν τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ρητόρων».

Ὁ πλοῦτος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Μέγας ἦτο ὁ πλοῦτος, ὁ ὁποῖος συνηθοίζετο εἰς τὰ ταμεῖα τοῦ Κράτους ἀπὸ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον.

Οἱ ξένοι παλαιοὶ περιηγηταὶ ἀναβιβάζουσαν τὰ εἰσοδήματα τῆς βασιλευούσης εἰς 600 περίπου ἑκατομμύρια χρυσῶν

δραχμῶν. Ὁλοῦ τοῦ Κράτους τὰ ἔσοδα θὰ ἡδυνάμεθα νὰ τὰ λογαριάσωμεν, συμφώνως μὲ τὴν ἀξίαν τοῦ χρυσοῦ νομίσματος περὶ τὰ τρία δυσεκατομμύρια. Τὸ ποσὸν τοῦτο εἶναι ὑπέρογκον, διότι πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ ἀξία τοῦ χρήματος ἦτο πολὺ μεγάλη, καὶ ὅτι σήμερον ἡ κοινὴ εὐπορία ἔχει γίνει πολὺ μεγαλύτερα. Παρ' ὅλας τὰς τεραστίας δαπάνας τῶν πολέμων μερικοὶ Αὐτοκράτορες ἀπεταμίευσαν μεγάλους θησαυροὺς. Ἀπόδειξις δὲ τῆς εὐμαρείας καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ ἔμπορίου εἶναι τὸ σημαντικώτατον γεγονός, ὅτι τὸ Βυζαντινὸν νόμισμα ἦτο, νόμισμα διεθνές. Ὅχι μόνον εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸν βαρβαρικόν, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας, τὸ Βυζαντινὸν νόμισμα ἦτο τὸ μόνον ἐν χρήσει εἰς τὰς διεθνεῖς συναλλαγάς.

Ἡ νομισματικὴ μονὰς ἦτο χρυσοῦν νόμισμα, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο ὑπέρονον, ἢ ἀπλῶς νόμισμα, εἶχε δὲ ἀξίαν περὶ τὰ 15 χρυσᾶ φράγκα.

Ἐθαυμασμὸς τῶν περιηγητῶν.

Ἐθαυμασμὸς τῶν ξένων περιηγητῶν, οἱ ὁποῖοι εἶδον τὴν κίνησιν καὶ τὸν πλοῦτον ἐκείνον, εἶναι ἀνεξάντλητος.

Ἴδου τί λέγει εἰς παλαιὸς περιηγητῆς καὶ ἔμπορος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἴδει ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἔπειτα εἶδε τὴν Κωνσταντινούπολιν :

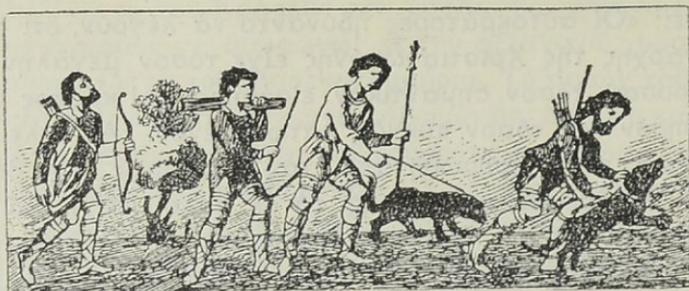
«Οἱ ἔμποροι πηγαίνουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου. Εἰς τὸ Παλάτιον ἀποστέλλονται κατ' ἔτος οἱ φόροι ἀπὸ ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Οἱ πύργοι εἶναι γεμάτοι ἀπὸ μεταξωτά, ἀπὸ πορφύραν καὶ χρυσόν. Οἱ Ἕλληνες, οἱ κάτοικοι τῆς χώρας, εἶναι πολὺ πλούσιοι εἰς χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους. Περιπατοῦν ἐνδεδυμένοι μὲ μεταξωτὰ ἐνδύματα, στολισμένοι μὲ χρυσοῦς κροσσούς καὶ μὲ κεντήματα. Ὄταν τοὺς βλέπη κανεὶς στολισμένους κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπάνω εἰς τὰ ἄλογά των, λέγει πῶς εἶναι τέκνα βασιλέων. Ἡ δὲ χώρα των εἶναι πολὺ μεγάλη, καὶ ἔχει ἄφθονον σῖτον, κρέας καὶ παντὸς εἶδους ἐδώδιμα. Πουθενὰ εἰς ὅλον τὸν κόσμον δὲν ὑπάρχουν τόσα μεγάλα πλοῦτη».

Εἰς δὲ ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἱστορικοὺς τῆς ἐποχῆς μας

λέγει: «Οἱ αὐτοκράτορες ἠδύνατο νὰ λέγουν, ὅτι οὐδεὶς μονάρχης τῆς Χριστιανωσύνης εἶχε τόσον μεγάλην πρωτεύουσαν, τόσον σημαντικὸν εἰσόδημα καὶ κράτος τόσον ἀνθηρὸν καὶ τόσον πυκνῶς κατοικημένον. Αἱ πόλεις τῆς Δύσεως εἶχον ἐρημωθῆ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων. Τὰ ἐρείπια τῆς Ρώμης, τὰ ἐκ πηλοῦ τεῖχη, αἱ ξύλινοι οἰκίαι καὶ τὸ στενὸν περιτείχισμα τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου δὲν ἔδιδον καμμίαν ἰδέαν τοῦ μεγέθους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν παλατίων, τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ πλούτου τῶν ἀπειραρίθμων κατοίκων αὐτῆς» (Γ Ἰ β β ω ν).

Βυζαντινὴ τοιχογραφία: «Μήτηρ Θεοῦ— ἡ τῶν οὐρανῶν πλατυτέρα».

Βυζαντινοί ἐξερχόμενοι εἰς κυνήγιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν πολιτικὴν δύναμιν, πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν πλοῦτον ἢ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ὑπῆρξε τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, πολιτισμένου καὶ βαρβαρικοῦ. Ἡ δὲ λάμψις, τὴν ὁποίαν ἐσκόρπισεν εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα, ἀναδεικνύουσιν αὐτὴν ὡς τὸ μόνον πολιτισμένον μέρος τοῦ κόσμου κατὰ τὸν Μεσαίωνα, τὸ ὁποῖον παρέσχεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὄλην ἀθάνατον εὐεργεσίαν.

Τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης.

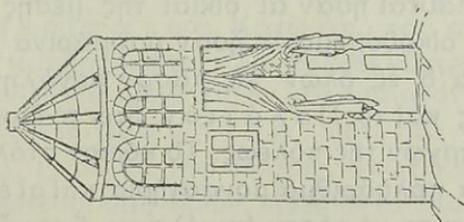
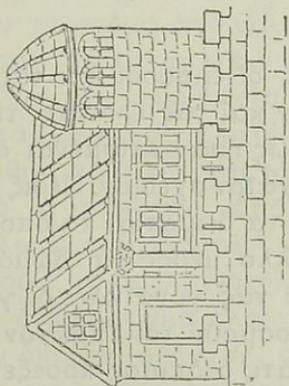
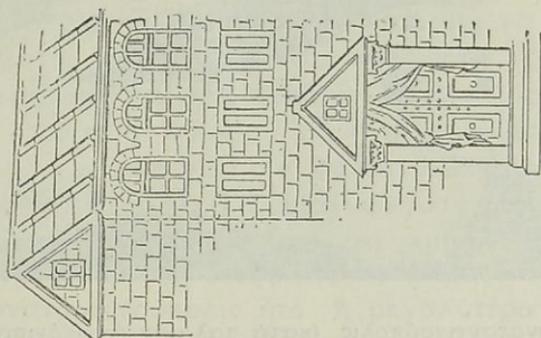
Ἡ λαμπρότης καὶ ὁ πλοῦτος τῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ἐμφανὴς ἰδίως εἰς τὰ δημόσια οἰκοδομήματα, τὰ παλάτια, τὰς ἐκκλησίας, τὰ μοναστήρια τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ἄλλων πόλεων. Μὲ τὰ ἐξαισία γλυπτὰ μάρμαρα, τὰ ἀπαστράπτοντα ψηφιδωτά, καὶ τὰ παμποίικιλα ἄλλα καλλιτεχνήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἦσαν στολισμένα τὰ διάφορα αὐτὰ οἰκοδομήματα, ἐκίνουν τὸν θαυμασμόν τοῦ θεατοῦ.

Τὰ μ ν η μ ε ἰ α, ὅπως τὰ ὀνομάζομεν, ἐφ' ὅσον διεσώθησαν,—σώζονται δὲ ἄρκετὰ—εἶναι ἢ πλέον φανερά ἐκδήλωσις τοῦ Μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἐδη-

μιούργησεν ἐξάσια καλλιτεχνήματα καὶ ἐκυριάρχησε κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὅπως ἡ τέχνη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Αἱ Βυζαντιναὶ πόλεις.

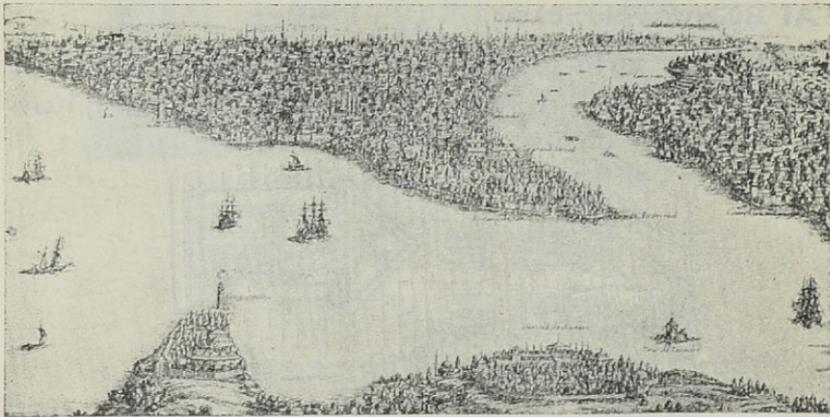
Αἱ πόλεις κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἦσαν περικλεισμένοι μετὰ περίβολον τειχῶν. Αἱ μεγάλαι Βυζαντιναὶ πόλεις, ἡ Κων-

Βυζαντινὰ οἰκήματα (ἀπὸ τοιχογραφίαν).

σταντινούπολις, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Θεσσαλονίκη, ἐνέπνεον τρόμον εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς μετὰ τὰ ὑψηλὰ καὶ ἰσχυρὰ τείχη αὐτῶν. Ὁ περίβολος εἶχε σχῆμα περίπου κυκλοτερές, μία

μεγάλη ὁδὸς διέσχισε τὴν πόλιν εἰς τὸ μέσον καὶ ὠνομάζετο Μ έ σ η, ἐκατέρωθεν δ' αὐτῆς ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ ἄλλα ἐργαστάσια. Εἰς τὰς ἀγορὰς συ-

Ἡ Κωνσταντινούπολις (κατὰ παλαιὰν ἀπεικόνισιν).

νηροΐζετο ὁ κόσμος καὶ ἰδίως οἱ ἔμποροι διὰ τὰς συναλλαγὰς αὐτῶν. (βλ. τὸ σχέδιον καὶ τὰς εἰκόνας τῆς ΚΠ.).

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως ἦσαν κτισμέναι αἱ οἰκίαι αἱ πλεῖσται ἀπλαῖ κατὰ τὸ ἀρχαῖον σχέδιον. Πέριξ μιᾶς αὐλῆς ὑπῆρχον ἀπὸ τὸ ἐν μέρος τὰ δωμάτια, τὰ ὅποια ἦσαν προσιτὰ εἰς ὄλους, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὰ δωμάτια, τὰ ὅποια ἦσαν προωρισμένα διὰ τὰς γυναῖκας, ὁ γυναικωνίτης. Συνήθιζον δὲ νὰ διακοσμοῦν τὸν πρῶτον ὄροφον μὲ σκεπαστὸν ἐξώστην, χαγιάτι, ὁ ὅποιος προεξεῖχεν εἰς τὸν δρόμον. Τοιαῦται ἦσαν αἱ οἰκίαι τῆς μέσης τάξεως. Τὰ δὲ δημόσια οἰκοδομήματα ἦσαν μαρμάρινα καὶ μεγαλοπρεπῆ, πρῶτα δ' ἐξ ὄλων εἰς πᾶσαν μεγάλην πόλιν ὁ Ἰππόδρομος καὶ τὸ Παλάτιον, ἦτοι τὸ διοικητήριον, ὅπου ἔμενον ὁ ἄρχων τῆς πόλεως. Τὸ κύριον στόλισμα τῶν πόλεων ἦσαν τὰ πολυάριθμα μοναστήρια καὶ αἱ ἐκκλησίαι, αἱ ὅποια ἐκτίζοντο μὲ τόσῃ ἐπιμέλειαν, ὥστε ἦσαν ἔργα τέχνης. Ὑπερηφανεύοντο δὲ αἱ πόλεις διὰ τὰ φιλανθρωπικὰ τῶν ἰδρύματα, καὶ πολλὰ ἔργα δημοσίας ἀνάγκης ἠυκόλυνον τὸν βίον τῶν κατοίκων, ὡς ὕδραγωγεῖα,

λου τρω νες, δεξαμενάι. Κατὰ καιροὺς οἱ Αὐτοκράτορες ἐφρόντιζον ν' ἀνακαινίζουσαν τὰ παλαιὰ κτίρια ἢ νὰ κτίζουσαν νέα πρὸς στολισμὸν τῶν πόλεων αὐτῶν.

Ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἡ πρωτεύουσα ἦτο ἡ βασιλίς τῶν πόλεων, ἡ βασιλεύουσα Πόλις, ἡ ἐξακουστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἐνατολὴ καὶ Δύσις εἶχον ἐστραμμένα πρὸς αὐτὴν τὰ βλέμματα. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο «ὁ ὀφθαλμὸς τῆς οἰκουμένης», καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ λέγουσαν «εἶναι κοινὴ ἐστία ὅλης τῆς οἰκουμένης καὶ κοινὸν πρυτανεῖον. Τὸ κοινὸν ἀπάντων ἐντρυφήμα καὶ ἐξακουστὸν περιλάλημα». Λέγουσαν προσέτι: «Ἡ κοινὴ ἐστία ὅλης τῆς οἰκουμένης καὶ κοινὸν πρυτανεῖον», «τοῦ κόσμου κάλλος, ὁ τῆς γῆς ὀφθαλμὸς».

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ μεγαλύτερα πόλις τοῦ κόσμου. Ὄταν οἱ ξένοι ἔφθανον εἰς αὐτὴν, ἔμενον μὲ ἀνοικτὸν τὸ στόμα ἀπὸ θαυμασμὸν, δὲν ἐπίστευον εἰς τὰ μάτια των. Μὲ κατάπληξιν ἔβλεπον τοὺς πολλοὺς καὶ γεμάτους πάντοτε ἀπὸ πλοῖα λιμένας, τὰς εὐρείας προκυμαίας, τὰς μεγάλας πλατείας καὶ τὰς μακρὰς στοὰς, τὰ πολυάριθμα παλάτια καὶ τὰς ἐκκλησίας, αἱ ὅποια, ἔλαμπον ἀπὸ τὰ ψηφιδωτά, ἀπὸ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον.

Αἱ πλατεῖαι ἢ ἀγοραὶ (φόροι) ἦσαν στολισμέναι μὲ ὀβελίσκους, μὲ ὑψηλὰς στήλας, μὲ ἀγάλματα, συνεδέοντο δὲ πρὸς ἀλλήλας διὰ πλακοστρώτων λεωφόρων, κατὰ μῆκος τῶν ὁποίων ὑπῆρχον στοαὶ (ἔμβολοι). Ἐπάνω ἀπὸ τὰς στοὰς ἦτο ἀνοικτὸς ἐξώστης, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο καὶ ἦτο περίπατος. Κάτω ἀπὸ τὰς στοὰς ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα. Τὰ πολυτελέστερα δ' ἐμπορεύματα ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς ἓν κολοσσαῖον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο Λαμπτήρ, διότι ἦτο φωταγωγημένον τὴν νύκτα. Πέριξ δὲ τῆς πόλεως, ὅπως καὶ εἰς τὰς σημερινὰς πρωτεύουσας ἡμῶν, ἠγείροντο πολλὰ προάστεια γεμᾶτα ἀπὸ πολυτελεῖς ἐξοχικὰς οἰκίας καὶ ἄλλα καὶ παλάτια τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν βασιλέων. Ὅλοι ὅσοι ἔβλεπον τὴν Κωνσταντινούπολιν, μορφωμένοι ἢ ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι, ἔμενον «μὲ ἀνοικτὸν τὸ στόμα ἐμπρὸς εἰς τὰ θου-

μάσια ἐκεῖνα θεάματα». Ἡ σύντομος αὕτη περιγραφή προέρχεται ἀπὸ τὰς διηγήσεις ξένων περιηγητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, Φράγκων καὶ Ἀράβων, ὡς καὶ ἀπὸ παλαιᾶς εἰκόνας.

Ἡ πόλις ἦτο πυκνότατα κατωκημένη, ἦσαν «συνεχεῖς αἱ οἰκοδομαί», καὶ θὰ εἶχε περίπου 1 ἑκατομμ. κατοίκους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγάλης ἀκμῆς (ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας).

Ὁ θαυμασιώτερος δὲ στολισμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν τὰ καλλιτεχνήματα, τὰ ὁποῖα διεκόσμουσαν αὐτήν.

Δὲν ἦσαν δὲ ταῦτα μόνον αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ παλάτια, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀνδριάντες, πεζοὶ καὶ ἔφιπποι, τὰ ἐξάισια ἀγάλματα τῶν ἀρχαίων θεῶν, τὰ ὁποῖα ἐστόλιζον τοὺς φόρους, τὰς στοᾶς, τὸν Ἰππόδρομον, τεχνουργημένα ἀπὸ μάρμαρον ἢ ὀρείχαλκον. Πολλοὶ δ' ἔφιπποι ἰδίως ἀνδριάντες ἦσαν κολοσσιαῖοι, τοποθετημένοι ἐπὶ ὑψηλῶν βάθρων ἢ στηλῶν (τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ).

Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος εἶχον συναθροίσει οἱ Αὐτοκράτορες ἀπαραμίλλα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης διὰ νὰ στολίσουν τὴν πρωτεύουσάν των. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἐν ἀπέραντον Μουσεῖον τέχνης.

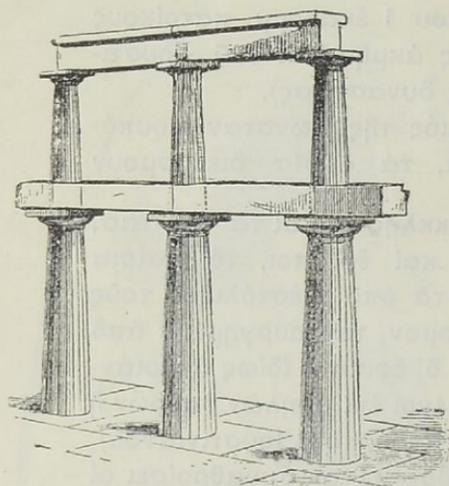
Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη.

Ἐν μέσῳ τῶν ἀριστουργημάτων ἐκείνων ἡ πρὸς τὸ καλὸν ἀγάπη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶχε διατηρηθῆ. Ἡ Μεσαιωνικὴ τέχνη ἤκμαζε καθ' ὅλον τὸ διάστημα ἑνδεκα αἰώνων, κατὰ τὸ ὁποῖον διήρκεσεν ἡ Αὐτοκρατορία. Κατὰ τρεῖς ὅμως μεγάλας ἐποχὰς διὰ τὴν Μεσαιωνικὴν Ἑλλάδα ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἄνθησιν :

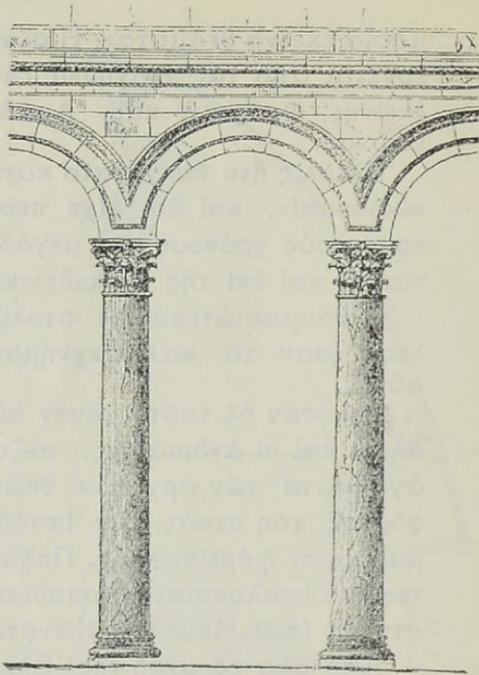
1η ἐποχή: Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸν 6. αἰῶνα, ὅτε μὲ τὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐτέθησαν τὰ λαμπρὰ θεμέλια τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

2α ἐποχή: Κατὰ τὸν 10.—11. αἰῶνα, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Μὲ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν συνήνωσεν ἡ Αὐτοκρατορία καὶ τὴν λάμψιν τῆς τέχνης.

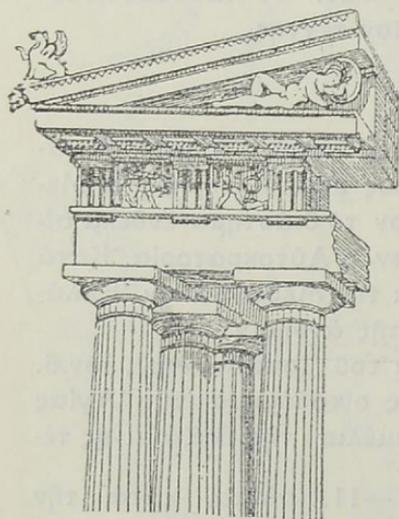
3η ἐποχή: Τέλος κατ' αὐτὰς τὰς παραμονὰς τῆς κα-

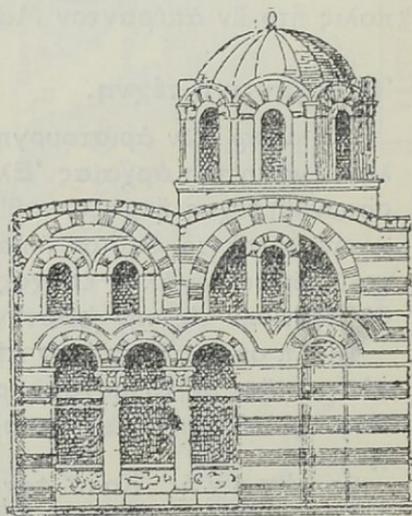
Ἡ ἀρχαία ἀρχιτεκτονική. Οἱ κίονες
συνεδέοντο δι' ἐπιστύλιου.

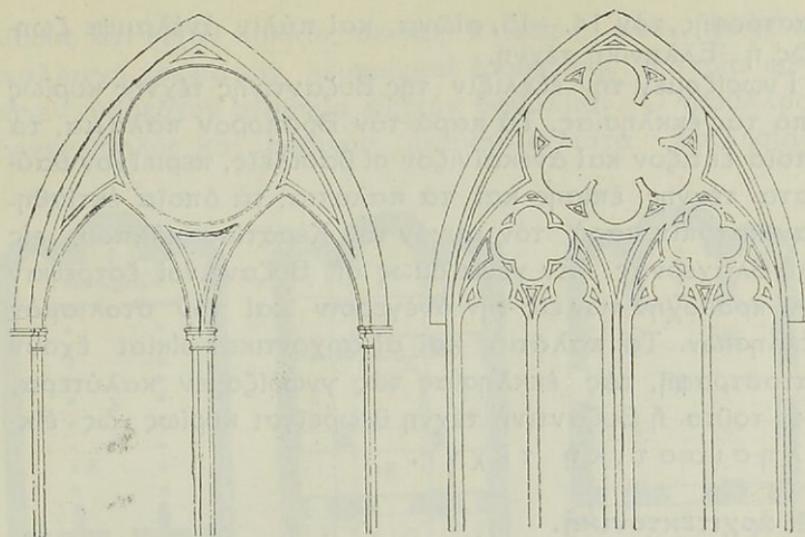
Ἡ Βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονική. Οἱ κίονες
συνεδέοντο διὰ τόξων.

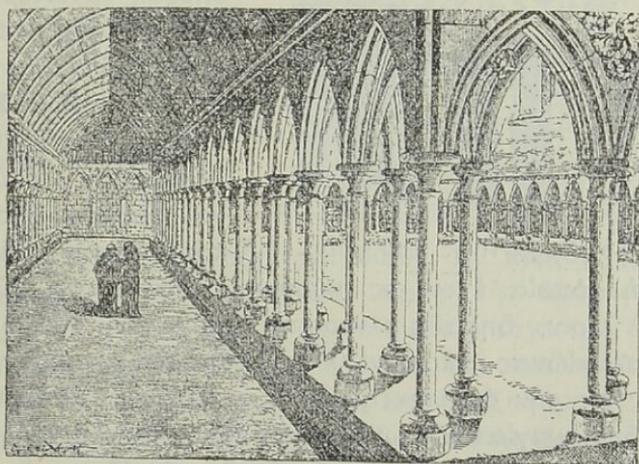
Τμῆμα ἀρχαίου ναοῦ. Τὸ εὐθύγραμμον
ἐπιστύλιον καὶ ἄνω αὐτοῦ ἡ
στέγη.

Τμῆμα βυζαντινοῦ ναοῦ. Τὰ τόξα ποὺ
συνδέουν τοὺς κίονας, καὶ ἐπὶ τῆς
στέγης ὁ τροῦλλος.

Παράθυρα Γοτθικής Ἐκκλησίας (μέ τόξα Γοτθικά).

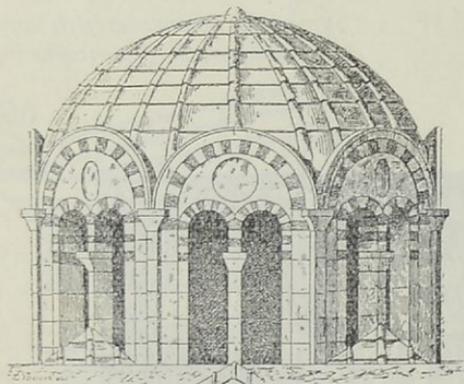
Διάδρομος Φραγκικῶ (Γοτθικῶ) μοναστηρίου.

ταστροφής, τὸν 14.—15. αἰῶνα, καὶ πάλιν ἀνέλαμψε ζωηρῶς ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη.

Γνωρίζομεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης κυρίως ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας. Τὰ παρὰ τὸν Βόσπορον παλάτια, τὰ ὅποια ἔκτιζον καὶ ἀνεκαίνιζον οἱ βασιλεῖς, περιεῖχον θαύματα τέχνης, ἐπίσης καὶ τὰ παλάτια, τὰ ὅποια ἐκτίσθησαν κατόπιν παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ Κερατίου κόλπου, εἰς τὰς Βλαχέρνας. Ἐν γένει ὅμως οἱ Βυζαντινοὶ ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν των εἰς τὴν ἀνέγερσιν καὶ τὸν στολισμὸν ἐκκλησιῶν. Τὰ παλάτια καὶ αἱ ἀρχοντικαὶ οἰκίαι ἔχουν καταστραφῆ, τὰς ἐκκλησίας τὰς γνωρίζομεν καλύτερα, διὰ τοῦτο ἡ Βυζαντινὴ τέχνη θεωρεῖται κυρίως ὡς ἐκκλησιαστικὴ τέχνη.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ.

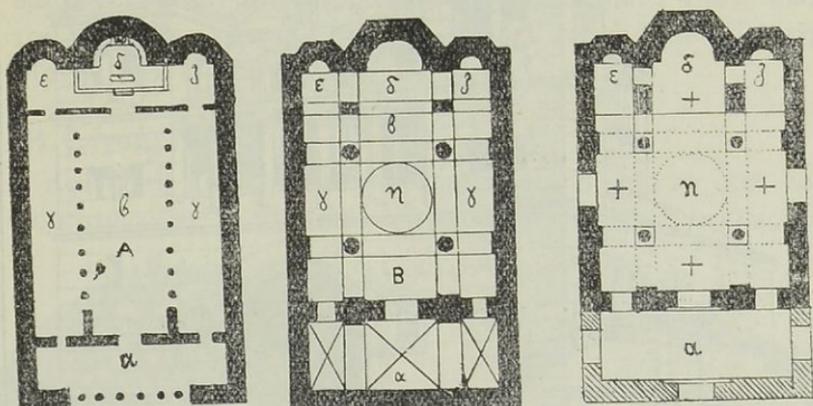
Καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ἐκτίζοντο ἀπειροπληθεῖς ἐκκλησίαι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς ὅλον τὸ Κράτος, οὐδεμία ὅμως ἔφθασεν εἰς τὸ κάλλος καὶ τὴν τελειότητα

Τροῦλλος Βυζαντινῆς ἐκκλησίας.

τὴν «μεγάλην ἐκκλησίαν», τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Κατ' ἀρχὰς ἐπεκράτει, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὁ ρυθμὸς τῆς λεγομένης βασιλικῆς, ἡ δὲ Ἁγία Σοφία καθώρισε τὸν κυρίως λεγόμενον βυζαντινὸν ρυθμὸν, ἥτοι τὴν τροῦλλωτὴν ἐκκλησίαν, ἡ ὅποια ἔχει ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τὸν τροῦλλον, δηλαδὴ κεντρικὴν στέγασιν. Ἄλλὰ μετὰ τέσσαρας αἰῶνας, ἀπὸ τὸν 10. ἐπεκράτησαν μερικαὶ τροποποιήσεις εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, αἱ ὅποια συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν ἄλλων ὡραίων πάλιν ἐκκλησιῶν. Ἐγιναν αὗται μικρότεροι κατὰ τὸ μέγεθος, ἐκτίζοντο ὅμως με πολλὴν χάριν καὶ ἡ οἰκοδομία των παρουσίαζε μεγάλην ποικιλίαν. Ἐξωτερικῶς οἱ τοῖχοι ἐκτίζοντο με λαξευμένους

λίθους καὶ εἶχον πολλὰς σειρὰς πλίνθων, ὥστε ἐγίνετο ἐναλλαγὴ χρωμάτων, λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ, ἡ ὁποία παρῆγεν εὐάρεστον αἴσθημα εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Ὁ τροῦλλος ἐγένεν ὑψηλὸς καὶ ραδινός, μερικαὶ μάλιστα ἐκκλησίαι

Σχέδια Βυζαντινῆς ἐκκλησίας.

Α. Βασιλική. Ἐκκλησία κατὰ τὸ παλαιὸν σχέδιον (τοῦ 4—6. αἰῶνος.

α. Νάρθηξ.— β. καὶ γ. τὰ διαμερίσματα κατὰ μῆκος (κλίτη)—δ.ε.ζ. ἱερόν.

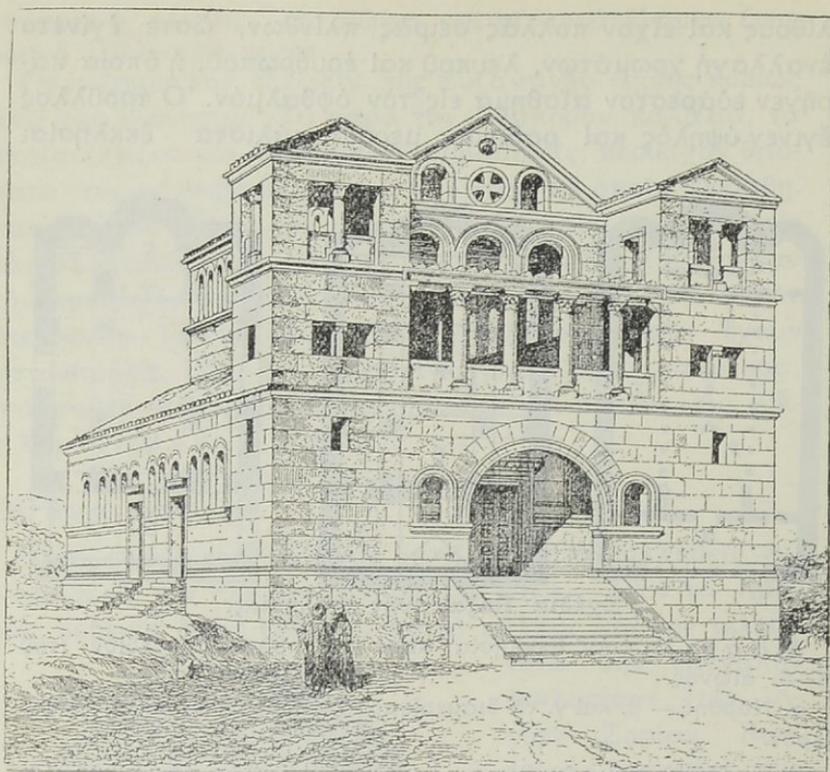
Β. Τροῦλλωτὴ βασιλική. Κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Τὰ ἴδια μέρη. —η. Τροῦλλος.

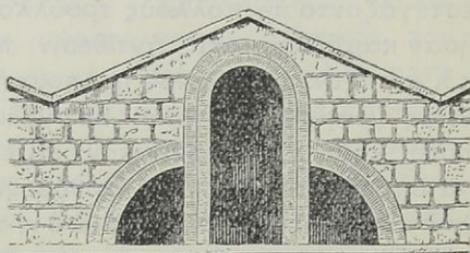
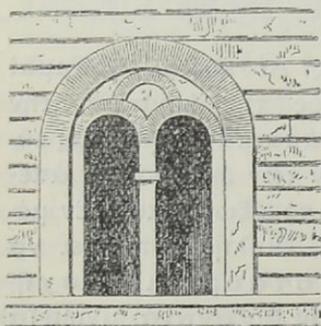
Γ. Σταυροειδῆς ἐκκλησία.— Τὸ ἐπικρατήσαν ἕως σήμερον σχέδιον ἐκκλησίας.

α. Νάρθηξ.—η. Τροῦλλος.— Οἱ σταυροὶ † δεικνύουν τὰς διασταυρουμένας καμάρας.

ἐστεγάζοντο μὲ πολλοὺς τροῦλλους. Αἱ κύρια γράμματα ἦσαν καμπύλαι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, τὴν κλασικὴν τέχνην, ἡ ὁποία ἠγάπα πανταχοῦ τὰς εὐθείας γραμμάς. Τὸ ὅλον δὲ σχέδιον τῶν ἐκκλησιῶν ἀπετέλει, καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἓν μέγα σχῆμα σταυροῦ. Ἡ Ὀρθόδοξος ἐκκλησία πρέπει νὰ ἐπιδεικνύεται μὲ τὸ σταυρικόν, τὸ σταυροειδὲς σχῆμα. Εἰς τὰ διασωθέντα ἕως σήμερον βυζαντινὰ μνημεῖα εἰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας, εἰς τὴν Ἱτα-

Βασιλική (παλαιά ἐκκλησία εις τὴν Συρίαν).

Παράθυρον Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας (δίτοξον καὶ τρίτοξον).

λιαν, εἰς τὰς Σλαβικὰς χώρας κ.λ. θαυμάζομεν τὴν ὠραιότητα τῶν παλαιῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. (βλ. τὰς εἰκόνας τῶν ἐκκλησιῶν). Ἐκκλησίαι τοῦ 10.—14. αἰῶνος σώζονται εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα κ.λ. Ὠραῖαι ἐκκλησίαι μὲ ψηφιδωτὰ εἶναι πλησίον τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἐκκλησία τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου, καὶ πλησίον τῆς Λεβαδείας ἡ ἐκκλησία τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά.

Ἡ ζωγραφικὴ.

Καὶ κατὰ τὸν 10. ὅπως καὶ κατὰ τὸν 6. αἰῶνα, ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμησις τῶν ἐκκλησιῶν

Βυζαντινὸν ψηφιδωτὸν (ἡ Αὐτοκράτειρα Θεοδώρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ).

Βυζαντινὴ τοιχογραφία (ὁ Χριστὸς ὁ Ἐμμανουὴλ μὲ φωτιστέφανον).

ἦτο πολυτελεστάτη. Τὸν σπουδαιότερον στολισμὸν ἀπέτελουν τῶρα τὰ ψηφιδωτὰ. Ἀργότερα χάριν οἰκονομίας ἤρχισαν, (ἀπὸ τὸν 12. αἰῶνα), νὰ ζωγραφίζουσιν τοὺς τοίχους διὰ χρωστήρος, λέγονται δὲ αἱ ζωγραφίαι αὗται τοιχογραφίαι. Αἱ μεταγενέστεραι τοιχογραφημέναι ἐκκλησίαι εἶναι ἀκόμη μικρότεραι, ἀλλ' εἶναι στολισμέναι ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τρούλλου ἕως τὸ ἔδαφος μὲ λαμπρὰς τοιχογραφίας, αἱ ὁποῖαι σκεπάζουσιν τοὺς τοίχους ὡς εἰς πολύχρωμος τάπησιν. Εἰς τὸν τρούλλον ζωγραφίζε-

ται ἀκόμη καὶ σήμερον ὁ Παντοκράτωρ, εἰς τὴν κόγ-
χην τοῦ Ἱεροῦ ἢ Θεοτόκος ἢ Πλατυτέρα, ἀμέ-
σως ὑποκάτω τοῦ τρούλλου οἱ Εὐαγγελισταί, εἰς τὰ πε-

Ὁ Δαυὶδ καὶ ἡ Μελωδία (ῥαισιότατη Βυζαντινὴ μικρογραφία
τοῦ 10. αἰ.).

ρισσότερον καταφανῆ μέρη τῶν τοίχων αἰσκηναὶ τῶν με-
γάλων ἑορτῶν τῆς ἐκκλησίας, ὁ Εὐαγγελισμὸς, ἡ
Γέννησις, ἡ Βάπτισις κ.λ. Αἰσπουδαιότεραι πα-
ραστάσεις αὗται εἶναι δώδεκα καὶ ἀπεικονίζουν τὰς με-
γάλας ἐκκλησιαστικὰς ἑορτάς, διὰ τοῦτο λέγονται δωδε-

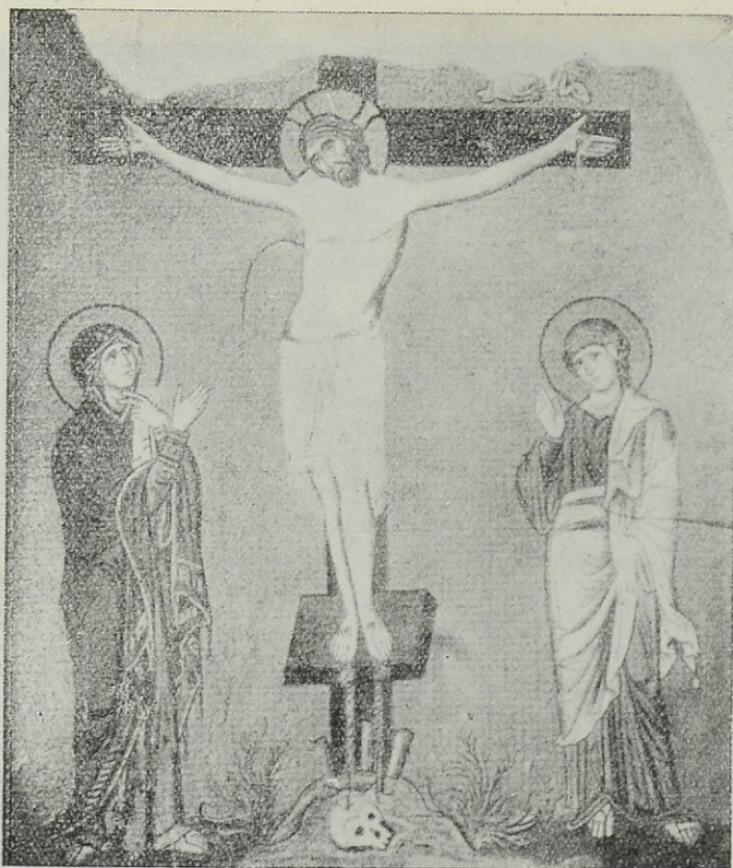
κάορτα, ἀπεικονίζονται δὲ ἕως σήμερον εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ τέμπλου, κάτωθεν τοῦ μεγάλου σταυροῦ. Παρομοίαις ζωγραφίας μὲ χρώματα ἔκαμνον οἱ Βυζαντινοὶ καὶ εἰς τὰς ἐπὶ ξύλου κινήτας εἰκόνας, τὰς ὁποίας ἔχομεν καὶ

Ὁ προφήτης Ἡσαίας μεταξύ τῆς νυκτὸς καὶ τῆς Ἡοῦς
(ῶραιότατη μικρογραφία Βυζαντινὴ τοῦ 10. αἰ.).

σήμερον εἰς τὰς οἰκίας μας. Ὠραιόταται ἐπίσης πολὺ μικραὶ ζωγραφίαι ἐγένοντο καὶ εἰς τὰ περιθώρια τῶν χειρογράφων βιβλίων, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται μικρογραφίαι. Ὅλοι μαζί αἱ παραστάσεις αὗται ἀποτελοῦν τὴν

πλουσιωτάτην καὶ ἐντελῶς πρωτότυπον Βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν, τὴν ὁποίαν ἀκόμη καὶ σήμερον ἀκολουθοῦν οἱ ἀγιογράφοι ἢ εἰκονογράφοι. Ἡ Βυζαντινὴ

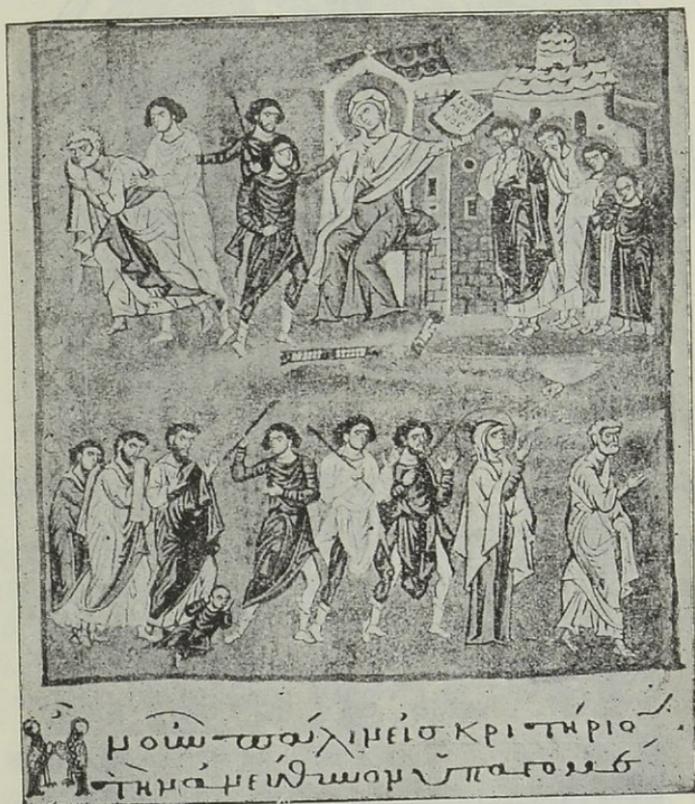

Ἡ Σταύρωσις (ψηφιδωτὸν τοῦ Δαφνίου, παρὰ τὰς Ἀθήνας τοῦ 11. αἰῶνος).

τέχνη συνεδέθη μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ μετὰ τὸ δόγμα τῆς Ὁρθοδοξίας, διὰ τοῦτο ἕως σήμερον εἰς τὴν χώραν, ἣ ὁποία τὴν ἐδημιούργησεν, εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἰς ὅλας ἀκόμη τὰς ὀρθοδόξους χώρας ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη ἀκολουθεῖ τὴν καθιερωμένην παράδοσιν.

Ἡ Γλυπτική.

Ἡ τέχνη ὅμως τοῦ μαρμάρου, ἡ ὁποία ἐδόξασε τοὺς προγόνους, δὲν ἐκαλλιεργήθη πολὺ ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἡ παράστασις τῶν Ἀγίων δι' ἀγαλμάτων δὲν συνηθίζεται εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, διότι αὕτη συνεδέθη πολὺ στενῶς μὲ τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων. Ἀλλ' ἡ βυ-

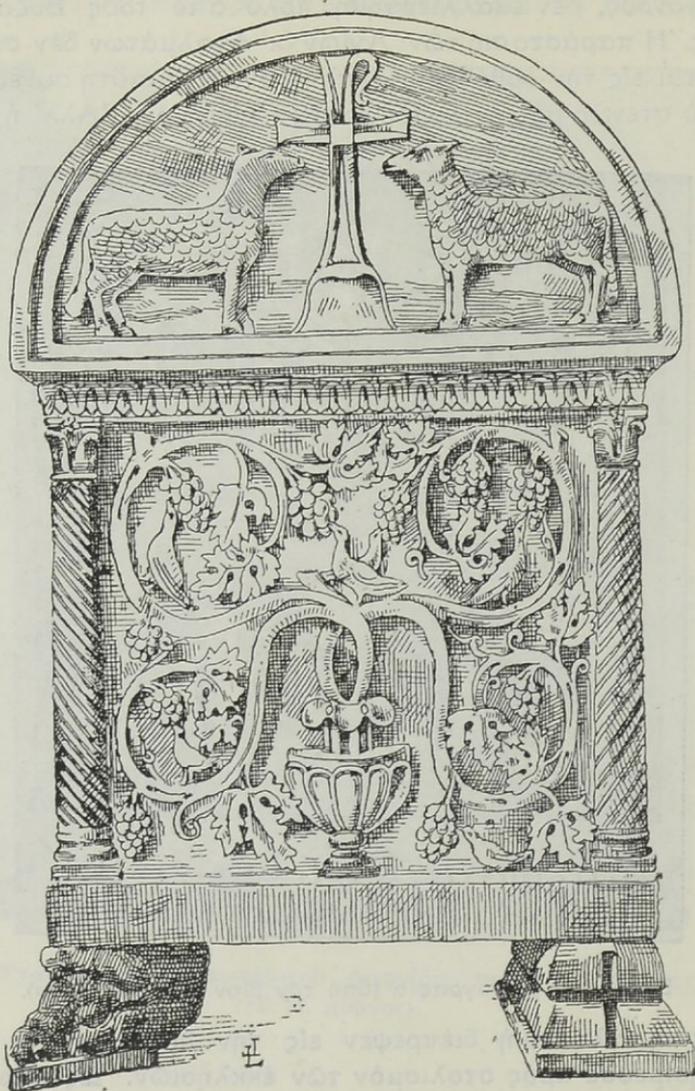

Βυζαντινὴ μικρογραφία (ἀπὸ τὸν βίον τῆς Θεοτόκου).

ζαντινὴ γλυπτικὴ διέπρεψεν εἰς τὴν διακόσμησιν, καὶ ἐχρησίμευσε πρὸς στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν. Ὡς τοιαύτη διακοσμητικὴ τέχνη, κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς μεγάλην τελειότητα, καὶ νὰ παραγάγῃ ἀπαραμίλλα διακοσμητικὰ ἔργα.

Τὰ γλυπτὰ μάρμαρα χρησιμεύουν εἰς τοὺς ναοὺς ὡς κιονόκρανα, ὡς πλάκες διαφόρων προορισμῶν, ἤτοι πρὸς Ἀδαμαντίου Βυζαντ. Ἱστορ. Δ' Γυμν. Ἔκδοσις δευτέρα 1933. 10

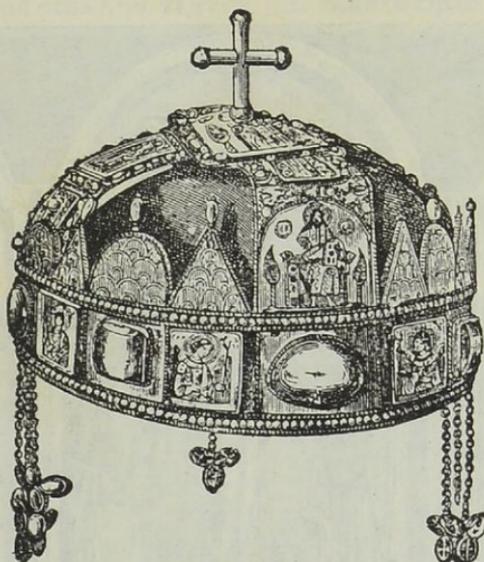
στολισμόν τοῦ ἄμβωνος, τοῦ τέμπλου. Ἐφθασαν δὲ αἱ γλυπταὶ διακοσμήσεις εἰς μεγάλην ποικιλίαν καὶ λεπτό-

Βυζαντινὴ σαρκοφάγος ἢ λάρναξ (ἢ στενὴ πλευρά).

τητα. Αἱ διακοσμήσεις αὗται τῶν γλυπτῶν παριστάνουν διάφορα γεωμετρικὰ σχήματα, σχέδια ἀπὸ τὸν φυτικὸν κόσμον, ἄνθη, πτηνὰ, φανταστικὰ θηρία. Ἄξιοι θαυ-

μασμοῦ εἶναι αἱ περιπλεκόμεναι διακοσμήσεις, αἱ ὁποῖαι φαίνονται ὡς κέντημα δαντέλλας. Ἡ Ἐκκλησία μας διετήρησεν ἕως σήμερον τὴν τοιαύτην διακόσμησιν μὲ τὴν

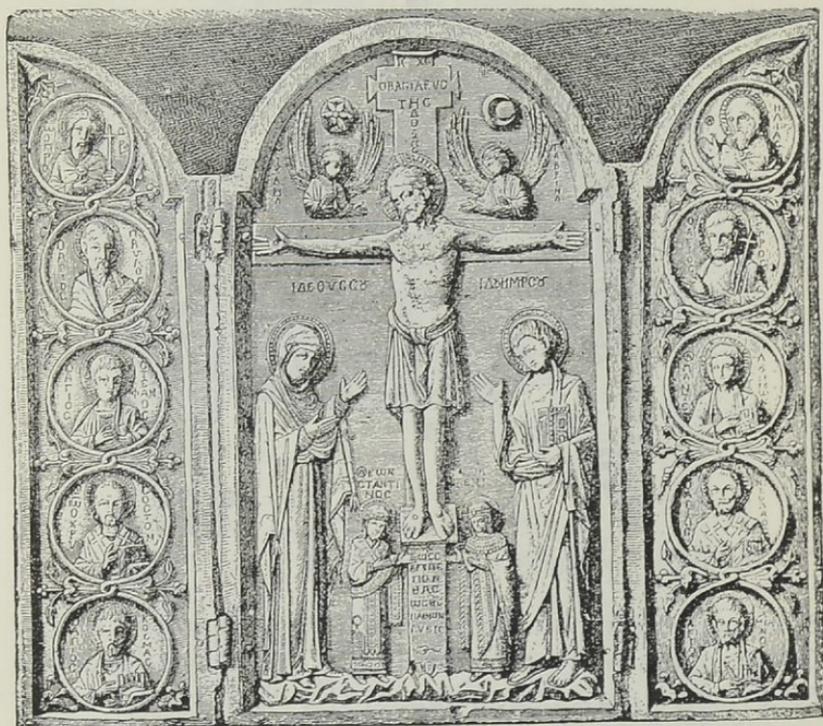
Βυζαντινὸν στέμμα, τὸ λεγόμενον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

διαφορὰν, ὅτι ἀντὶ τοῦ μαρμάρου μεταχειρίζεται τὸ ξύλον. Οὕτω κατεσκευάσθησαν τὸν 17. καὶ 18. αἰῶνα θαυμάσια ξυλόγλυπτα ἔργα, ὡς τέμπλα, εἰκονοστάσια, τὰ ὁποῖα στολιζοῦν ἕως σήμερον εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος τὰς παλαιὰς ἐκκλησίας.

Τὰ κομφοτεχνήματα.

Μὲ μεγάλην ἀγάπην καὶ τέχνην ἐκαλλιεργεῖτο ἡ μικροτεχνία ἐπὶ μετάλλου, ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ, ἀργότερα ἐπὶ ξύλου. Πολυτιμότεα εἶναι τὰ λεγόμενα δίπτυχα ἢ τρίπτυχα, τὰ ὁποῖα συνίστανται ἀπὸ δύο ἢ τρία πλακίδια, μικρὰ φύλλα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ. Ἐκ τῆς ἰδίας δὲ πολυτιμοτάτης ὕλης ἐτεχνουργοῦντο μικρὰ κιβώτια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐναπετίθεντο ἅγια λείψανα καὶ ἄλλα πολύτιμα πράγματα. Ἡ χρυσοχοϊκὴ δὲ τέχνη, ἢ τέχνη τοῦ εὐγενοῦς μετάλλου, εἶχε φθάσει εἰς ἀνέφικτον τελειότητα. Οἱ Βυζαντινοὶ χρυσοχοὶ κατε-

σκεύαζαν θαυμάσια κομψοτεχνήματα, τὰ ὅποια εἶχον παντοειδεῖς διακοσμήσεις καὶ ποικίλας παραστάσεις. Ἰδίως δ' ἐμάγευεν εἰς τὰ ἔργα ταῦτα ἡ λάμψις τῶν χρω-

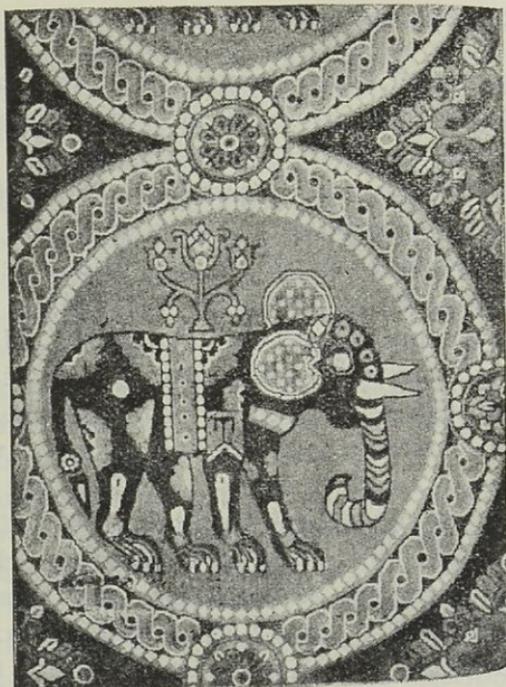
Θαυμάσιον Βυζαντινὸν τρίπτυχον ἐξ ἑλεφαντοστοῦ.

μάτων, ἡ ὅποια ἐγίνετο διὰ τοῦ σ μ ἄ λ τ ο υ, δηλαδή διὰ χρωματιστοῦ ὑαλίνου μίγματος, τὸ ὅποιον ἐκαίετο εἰς φούρνον καὶ ἀπεκρυσταλλώνετο. Ἐξαισία καὶ ποικιλώτατα ἦσαν τὰ ἔργα ταῦτα τῆς σμαλτικῆς. Διὰ ταύτης ἐστολιζοντο τὰ ὠραιότατα π ο λ υ κ ἄ ν δ η λ α καὶ ποικιλώτατα ἄλλα κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν παλατιῶν. Θαυμάσια ἐπίσης ἦσαν μικροσκοπικὰ ἔργα ξυλογλυφίας, ἰδίως σταυροί. Εἰς τὰς παλαιὰς μονὰς, ἰδίως εἰς τὸ "Ἅγιον" Ὄρος, φυλάσσονται εἰς τὰ σ κ ε υ ο φ υ λ ἄ κ ι α πολύτιμα τοιαῦτα ἱερὰ σ κ ε ὑ ἠ. Ἡ διαφορὰ εἶναι, ὅτι εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, μετὰ τὸν 14.

ιδίως αἰῶνα, ἔνεκα πτωχείας δὲν ἦτο δυνατόν νά κατασκευάζωνται ἐκ πολυτίμου ὕλης, καί ὄλα ταῦτα κατασκευάζοντο ἐξ ἀργύρου (τὰ κιβώτια) ἢ ἐκ ξύλου (οἱ σταυροί), ἀλλά μὲ πολλήν τέχνην καί λεπτότητα εἰς τὰς διακοσμήσεις καί τὰς παροστάσεις.

Ἡ βιοτεχνικὴ καλλιτεχνία.

Τὰ περίφημα μεταξωτὰ ὑφάσματα πολλάκις ἦσαν ἔργα τέχνης· διότι μὲ λεπτότητα καί ἐντέλειαν ἐφιλοτεχνοῦντο κεντήματα εἰς τὴν μέταξαν καί τὴν πορφύραν μὲ ποικιλώ-

Μεταξωτὸν Βυζαντινὸν ὑφάσμα (τοῦ 10. αἰῶνος)

τατα σχέδια καί παροστάσεις. Συνήθως παριστάνοντο διάφορα πτηνά, ἰδίως ἀετοὶ καί ταῶνες, ζῶα φανταστικά, ἀκόμη καί πρόσωπα ἀνθρώπων καί ὀλόκληροὶ σκηναί.

Παμπούκια δὲ εἶναι καί τὰ ἄλλα βιοτεχνικὰ μικροτεχνήματα, χρυσᾶ, ἀργυρᾶ, χάλκινα, πῆλινα, διάφορα

σκεύη ἐκ πολυτίμων λίθων ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ κρυστάλλου, ἐκ ξύλου, ἐκ πάσης ἄλλης ὕλης σκεύη. Καὶ μικρὰ ἀκόμη ὠρολόγια ἐγνώριζον οἱ Βυζαντινοὶ νὰ κατασκευάζουν. Ἐμφερέται δὲ ἐν χρυσοῦν ὄργανον, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο θαῦμα τέχνης. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἐξαισία κομψοτεχνήματα, τὰ ὁποῖα ἀπέστελλον οἱ Αὐτοκράτορες δῶρα εἰς τοὺς ρήγας τῆς Δύσεως, διεδιδόντο δὲ διὰ τοῦ ἐμπορίου εἰς ἔλους τοὺς λαοὺς καὶ ἔφερον κολοσσιαῖον πλοῦτον εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

Ἡ τέχνη εἶναι ἡ ἐμφανεστέρα ἐκδήλωσις τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἑνὸς λαοῦ. Ἡ διάδοσις λοιπὸν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης εἰς ὅλον τὸν κόσμον εἶναι ἡ τρανοτέρα ἀπόδειξις τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἔφθασε πολὺ μακράν. Αἱ πόλεις Κίεβον καὶ Ἐνετία ἀμιλλῶνται νὰ ὁμοιάσουν μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Ρωσικὴ τέχνη καὶ ἡ τέχνη ὄλων τῶν Σλαβικῶν λαῶν τοῦ Αἴμου ἦτο Βυζαντινὴ. Ἡ τέχνη τῆς Ἀρμενίας καὶ τῶν λαῶν τοῦ Καυκάσου, ἡ τέχνη εἰς τὴν Ἰταλίαν εἶναι πάλιν Βυζαντινὴ. Ἀκόμη καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Χριστιανικοῦ ὀνόματος, οἱ Ἄραβες, ὡς πρὸς τὴν τέχνην, εἶναι ὑπόδουλοι εἰς τὸ Βυζάντιον. Οἱ Χαλίφαι τῆς Δαμασκοῦ, τῆς Βαγδάτης καὶ τῆς Κορδοῦης ἐδανείζοντο διαρκῶς τεχνίτας ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἔφθασεν ἕως τὴν Ἰσπανίαν (τὴν ὁποῖαν κατεῖχον οἱ Ἄραβες), ἕως τὴν Γαλλίαν, ἕως τὴν Ἀγγλίαν, ἀκόμη καὶ ἕως τὴν Σκανδιναυίαν. Οἱ Ἀνατολικοὶ λαοί, καὶ ὅλη ἡ Εὐρώπη, ἦτο ὑποτελεῖς εἰς τὸν πολιτισμὸν τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη εἶναι ἡ Μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ τέχνη, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν. Ὅπως λοιπὸν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχε μία μόνον τέχνη, ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ, ὁμοίως καὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἡ Βυζαντινὴ τέχνη εἶναι ἡ μόνη, ποῦ ὑπῆρχεν εἰς τὸν κόσμον.

Ἡ ἐκπαίδευσις καὶ τὰ σχολεῖα.

Πολὺ μεγάλας προσπάθειας κατέβαλλεν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας. «Ὄφείλεις νὰ διδάξης, ἔλεγον οἱ Αὐτοκράτορες, τὸν ἀγράμματον λαόν». Ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἦτο ἀντικείμενον μεγάλης φροντίδος. Ὁ παῖς ἔπρεπε πρῶτον νὰ φοιτήσῃ εἰς τὸν διδάσκαλον, ἤτοι τὸν γραμματιστὴν καὶ ἔπειτα νὰ ὑπάγῃ πρὸς ἐκμάθησιν τέχνης. Εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν σπουδαιοτάτην δρᾶσιν εἶχον τὰ μοναστήρια. Τὰ σχολεῖα τῶν, ἦσαν, ὡς λέγομεν σήμερον, σχολεῖα τοῦ κράτους. Ἐκάστη μεγάλη μονὴ εἶχε τὸ σχολεῖον αὐτῆς. Εἰς τὰ κατώτερα, τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ἐμάνθανεν ὁ παῖς, ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς, ὀλίγην ἀριθμητικὴν, τὴν ἱερὰν ἱστορίαν καὶ ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. Εἰς δὲ τὰ ἀνώτερα, τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἃς εἴπωμεν, ἐδιδάσκοντο οἱ νέοι τελείως τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Εἰς καλὸς μαθητὴς ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ ἀπὸ στήθους τὸν «Ὅμηρον», νὰ ἐρμηνεύῃ αὐτὸν καλῶς καὶ νὰ κάμνῃ παρατηρήσεις περὶ τοῦ μέτρου, τῆς συντάξεως καὶ τῶν διαφόρων σχημάτων τοῦ λόγου. Ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἦτο πολὺ διαδεδομένη καὶ ἐγένετο μὲ μεγάλην ἐμβρίθειαν.

Ἐν γένει κατεβάλλετο πάντοτε προσπάθεια εἰς τὴν διδασκαλίαν νὰ συνδυάζεται ἡ χριστιανικὴ σοφία μὲ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδείσις συνεβάδιζε μὲ τὴν κ ο σ μ ι κ ῆ ν. Τὰ βιβλία τῶν μαθητῶν ἦσαν ἀφ' ἑνὸς ἐκκλησιαστικά, ἀφ' ἑτέρου περιλήψεις ἀπὸ τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων, (ἰδίως τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους), τῶν ἀρχαίων ἐπιστημόνων (ἰδίως τῶν μαθηματικῶν), καὶ ἀνθολογίαι, χρηστομάθειαι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ποιητὰς καὶ πεζογράφους. Κυρίως οἱ Εἰκονομάχοι βασιλεῖς εἰργάσθησαν πολὺ πρὸς εὐρυτέραν διάδοσιν τῆς παιδείας εἰς τὸν λαόν. Ἐπροσπάθησαν πολὺ ὀρθῶς διὰ τῆς παιδείας νὰ διαλύσουν τὰς πλάνας τῆς κοινωνίας.

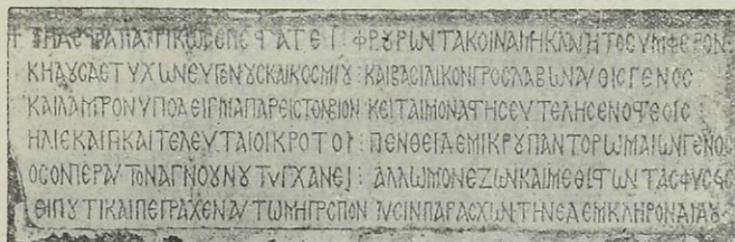
Τὰ Πανεπιστήμια.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἡ πολιτεία κατέβαλεν μεγάλην προσπάθειαν ἰδίως διὰ τὴν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν. Αἱ περίφημοι σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, εἰς τὰς ὁποίας ἐδιδάσκετο ἡ ἀρχαία σοφία, εἶχον θεωρηθῆ ὡς τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς εἰδωλολατρίας καὶ εἶχον κλεισθῆ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀλλὰ πολὺ πρὶν κλεισθοῦν, πρὸ ἑνὸς αἰῶνος, ὁ Θεοδοσίος ὁ Β' (425) εἶχεν ἰδρῦσει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Πανεπιστήμιον. Ἐδιδάσκετο ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Λατινικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία, τὸ δίκαιον, ἡ θεολογία καὶ ἡ φιλοσοφία.

Ἰδίως ὅμως ἡ μεγάλη Μεταρρύθμισις ἔφερε σπουδαιότατους καρποὺς διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἀνέκαθεν ἐλειτούργει εἰς ἓν ἀπὸ τὰ παλάτια, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο Μαγναύρα, ἀνωτέρα σχολή. Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, ὁ καῖσαρ Β α ρ δ α ς (περὶ τὸ 860), ἀναδιωργάνωσε τὴν Σχολὴν ταύτην. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο ἐδιδάσκοντο ἡ γραμματικὴ, ἡ ρητορικὴ, ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία, τὰ μαθηματικά (ἰδίως ἡ γεωμετρία καὶ ἡ ἀστρονομία), ἀκόμη καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Ἀπὸ τότε τὸ Πανεπιστήμιον Κωνσταντινουπόλεως προώδευε διαρκῶς. Μετὰ ἓνα αἰῶνα, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογενήτου (950), αἱ ἀνώτεροι σχολαὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὕρισκοντο εἰς μεγάλην ἀνθησιν. Οἱ φοιτηταὶ ἦσαν πάντοτε δωρεὰν δεκτοί, ὅσοι δὲ εἰργάζοντο ἦσαν βέβαιοι ὅτι θὰ ἀπέκτων τὴν ὑψηλὴν εὐνοίαν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ φθάσουν μὲ τὰς γνώσεις αὐτῶν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ἀπὸ τοὺς σπουδαστὰς τούτους ἐλάμβανεν ἡ πολιτεία τοὺς ἀνωτάτους αὐτῆς λειτουργοὺς καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν διοίκησιν. Οἱ καθηγηταὶ ἐξελέγοντο κατόπιν αὐστηρᾶς δοκιμασίας καὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι καθ' ὅλα ἄψογοι εἰς τὸν βίον των. Μεγάλῃ ἦτο ἡ τιμὴ, ἡ ὁποία ἀπενέμετο πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ ὅλην τὴν κοινωνίαν, καὶ ἔθεωροῦντο ὅτι ἀνήκον εἰς τὰ μεγαλύτερα πρόσωπα τοῦ κράτους.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (κατὰ τὸ 1050), μετὰ ἓνα αἰῶνα, καὶ πάλιν τὸ Πανεπιστήμιον ἔφθασεν εἰς

λαμπρότητα. Ἐναντιορρωμίων ἀπὸ τοῦ ἦτο ὁ Μιχαήλ Ψελλός, εἷς ἀπὸ τοὺς πλέον ἐξαιρετικούς σοφοὺς τοῦ Βυζαντινοῦ Μεσαίωνα. Ὁ Ψελλὸς ἐχρημάτισε καὶ ὑπουργὸς πολλῶν αὐτοκρατόρων, τοῦ Μονομάχου καὶ ἄλλων μετ' αὐτόν. Ὡς ὑπουργὸς δὲν ἠὺδοκίμησεν, ἀλλ' ὡς λόγιος κατέλαβεν ὑψηλὴν θέσιν. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον εἶχε τὸν τίτλον ὕπατος τῶν φιλοσόφων, ἦτο κατὰ τι ἀνάλογον πρὸς τὸν σημερινὸν πρύτανιν. Ὁ Ψελλὸς ἐδίδασκε φιλοσοφίαν, ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν. Ἡ διδασκαλία του ἐφημίσθη εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἀπὸ τῆν Δύσιν καὶ ἀπὸ τῆν Ἀνατολήν, ἀκόμη καὶ οἱ Ἀραβες, ἐπήγαιναν νὰ τὸν ἀκούσουν. Ἡ φήμη τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως διτηρήθη καὶ εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας. Ἐως τὴν πτώσιν τῆς πόλεως τὰ ἀνώτερα αὐτῆς παιδεύτηρια, εἰργάζοντο πρὸς διάδοσιν τῶν γραμμάτων.

ἐπιστήμην καὶ τόσα βιβλία, ὅσα δὲν ὑπῆρχον εἰς ὅλας μαζὺ τὰς μεγάλας χώρας τῆς Δύσεως» (Γίββων).

Τὰ βιβλία καὶ αἱ βιβλιοθήκαι.

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἔγραφον κατ' ἀρχὰς ἐπὶ παπύρου, δηλαδὴ ἐπὶ χάρτου κατεσκευασμένου ἀπὸ τὰς Ἴνας τοῦ ὁμωνύμου φυτοῦ τοῦ Νείλου. Συχνότερον ἔγραφον ἐπὶ περγαμηνῆς, ἣ ὁποία ἦτο δέρμα ζώου κατειργασμένον πολὺ λεῖτον πρὸς

+ ἸΣΤΟΡΙΤΑΙΝ ΛΟΣΗΡΟΠΡΟΦΘΕΝΟΝ ΚΟΡΗΣ ὉΖ ἈΤΩΝ
 ΚΡΙΠΙΑΩΝ ΤΕ ΑἰΑΚ ΒΑΘΡΩΝ ΔΙΑΣΥΝΑΡΟΗΗΣ
 ΚΟΠΟΝ ΤΕ ΚΒΟΛΟΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ ΠΡΟΞΑΡΟΝ ΠΕΡΙ
 ΦΑΙΟΝΣ ΒΕΡΡΟΙΑΣ ΟΡΗΟΜΕΝΟΝ ΤΕ ΒΕΡΡΟΙΩΝ Τῆ ΠΟ
 ΠΡΙΑΧΟΝ ΤΟΣ ΤΕ ΚΥΡΘΙΕΡΕ ΗΙΧ ΗΘΗΕΝΕΝ Οἷ
 ΚΥΡΘΙΕΡΕ ΗΙΧ ΕΝΕΗΤΩΝ ΕΠΑΧΙΛΙΩΝ ΤΕ ΤΕΡΙΑ
 ΑΚΑΙΑΙ ΠΛΗΚΑ ΠΛΗΤΡΙΤΗ *πν* | Η
 ΔΙΑΧΙΡΟΣ ΚΥΡΘΕΟΦΑΗΘΗΟΝ ΔΧΧ

τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ ὕλη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐγράφοντο τὰ βιβλία, δηλαδὴ ὁ χάρτης οὗτος, ἐστοίχιζεν πάρα πολὺ, ἐξ ἄλλου ἔπρεπε νὰ ἀντιγράφωνται διὰ τῆς χειρός, διὰ τοῦτο λέγονται χειρόγραφα. Μεγάλη λοιπὸν ἦτο ἡ δυσκολία καὶ ὁ κόπος ἀποκτήσεως βιβλίων, μέγισται δὲ δαπάναι, ἀπείρως μεγαλύτεραι, ἀπὸ σήμερον, ἀπρτοῦντο διὰ νὰ καταρτισθοῦν βιβλιοθήκαι. Ἐκ δὲ τῶν καταστροφῶν, τὰς ὁποίας ἐπέφερον αἱ βαβαραὶ ἐπιδρομαί, πολλὰ συγγράμματα τῆς ἀρχαιότητος ἐχάθησαν. Καὶ ἂν πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐσώθησαν, ἣ τιμὴ ἀνήκει εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, οἱ ὅποιοι τὰ ἀντέγραφον καὶ τὰ διεφύλασσαν. Ὅχι μόνον διὰ τῶν πολέμων ἠμπόδισαν οἱ Ἕλληνες τοῦ Μεσαίωνος τοὺς βαρβάρους νὰ καταστρέψουν τὴν ἀρχαίαν σοφίαν, ἀλλὰ καὶ με μεγάλας δαπάνας καὶ κόπους διεφύλαξαν εἰς ἡμᾶς τὴν πολυτίμον κληρονομίαν τῆς ἀρχαιότητος.

Εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀντιγραφῆς καὶ διασώσεως τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πάλιν τὰ μοναστήρια ἐπρωτοστάτουν. Οἱ ἀντιγραφεῖς ἀρχαίων χειρογράφων ἦσαν ἰδίως μονα-

σθοῦν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ πλούσιοι λόγιοι, οἱ προστάται τῶν γραμμάτων ἄρχοντες τοῦ Κράτους, ἔστειλλον πράκτορας εἰς ὅλα τὰ μέρη, ὅπου ἦτο δυνατόν νὰ εὐρεθοῦν χειρόγραφα. Μεγάλαι ἰδιωτικαὶ βιβλιοθήκαι εἶχον καταρτισθῆ (ιδίως ἀπὸ τὸν Φώτιον, τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον), αἱ πολυτιμότεραι δὲ ἀπὸ τὰς δημοσίας βιβλιοθήκας ἦσαν τῶν μεγάλων μοναστηρίων, καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μαγναύρας. Ἐπίσης εἰς τὸ Παλάτιον ὑπῆρχε πολυτιμοτάτη βιβλιοθήκη.

Ἡ λογοτεχνία.

Εἰς τὴν ἐξόχως μορφωμένην ἐκείνην κοινωνίαν ὁ πνευματικὸς βίος ἦτο πολὺ ζωηρός, ἡ δὲ συγγραφικὴ παραγωγὴ ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς ἐξαιρετικὰς δραστηριότητας αὐτῆς.

Εὐαγγελιστῆς ὡς ἀντιγραφεὺς (ἀπὸ Βυζαντινὴν ζωγραφίαν. Δεικνύει πῶς ἔγραφαν οἱ Βυζαντινοί).

Τὸ παράδειγμα ἔδιδον αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ αὐτοκράτορες. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην περίοδον τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἀναφέρονται βασιλεῖς, καὶ βασιλίσσαι ἀκόμη, οἱ ὅποιοι ἠσχολήθησαν περὶ τὰ γράμματα καὶ ἐξέδωκαν συγγραφάς, ὅσον κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο συγγραφεὺς. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἡράκλειος καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες διέπρεπον

εἰς τὰς θεολογικὰς συζητήσεις. Γνωρίζομεν τὰ νομικὰ ἔργα

καὶ συλλογὰς τῶν αὐτοκρατόρων. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἔγραψε σπουδαῖα συγγράμματα καὶ ἔδωκε μεγάλην ὄψην εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν. Ἀργότερα διεκρίθησαν καὶ ἄλλοι βασιλεῖς ὡς συγγραφεῖς. Εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ Φράγκοι βασιλεῖς δὲν ἤθευραν νὰ βάλουν τὴν ὑπογραφήν των, οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἦσαν σοφοί. Ὅλοι ἔγιναν προστάται τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Δὲν ἦσαν δὲ αὐτοί, οἱ ὅποιοι ἔδιδον τὴν ὄψην· ἠκολούθουν μᾶλλον τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.

Μεγίστης σπουδαιότητος διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει ὑπῆρξεν ἡ Βυζαντινὴ λογοτεχνία, ἣτις δὲν περιορίζεται εἰς τὰ σύνορα τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ ἔχει γενικώτερον παγκόσμιον χαρακτήρα. «Ἡ ἰδιάζουσα σημασία τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν δὲν δύναται ἀρκετὰ ἐντόνως νὰ ἐξαρθῇ. Τὸ κυριαρχοῦν στοιχεῖον εἰς τὴν Βυζαντινὴν λογοτεχνίαν εἶναι τὸ Ἑλληνικόν. Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος τὴν διεύθυνσιν ἔχουν τὰ πλήθη, τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα ἦτο ἡ Ἑλληνική. Αἱ πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις εἰς τὸν δημόσιον βίον, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν ἀνωτέραν καὶ κατωτέραν κοινωνίαν, εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ τὴν τέχνην ἦσαν Ἑλληνικαί. Ἐνταῦθα λαμπρῶς ἐκδηλοῦται ἡ παλαιὰ παρατήρησις ὅτι αἱ δυνάμεις ἑνὸς ἔθνους κεῖνται εἰς τὸν πνευματικὸν βίον. Σπουδαιότατον δὲ γεγονὸς εἶναι ἡ ποικιλία τῆς κοινωνικῆς θέσεως τῶν συγγραφέων. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα πνεύματα ἔχουν ὑψηλὰ ἀξιώματα εἰς τὴν πολιτείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἄλλοι πάλιν συγγραφεῖς ἀνήκον εἰς τὸν λαόν, καὶ οὕτως ἡ λογοτεχνία λαμβάνει ζωντανόν, ποικίλον καὶ πολυμερῆ χαρακτήρα» (Κρουμβάχερ).

Ἡ πρώτη ἐποχὴ τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας ἕως τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρακλείου εἶχεν ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τὴν προσήλωσιν εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἦτο πλήρης ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας σοφίας. Κατόπιν ἡ σκληρὰ πάλη περὶ ὑπάρξεως ἐναντίον τῶν Ἀράβων, δὲν ἀφίνει καιρὸν πρὸς τοιαῦτα ἔργα, καὶ ἐπὶ δύο αἰῶνας στειρεύει ἡ πνευματικὴ παραγωγή (εἶναι οἱ «σκοτεινοὶ αἰῶνες», 650—850). Ἀπὸ τὰ τέλη τῆς Εἰκονομαχίας

ἀρχίζει γονιμωτάτη περίοδος τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ἡ ὁποία βαίνει διαρκῶς ἀνυψουμένη. Τὸν 9. αἰῶνα κυριαρχεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου (περὶ τὸ 850), τὸν ἐπόμενον τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (950), τὸν 11. αἰῶνα τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ (1050). Εἰς λαμπροτάτην δὲ ἀκμὴν ἀνυψώθησαν τὰ μεσαιωνικὰ Ἑλληνικὰ γράμματα τὸν 12. αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ ἕως τὴν πτῶσιν τοῦ Κράτους δὲν διεκόπη ἡ ἄνθησις αὐτῶν (ἕως τὸ 1453).

Αἱ ἐπιστῆμαι.

Πολλοὶ συγγραφεῖς ἤκμασαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, φιλόσοφοι, φιλόλογοι καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες. Ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸν Μεσαίωνα περιωρίζετο εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς διδασκαλίας τῶν δύο μεγάλων φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Εἰς ἀπὸ τοὺς σοφωτέρους Βυζαντινοὺς ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Δαμασκοῦ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος ἤκμασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Εἰκονομαχίας καὶ ἐπυνομάσθη διὰ τὴν εὐγλωττίαν του Χρυσορρόας. Διὰ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸ νὰ διαδοθῇ ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀριστοτέλους. Μεγάλην δὲ φήμην ἀπέκτησεν ὁ Δαμασκηνός καὶ ὡς θεολόγος. Μετὰ σθένους ἀντεπεξῆλθεν ἐναντίον τῶν Εἰκονομάχων, καὶ ἔγραψε σοφὰ συγγράμματα διὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ἐκκλησία τὸν ἐτίμησεν ὡς Ἅγιον.

Ἡ θεολογία, ὑπῆρξεν ὁ σπουδαιότερος κλάδος τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρωτότυπα ὅμως συγγράμματα δὲν παρήχθησαν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ρητορικὴ, τὴν ὁποίαν ἐλάμπρυναν τὸν 4. καὶ 5. αἰῶνα οἱ Γρηγόριοι, οἱ Βασίλειοι, καὶ οἱ Χρυσόστομοι, παρήκμασεν. Διότι ἐπεκράτει ἡ μίμησις, ὁ κύριος δὲ χαρακτήρ αὐτῆς ἦτο ὁ ἐγκωμιστικὸς. Διὰ τοῦτο τὰ συνηθέστερα προϊόντα εἶναι ἐρμηνεῖαι περικοπῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ἰδίως πανηγυρικοὶ λόγοι εἰς ἑορτάς, καὶ εἰς ἐγκαίνια ἐκκλησιῶν.

Ἄν καὶ ἦσαν πολυμαθέστατοι οἱ Βυζαντινοί, ὅμως δὲν κατῴρθωσαν νὰ κάμουν καμμίαν σημαντικὴν ἀνακάλυψιν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, οὔτε εἰς τὴν γεωγραφίαν καὶ τὴν ἀστρονομίαν. Διότι ἐδεσμεύοντο ἀπὸ τὰς θρησκευτι-

κάς πεπειθήσεις των καὶ ἐνόμιζον ὅτι εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὸ θεόπνευστον ἐκεῖνο βιβλίον, περιλαμβάνεται ἡ ἀλήθεια περὶ ὅλων τῶν σπουδαίων ζητημάτων. Τὸ δὲ ἀστείρευτον ποσὸν γνώσεων, τὰς ὁποίας εἶχον παραλάβει ἀπὸ τοὺς προγόνους των, ἦτο ἀρκετὸν διὰ τὴν φυσικὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν περιέργειαν ὡς Ἑλλήνων. Ἐν τούτοις δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος ἡ ἐπίδοσις τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, ὡς δεικνύει ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ὑγροῦ πυρός, καὶ ἄλλαι σπουδαῖαι μηχανικαὶ ἐφευρέσεις.

Οἱ Ἐγκυκλοπαιδικοί.

Τόσον μέγας ἦτο ὁ ὄγκος τῶν ἀρχαίων βιβλίων, ὥστε, ὡς ἔλεγον οἱ ἴδιοι οἱ Βυζαντινοί, «ἐφοβεῖτο κανεὶς καὶ ν' ἀκούη μόνον νὰ γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν». Μὲ χαρὰν λοιπὸν ἐπεδόθησαν εἰς τὴν διάσωσιν καὶ τὴν ταξινόμησιν τοῦ πνευματικοῦ ἐκείνου θησαυροῦ τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ κυρία ἀσχολία των στρέφεται εἰς τὸ νὰ κάμνουν μεγάλας συλλογὰς ἢ περιλήψεις ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἐρμηνείας αὐτῶν. Σήμερον ἔχομεν μεγάλα λεξικά, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται Ἐγκυκλοπαιδεῖαι, καὶ εἰς τὰ ὁποῖα εὐρίσκομεν συστηματικῶς κατατεταγμένας τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ ὅλων τῶν ἐπιστημῶν. Παρόμοιόν τι ἐπεχείρησαν οἱ Βυζαντινοί, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἡ ὁποία δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐποχὴ τῶν Ἐγκυκλοπαιδικῶν (850—1050).

Μὲ μεγάλην σοφίαν καὶ μὲ ἀκούραστον φιλοπονίαν ἐπιδίδονται οἱ σοφοὶ τοῦ Βυζαντίου εἰς τὸ ν' ἀντιγράφουν ἀποσπάσματα καὶ νὰ καταρτίζουν συλλογὰς καὶ περιλήψεις ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς (ἐπιτομάς, ἀνθολογίας). Ὁ λαμπρότερος ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς σοφοὺς, ὁ Φώτιος (κατὰ τὸ 850), ὁ ὁποῖος εἶχε περιλάβει ἐν ἑαυτῷ ὀλόκληρον τὴν ἀρχαίαν σοφίαν, ἔγραψεν, ἐκκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἐν σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται Βιβλιοθήκη ἢ Μυριόβιβλος. Εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον ὁ Φώτιος ἀνθολογεῖ καὶ κρίνει 280 ἀρχαῖα συγγράμματα.

Κατόπιν, μέγας ἐπίσης ἐγκυκλοπαιδικὸς εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (κατὰ τὸ 950), ὁ ὁποῖος μὲ τὴν βοήθειαν πολλῶν λογίων

κατήρτισε μεγάλας έπιτομάς και συλλογάς από έργα διαφόρων υποθέσεων, ιστορικά, νομικά, ιατρικά, γεωπονικά και άλλα. Αί σπουδαιότεραι είναι αί **Ιστορικά** και **συλλογικά** και οί **Βίοι** τών **Αγίων**. Η πρώτη περιέχει άποσπάσματα από τούς ιστορικούς τής αρχαιότητος εις 53 βιβλία. Η δευτέρα περιέχει παλαιούς βίους Αγίων και μαρτύρων, πρωτοτύπους ή μεταφρασμένους από όλας τας γλώσσας τής Ανατολής και τής Δύσεως, διά τούτο ό σοφός και έπιφανής άνήρ Συμεών, ό όποιος έπεστάτησεν εις τήν συλλογήν, λέγεται **Συμεών ό Μεταφραστής**. Λέγονται συνήθως **Συναξαρία** (άπό τó σύναξις, συνάθροισις πρòς πανηγυρισμόν Αγίων). Τó κοινόν δέ βιβλίον, τó όποϊον περιλαμβάνει όλους τούς βίους τών Αγίων, λέγεται **Μέγας Συναξαριστής**. Έκ τών μεγάλων συλλογών τούτων τού Πορφυρογεννήτου είναι και τά πολιτικά συγγράμματά του, εις τά όποια άνήκει και τó γνωστόν εις ήμáς πολύτιμον βιβλίον «Έκθεσις τής βασιλείου τάξεως».

Κατά τόν έπόμενον αιώνα έμφανίζεται ό πολυμαθέστατος σοφός ό **Μιχαήλ ό Ψελλός** (κατά τó 1050), ό όποιος κατείχε πάσαν έπιστήμην και σοφίαν. Έκτός διαφόρων λόγων και ποιημάτων άκόμη, έγραψεν ό Ψελλός παντός είδους βιβλία, θεολογικά, φιλοσοφικά, νομικά, ιστορικά, μαθηματικά.

Τόσον μεγάλη ήτο ή πνευματική ζωή εις τήν Κωνσταντινούπολιν, ώστε αί έργασίαι τών λογίων τούτων δέν περιωρίζοντο εις τήν μοναξιάν τού σπουδαστηρίου των. Ό Φώτιος έκάλει εις τόν οίκον αύτου τούς φίλους του, άνεγίνωσκε και ήρμήνευε μετ' αύτών τά αρχαία συγγράμματα. Από τας φιλολογικάς αύτάς συζητήσεις προήλθε τó βιβλίον του «**Μυριόβιβλος**», τó όποϊον αναφέρομεν άνωτέρω. Ό δέ Κωνσταντίνος ό Πορφυρογέννητος είχε καταρτίσει εις τó Παλάτιον ένα όμιλον σοφών, οί όποιοι ειργάζοντο υπό τήν διεύθυνσίν του. Υπήρχον λοιπόν άπό τότε εις τήν Κωνσταντινούπολιν Φιλολογικοί Σύλλογοι, οί όποιοι ειργάζοντο πρòς διάδοσιν και προαγωγήν τής έπιστήμης. Συχνάκις έγινοντο διαλέξεις, εις δημόσια μέρη (ώς εις τας στοάς), συχνότατα δέ έγινοντο εις συναθροί-

σεις λογίων (ὡς καὶ εἰς τὸ Παλάτιον) θεολογικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ συζητήσεις. Πολλάκις μάλιστα εὐρίσκομεν καὶ πνεῦμα ἀνεξαρτησίας σκέψεως καὶ πνευματικῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἱστοριογραφία.

Πρωτότυπον ἐργασίαν ἔκαμαν ἰδίως οἱ Βυζαντινοὶ εἰς τὸ εἶδος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον πάντοτε διέπρεψαν, εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὅλοι οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ, ἀπὸ τὸν διασημότερον, τὸν ἱστοριογράφον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸν Προκόπιον, ἕως τὴν πτώσιν τοῦ κράτους (1453), ἐμιμοῦντο τοὺς ἀρχαίους μεγάλους ἱστορικούς, ὡς τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδην, τὸν Πολύβιον. Κατὰ τὴν Μακεδονικὴν δὲ περίοδον διεκρίθη ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὁ ὁποῖος διηγῆθη τὰ κατορθώματα τοῦ Φωκᾶ καὶ τοῦ Τιμισκῆ καὶ ἀπεικόνισε πολὺ ζωηρῶς τὴν λαμπροτάτην ἐκείνην ἐποχὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Μὲ μεγάλην ἐπίσης ζωηρότητα ὁ Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς περιέγραψε τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας καὶ τὰ μετ' αὐτὴν γεγονότα.

Ἐκτὸς τῶν ἱστοριῶν τούτων, εἰς τὰς ὁποίας ἐξιστοροῦνται γεγονότα τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔζησαν οἱ συγγραφεῖς (ὅπως εἶναι αἱ ἱστορίαι τοῦ Προκοπίου, τοῦ Διακόνου, τοῦ Ψελλοῦ), καὶ ἔν ἄλλο ἱστορικὸν εἶδος συνηθίζετο περισσότερο, αἱ λεγόμεναι Χρονογραφαί. Πάρα πολὺ ἀγαπητοὶ ἦσαν εἰς τὸν λαὸν οἱ Χρονογραφοί. Ὁ παλαιότερος καὶ ὁ σπουδαιότερος αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάννης Μαλάλας (τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ), ὁ ὁποῖος ἔδωκε τὸ ὑπόδειγμα εἰς τὰς τοιαύτας δημῶδεις ἱστορίας, ὁποίας συνήθως ἔγραφον οἱ καλόγηροι εἰς τὴν ἡσυχίαν τοῦ μοναστηρίου των. Οἱ χρονογράφοι ἀρχίζουσι τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ Ἀδάμ (ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἥτοι ἀπὸ τῆς δημιουργίας), καὶ γράφουσι τὴν ἱστορίαν ὅλων τῶν λαῶν, ἐννοεῖται καὶ τὴν Βυζαντινὴν, ἕως τὴν ἐποχὴν των. Τὸ ἔργον των ὀνομάζεται Χρονογραφία ἢ Χρονικὸν ἢ Σύνοψις Ἱστοριῶν καὶ ὁμοιάζει μὲ ἐγχειρίδιον Γενικῆς ἱστορίας, εἶναι παγκόσμιος ἱστορία γραμμὴν διὰ τὸν λαόν. Εἶχον δὲ τὰ ἔργα ταῦτα μεγάλην διάδοσιν εἰς τὸν λαόν, διότι Ἀδαμαντίου Βυζαντ. Ἱστορ. Δ' Γυμν. Ἐκδοσις δευτέρα 1933. 11

εἶναι γραμμένα με ἀπλοῖκόν δημῶδες ὕφος καὶ ἀνευγινώσκοντο με μεγάλην εὐχαρίστησιν. Ἔγιναν δὲ γνωστὰ καὶ εἰς τοὺς Σλαβικοὺς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὅποιοι μετέφρασαν Βυζαντινοὺς χρονογράφους εἰς τὴν γλῶσσαν των. Μετὰ τὸν Μαλάλαν ἀξιόλογος χρονογράφος τῆς ἐποχῆς τῶν Εἰκονομάχων εἶναι ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητής. Κατόπιν ἔρχονται κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ὁ Γεώργιος ὁ Ἀμαρτωλὸς καὶ ὁ Γεώργιος Κεδρηνός, τῶν ὁποίων αἱ χρονογραφίαι φθάνουν ἕως τὴν ἐποχὴν περίπου, τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἐξιστορήσει. Ἀπὸ τοὺς χρονογράφους τούτους, ἰδίως τὸν Ἀμαρτωλόν, παρελάβομεν μερικὰ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς ἥρωας αὐτοκράτορας, τὸν Φωκᾶν, τὸν Τσιμισκῆν, τὸν Βουλγαροκτόνον. Μία δὲ χρονογραφία, ἡ ὁποία ἔγινε πολὺ κοινὴ εἰς τὸν λαόν, ὀνομάζεται ἀπλῶς Χ ρ ο ν ο γ ρ ᾶ φ ο ς.

Οἱ ὕμνογράφοι.

Τὰ πνευματικὰ ἔργα τῶν Βυζαντινῶν ἔχουν μεγάλην σπουδαιότητα, ἀφίνουν ὅμως ὀλίγον ψυχρὸν τὸ αἶσθημα, διότι συνδέονται πάρα πολὺ με τὰς ἀρχαίας ἀναμνήσεις. Οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν ἀντλοῦν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ τὰ διανοήματά των ἀπὸ τὴν ἀστεϊρευτον πηγὴν τῶν ἀρχαίων, δὲν ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν ζωὴν, ἡ ὁποία τοὺς περιτριγυρίζει, καὶ ἡ ἀδυναμία των προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν σχέσεως με τὴν σύγχρονον πραγματικότητα. Μόνον οἱ βίοι Ἀγίων καὶ οἱ χρονογράφοι ἦσαν ζωντανὰ πνευματικὰ δημιουργήματα, ἀλλ' ἦσαν προωρισμένα ἰδίως διὰ τὸν λαόν.

Ἀπὸ τὴν ζωντανὴν πηγὴν ἐμπνεύσεως ἐκπηγάζει ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ποίησις τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ λογοτεχνικὸν τοῦτο εἶδος εἶναι αὐθόρμητον πνευματικὸν δημιουργημα, καὶ οἱ θρησκευτικοὶ ὕμνοι τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἐκφράζουν πιστῶς καὶ εἰλικρινῶς τὰ ἀληθινὰ, τὰ ζωντανὰ αἰσθήματα τῆς συγχρόνου ζωῆς. Οἱ Βυζαντινοὶ ὕμνογράφοι ἐλέγοντο καὶ μελωδοί, διότι οἱ ἴδιοι συνέθετον καὶ τὸ ποίημα καὶ τὸ μέλος αὐτοῦ. Συνδεόμενοι οἱ ὕμνοι οὗτοι με τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ

παιδιά ἀκούομεν εἰς τὰς ἐκκλησίας, καταλύσσουν βαθέως τὴν ψυχὴν ἡμῶν καὶ διατηροῦν ἕως σήμερον ἀκόμῃ μετὰ τόσους αἰῶνας ζωντανὸν τὸ αἶσθημα, τὸ ὁποῖον τοὺς ἐνέπνευσεν.

Ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ὕμνογράφους καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ποιητὰς ὄλων τῶν αἰῶνων εἶναι ὁ Ρωμανὸς ὁ Μελωδός. Ἐζῆσε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἢ τοῦ Ἡρακλείου, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν τὸν ἐτίμησεν ὡς Ἅγιον. Περιφημος εἶναι ὁ ὕμνος τῶν Χριστουγέννων :

«Ἡ παρθένος σήμερον
Τὸν ὑπερούσιον τίκτει,
Καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον
Τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει».

Γνωρίζομεν δὲ ποῖαι ἔνδοξοι περιστάσεις ἐνέπνευσαν τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ. Εἰς τὸν ὑπέροχον τοῦτον ἐκκλησιαστικὸν ὕμνον τὸ βαθὺ θρησκευτικὸν αἶσθημα συνεδυάσθη μὲ τὴν ἐθνικὴν χαρὰν διὰ τὰς «νίκας κατὰ βαρβάρων».

Ἡρωϊκὴ ποίησις. Ὁ Ἀκρίτας.

Ἡ ἡρωϊκὴ ἐποχὴ τῶν μεγάλων πολέμων ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἀφῆκε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Ἰδίως οἱ ἀδιάλειπτοι ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους διεξῆγε τὸ Κράτος εἰς τὰ Ἀνατολικά σύνορα αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Ἀράβων, ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης ἕως τὰς ἐρήμους τῆς Συρίας, δὲν ἐλησημονήθησαν ἐπὶ αἰῶνας. Μικρὸν κατὰ μικρὸν, ἀπὸ τὸν 10. αἰῶνα ἤρχισεν ὁ λαὸς νὰ δημιουργῇ ἡρωϊκὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἀπεδόθησαν εἰς ἕνα ἥρωα, ὡς ἀντιπρόσωπον ὄλων τῶν ἀγνώστων ἡρώων, οἵτινες ἐμάχοντο χωρὶς ἀνάπαυσιν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Ὁ ἥρωας αὐτὸς ὀνομάζεται Διγενῆς Ἀκρίτας, διότι ἐφύλασσε «τὰ ἄκρα», δηλαδὴ τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Ἀπὸ τὰ ἡρωϊκὰ ταῦτα ἄσματα τοῦ λαοῦ, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναλογίαν μὲ

τὰ κατόπιν κλέφτικα τραγούδια, συνετέθη ἀργότερα κατὰ τὸν 12. αἰῶνα ἔν συνεχῆς ἠρωϊκὸν ἔπος. Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὰ δημῶδη ἄσματα, τὰ ὅποια ἔψαλλον ἐπεισόδια τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, προήλθον τὰ ἀθάνατα ἠρωϊκὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου, ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια.

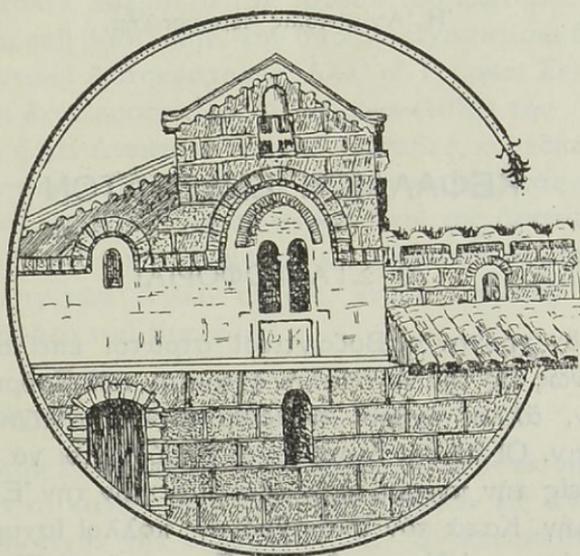
Τὰ ἠρωϊκὰ Ἀκριτικά τραγούδια διετηρήθησαν ἕως σήμερον ἐπὶ 1000 ἔτη εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἰς πᾶσαν χώραν ὅπου ὑπῆρξεν Ἑλληνισμός. Ὁ Ἀκρίτας ἡμέραν καὶ νύκτα πολεμεῖ ἀκούραστος εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, πολεμεῖ διὰ τὴν ὑπερασπισθῆναι τὴν Ρωμανίαν, δηλαδὴ τὸ Ὄρθόδοξον Κράτος. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀκρίτας εἶναι ὁ ἔθνικὸς ἦρωας τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὅποιος συμβολίζει τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἔθνους ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας.

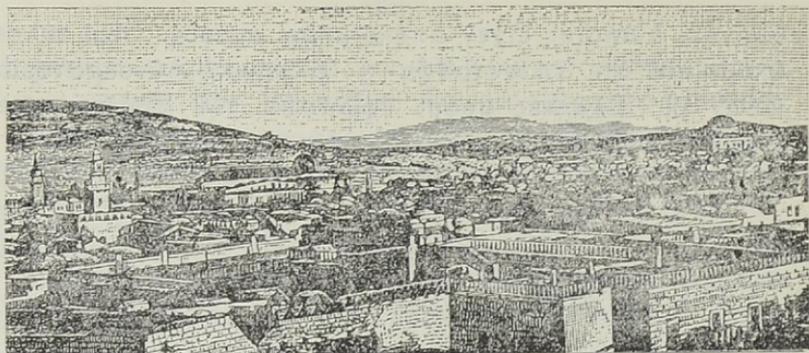
Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ὅπως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη, ἐξήσκησαν κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἰσχυροτατὴν ἐπίδρασιν εἰς ὄλους τοὺς λαοὺς καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν Ἀλφάβητον, ὡς γνωρίζομεν, ὁ Οὐλφίλας ἔπλασε τὸ Γοτθικόν, καὶ ἀργότερα ὁ Κύριλλος τὸ Σλαβικόν. Ὅλοι δὲ αἱ Σλαβικαὶ φιλολογίαι ἔχουν ἀρχὴν τὴν μετάφρασιν Βυζαντινῶν βιβλίων, κατὰ πρῶτον τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ τῶν ἱστορικῶν, ἰδίως τῶν χρονογραφικῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ἑλληνικὴ σοφία διεδόθη διὰ τῶν Βυζαντινῶν εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολὴν, ἰδίως εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ εἰς τὴν Περσίαν. Οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροὶ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Ἀραβες, οἱ ἐξόχως πολιτισμένοι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὡς εἰς τὴν πόλιν τῆς σοφίας.

Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν βάρβαρον Δύσιν, ἡ ὅποια ἦτο βυθισμένη εἰς τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας, τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἔφεραν φωτισμὸν παιδείας. Κατὰ διαφόρους ἐποχὰς οἱ Βυζαντινοὶ λόγιοι καὶ τὰ Ἑλληνικὰ βιβλία ἐξύπνησαν τοὺς ἀνθρώπους τῆς Δύσεως ἀπὸ τὸν πνευματικὸν λή-

θαργον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποκοιμήσει αὐτούς. Καὶ τέλος, ἀκόμη καὶ ὅτε κατεστράφη ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία, πάλιν οἱ Ἕλληνες σοφοὶ ἐφώτισαν τὴν Εὐρώπην καὶ ἐπροκάλεσαν τὴν μεγάλην ἀναγέννησιν αὐτῆς.

Βυζαντινὴ ἐκκλησία «Χριστιάνοι» (παρὰ τὰ Φιλιατρά).

Ἡ Ἁγία πόλις Ἱερουσαλήμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΑΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Βυζαντινοὶ στρατοὶ ἐπάλαιον ἀπεγνωσμένως εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐναντίον τῶν Τούρκων Σελτζούκων, ἄλλοι ἐχθροὶ ἀναρίθμητοι ἐμφανίζονται ἀπὸ τὴν Δύσιν. Οἱ πάπαι ἠγωνίζοντο ἀκούραστοι νὰ καθυποτάξουν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν τῶν τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν. Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον πολλοὶ ἰσχυροὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ Νορμανδοί, οἱ Γερμανοί, οἱ Ἑνετοί, καὶ ἄλλοι, ἔρριπτον ἀρπακτικὰ βλέμματα εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὅλιγον ἀργότερα οἱ Χριστιανοὶ τῆς Δύσεως ἐπεχείρησαν ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἀνατολήν, αἱ ὁποῖαι εἶναι περίφημοι εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ὄνομα Σ τ α υ ρ ο φ ο ρ ί α ι. Ὁ φανερὸς σκοπὸς τῶν πολεμιστῶν τῆς Δύσεως ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Ἁγίων τόπων ἀπὸ τοὺς ἀπίστους, κρύφιος δὲ πόθος αὐτῶν ὁ πλουτισμὸς καὶ αἱ κατακτήσεις. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως εὗρον εὐκαιρίαν νὰ κατακτήσουν χώρας Ἑλληνικάς, ὃ δὲ πάπας νὰ ἐπιτύχη τὸ παλαιὸν σχέδιόν του, νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Συνετέλεσαν λοιπὸν αἱ Σταυροφορίαι εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Οἱ ἅγιοι τόποι.

Ὁ Πανάγιος τάφος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ὑπῆρξε διηνεκῶς ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ πολυσέβαστος τόπος προσκυνήματος, εἰς τὸν ὅποιον συνέρρεον ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου ἄθροιστοί οἱ προσκυνηταί. Ὅτε κατὰ τὸν 7. αἰῶνα οἱ Ἄραβες κατέκτησαν τὴν Παλαιστίνην, δὲν ἠμπόδισαν τοὺς Χριστιανούς ἀπὸ τὸ προσκύνημά των, διότι καὶ οἱ Ἄραβες Μουσουλμᾶνοι ἐτίμων τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς Ἁγίαν πόλιν, ἐσέβοντο τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ βασιλικήν, τὴν ὁποίαν εἶχον κτίσει ἐπ' αὐτοῦ οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι Σελτζούκοι, οἱ ὅποιοι ἐκυρίευσαν τὸν 11. αἰῶνα (1074) τὴν Ἱερουσαλήμ, δὲν ἦσαν ἀνεκτικοὶ ὅσον οἱ Ἄραβες, κατεδίωκον τοὺς προσκυνητὰς καὶ ἐπέβαλλον εἰς αὐτοὺς πολλὰς ταλαιπωρίας. Τότε λοιπὸν οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Δύσεως ἐπεχείρησαν μεγάλας καὶ περιφήμους ἐκστρατείας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων τόπων, «τοὺς ὁποίους καθηγιάσαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου».

Τὸ κήρυγμα τῆς Σταυροφορίας.

Εὐκόλον εἶναι νὰ φαντασθῶμεν πόσῃ συγκίνησιν ἐπροκάλεσαν αἱ καταδιώσεις τῶν Σελτζούκων εἰς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι, ἂν ἐπεσκεπτόντο τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος, θὰ εὔρισκον ἀνοικὰς τὰς πύλας τοῦ παραδείσου. Οἱ πάπαι ἐσκέφθησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο καὶ διὰ τὸ ἰδικόν των συμφέρον καὶ διὰ τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ πάπας Οὐρβανὸς ὁ Β' ἐκήρυξε τὴν Σταυροφορίαν καὶ παρεκίνησε τοὺς ἱππότεας νὰ ὑπηρετήσουν τὸν Χριστὸν ἐναντίον τῶν ἀπίστων. Πολλοὶ κληρικοὶ καὶ ἱππῶται ἐβοήθησαν τὸν Οὐρβανόν, ἰδίως εἰς πτωχὸς ἐνθουσιώδης μοναχός, ὁ Πέτρος ὁ Ἐρημίτης. Ἦτο μικρὸς καὶ ἰσχνὸς καὶ ἐνδεδυμένος μὲ μακρὸν ῥάσον, τὸ ὅποιον εἶχε κουκούλαν καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάζετο ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς Κουκούπετρος. Ὁ μοναχὸς Πέτρος εἶχεν ἐπισκεφθῆ τοὺς Ἁγίους τόπους καὶ εἶχεν ἴδει τὰς καταδιώσεις καὶ τὰ βάσανα, τὰ ὁποῖα

ὕφισταντο οἱ Χριστιανοὶ ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους. Ὅταν ἐπανῆλθεν ἀπὸ τὸ προσκύνημα, διηγήθη εἰς τὸν πάπαν ὅσα εἶδε, καὶ κατόπιν περιήρχετο τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης φανατίζων τοὺς Χριστιανοὺς ἐναντίον τῶν ἀπίστων. Τὸ κήρυγμά του διήγειρε παντοῦ ἐνθουσιασμόν. Εἰς τὴν πόλιν Κλαιμῶν τῆς Γαλλίας συνῆλθε τὸ 1095 ἡ περίφημος συνέλευσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ἡ Σταυροφορία. Ἄμετρητον πλῆθος συνηθροίσθη εὐγενῶν, κληρικῶν καὶ λαοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ὠμίλησεν ὁ πάπας Οὐρβανὸς ὁ Β΄, καὶ παρώτρυνεν ὅλους νὰ λάβουν τὰ ὄπλα διὰ ν' ἀπελευθερώσουν ἀπὸ τοὺς ἀπίστους τὸν Ἅγιον τάφον καὶ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ὁλος ὁ κόσμος ἐφώναξε μ' ἐνθουσιασμόν «ὁ Θεὸς τὸ θέλει!» καὶ ὁ πάπας ἐπρότεινε νὰ βάλουν οἱ μέλλοντες Σταυροφόροι εἰς τὸν ὄμων κόκκινον σταυρὸν ἀπὸ ὕφασμα, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἔλαβον καὶ τὸ ὄνομα. Ἀπὸ τὴν

Σταυροφόρος τῆς
Α' Σταυροφορίας.

Γαλλίαν ὁ ἐνθουσιασμός μετεδόθη εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰς τὴν Γερμανίαν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅλη ἡ Εὐρώπη ἐσειετο ἀπὸ τὴν κραυγὴν «ὁ Θεὸς τὸ θέλει!» Ἔτσι ἀπεφασίσθησαν αἱ Σταυροφορίαι.

Κατὰ τὰς μακρινὰς ἐκεῖνας ἐκστρατείας ἐκυλίσθησαν ὡς κύματα ὠκεανοῦ ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Ἀνατολήν ἑκατομμύρια ἀνθρώπων. Ἡ πίστις δὲν ἦτο τὸ μόνον ἐλατήριο, τὸ ὁποῖον ἐκίνει τοὺς πολεμιστὰς τῆς Δύσεως νὰ ἐκστρατεύσουν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Πολλοὶ ἱππῶται ἐπήγαιναν ὡς τυχοδιῶκται εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο δικαίως ὡς αἱ χῶραι τοῦ πλούτου καὶ ὅλων τῶν ἀγαθῶν. Εἰς τὴν κολοσσιαίαν ταύτην κίνησιν τῆς Δύσεως ὑποκρύπτεται καὶ μέγας ἐμπορικὸς καὶ πολιτικὸς σκοπός, ἦτο δὲ οὗτος ἡ κατάκτησις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ὁ σφετερισμὸς τοῦ ἐμπορίου αὐτῆς.

Πολλαὶ εἶναι αἱ ἐκστρατεῖαι τῶν Σταυροφόρων, συνήθεια ἐπεκράτησε ν' ἀριθμοῦνται ὀκτῶ εἰς τὴν ἱστορίαν. Τὴν

πρώτην καὶ τετάρτην Σταυροφορίαν, αἱ ὁποῖαι εἶναι αἱ σημαντικώτεραι, ὠδήγουν μεγάλοι αὐθένται, τὰς ἄλλας βασιλεῖς. Ἡ Ἀ΄ Σταυροφορία κατέληξεν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων τόπων καὶ τὴν ἴδρυσιν Φράγκικῶν ἡγεμονιῶν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ Δ΄ ἀντινὰ διευθυνθῆ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, παρεξέκλινε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Φράγκων εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας.

Ἡ πρώτη σταυροφορία (1096).

Τέσσαρα σώματα στρατοῦ ἐσχηματίσθησαν κυρίως ἀπὸ Γάλλους καὶ ἀπὸ Νορμανδοὺς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας, μὲ τοὺς ὁποίους συνηνώθησαν πολλοὶ Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοὶ. Καὶ οὕτω συνηθροίσθησαν ἀπειροπληθεῖς Σταυροφόροι, μόνον οἱ πολεμισταὶ θὰ ἔφθανον ἕως 600,000. Τὰ πολεμικὰ ταῦτα στίφη δὲν ἦσαν ἀληθινὸς στρατός, ἦσαν κᾶτι τι ἀνάλογον πρὸς τὰ στίφη τῶν Βαρβάρων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἄλλοτε εἰσβάλει εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος καὶ εἶχον καταστρέψει αὐτό. Οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἀρχηγός, ἀλλ' ὁμάδες Σταυροφόρων συνεκεντροῦντο περὶ τοὺς σπουδαιότερους αὐθέντας. Ὁ ἐπιφανέστερος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς ἦτο ὁ γενναῖος καὶ συνετὸς Γάλλος Γοδεφρεῖδος Δὲ Βουΐγιών. Ἀνδρειότατοι δὲ ἀρχηγοὶ ἦσαν οἱ Νορμανδοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας Βοεμοῦνδος, υἱὸς τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ταγκρέδος, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη διὰ τὴν ἀνδρείαν του ὁ «Ἀχιλλεὺς τῆς Σταυροφορίας».

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Ἀγίων τόπων.

Οἱ σταυροφόροι ἔφθασαν διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἑλλην Ἀυτοκράτωρ ἔδωκεν εἰς τοὺς Σταυροφόρους τροφὰς καὶ κάθε ἄλλην βοήθειαν, ἀλλ' οὗτοι ἐπροξένησαν πολλὰ δεινὰ εἰς τὴν χώραν. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξιος Α΄ ὁ Κομνηνός, ὁ ὁποῖος ἐκάθητο τότε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἑλληνικῆς Ἀυτοκρατορίας, ἔσπευσε νὰ διαπεραιώσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἡ πρώτη πόλις, τὴν

ὁποῖαν συνήντησαν οἱ Σταυροφόροι, ἦτο ἡ Νίκαια, τὴν πολιορκοῦν καὶ κυριεύουν αὐτήν. Ἡ Νίκαια ἦτο πρωτεύουσα τοῦ κράτους τῶν Τούρκων Σελτζούκων, τὸ ὁποῖον οὗτοι εἶχον ἰδρύσει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Παρεδόθη δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων ὄχι εἰς τοὺς Σταυροφόρους, ἀλλ' εἰς τὸν Ἑλληνα Αὐτοκράτορα. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Νίκαια καὶ μέγα μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀνεκτήθη ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, οἱ δὲ Σελτζοῦκοι ἔκαμαν ἀπὸ τότε πρωτεύουσάν των εἰς τὸ ἐσωτερικόν, τὸ Ἰκόνιον, καὶ τὸ κράτος των ὠνομάσθη Κ ρ ά τ ο ς τοῦ Ἰ κ ο ν ί ο υ.

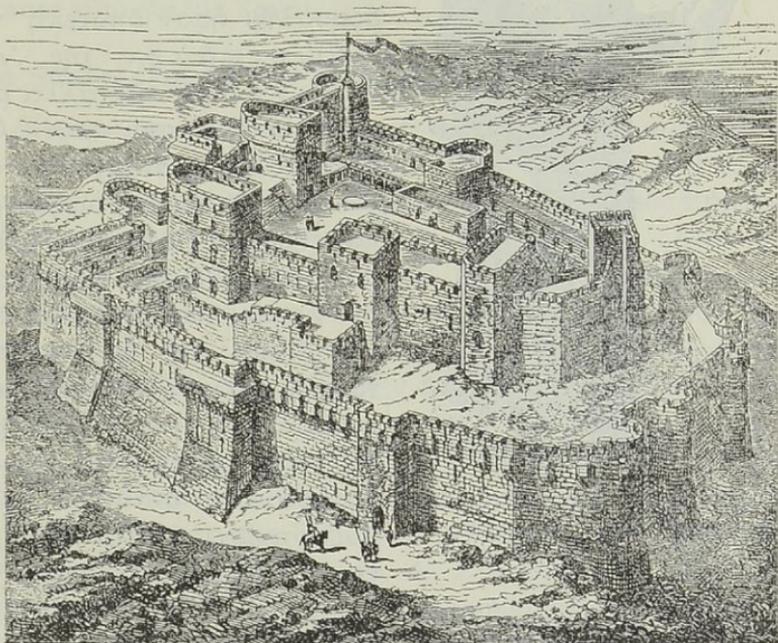
Οἱ Σταυροφόροι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας ἐπροχώρησαν πρὸς Νότον. Ἀλλ' ἡ θερμότης τοῦ κλίματος καὶ ἡ ἔλλειψις τροφῶν ἐθέρισεν αὐτούς, ἐξ ἄλλου τὰ βέλη τῶν ἐλαφρῶν ἰπέων τῶν Τούρκων ἐδεκάτιζον τοὺς βαρεῖς πολεμιστὰς τῆς Δύσεως, οἱ ὁποῖοι ἦσαν φορτωμένοι μὲ τοὺς ἀλυσιδωτοὺς αὐτῶν θώρακας. Ἐπὶ τέλους, κατόπιν ἀνηκούστων κόπων, ἔφθασεν ὁ Σταυροφορικὸς στρατὸς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ μετὰ πολιορκίαν ἐνὸς ἔτους ἐκυρίευσεν τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν πόλιν.

Μόλις τρία ἔτη μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των οἱ Σταυροφόροι εἶδον τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐπесαν γονυκλινεῖς, ἔκλαυσαν ἀπὸ χαρὰν καὶ ἠὐχαρίστησαν τὸν Θεόν, ὅτι τοὺς ἤξιωσε νὰ ἴδουν τὴν Ἀγίαν πόλιν. Δὲν ἦσαν ὅμως πλέον παρὰ 25.000 πολεμισταί, ἀπὸ τὴν Νίκαιαν ἕως τὴν Ἱερουσαλήμ εἶχον ἀφήσει σχεδὸν 600.000 πτώματα εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ἐρήμους τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἡ Ἱερουσαλήμ ἦτο καλῶς ὠχυρωμένη, καὶ μόνον μὲ πολλοὺς ἀγῶνας ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν (1099). Φοβερὰ ἦτο ἡ σφαγὴ τῶν Μωαμεθανῶν, οἱ Χριστιανοὶ πολεμισταὶ ἔσφαζαν μὲ τόσον βάρβαρον φανατισμὸν τοὺς ἀπίστους, ὥστε ἔρρευσαν ποταμοὶ αἱμάτων εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς ἱερᾶς πόλεως.

Αἱ Φραγκικαὶ ἡγεμονίαι τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀφοῦ ἀπηλευθέρωσαν οἱ ἱππῶται τοὺς Ἀγίους τόπους, ἤρχισαν νὰ ἰδρῦουν ἰδικὰ των Φραγκικὰ κράτη. Οἱ μεγάλοι αὐθένται, οἱ ὁποῖοι κατέκτησαν τὸν τόπον, ἔγιναν β α σ ι λ ε ῖ ς, π ρ ῖ γ κ ι π ε ς, κ ό μ ι τ ε ς, οἱ ἀπλοὶ ἱππῶται ἔγιναν β α ρ ῶ ν ο ι. Τὸ φεσυδαλικὸν σύστημα

της Εὐρώπης μετεφυτεύθη εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην. Οἱ κατακτηταὶ συνέταξαν ἰδιαιτέρους νόμους συμφώνως πρὸς τὰς φεουδαλικὰς συνηθειὰς καὶ ἐκυβέρνων τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κράτη αὐτῶν ὡς νὰ ἦσαν φεουδαλικά κράτη τῆς Δύσεως.

Τὸ Κράκ τῶν Ἱπποτῶν (μεγαλοπρεπὲς Φραγκικὸν κάστρον εἰς τὴν Συρίαν).

Τὸ σπουδαιότερον φεουδαλικὸν κράτος, τὸ ἰδρυθὲν ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἦτο τὸ Βασίλειον τῆς Ἰερουσαλήμ. Τὸ Χριστιανικὸν τοῦτο κράτος, τοῦ ὁποίου βασιλεῖα ἐξέλεξαν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Σταυροφορίας τὸν Γοδεφρεῖδον δὲ Βουΐγιῶν, κατάρθωσε νὰ διατηρηθῇ 160 ἔτη ἐν μέσῳ τοῦ Μωαμεθανικοῦ κόσμου. Εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ Φραγκικοῦ ἐκείνου βασιλείου τῆς Παλαιστίνης ἐναντίον τῶν Μουσουλμάνων συνετέλεσαν μεγάλως τὰ ἰδρυθέντα τότε ἱεροπολεμικὰ τάγματα, τὰ ὁποῖα ἀπετελοῦντο ἀπὸ μοναχοὺς πολεμιστάς. Τὰ σπουδαιότερα ἦσαν, τὸ τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν, τὸ ὁποῖον εἰ-

χε προστάτην τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, καὶ τὸ τάγμα τῶν Ναϊτῶν, τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν περίφημον ναὸν τοῦ Σολομῶντος.

Μοναχὸς τοῦ Ἱεροπολεμικοῦ
τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν.

Εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ ἦσαν ὑποτελῆ τὸ Πριγκιπᾶτον τῆς Ἀντιοχείας καὶ ἄλλα μικρότερα Φραγκικὰ κράτη. Οἱ αὐθένται ἔκτισαν ἰσχυρὰ κάστρα, τῶν ὁποίων σώζονται καὶ σήμερον ἐπιβλητικὰ εἶρηπια. Οἱ αὐθένται διήρχοντο τὸν καιρὸν τῶν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Δύσιν, εἰς τὰ κάστρα τῶν, με ἀγῶνας ἵππικοὺς καὶ μονομαχίας, καὶ ἄλλοτε με πολέμους ἐναντίον τῶν Μουσουλμάνων, ἐναντίον τῶν Βυζαντινῶν, ἐνίοτε καὶ ἐναντίον ἀλλήλων.

Αἱ ἄλλαι Σταυροφορίαι.

Ἡ Δύσις ἠναγκάσθη νὰ κάμῃ κατόπιν καὶ ἄλλας Σταυροφορίας. Διότι οἱ Μωαμεθανοὶ ἡγεμόνες διαρκῶς ἐπροσπάθουν νὰ καταστρέψουν τὰ Χριστιανικὰ βασίλεια. Πολλοὶ ἀπὸ τὰς Σταυροφορίας αὐτὰς ἐγίναν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν βασιλέων (τῆς Γερμανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας).

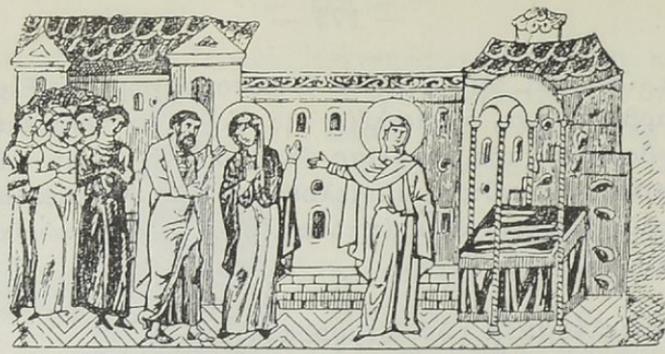
Μετὰ τὴν πρώτην Σταυροφορίαν ἀνεφάνησαν ἰσχυροὶ Μουσουλμάνοι ἡγεμόνες, οἱ ὁποῖοι ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν Φραγκικῶν κρατῶν τῆς Συρίας. Οἱ σπουδαιότεροι ἦσαν ὁ Νουρεδδὶν ἡγεμὼν τῆς Μοσουλ (τῆς Ἀσσυρίας), ἔπειτα ὁ λαμπρὸς Σαλαδῖνος ἡγεμὼν τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ἀνάγκη πρὸς προστασίαν τῶν Χριστιανικῶν κρατῶν ἐπροκάλεσε τὴν Β' Σταυροφορίαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Κορράδου Γ' Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ Λουδοβίκου Ζ' βασιλέως τῆς Γαλλίας. Μετ' ὀλίγον ἐγίνε καὶ Γ' Σταυρο-

φορία. Ἠγέται αὐτῆς ἦσαν ὁ Αὐτοκράτωρ Φρειδερίκος Α΄ Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Β΄ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος Β΄. Ἄν καὶ αἱ Σταυροφορίαι αὗται ἀπετελοῦντο ἀπὸ πολυαρίθμους στρατοῦς καὶ γενναίους ἰππότητας, ὅμως δὲν κατάρθωσαν τίποτε σπουδαῖον ἔργον.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν Σταυροφοριῶν.

Αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι ἐκστρατεῖαι ἔσχον πολυσήμαντον ἀποτελέσματα καὶ διὰ τὴν Δύσιν καὶ διὰ τὴν Ἀνατολήν. Διότι συνετέλεσαν, ὥστε νὰ γνωρίσῃ ἡ βάρβαρος Εὐρώπη τὴν πολιτισμένην Ἀνατολήν. Οἱ Σταυροφόροι ἦλθον εἰς σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας καὶ μὲ τοὺς Μωαμεθανούς, τοὺς κληρονόμους τῶν δύο μεγάλων πολιτισμῶν, τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἀραβικοῦ. Ἐκ τῆς γνωριμίας δὲ ταύτης μετεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλοὶ χρήσιμοι συνήθειαι τοῦ βίου.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν Ἀνατολήν αἱ Σταυροφορίαι ἠλλοίωσαν τὴν ἱστορικὴν μορφήν αὐτῆς, διότι εἰς τὰς ἄλλοτε ἠνωμένας χώρας τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἰδρύθησαν πολλὰ Φραγκικὰ κράτη. Αἱ Σταυροφορίαι λοιπὸν ἐξησθένησαν τὸν Ἑλληνισμόν καὶ παρεσκεύασαν τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ ὁποία ὑπῆρξε «σ υ μ φ ο ρ ᾶ δι ᾽ ὄ λ ὄ κ λ η ρ ο ν τ ὸ ν Ε ὑ ρ ω π α ῖ κ ὸ ν π ο λ ι τ ι σ μ ὸ ν». — «Ἡ ἀπώλεια τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους διὰ τὸν Χριστιανισμόν (1453), λέγουν ἐπιφανεῖς ἱστορικοί, ἡ ὁποία ἦτο συμφορὰ δι' ὀλόκληρον τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν, ὑπῆρξε τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τῶν Σταυροφοριῶν» (Σ ο λ ο υ ὶ ν Ρ ε ν ᾶ κ, Γάλλος ἱστορικός).

Βυζαντινή μικρογραφία (ἀπό τὸν βίον τῆς Θεοτόκου)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΟΙ ΚΟΜΝΗΝΟΙ

Ο ΑΛΕΞΙΟΣ Α΄ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ

Κατὰ τὸ δευτερονήμισυ τοῦ 11. αἰῶνος καὶ πάλιν, ὅπως κατὰ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Λέοντος Γ΄ τοῦ Ἰσαύρου, τὸ Κράτος εὕρισκετο εἰς τὸ μέσον ἐρειπίων. Ἡ Ἑλληνικὴ κυριαρχία εἶχε καταλυθῆ εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὰ Βόρεια σύνορα παρεμόνευον οἱ Βούλγαροι καὶ ἄλλοι ἐχθροί, ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀπὸ τὴν Δύσιν ἤρχοντο οἱ φοβερώτεροι ἐπιδρομεῖς, οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Φράγκοι.

Ἡ καταστροφὴ ὅμως ἦτο ἀκόμη μακρὰν καὶ τὸ Κράτος εἶχε ἀκόμη μεγάλας δυνάμεις. Εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνήκον συμπαγεῖς αἱ χῶραι ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὸ Ταίναρον, ἀπὸ τὸ Δυρράχιον ἕως τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ἕως τὴν Κιλικίαν. Ὅλαι αἱ μεγάλαι ἐπαρχίαι, τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος, ὅλαι αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ τοῦ Ἰονίου, αἱ παραλῖαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἀνήκον ἀκόμη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Τὰ δὲ λείψανα ταῦτα ἦσαν ὑπέρτερα κατ' ἕκτασιν καὶ ἀπὸ τὸ μεγα-

λύτερον ἀκόμη βασίλειον τῆς Εὐρώπης, πολὺ δὲ περισσό-
τερον κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν συνεκτικότητα.

Ἐχρειάζετο μόνον ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἱκανὸς νὰ ὠφεληθῆ
ἀπὸ τὰς δυνάμεις ταύτας. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εὐρέθη
ἦτο ὁ νεαρὸς στρατηγὸς Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ ὁποῖος
ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ Αὐτοκράτωρ, καὶ ἔγι-
νεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐνδόξου δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.
Ἐκτὸς τοῦ τελευταίου, τοῦ Ἀνδρονίκου, οἱ τρεῖς πρῶ-
τοι Κομνηνοί, ὁ Ἀλέξιος, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μα-
νουήλ, ἀπετέλεσαν δυναστείαν μεγάλων πολιτικῶν καὶ
ἡρώων, ἡ ὁποία ἐπὶ ἓνα αἶώνα χωρὶς διακοπὴν (1081—1180)
ἔδωκε νέαν λάμπιν καὶ δύναμιν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός (1081—1118).

Εἰς ἡλικίαν εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν ὁ Ἀλέξιος ἀνῆλθεν
εἰς τὸν θρόνον προικισμένος μὲ ἀν-
δρείαν καὶ εὐφυΐαν καὶ σύνεσιν. Εἰς
τὸ ὑπεράνθρωπον ἔργον τῆς ἀναστη-
λώσεως τοῦ κράτους ἀφιέρωσεν ὁ
μέγας οὗτος Αὐτοκράτωρ βίον μα-
κρὸν γεμᾶτον ἀπὸ ἐργασίαν καὶ αὐ-
ταπάρνησιν, συγχρόνως δὲ ἀπὸ βα-
θῦ αἴσθημα καθήκοντος καὶ ἀγάπης
πρὸς τὴν πατρίδα. Ἄν ἦτο ἐλεύθε-
ρος, ὁ Ἀλέξιος θὰ ἔστρεφε τὰς
προσπαθείας του εἰς τὴν Ἀνατολήν,
καὶ βεβαίως θὰ ἔσωζε τὸ Κράτος ἀπὸ
τὸν κίνδυνον τῶν Τούρκων. Ἀλλ'
ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους, κατὰ
τοὺς ὁποίους ἐφάνησαν οἱ Τούρκοι εἰς
τὴν Ἀνατολήν, ἐπέρχονται οἱ φοβε-
ροὶ πολέμοι ἀπὸ τὴν Δύσιν, «οἱ ἐ-
σπέριοι λαοί».

Ὡς πρόδρομοι τῶν ἐπερχομένων
χειμάρρων τῶν λαῶν τῆς Δύσεως ἐμ-
φανίζονται πρῶτοι οἱ ἐκ Γαλλίας εἰς
τὴν Ἰταλίαν κατελθόντες Νορμανδοί.
Ὁ γενναῖος καὶ πανοῦργος ἀρχηγὸς
αὐτῶν Ροβέρτος Γυσκάρδος εἶχε κα-

Ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνη-
νός (μικρογραφία ἀπὸ
Βυζαντινὸν χειρόγρ.).

τορθώσει νά κυριεύσῃ ὅλην τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν καὶ νά ἰδρῦσῃ εἰς τὰς ἄλλοτε Ἑλληνικὰς χώρας αὐτὰς ἰσχυρὸν Νορμανδικὸν κράτος. Ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν οἱ Νορμανδοὶ ἔκαμαν μεγάλας προσπάθειάς διὰ νά κυριεύσουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν.

Ἀφοῦ ἔκαμε μεγάλας προπαρασκευάς, ὁ Ροβέρτος ἐπολιόρκησε τὸ Δυρράχιον ἐπὶ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης (1081), διότι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἡ κλεῖς, ἡ ὁποία ἤνοιγε τὸν δρόμον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Κράτους. Ὁ Ἀλέξιος, βλέπων τὸν κίνδυνον, ἔκαμε μεγάλας θυσίας. Χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ Κράτους, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος, ἔλαβεν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας ὄλα τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ κειμήλεια. «Θὰ δαπανηθοῦν, λέγει, ὑπὲρ τῆς τιμῆς ἡμῶν». Ὁ Αὐτοκρατορικὸς οἶκος, ὅλοι οἱ μεγιστᾶνες ἔδωκαν τὴν περιουσίαν των καὶ τὰ κοσμήματά των. Οἱ Νορμανδοὶ εἰσεχώρησαν εἰς τὴν Ἥπειρον, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, ἐνίκησαν τοὺς στρατοὺς τοῦ Ἀλεξίου, καὶ ἐκυρίευσαν πολλὰς πόλεις. Ἀλλ' οἱ Ὀρθόδοξοι Σλαβικοὶ πληθυσμοὶ τῶν χωρῶν τούτων ἐβδελύττοντο τοὺς Νορμανδοὺς ἐπιδρομεῖς ὡς αἰρετικούς, ὡς ἐκ τούτου ἐξήφθη ὁ φανατισμὸς ὄλων ἐν γένει τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων καὶ ἐπολέμησαν ὅλοι μὲ φανατισμὸν ἐναντίον αὐτῶν. Οὕτως οἱ ἀγῶνες τοῦ μεγάλου Φωτίου ἐναντίον τοῦ πάπα, ὁ ὁποῖος ἤθελε νά ὑποδουλώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, συνετέλεσαν εἰς τὸ νά σωθῇ τότε τὸ Κράτος ἀπὸ τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἐπιδρομὴν. Οἱ ἡρωικὴ καρτερία τοῦ Ἀλεξίου ἐθριάμβευσε ἐπὶ τέλους, οἱ Νορμανδοὶ κατετροπώθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νά ἐπιστρέψουν ὀπίσω εἰς τὴν Ἰταλίαν (1084).

Καὶ τότε, ἂν ἔμενε καὶ πάλιν ἡσυχος ὁ Ἀλέξιος, θὰ ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Τούρκων. Μετὰ τὴν ἡρωικὴν ἦτταν τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Διογένους, οἱ Τούρκοι δὲν εἶχον παύσει νά ἐπεκτείνουν τὰς κατακτήσεις των. Μετ' ὀλίγα ἔτη κατέλαβον καὶ αὐτὴν τὴν Νίκαιαν (1081), τὴν ὁποίαν ἔκαμαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους αὐτῶν. Ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων τούτων ὁ Ἀλέξιος ἀνα-

γκάζεται ν' αντιμετώπιση τὸν νέον φοβερόν κίνδυνον τῶν Σταυροφόρων, ὁ ὁποῖος ἔρχεται ἀπὸ τὴν Δύσιν.

Ἡ πρώτη Σταυροφορία.

Μετ' ὀλίγα ἔτη ἀκατάσχετα ἀρχίζουν νὰ κυλίωνται ἀπὸ τὴν Δύσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὰ κύματα τῶν Σταυροφόρων. Τώρα οἱ πάπαι τῆς Ρώμης εὐρίσκουν κατάλληλον εὐκαιρίαν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχίαν των εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν μὲ τὰς λόγχας τῶν πολεμιστῶν τῆς Δύσεως. Τὰ σταυροφορικὰ στίφη, προερχόμενα ἐκ διαφόρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης, εἶχον ὀρίσει ὡς τόπον συγκεντρώσεως τὴν Κωνσταντινούπολιν, «διότι οἱ Σταυροφόροι ἔχουν ἀνάγκην νὰ λάβουν τροφὰς καὶ βοήθειαν ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων».

Πρῶτος καταφθάνει διὰ ξηρᾶς ἐνώπιον τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούσης ὁ ἄτακτος καὶ ἀχαλίνωτος ὄχλος τῶν πτωχῶν Σταυροφόρων. «Μόλις ἔφθασαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἤρχισαν νὰ ἐκτρέπωνται εἰς δεινὴν λεηλασίαν τῆς Χώρας. Ἐλεηλάτησαν τὰς ἐπαύλους καὶ τὰ παλάτια τῶν προαστείων, ἤρπαζον καὶ ἐπώλουν τὸν μόλυβδον ἀπὸ τὰς στέγας τῶν ἐκκλησιῶν. Αἱ ληστεῖαι αὗται ἐπροξένησαν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Αὐτοκράτορος πικρίαν καὶ δυσπιστίαν, ἣ ὁποία ποτὲ δὲν τὸν ἀφήκε καὶ μετεβιάσθη καὶ εἰς τοὺς διαδόχους του. Κατήντησε νὰ φοβῆται ὀλιγώτερον τοὺς Τούρκους ἀπὸ τοὺς τοιούτους ἐλευθερωτὰς καὶ συμμάχους» (Λεβὼ, Γκέλτσερ, διάσημοι ἱστορικοί, ὁ πρῶτος Γάλλος, ὁ δεῦτερος Γερμανός).

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπρόσπάθησε νὰ διαπεραιώσῃ ἐσπευσμένως τοὺς πρῶτους ἀφιχθέντας, τοὺς πτωχοὺς Σταυροφόρους, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ὅλοι ἐσφαγιάσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Συγχρόνως καταφθάνουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ εἶς μετὰ τὸν ἄλλον οἱ στρατοὶ τῶν ἱπποτῶν. Ἦσαν «στρατὸς ἀναρίθμητος ὅσοι εἶναι οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, ἢ ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ὅσα εἶναι τὰ φύλλα καὶ τὰ ἄνθη, τὰ ὁποῖα παράγει ἡ γῆ. Διότι ὀλόκληρος ἡ Δύσις καὶ ὅσον γένος βαρβάρων κατὰ τὴν γῆν πέραν τοῦ Ἀδρίου μέχρι τῶν Ἡρακλείων σπηλῶν, ὀλόκληρον ἄθροον μετηνάστευεν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἀδαμαντίου Βυζαντ. Ἱστορ. Ἀ' Γυμν. Ἐκδοσις Δευτέρα 1933. 12

Πρόφασις ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀληθῶς ὅμως εἶχον ἔρωτα ν' ἀρπάσουν τὴν βασιλείαν τῶν Ἑλλήνων» ("Α ν ν α Κο μ ν η ν ῆ, κόρη τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, ἡ ὁποία συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τῆς πρώτης Σταυροφορίας).

Οἱ ἰππῶται καὶ οἱ Βυζαντινοί.

Ἡ ἄφιξις τῶν Σταυροφόρων ἐνώπιον τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων (1096) ἔφερε μεγάλην σύγχυσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οἱ ἰππῶται τῆς Δύσεως δὲν εἶχον γνωρίσει εἰς τὸν τόπον των παρὰ ἐλεεινὰ χωρία καὶ ξυλίας οἰκίας. Ἐμειναν καταθαμβωμένοι, ὅταν εἶδον τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν μετὰ μαρμάρινα παλάτια, μετὰ τοὺς χρυσομένους τρούλλους μετὰ τοὺς μεγάλους δρόμους γεμάτους ἀπὸ κίνησιν καὶ ζωῆν. Ὅλοι ἐκεῖνοι αἱ πολυτέλειαι, ὅλος ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος διήγειρε τὴν ἐκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν ζηλοτυπίαν αὐτῶν. Οἱ Φράγκοι ἔλεγον τοὺς Ἕλληνας «σχισματικούς», διότι ἰσχυρίζοντο ὅτι αὐτοὶ ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ Ἕλληνες πάλιν ἐθεώρουν καὶ αὐτοὶ τοὺς ἐπιδρομεῖς ὡς αἰρετικούς, ὡς μὴ ἀνήκοντας εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ εὕρισκον ὅτι οἱ πολεμισταὶ τῆς Δύσεως ἦσαν ἀγροῖκοι καὶ αὐθάδεις. Οἱ δύο ἀντιμέτωποι κόσμοι, χωρισμένοι καὶ κατὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν, ἦτο ἀδύνατον νὰ συνηνοθηοῦν. «Καθ' ὃν χρόνον, λέγει ὁ Ντίλ, οἱ ἀγροῖκοι ἰππῶται τῆς Δύσεως δὲν εἶχον σχεδὸν ἄλλην σκέψιν καὶ ἄλλην διασκέδασιν παρὰ μόνον τὸ κυνήγιον καὶ τὸν πόλεμον, ὁ Βυζαντινὸς βίος ἦτο γεμᾶτος ἀπὸ λεπτότητα καὶ πολυτέλειαν. Ὁ καλὸς τρόπος συμπεριφορᾶς, αἱ ἐξηγουεῖσθαι κοινωνικαὶ διασκεδάσεις, ἡ κλίσις πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας ἦσαν γενικῶς διαδεδομένοι. Εἰς τὴν κομψὴν ἐκείνην κοινωνίαν οἱ Σταυροφόροι τῆς Δύσεως ἔκαμαν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἦσαν ἀγροῖκοι καὶ κακοαναθρεμμένοι χωρικοί, ἐνοχλητικοὶ καὶ δυσάρεστοι παρείσακτοι. Ἦσαν ἀνίκανοι νὰ ἐννοήσουν τὰς λεπτότητας τῆς εὐγενείας, ἐξηρεθίζοντο ἀπὸ τὰ πλοῦτη, τὰ ὁποῖα ἔβλεπον, καὶ συμπεριεφέρθησαν, ὡς λέγει εἷς ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς των αὐτοῦς, ὁ Πέτρος Ἐρημίτης,

ὡς κλέπται καὶ ὡς λησταί». Ἐν γένει «οἱ Σταυροφόροι, ὅπως λέγουν ἐπιφανεῖς ἱστορικοί, ἂν καὶ ἦτο ἀγία ἡ ἐπιχειρήσις των, ἐφέρθησαν ὡς λησταί τῶν ὁδῶν (Β ο λ τ α ῖ ρ ο ς, Ρ ε ν ά κ, ἐπιφανεῖς Γάλλοι συγγραφεῖς).

Ἡ ὑποτελεία εἰς τὸν Αὐτοκράτορα.

Χωρὶς τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἑλληνος Αὐτοκράτορος οἱ Σταυροφόροι δὲν ἠδύναντο νὰ προχωρήσουν, διότι διήρχοντο διὰ τῆς χώρας αὐτοῦ, θὰ ἐτρέφοντο ὑπ' αὐτοῦ καὶ μόνον μὲ τὸν στόλον του ἠδύναντο νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἦτο ἀνάγκη νὰ τοὺς συνοδεύσουν ὡς ὁδηγοὶ εἰς χώρας ἀγνώστους, καὶ ὡς σύμμαχοι ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, τὸν ὁποῖον οἱ Ἑλληνες ἀπὸ καιρὸν ἐγνώριζον καὶ ἦσαν συνηθισμένοι εἰς τὸν πόλεμον ἐναντίον αὐτοῦ. Αἱ δὲ χῶραι, τὰς ὁποίας ἐζήτουν νὰ καταλάβουν οἱ Σταυροφόροι, ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησεν ἀπὸ τοὺς ἱππότες νὰ δώσουν εἰς αὐτὸν ὄρκον ὑποτελείας καὶ νὰ συνάψουν συνθήκην ὅτι θὰ ἦσαν «δ ο ὕ λ ο ι τ ῆ ς β α σ ι λ ε ῖ α ς τ ο υ ς».

Ἡ τελετὴ, ἡ ὁποία ἐγένεεν τότε εἰς τὸ παλάτιον τῶν «Χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων», γεμίζει ἀπὸ ὑπερηφάνειαν τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν. Ἡγεμόνες ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης ἔμελλον νὰ προσέλθουν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων νὰ ὁμόσουν εἰς αὐτὸν πίστιν καὶ ὑποταγὴν. Τὸ πλῆθος ἐθαύμαζε τὰς πολυτελεῖς στολὰς καὶ τὴν ἀρειμάνειον ὄψιν τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἦσαν περιβόητοι διὰ τὰ κατορθώματά των. Οἱ ἀγέρωχοι ἱππῶται, « ἡ γ ε μ ό ν ε ς, ρ ῆ γ ε ς, δ ο ὕ κ ε ς, κ ό μ ι τ ε ς », ἐπλησίασαν τὸν Αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, ἐκλιναν τὸ γόνυ καὶ ἐπροσκύνησαν. Ἠσπάσθησαν πρῶτον τὸν πόδα, ἔπειτα τὰ γόνατα καὶ τέλος τὸ στέμμα τοῦ βασιλέως. Τότε ἔβαλαν τὰ χεῖρας των εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξίου καὶ ὤμοσαν εἰς αὐτὸν πίστιν ὡς ὑποτελεῖς καὶ ὑπήκοοι. Ἐξ ἄλλου ὁ Ἑλλην Αὐτοκράτωρ ὑπεσχέθη νὰ συνδράμῃ μὲ κάθε δύναμιν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων ὑπεχρεώθησαν νὰ δώσουν εἰς τὸν βασιλέα

όλας τὰς παλαιὰς κτήσεις τοῦ Κράτους, ὅσας ἤθελον ἀπελευθερώσει.

Κατὰ τὴν τελετὴν ἐκείνην συνέβη τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον διηγεῖται ἡ βασιλόπαις συγγραφεὺς Ἄννα Κομνηνή. Ἄμα ἐτελείωσεν ὁ ὄρκος τῶν αὐθεντῶν, ἐτόλμησεν εἰς ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς νὰ καθίσῃ πλησίον τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἄλλ' ὁ κόμης Βαλδουῖνος εἶπε πρὸς ἐκεῖνον: «Δὲν σοῦ ἐπιτρέπεται νὰ κάμνης τοῦτο, διότι δὲν εἶναι ἔθιμον νὰ παρακάθηνται οἱ βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς κατωτέρους, ὠρκίσθης δὲ νὰ εἶσαι δοῦλος τῆς βασιλείας μου». Ἐκεῖνος δὲ ἀπεκρίθη: «Εἶμαι Φράγκος ἐκ καθαρᾶς οἰκογενείας. Εἰς τὸ σταυροδρόμιον τῆς πατρίδος μου ὑπάρχει μία παλαιὰ ἐκκλησία καὶ ἐκεῖ πηγαίνει πᾶς ὅστις θέλει νὰ μονομαχήσῃ καὶ ζητεῖ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ καὶ ἐγὼ πολὺν καιρὸν ἐπερίμενα, ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμησεν οὐδαμοῦ νὰ φανῆ». Ὅτε ὁ Ἀλέξιος ἔμαθε τί εἶπεν ὁ Φράγκος ἀπήντησεν: «ἂν δὲν ἦδρες τότε ἐχθρόν, ἔχε ὑπομονήν, ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ εὕρης τῶρα πολλοὺς πολέμους» (Ἄννα Κομνηνή).

Αἱ παρασπονδίαὶ τῶν Σταυροφόρων.

Ὁ Ἀλέξιος ἔδωκεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῶν Σταυροφόρων πολλὰς συμβουλὰς πῶς ἔπρεπε νὰ πολεμοῦν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τοὺς ἔδωκε τροφὰς καὶ χρήματα, τοὺς ἔδωκε πλοῖα διὰ νὰ περάσουν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Πολὺ ταχέως ὅμως κατεπατήθησαν ἀπὸ τοὺς Φράγκους οἱ ὄρκοι καὶ αἱ συνθήκαι, τὴν πρώτην δὲ παρασπονδίαν ἔκαμεν ὁ υἱὸς τοῦ Γυσκάρδου Βοημοῦνδος. Μόλις οἱ Σταυροφόροι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ δόλιος οὐτις Νορμανδὸς τὴν ἐκράτησεν διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Ἐπειτα καὶ οἱ ἄλλοι Σταυροφόροι ἐκήρυξαν ἀναφανδὸν τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν τῆς Συρίας, τοὺς ὁποίους εἶχον ἔλθει, ὡς ἔλεγον, νὰ ἐλευθερώσουν. Καὶ πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν ἐζήτησαν ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὸν πάπαν Οὐρβανόν: «Ἐνικήσαμεν, ἔγραψαν οἱ ἱππῶται πρὸς τὸν πάπαν, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς εἰδωλοάτρας, βοήθησέ μας τῶρα νὰ νικήσωμεν καὶ τοὺς αἰρετικούς Ἑλλήνας, Ἀρμενίους, Σύρους».

Αί καταπιέσεις τῶν Ὁρθοδόξων.

Αἱ χῶραι, τὰς ὁποίας κατέκτησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἱ Φράγκοι, κατῳκοῦντο κυρίως ἀπὸ Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων κατοίκων. Οἱ παλαιοὶ Μουσουλμᾶνοι κατακτηταί, ὡς συνήθιζον, εἶχον ἀφήσει εἰς αὐτοὺς ἐλευθέραν τὴν θρησκείαν καὶ τοὺς νόμους τῶν ἐπὶ τῷ ὄρω μόνον νὰ πληρῶνουν τοὺς φόρους. Οἱ Φράγκοι ὅμως κατακτηταὶ τοὺς ἐθεώρησαν ὡς δορυαλώτους. Κατὰ συνέπειαν οἱ Καθολικοὶ, οἱ ὁποῖοι ἦλθον ἀπὸ τὴν Δύσιν, ἐσχημάτισαν τὰς ἀνωτέρας τάξεις, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἐγγῶριοι τὰς κατωτέρας, τοὺς χωρικοὺς καὶ τοὺς ἐργατικούς. Τὸ χειρότερον δὲ εἶναι ὅτι ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία ἐπέβαλε χεῖρα ἀσυστόλως εἰς τὰ δικαιώματα τῆς Ἑλληνικῆς. Σμῆνος Καθολικῶν ἱερέων ἐνέσκηψε μὲ ἀπλησίαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ καταπιέζον σκληρῶς τοὺς Ὁρθοδόξους, τῶν ὁποίων ἦσαν ἀνεκδιήγητα τὰ μαρτύρια.

Οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν χώραν, αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ περιουσίαι τῶν ἠρπάζοντο. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως ἐξεδίωξαν τὸν Ὁρθόδοξον κληρὸν, ἐσφετερίσθησαν τὰ δικαιώματά του, διήρπασαν τὴν περιουσίαν του. Ἡ τυραννία, ἡ ὁποία ἐπεβλήθη εἰς τοὺς Ἕλληνας Ὁρθοδόξους, ἦτο πολὺ σκληρὰ καὶ πολὺ ἐπαίσχυντος, εἰς τὴν θέσιν τῶν πεπαιδευμένων Ἑλλήνων ἱεραρχῶν ἔβαλαν οἱ πάπαι Ἰταλοὺς καὶ Γάλλους ἀγραμμάτους ὡς πατριάρχας ἐπισκόπους.

Ἡ ταπείνωσις τοῦ Βοημούνδου.

Εἰς φανεράς ἐθρικός πράξεις ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος μὲ τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀντιοχείας Βοημούνδον, ὁ ὁποῖος δὲν ἔπαυε νὰ κυριεύῃ Ἑλληνικὰς πόλεις.

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπέρχεται ἐναντίον του καὶ τὸν κατατροπώνει κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ὁ Βοημούνδος ἔρχεται ταπεινωμένος ἐνώπιον τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ὑπό-

σχεται με ὄρκους φοβερούς νὰ εἶναι ἄνθρωπός του, δηλαδή ὑποτελῆς εἰς αὐτόν, «ἄνθρωπος πιστός τῆς σῆς βασιλείας», λέγει πρὸς τὸν ᾠλέξιον. Μόλις ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ δόλιος Νορμανδὸς παρεσκεύασε πάλιν νέαν ἐκστρατεῖαν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὁ αἰφνίδιος θάνατος ἀπήλλαξεν ἐπὶ τέλος τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τὸν ἐπίβουλον ἐκεῖνον ἐχθρόν.

Τὸ ἔργον τοῦ ᾠλεξίου.

Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ ᾠλεξίου διήλθον με ὀλιγωτέρας δραματικὰς περιπετείας. Ἐκστρατεύσας ἐναντίον τῶν Σελτζούκων, ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐπανειλημμένως, καὶ ὁ Σουλτάνος αὐτῶν ἠναγκάσθη νὰ προσέλθῃ νὰ φιλήσῃ τὸ γόνυ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐφίππου καὶ νὰ συνομολογήσῃ εὐνοϊκὴν εἰρήνην.

Ἐν τῷ μέσῳ ἀτελειῶτων περιπλοκῶν καὶ μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων διεθνοῦς σημασίας ὁ Αὐτοκράτωρ ᾠλέξιος ἐπολιτεύθη με σύνεσιν καὶ με γενναϊότητα. Ἐπολέμησεν ἀνδρείως καὶ χωρὶς διακοπὴν εἰς τὴν Ἥπειρον ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, εἰς τὸν Δούναβιν ἐναντίον τῶν Πετσενέγων καὶ ἄλλων ἀγρίων λαῶν, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐναντίον τῶν Σελτζούκων Τούρκων. Τὸ μέγα δὲ κατόρθωμά του εἶναι ὅτι ἀπεμάκρυνε τὴν θύελλαν τῆς πρώτης Σταυροφορίας, ἡ ὁποία ἠπείλει τὸ κράτος αὐτοῦ. Ἡ βασιλεία τοῦ ᾠλεξίου Κομνηνοῦ κατέστη περίφημος ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι συνέπεσε με τὰς μεγάλας Σταυροφορικὰς ἐκστρατείας τῆς Δύσεως.

Βυζαντινὸν μολυβδόβουλλον

Γλυπτὴ διακόσμησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΜΑΝΟΥΗΛ
Ο ΑΙΩΝ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός (1118—1143).

Ὀλίγους ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς Αὐτοκράτορας ἐκόσμησαν μὲ τόσα ἐγκώμια οἱ παλαιοὶ ἱστορικοί, ὅσον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλεξίου Ἰωάννην. Μὲ τὴν ἀνδρείαν καὶ μὲ τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ ἐκέρδισε τὰς καρδίας τῶν ὑπηκόων του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὠνομάζετο Κ α λ ο ῖ ω ἄ ν ν η ς, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ Δυτικοί, οἱ ὁποῖοι καθύβριζον τὸν Ἀλέξιον, ὠμίλουν περὶ τοῦ υἱοῦ του μὲ εὐλόβειαν.

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός διήλθε τὸν βίον του εἰς ἀδιαλείπτους ἀγῶνας ἐναντίον ὄλων τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κράτους, τρέχων ἀπὸ τὰ Ἀνοτολικά εἰς τὰ Δυτικά σύνορα. Εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπολέμει ἐναντίον τῶν Τούρκων, εἰς τὴν Εὐρώπῃ ἐναντίον τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν ἀγρίων λαῶν τοῦ Δουναβέως. Κατέστρεψεν ὀλοσχερῶς τὸν ληστρικὸν λαὸν τῶν Πετσενέγων.

Αἱ τελευταῖαι πράξεις αὐτοῦ σκοπὸν εἶχον τὴν ἀνάκτησιν τῆς Συρίας. Τὰ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Τσιμισκῆ προσεῖλκυον διαρκῶς τὸν ἥρωα ἐκεῖνον. Μὲ ἀξιόλογον στρατὸν ἐπροχώρησε νικηφόρως εἰς τὴν

Ἰασίαν ἕως τὴν Κιλικίαν διαρκῶς δὲ μαχόμενος καὶ νικῶν Τούρκους, Φράγκους, Ἀρμενίους, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἔταπεινωσε τὸν πρίγκιπα αὐτῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ἀφοῦ ἀνέδειξεν διάδοχον τὸν νεώτερον υἱὸν αὐτοῦ Μανουήλ, τὸν ὁποῖον ἐνόμισεν ἐπιτήδειον νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ Κράτος εἰς τὰς δυσκόλους ἐκείνας περιστάσεις.

Ἰο Μανουήλ Κομνηνὸς (1143—1180).

Αἱ στρατιωτικαὶ ἀρεταὶ τῶν δύο πρώτων Κομνηνῶν ἐκορυφώθησαν εἰς τὸν ἡρωϊκὸν Μανουήλ. Τὸ ἀνάστημά του ἦτο ἀθλητικόν, ἡ ρώμη τοῦ σώματος, ἡ γενναιότης τῆς ψυχῆς του μοναδικαί, ἦτο ὅμοιος «πρὸς τοὺς θρυλουμένους Ἡρακλεῖς», λέγει εἰς Βυζαντινὸς ἱστορικός. Ἡ φήμη τῶν πολεμικῶν του κατορθωμάτων, τὸ ἀρειμάνιον ὕψος καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη τῶν τρόπων του τὸν καθίστανον ἀξιογάπητον εἰς ὅλους. Μόλις ἐστέφθη εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, τρέχει ἀμέσως ὁ Μανουήλ εἰς τὴν Ἰασίαν. Καταδιώκει τὸν Σουλτάνον ἕως τὸ Ἰκόνιον, καὶ οἱ Τούρκοι ἀναγκάζονται νὰ δώσουν εἰς τὸν βασιλέα νέας χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (1147).

Μὲ τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματά του ἔδειξεν ὁ Μανουήλ εἰς τοὺς Φράγκους ἰππότας, ὅτι δὲν εἶχον αὐτοὶ μόνοι, ὅπως ἐκαυχῶντο, τὴν ἀρετὴν τῆς ἀνδρείας. Καὶ συγχρόνως ἔδιδεν εἰς τοὺς ὑπηκόους του παράδειγμα τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύναντο νὰ ἀντιταχθοῦν εἰς τοὺς πολεμιστὰς τῆς Δύσεως.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἰδίως Σταυροφορίαν (1147—1149) ἐξεδηλώθη λαμπρῶς ἡ συνετὴ καὶ γενναία πολιτικὴ τοῦ Μανουήλ. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Σταυροφορίας ταύτης, δύο βασιλεῖς, ὁ Κορράδος τῆς Γερμανίας καὶ ὁ Λουδοβίκος Ζ' τῆς Γαλλίας ἐπορεύθησαν διὰ ξηρᾶς, ἡ δὲ διάβασίς των ἀπὸ τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους ὑπῆρξεν ἀληθινὴ συμφορά. Ἀρπαγαί, λεηλασίαι, καταστροφαὶ συνώδευον αὐτήν. Ὅτε δὲ ἔφθασαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐσκέφθησαν νὰ τὴν κυριεύσουν, ἀλλ' ἐνόησαν ὅτι δὲν ἦτο εὐκόλον τὸ πρᾶγμα καὶ ἠναγκάσθησαν βασιλεῖς καὶ μεγιστᾶνες νὰ δώσουν εἰς τὸν Μανουήλ, ὅπως ἄλλοτε

εις τὸν πάππον αὐτοῦ Ἀλέξιον, τὸν ὄρκον τῆς πίστεως καὶ τῆς ὑποτελείας.

Καταστρεπτικὴ ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν.

Ὁ μέγας κίνδυνος διὰ τὸ Κράτος ἦτο πάντοτε ἀπὸ μέρους τῶν Νορμανδῶν τῆς Σικελίας, ὅπως καὶ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Καθ' ὃν χρόνον οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας διήρχοντο καὶ ἐληλάτουν ὡς Σταυροφόροι τὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους, ὁ ἡγεμὼν τῶν Νορμανδῶν Ρογήρος ὁ Β' συνήγαγε στόλον εἰς Βρινδήσιον, ἐπετέθη αἰφνιδίως ἐναντίον τῆς Κερκύρας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτήν (1147). Ἡ τρίτη αὕτη ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν ὑπῆρξε φοβερὰ εἰς καταστροφάς. Μὲ τὸν στόλον των ἐληλάτησαν φρικωδῶς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔκαμαν ἀποβάσεις εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ἐκυρίευσαν τὰς Θήβας, ἔπειτα τὴν Κόρινθον. Ἡ λεηλασία τῶν ἀνθηρῶν τούτων Ἑλληνικῶν πόλεων ὑπῆρξεν ἀνηλεής, χρυσός, ἄργυρος, πολύτιμοι λίθοι διηρπάγησαν, γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἐσύρθησαν αἰχμάλωτοι. Αἱ μεγάλαι ἀποθηκαὶ ἐμπορευμάτων, ἀκόμη καὶ ἱεροὶ ναοὶ καὶ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, τὰ πάντα ἐγυμνώθησαν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων λαφύρων ἐγέμισαν οἱ Νορμανδοὶ τὰ πλοῖά των μὲ τὰ περίφημα χρυσοῦφαντα καὶ ἀργυροῦφαντα μεταξωτὰ καὶ πορφυρὰ ὑφάσματα, τὰ ὅποια μὲ θαυμασίαν τελειότητα κατεσκευάζοντο εἰς τὰς Θήβας καὶ εἰς τὴν Κόρινθον. Αἰχμάλωτοι Ἑλληνες μεταξουργοὶ ἐγκατεστάθησαν ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν εἰς τὸ Παλέριον τῆς Σικελίας, καὶ ἀπὸ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ πολυτιμὸς βιομηχανία τῶν μεταξωτῶν ἤρχισε νὰ διαδίδεται εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὸ ἀνηρότατον ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία τῆς Ἑλλάδος ἔλαβε τότε θανάσιμον πλήγμα. Οἱ Νορμανδοὶ ἐπεξέτειναν τὰς λεηλασίας των ἕως τὰ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ θαυμασίων ὅμως ἡρωϊκῶν ἀγώνων ὑπερησπίσθη τὸ κράτος τοῦ ὁ Μανουήλ, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν κατεδίωξε τοὺς Νορμανδοὺς, καὶ εἰς τὸ τέλος συνῆψε μετὰ τῶν φοβερῶν ἐκείνων ἐπιδρομῶν ἐπωφελεῖν εἰρήνην (1158).

Ἄνδρόνικος Κομνηνός.

Μόλις ἀπέθανεν ὁ Μανουὴλ Κομνηνός (1180) τὸ Κράτος ἤρχισε νὰ πίπτῃ εἰς παρακμὴν. Οἱ Φράγκοι εὐγενεῖς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε περιστοιχισθῆ ὁ Μανουὴλ, ἐζήτουν νὰ κυβερνοῦν αὐτοί. Ἄλλ' ἐγεννήθη ἀντίδρασις ἐναντίον τῶν ξένων, ἡ ὁποία ἐξέσπασεν εἰς φοβερὰν σφαγὴν τῶν Φράγκων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς ἀνεκέρυξε βασιλέα τὸν ἐξάδελφον τοῦ Μανουὴλ Ἄνδρόνικον τὸν Κομνηνόν, ὡς ἐλευθερωτὴν (1183), διότι οὗτος εἶχε παρασύρει τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐξέγερσιν. Ὁ Ἄνδρόνικος ἦτο εὐφυής, δραστήριος, ἀνδρεῖος, ὅπως ὅλοι ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν του, ἠδύνατο νὰ γίνῃ σωτὴρ τοῦ

Βυζαντινὸς Αὐτοκράτωρ
(ἀπὸ σμάλτου).

Βυζαντινὸς Αὐτοκράτωρ
(ἀπὸ σμάλτου).

Κράτους, ἀλλ' ἐγένεν ὁ καταστροφεὺς. Τὰ σωματικὰ καὶ πνευματικὰ του χαρίσματα κατεστρέφοντο ἀπὸ τὸν κακὸν χαρακτήρα του καὶ τὴν ἔλλειψιν πάσης ἠθικῆς. Τὴν βασιλείαν του ἡμαύρωσαν πολυάριθμοι καταδιώξεις καὶ θανατώσεις.

Οἱ Νορμανδοὶ εὗρον εὐκαιρίαν νὰ ἐτοιμάσουν μέγαν στρατὸν καὶ στόλον καὶ νὰ ἐκστρατεύσουν πάλιν ἐναντίον τῆς Αὐτοκρατορίας διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν δῆθεν τὰς σφαγὰς τῶν Λατίνων. Καὶ ἡ τετάρτη αὕτη ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ παράλια καὶ τὰς νήσους, ἔφερε δὲ καὶ τραγικὴν καταστροφὴν τῆς μεγάλης Θεσσαλονίκης. Αἰφνιδίως ἔφθασαν οἱ Νορμανδοὶ ἐνώπιον τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, εἰς ὀλίγας ἡμέρας τὴν ἐκυρίευσαν καὶ τὴν μετέβαλον εἰς φρικώδη ἐρημίαν (1185).

Αί φρικαλεότητες, τὰς ὁποίας διέπραξαν τότε οἱ Χριστιανοὶ ἐπιδρομεῖς, δὲν ἦσαν ὀλιγώτεροι ἀπὸ ὅσας εἶχον κάμει οἱ Σαρακηνοὶ Πειραταὶ (τὸ 904).

Ἡ συμφορὰ τῆς μεγάλης Θεσσαλονίκης καὶ ἡ τυραννία τοῦ Ἀνδρονίκου ἔφεραν εἰς ἀναστάτωσιν τὴν πρωτεύουσαν. Ἐγένεον ἐπανάστασις, ὃ Ἀνδρόνικος ἐφονεύθη καὶ Αὐτοκράτωρ ἀνεδείχθη εἰς συγγενῆς τῶν Κομνηνῶν, ὃ Ἰσαάκιος Ἄγγελος (1185).

Ἐ αἰὼν τῶν Κομνηνῶν.

Ἡ ἥρωϊκὴ δυναστεία τῶν Κομνηνῶν εἶχεν ἀνυψώσει τὸ Κράτος εἰς ἰσχὺν καὶ περίλαμπρον ἀκμὴν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία μεγάλη ἀναλαμπὴ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὡς πρὸς τὴν ἕκτασιν ἡ Αὐτοκρατορία διετήρει ἀκόμη μεγάλας καὶ πλουσίας χώρας καὶ ἀπετέλει συμπαγὲς σύνολον ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὴν Κρήτην. Μεγάλῃ δὲ ἦτο ἡ διεθνὴς θέσις αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ Μανουῆλ τοῦ Κομνηνοῦ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἦτο ἡ μεγαλυτέρα δύναμις, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, τοῦ κόσμου, ἡ πολιτικὴ τῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ἐκείνη ἡ ὁποία ἐκανόνιζε τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐθνῶν καὶ λαῶν. Ἀπὸ τὴν διπλωματίαν τοῦ Ἱεροῦ Παλατίου ἐπερίμεναν οἱ λαοὶ τὴν τύχην των. Αἱ μεγαλυτέραι αὐλαὶ τῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης, ἰδίως τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας ἦσαν ὑπερήφανοι νὰ ἔχουν βασιλίσσας πορφυρογεννήτους.

Τόσον δὲ μέγα ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ Κράτους, ὥστε κατὰ τὴν πρώτην Σταυροφορίαν ἀγέρωχοι ἰππῶται ἠναγκάζοντο νὰ κάμψουν τὸ γόνυ πρὸ τοῦ Ἑλληνος Αὐτοκράτορος. Ἐπὶ Μανουῆλ τοῦ Κομνηνοῦ ἰδίως κατεφάνη εἰς ὅλην τὴν λαμπρότητα τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ. Ἀλαζόνες Φράγκοι καὶ ἰσχυροὶ Μουσουλμᾶνοι ἡγεμόνες ἐπιπτον εἰς τὴν γῆν καὶ ἐπροσκύνουν τὸν Βυζαντινὸν Αὐτοκράτορα.

Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμῶν.

Ὁ αἰὼν τῶν Κομνηνῶν εἶναι ἐπίσης ὀνομαστὸς διὰ τὴν λαμπρότητά του εἰς τὰ γράμματα. Ἀπὸ τὸν 9. αἰῶνα ἀρχίζει, ὡς εἶδομεν, νὰ γεννᾶται εἰς τὴν Κων-

σταντινούπολιν ἀξιόλογος πνευματικὸς βίος, ὁ ὁποῖος διηνεκῶς ἀνυψώνεται καὶ φθάνει εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν κατὰ τὸν 12. αἰῶνα.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη ἀναγγένησις ἐκδηλώνεται ἰδίως εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν. Κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ γράφουν μὲ μεγάλην ἀλήθειαν καὶ ζωηρότητα. Ἐμφανίζεται δε καὶ μία μεγάλη ἱστοριογράφος, μία πορφυρογέννητος, ἡ κόρη τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, Ἄ ν ν α ἢ Κ ο μ ν η ν ἢ, ἡ ὁποία ἦτο γυνὴ εὐφυῆς καὶ λογιωτάτη, ἔγραψε δὲ τὰς πράξεις καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ πατρὸς αὐτῆς εἰς μακρὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται Ἀ λ ε ξ ι ᾶ ς. Εἶναι πολύτιμος ἡ ἱστορία αὕτη, διότι ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς περιστρέφεται εἰς ἐποχὴν κοσμοϊστορικὴν, εἰς τὰ γεγονότα τῆς πρώτης Σταυροφορίας. Τὴν συνέχειαν τῆς Ἀ λ ε ξ ι ᾶ δ ο ς εὐρίσκομεν εἰς δύο ἄλλους ἀξιολόγους ἱστορικοὺς, τὸν Ἰωάννην Κί ν α μ ο ν καὶ τὸν Νικῆ τ α ν Ἀ κ ο μ ι ν ᾶ τ ο ν ἢ Χ ω ν ι ᾶ τ η ν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ ἱστορικοὶ ἐμιμοῦντο τοὺς ἀρχαίους, ὅπως καὶ οἱ παλαιότεροι Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς. Ἰδίως ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ γράφει μὲ κομψότητα τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ ὑπερηφανεύεται διὰ τὴν Ἑλληνομάθειαν αὐτῆς. Εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀφήγησιν αὐτῆς βλέπομεν πάντοτε τὸ συμφέρον τοῦ Κράτους, τοῦ ὁποίου γνωρίζει τὸ μεγαλεῖον, ὡς ἀληθῆς κόρη Ἑλλληνος βασιλέως.

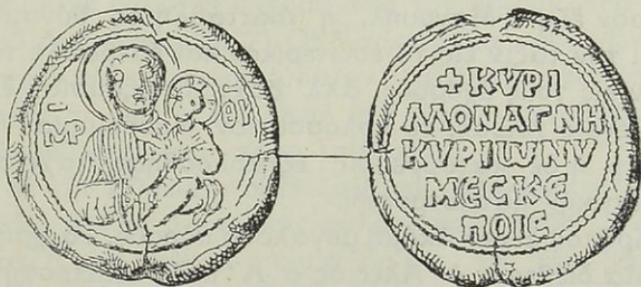
Διεκρίθησαν δὲ κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν ἐπιφανεῖς κληρικοὶ ὡς λόγιοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ σπουδαιότεροι ἦσαν ὁ Εὐστάθιος καὶ ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, καὶ οἱ δύο μητροπολίται, ὁ πρῶτος Θεσσαλονίκης, ὁ δεύτερος Ἀθηνῶν. Ὁ Εὐστάθιος ἦτο ἀνὴρ μεγάλης σοφίας καὶ βαθὺς ἐρευνητὴς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ὁ δὲ Ἀκομινᾶτος ἦτο ἀδελφὸς τοῦ ἱστορικοῦ, ἀμφοτέρω ἦσαν ποτισμένοι μὲ τὰ νάματα τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ ποτὲ δὲν ἔχασαν τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀνεδείχθησαν πολυγραφώτατοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, οἱ ὁποῖοι ἔγραφον ἔργα παντοίων ὑποθέσεων. Ὁ σοφώτερος ἀπὸ τοὺς λογίους αὐτοὺς, ἦτο ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ποικιλωτά-

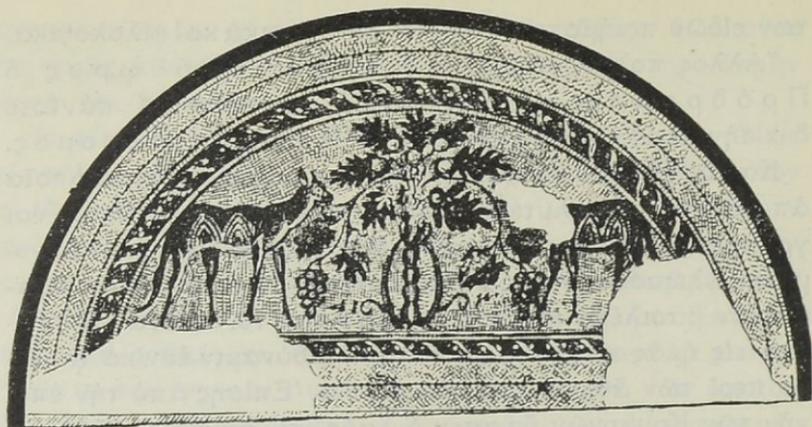
των ειδῶν ποιήματα, ιστορικά, φιλοσοφικά καὶ φιλολογικά.

Ἄλλος πολυγράφος ἦτο ὁ ποιητὴς Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος, ὁ ὁποῖος ἐπειδὴ παρεπονείτο πάντοτε διὰ τὴν πενίαν αὐτοῦ, ὠνομάσθη Πτωχοπρόδρομος.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐμφανίζονται ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἀποπνέουν μεγαλύτεραν ζωὴν καὶ δρόσον, διότι εἶναι γραμμένα εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, τὴν δημοτικὴν λεγομένην γλῶσσαν. Αἱ ἡρωϊκαὶ πράξεις τῶν μεγάλων κατακτητῶν βασιλέων παρήγαγον ἀπὸ τὸν 10. αἰῶνα τὰ γνωστά εἰς ἡμᾶς καὶ γεμᾶτα ποιητικὴν δύναμιν ἔθνικα ἔσματα περὶ τῶν ἄθλων τοῦ Ἀκρίτα. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν ἤρχισεν ὁ λαὸς νὰ συνθέτῃ διάφορα στιχουργήματα ἐμπνεόμενα ἀπὸ τὸ αἶσθημα καὶ τὴν φαντασίαν του, ὡς λυρικά ἔσματα, ἐρωτικά, τοῦ χοροῦ, τοῦ θερισμοῦ, τὰ ὁποῖα προαναγγέλλουν τὰ ὠραῖα δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Μολυβδόβουλλον (σφραγίς). «Κύριλλον, ἀγνή Κυριώνυμε, σκέποις».

Βυζαντινὸν ψηφιδωτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἡ ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΚΜΗ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἡ εὐδαιμονία τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεῖλκε τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως τὴν ἀπλησίαν τῶν λαῶν. Ἡ κοσμοπολιτικὴ μάλιστα δρᾶσις τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἐξήγειρε περισσότερον τὰ μίση τῶν Φράγκων. Ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Μανουὴλ, ἡ ἀκατάβλητος δύναμις του ἐκράτει τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν καὶ ἐπέβαλλε τὸν σεβασμόν εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ' ὅταν ἡ ἐξουσία ἔπεσεν εἰς ἀσθενεῖς χεῖρας, τὸ κολοσσιαῖον οἰκοδόμημα ἤρχισε νὰ πίπτῃ, ἡ δὲ κατάρρευσις ἐξηκολούθησε ταχεῖα ἕως τὴν ὀριστικὴν καταστροφὴν.

Τὸ Κράτος εἶχεν ἀκόμη μεγάλους πόρους. Τὰ χρήματα, τὰ ὅποια διέθεσεν ὁ Ἀλέξιος ὁ Α' πρὸς διατροφὴν τοῦ τεραστίου πλήθους τῶν Σταυροφόρων, δεικνύουν τὸν πλοῦτον αὐτοῦ. Ἀλλ' αἱ ἐμπορικαὶ δημοκρατίαι τῆς Ἰταλίας, ἡ Γένουα, ἡ Πίσα, πρὸ παντὸς ἡ Ἐνετία, κατῴρθωσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ν' ἀρπάσουν τὸ ἐμπόριον τοῦ Κράτους.

Τὸ ναυτικὸν καὶ ὁ στρατός.

Ἄλλοτε ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἦτο ἡ μόνη ναυτικὴ δύναμις εἰς τὸν κόσμον, ἦτο ἡ θαλασσοκράτειρα. Ἄλλὰ τώρα δημιουργοῦνται εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἄλλαι ναυτικαὶ δυνάμεις, ἰδίως οἱ στόλοι τῆς Ἑνετίας ἦσαν πολὺ ἰσχυροὶ καὶ οἱ Αὐτοκράτορες μὲ δυσκολίαν ἠδύναντο ν' ἀντισταθοῦν εἰς αὐτούς.

Ἐπίσης ὁ στρατός ἤρχισε ν' ἀδυνατίζει, διότι ἐνοθεύθη ἀπὸ τὴν εἰσορὴν πολλῶν ξένων. Ἡ συγκρότησις ἐθνικοῦ στρατοῦ καταντᾷ δύσκολος, καὶ σχεδὸν μόνον ἀπὸ τοὺς μισθοφόρους ἐξαρτᾶται ἡ σωτηρία τοῦ Κράτους. Τὸ μέγα δεινὸν εἶναι ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀρχίζει νὰ ἐλαττώνεται. Αἱ ἀκμαῖαι ἐπαρχίαι τῆς Ἀνατολῆς ἔχουν ἀπολεσθῆ καὶ δὲν δίδουν πλέον στρατὸν καὶ μεγάλους στρατηγούς, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην οἱ Βόρειοι λαοὶ τῆς Χερσονήσου ἔχουν συγκροτήσει αὐτόνομα κράτη, ὅπως οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι. Καὶ τὸ χειρότερον, τὸ Κράτος δὲν ἔχει ἀπέναντί του ἀσυντάκτους βαρβάρους, γείτονές του εἶναι τὸ βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας, τὸ βασίλειον τῶν Νορμανδῶν εἰς τὴν Σικελίαν, ἡ δημοκρατία τῆς Ἑνετίας.

Οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Τουρκικῶν λαῶν.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Σελτζούκων δὲν εἶχε διακοπῆ σχεδὸν ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Διογένοους (1067). Οἱ διαρκεῖς ἐκεῖνοι ἀγῶνες δὲν κατέληγον εἰς τίποτε σπουδαῖον, μὲ ὅλας τὰς ἡρωϊκὰς προσπαθείας των οἱ Κομνηνοὶ δὲν εἶχον κατορθῶσαι νὰ ἀπωθήσουν ὀριστικῶς τοὺς Τούρκους.

Εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην οἱ Βυζαντινοὶ ἐπολέμουν ἀδιακόπως πρὸς ἄλλας Τουρκικὰς φυλάς, πρὸς τοὺς Πετσενεγούς, καὶ τοὺς Κοιμάνοους. Οἱ νέοι βάρβαροι συνεχίζουν τὰς ἀγρίας ἐπιδρομὰς τῶν παλαιοτέρων ὁμοφύλων αὐτῶν, τῶν Οὐννων, τῶν Ἀβάρων, τῶν Βουλγάρων. Ἄλλ' οἱ περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους αὐτούς τῆς Εὐρώπης, ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐκχριστιανισθῆ καὶ ἔχουν συγκροτήσει κράτος, τὸ βασι-

λ ε ι ο ν τῆς Ο ύ γ γ α ρ ί α ς. Οί Ούγγροι ἄλλοτε ἔχουν εἰρήνην, ἄλλοτε πόλεμον πρὸς τοὺς Αὐτοκράτορας, ἀλλ' ὁ Μανούλ Κομνηνὸς ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς εἰς τὸ τέλος νὰ γίνουν ὑποτελεῖς.

Οἱ λαοὶ τῆς Χερσονήσου.

Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀνεδείχθησαν καὶ οἱ παλαιοὶ λαοὶ τῆς χερσονήσου, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι. Μέγα δὲ γεγονός τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπῆρξεν ἡ ἐμφάνις ἐνός νέου λαοῦ Λατινικῆς φυλῆς καὶ γλώσσης, τὸν ὅποιον οἱ σύγχρονοι ὀνομάζουν Β λ ά χ ο υ ς καὶ οἱ ὅποιοι κατόπιν ἔλαβον τὸ ἀληθινόν των ὄνομα Ῥ ω μ ᾶ ν ο ι (Ῥωμαῖοι). Οἱ Β λ ά χ ο ι οὔτοι εἶναι βεβαίως ἀπόγονοι παλαιῶν Ῥωμαίων ἀποίκων, καὶ εἶναι Ὁρθόδοξοι, ὁ μόνος Νεολατινικὸς λαός, ὁ ὅποιος εὐρέθη ἔξω ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ἐξάρτησιν τῆς Ῥώμης.

Κατὰ τὸν 12. αἰῶνα οἱ Βλάχοι κατεῖχον τὰς ὄρεινὰς χώρας, εἰς δὲ τὰς πεδιάδας κατέκουν οἱ Σλαβοβούλγαροι. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος τούτου οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Βούλγαροι συνηνώθησαν καὶ ἐξηγέρθησαν μὲ ἄγριον φανατισμὸν. Ἔκαμαν πρωτεύουσάν των τὸ Τίρνοβον καὶ ἴδρυσαν τὸ ἐπίφοβον Β λ α χ ο β ο υ λ γ α ρ ι κ ὸ ν κράτος, τὸ ὅποιον προσετέθη εἰς τοὺς τόσους ἄλλους ἐχθροὺς τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ Βλαχοβούλγαροι ἐκυρίευσαν ὅλην τὴν χώραν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου καὶ ἐπέφεραν ἀνηλεεῖς καταστροφὰς εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν τῶν Βορείων χωρῶν.

Οἱ ἐχθροὶ τῆς Δύσεως.

Ἀκόμη φοβερώτεροι ἦσαν οἱ ἐχθροί, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Δύσιν, ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς ἦτο ἡ Ἐνετία, ἡ ὁποία ἄλλοτε ἦτο ὑποτελεῖς εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν, καὶ τῆς ὁποίας οἱ πολῖται ὑπερηφανεύοντο νὰ εἶναι δ ο ὄ λ ο ι τοῦ Αὐτοκράτορος. Κατὰ τὸν 12. αἰῶνα ἡ Ἐνετία ἔχει ἀποκτήσει μεγάλην δύναμιν. Ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ζητήσῃ τὴν συμμαχίαν αὐτῆς ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, καὶ ὡς ἀντάλλαγμα ἡ Δημοκρατία ἔλαβε μεγάλα ἐμπορικὰ προνόμια εἰς ὅλον

τὸ Κράτος καὶ μίαν ὀλόκληρον συνοικίαν (σκάλαν) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀργότερα ἀπέκτησε προνόμια καὶ ἡ Γένουα καὶ ἡ Πίσα. Ἡ ἀπληστία ὅμως καὶ ἡ ἰδιοτέλεια τῶν ξένων αὐτῶν ἔφερε τόσας βλάβας, ὥστε οἱ Αὐτοκράτορες ἠναγκάσθησαν νὰ κάμουν πολέμους ἐναντίον των. Φοβερὸς ἰδίως ἦτο ὁ πόλεμος τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἐναντίον τῆς Ἑνετίας. Ὁ ἀγὼν τῶν δύο μεγάλων ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου διήρκεσε τέσσαρα ὀλόκληρα ἔτη (1171—1175), διεξήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅλοι οἱ ἰσχυροὶ ἀνεμίχθησαν εἰς αὐτόν, ἀκόμη καὶ ὁ Πάπας καὶ ἡ Γερμανία. Τόσον μέγας ἦτο ὁ πόλεμος ἐκεῖνος, ὥστε ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς εἰς Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος.

Οἱ ἄλλοι μεγάλοι ἐχθροὶ ἦσαν οἱ Νορμανδοὶ καὶ οἱ Σταυροφόροι, δηλαδὴ ὅλοι οἱ μεγάλοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης. Οἱ Νορμανδοὶ ἐπεχείρησαν, ὡς γνωρίζομεν, τέσσαρας ληστοπειρατικὰς ἐπιδρομὰς ἐναντίον τοῦ Κράτους καὶ ἠρήμωσαν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Τοὺς ἀνηλεεῖς ἐκείνους ἐχθροὺς διεδέχθησαν οἱ Σταυροφόροι. Οἱ Ἑλληνας αὐτοκράτορες, ὡς χριστιανοὶ βασιλεῖς, ἐδέχθησαν μὲ φιλανθρωπίαν τοὺς Σταυροφόρους, τοὺς ἔθρεψαν, τοὺς ἔδωκαν πᾶσαν βοήθειαν, οὗτοι ὅμως διήρχοντο τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ὡς μαινόμενοι ἐχθροὶ. Καὶ αἱ τρεῖς πρῶται Σταυροφορίαι παρ' ὀλίγον νὰ καταλήξουν εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος.

Ἐφ' ὅσον ἐβασίλευον οἱ Κομνηνοί, ἐπὶ ἓνα αἰῶνα (1081—1180) ὁ ἠρωϊσμός καὶ ἡ σύνεσις αὐτῶν ἔσωζε τὸ Κράτος. Οἱ Αὐτοκράτορες ὅμως, οἱ ὅποιοι τοὺς διεδέχθησαν, δὲν ἦσαν ἄξιοι νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰς φοβερὰς ἐκείνας περιστάσεις.

Ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος (1185—1195) ἦτο μέτριος αὐτοκράτωρ, ἐπέτυχεν ὅμως εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας του σπουδαῖον κατόρθωμα, ἐξεδίωξεν ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τοὺς Νορμανδούς, οἱ ὅποιοι εἶχον κυριεύσει τὴν Θεσσαλονίκην. Ὅλοι οἱ μεγιστᾶνες αὐτῶν συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ προσκυνήσουν Ἐδαματίου Βυζαντ. Ἱστορ. Δ' Γυμν. Ἐκδοσις Δευτέρα 1933. 13

τὸν Αὐτοκράτορα, πανηγυρικῶς καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ.

Ταχέως ὅμως ἐπέρχεται νέα συμφορά, ἡ Τρίτη Σταυροφορία. Κατὰ ταύτην ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος, πορευόμενος διὰ θαλάσσης εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους, κατέκτησε τὴν νῆσον Κύπρον (1191) καὶ ἀπὸ τότε ἡ Ἑλληνικὴ ἐκείνη μεγαλόνησος εὐρίσκεται πάντοτε ὑπὸ ξένην κυριαρχίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Φρειδερίδος ὁ Βαρβαρόσσας, διερχόμενος τὰς Ἑλληνικὰς χώρας μὲ στρατὸν 100.000 ἀνδρῶν παρ' ὀλίγον νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἔδωκεν εἰς τὸν Γερμανικὸν στρατὸν πλοῖα καὶ ἐπορεύθη οὗτος πρὸς τοὺς Ἀγίους Τόπους. Ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ Βαρβαρόσσα ἐπέφερε τὴν ὀλοσχερῆ καταστροφὴν τῶν Γερμανῶν Σταυροφόρων.

Ὅλιγον κατόπιν συνεμάχησαν οἱ Βλαχοβούλγαροι μὲ τοὺς Σέρβους καὶ ἐπεχείρησαν πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἐν μέσῳ τῶν συμφορῶν αὐτῶν ἔγινεν ἐπανάστασις. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος συνέλαβε τὸν Αὐτοκράτορα καὶ ἀφοῦ τὸν ἐτύφλωσεν ἐφυλάκισεν καὶ αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸν του, Ἀλέξιον.

Ἀλέξιος ὁ Γ'.

Ἡ πρώτη πράξις τοῦ καταλαβόντος τὸν θρόνον Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου (1195)—1203) ἦτο ἡ ἀφειδῆς διανομὴ τῶν δημοσίων χρημάτων εἰς τοὺς φίλους του, τοιοιτοτρόπως ἡ ἐσωτερικὴ παραλυσία ἐκορυφώθη. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος περιήλθον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Οἱ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἦσαν φοβερῶτεροι ἀπὸ κάθε ἄλλην φοράν. Εἰς τὴν Ἀσίαν μόνις συνεκρατοῦντο οἱ Τοῦρκοι Σελτζοῦκοι, ἀπὸ τὴν Δύσειν οἱ Γερμανοί, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν κύριοι τῆς Σικελίας, παρεσκευάζον φοβερὰν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Εἰς δὲ τὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας δὲν ἔπαυον αἱ συμφοραὶ τοῦ Κράτους ἀπὸ τοὺς Βλαχοβουλγάρους. Ἐκορυφώθησαν δὲ αἱ συμφοραί, ὅτε ἔγινεν ἡγεμῶν τῶν Βλαχοβουλγάρων ὁ φοβερὸς Ἰωαννίτισης, τὸν ὁποῖον οἱ Βυζαντινοὶ ὀνομάζουν Σκυλογιάννην. Ὁ Βασίλειος Β' εἶχεν ὀνομασθῆ Βουλγαροκτόνος,

ὁ Ἰωαννίτης ὠνόμασεν ἑαυτὸν Ῥωμαιοκτόνον, φρικαστικάι δὲ ἦσαν αἱ ὠμότητες, τὰς ὁποίας διέπραττεν οὖτος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας.

Εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπεκράτει ἀναρχία, εἰς τὰς ἐπαρχίας διαρκεῖς ἦσαν αἱ ταραχαί. Ἐξ ἄλλου ἢ ἔχθρα τῶν Σταυροφόρων παντὸς ἔθνους ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ἕξαφθὴ εἰς φοβερὸν σημεῖον, διότι οὗτοι τοὺς κατηγοροῦν ὅτι εἶναι αἴτιοι τῶν καταστροφῶν, τὰς ὁποίας ὑφίσταντο ἀπὸ τοὺς Μωαμεθανούς. Ἰσχυραὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι κινοῦν τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Αυτοκρατορίας ἦσαν τὰ σχέδια τοῦ πάπα καὶ τὸ ἐμπορικὸν συμφέρον τῶν Ἑνετῶν. Ἡ ἐπακολουθήσασα Δ' Σταυροφορία δὲν ἦτο παρὰ μία ἐκστρατεία ἐμπορικῶν συμφερόντων, ὁμοία μὲ πολλὰς τῶν σημερινῶν χρόνων,

Βυζαντινὸν νόμισμα: «Ἀλεξίῳ δεσπότη τῷ Κομνηνῷ». — «Ἰησοῦς Χριστός. Κύριε βοήθει».

‘Ο Χριστὸς θεραπεύει τὸν τυφλὸν (Βυζαντινὴ μικρογραφία).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἡ ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Αἱ παρασκευαὶ τῆς Δ΄ Σταυροφορίας.

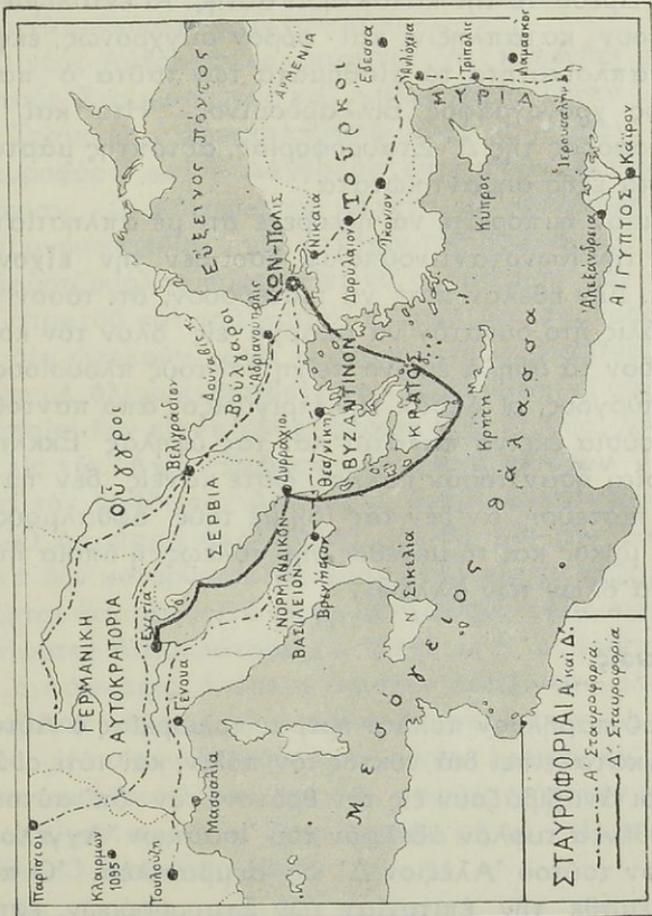
Εἰς τὴν Δύσιν ἐγένετο μεγάλη κίνησις διὰ νέαν Σταυροφορίαν ἀπὸ τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ΄ καὶ ἀπὸ τὴν Ἑνετικὴν Δημοκρατίαν, τῆς ὁποίας δόγης ἦτο ὁ Ἑρρίκος Δάνδολος, μέγας ἐχθρὸς τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἄλλο γεγονὸς ἠνύνησε τὰ σχέδια τῶν Ἑνετῶν. Ὁ νεαρὸς υἱὸς τοῦ φυλακισθέντος Ἰσαακίου Ἀλέξιος κατάρθωσε νὰ δραπετεύσῃ, ἦλθεν εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἐζήτησε βοήθειαν διὰ ν’ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του. Ἦτο ἡ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Σταυροφόροι εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Ἑνετίαν, καὶ φυσικὰ μὲ μεγάλην προθυμίαν ἔσπευσαν ν’ ἀναμιχθοῦν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ ἰππῶται, ἰδίως οἱ Γάλλοι βαρῶνοι, εἶχον ἔλθει εἰς τὴν Ἑνετίαν, διὰ νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὸν Δάνδολον, διότι ἡ θαλασσοκράτειρα Δημοκρατία ἦτο ἡ μόνη δύναμις, ἡ ὁποία, ἔχουσα ἰσχυρὸν στόλον, ἠδύνατο νὰ διαπεραιώσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ θρησκευτικοὶ ὁμῶς σκοποὶ, οἱ ὁποῖοι ἐνεθουσίαζον τὸν πάπαν καὶ τοὺς ἰππῶτας ἦσαν ὅλως διόλου ξένοι πρὸς τὸν δόγην. Ὁ γηραιὸς Δάνδολος (ἦτο σχεδὸν 90 ἐτῶν) εἶχε μέγαν νοῦν, ἀλλὰ ψυχὴν ἐμπορου, μὲ σπανίαν λοιπὸν διπλωματικὴν εὐφυΐαν κατάρθωσε νὰ καθυποτάξῃ τελείως οἰκονομικῶς τοὺς ἰππῶτας καὶ νὰ τοὺς μεταχειρισθῆ διὰ τὰ συμφέροντά του. Ὁ δὲ νεαρὸς Ἀλέξιος ὑπεσχέθη χρήματα καὶ εἰς τοὺς Σταυρο-

φόρους και εις τούς Ένετούς. Ούτως όλαι αί περιστάσεις συνεβιβάσθησαν με τούς σκοπούς του δόγη, και ή έκστρατεία, ή όποία ήτο προωρισμένη δια τούς Άγίους Τόπους, παρεξέκλινεν από την πορείαν αυτής, και, αντί να διευθυνθή εις την Ίερουσαλήμ, διηυθύνθη προς την Έλληνικήν πρωτεύουσαν.

Οι Σταυροφόροι εις την Κωνσταντινούπολιν.

Ο Αυτοκράτωρ Άλέξιος Γ' ειχε συναθροίσει εις την

πρωτεύουσαν στρατόν 60.000, αλλά μόλις την τελευταίαν στιγμήν έσκέφθη να έπιδιορθώση τὰ τείχη και να βελτιώση τὸ ναυτικόν, τὸ όποϊον ειχε παραλύσει. Ο Ένετικὸς στό-

λος ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ μεταξὺ (κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 1203) εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Πόλεως ἀκτὴν μὲ 40.000 μαχητὰς τοῦ Σταυροῦ. Εὐθὺς ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις ὑπὸ τοῦ στόλου ἐναντίον τῶν τειχῶν, συγχρόνως δὲ ἀπεβιβάζοντο οἱ πολεμισταὶ καὶ ἐπολιόρκουν τὴν πόλιν ἀπὸ τὰ χερσαῖα τείχη. Οἱ Ἕλληνες μὲ ἡρωϊσμὸν ὑπερησπίζοντο τὴν προσφιλεῖ πρωτεύουσαν αὐτῶν.

Ἀπὸ τοὺς λόφους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον στρατοπεδεύσει οἱ Σταυροφόροι, ἐθαύμαζον τὴν μεγάλην πόλιν καὶ ὠνεيرهύοντο τὴν κατάκτησιν αὐτῆς. Αἱ ἐντυπώσεις τῶν δεικνύουν κατάπληξιν καὶ φόβον συγχρόνως, ἐκφράζει δὲ μὲ ἀπλοϊκότητα τὰ αἰσθήματά των ταῦτα ὁ παλαιὸς Γάλλος χρονογράφος Βιλλαρδουῖνος. Ἦτο καὶ οὗτος Σταυροφόρος τῆς Δ' Σταυροφορίας, αὐτόπτης μάρτυς καὶ λέγει τὰ ἑξῆς σημαντικώτατα :

«Λοιπὸν ἠμπορεῖτε νὰ ἠξεύρετε ὅτι μὲ ἀπληστίαν ἐκύταξαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅσοι δὲν τὴν εἶχον ἴδει ἀκόμη. Δὲν ἤθελον ποτὲ νὰ πιστεύσουν, ὅτι τόσον πλουσία πόλις ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχη εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτε εἶδον τὰ ὑψηλὰ ἐκεῖνα τείχη καὶ τοὺς πλουσίους ἐκείνους πύργους, οἱ ὅποιοι τὴν ἐτριγύριζον ἀπὸ παντοῦ, καὶ τὰ πλούσια ἐκεῖνα παλάτια καὶ τὰς ὑψηλὰς Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τόσον πολλαί, ὥστε κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ πιστεύσῃ, ἂν δὲν τὰς ἴδῃ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς του, καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἦτο βασιλισσα ὅλων τῶν ἄλλων».

Ἡ ἄλωσις.

Ἀφοῦ παρήλθον πολλαὶ ἡμέραι πολιορκίας ὁ Αὐτοκράτωρ ἐγκαταλείπει διὰ νυκτὸς τὸν πόλιν, καὶ τότε οἱ Σταυροφόροι ἀναβιβάζουσι εἰς τὸν θρόνον τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκθρονισθέντα τυφλὸν ἀδελφόν του Ἰσαάκιον Ἀγγελον καὶ τὸν υἱὸν τούτου Ἀλέξιον Δ' ὡς συμβασιλέα. Ὁ πάπας μόλις ἔμαθε τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Σταυροφόρων, ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Λατινικὴν, οἱ δὲ Ἐνετοὶ δὲν ἐφρόντιζον παρὰ μόνον νὰ λάβουν ὅσα χρήματα εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς αὐτοὺς ὁ νέος

Ἄλέξιος. Ἄλλ' οἱ Αὐτοκράτορες δὲν ἠδύναντο νὰ κρατήσουν τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν. Αἱ καταπίψεις τοῦ λαοῦ πρὸς εὐρεσιν χρημάτων, ἡ ὁμολογία πίστεως εἰς τὸν πάπαν, ἡ ὑβριστικὴ συμπεριφορὰ τῶν Σταυροφόρων ἐξήγειρε τὸν φανατισμὸν καὶ ὁ λαὸς ἐξέσπασεν εἰς μεγάλας ταραχάς. Τότε ἐμφανίζεται εἰς τὸ μέσον ὁ τολμηρὸς Ἄλέξιος ὁ ἐπιλεγόμενος Μούρτζουφλος, ὁ ὁποῖος ἐστέφθη Αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ὡς Ἄλέξιος Ε'. Ὁ Ἄλέξιος Δ', τὸν ὁποῖον εἶχον κάμει Αὐτοκράτορα οἱ Σταυροφόροι, φονεύεται, ὁ δὲ πατὴρ του, ὁ γέρων Ἰσαάκιος Ἄγγελος ἀποθνήσκει ἀπὸ τὴν λύπην.

Ὁ νέος Αὐτοκράτωρ ἀρνεῖται νὰ πληρώσῃ χρήματα εἰς τοὺς Σταυροφόρους καὶ καλεῖ τοὺς δῆθεν μαχητὰς τοῦ Σταυροῦ ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν χώραν. Τότε οἱ Σταυροφόροι καὶ ὁ Δάνδολος ἐπιχειροῦν δευτέραν πολιορκίαν. Ὁ Αὐτοκράτωρ μάχεται μὲ γενναιότητα, ἀλλ' οἱ πύργοι πίπτουν ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου, καὶ ματαίως ὁ Μούρτζουφλος προσπαθεῖ νὰ σταματήσῃ τὸν πανικὸν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ. Βλέπει ὅτι αἱ προσπάθειαι του δὲν ὠφελοῦν, χάνει τὸ θάρρος του καὶ φεύγει ἀπὸ τὴν πόλιν μὲ ὀλίγους ὁπαδοὺς του. Τότε μερικοὶ πατριῶται, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον χάσει ἀκόμη κάθε ἐλπίδα, συνέρχονται εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ ἀνακηρύσσουν Αὐτοκράτορα τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν, ἄνδρα ἱκανὸν καὶ γενναῖον. Ὁ Λάσκαρις ἀναλαμβάνει μὲ θάρρος τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ δὲν κατορθώνει νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς ἓν πτώμα, ἀναγκάζεται καὶ αὐτὸς νὰ φύγῃ μὲ ὀλίγους ὁπαδοὺς του. Οἱ φεύγοντες Αὐτοκράτορες, ὁ Ἄλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος καὶ ὁ Λάσκαρις, βλέπουν ὅπισθεν αὐτῶν τὰς φλόγας τῆς καιομένης πόλεως, τὴν ὁποίαν ἐπυρπόλησαν οἱ Σταυροφόροι. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ποῦ εἶχον ἐμφανισθῆ πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕως τὴν μοιραίαν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως εἶχον παρέλθει δέκα σχεδὸν μῆνες (τέλος Ἰουνίου 1203—13 Ἀπριλίου 1204).

Αἱ ἀνοσιουργαὶ τῶν Σταυροφόρων.

Ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν τῆς καιομένης πόλεως οἱ Σταυροφόροι ὠρμησαν ἀμέσως εἰς φοβερὰν καὶ ἀνήκουστον

ληλασίαν, πρῶτοι δὲ οἱ ἡγεμόνες ἤρπασαν καὶ ἐσφετερίσθησαν τὰ ὠραιότερα κτίρια τῆς πόλεως καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ παλάτια τῶν Αὐτοκρατόρων. Οἱ συρφετοὶ τῶν στρατῶν τῆς Δύσεως, Γάλλοι, Γερμανοί, Ἑνετοὶ ἀφηνιάζουν καὶ μὲ ἀχαλίνωτον ἀκολασίαν ρίπτονται εἰς τὴν βίαν καὶ τὴν διαρπαγὴν. Ἀπὸ τὰ παλάτια, ἀπὸ τὰς πλουσίας καὶ πτωχὰς οἰκίας, ἰδίως ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια ἀπὸ παντοῦ γίνεται ἀνηλεὲς λαφυραγωγία. «Καὶ ἦσαν τόσον μεγάλα τὰ κέρδη, λέγει ὁ ἰδικὸς τῶν χρονογράφος, ὥστε κανεὶς δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἴπη τὸ πλῆθος τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου καὶ τῶν πολυτίμων λίθων καὶ τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων καὶ τῶν γουναρικῶν καὶ τῶν τόσων τιμαλφῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν εὐρέθησαν εἰς τὴν γῆν. Ἀπὸ τότε πού ἐγένινεν ὁ κόσμος δὲν συνελέχθησαν ποτὲ τόσα πολλὰ λάφυρα εἰς καμμίαν πόλιν» (Βιλλαρδουῖνος).

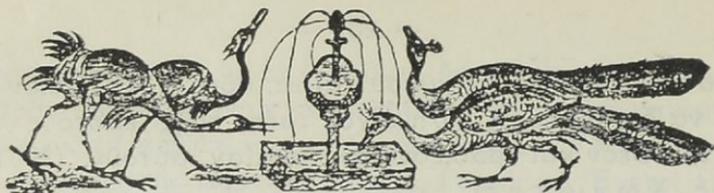
Εἰς μάτην οἱ κάτοικοι ἐπικαλοῦνται τὸ ἔλεος τῶν ἐπιδρομέων, τὴν φιλανθρωπίαν τῶν βαρῶνων. Οὐδεμία φωνὴ οἴκτου! Τὰ θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ πάθη συνδυάζονται τώρα μὲ τὴν μέθην τῶν ληστρικῶν ὀρέξεων. Ὅσοι ἐπιζοῦν εἶναι δυστυχέστεροι ἀπὸ τοὺς φονευομένους, διότι δὲν ἀπογυμνῶνονται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑβρίζονται εἰς τὰ ἱερώτερα τῶν αἰσθημάτων. Οὔτε τοὺς γέροντας, οὔτε τὰς γυναῖκας ἐσεβάσθησαν οἱ Χριστιανοὶ κατακτηταί, οὔτε θρησκείαν, οὔτε ἱερά. Φρικιαστικαὶ δὲ ἦσαν αἱ ἀκολασίαι, τὰς ὁποίας διέπραξαν ἀκόμη καὶ εἰς τὸ μέγα ἱερὸν τῆς Ὁρθοδοξίας, εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὡς νὰ μὴ ἦσαν Χριστιανοί, ἀλλὰ κακοποιοὶ εἰδωλολάτραι. Ἡ Ἁγία Τράπεζα κατακερματίζεται, ὁ ἀναρίθμητος πλοῦτος καὶ τὰ πολυτίμα ἱερά σκευὴ συντρίβονται καὶ διαρπάζονται, χύνουν οἱ Σταυροφόροι τὸ θεῖον αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὰ Ἁγία ποτήρια καὶ πίνουν οἶνον, διεφθαρμένα γύναια χορεύουν καὶ τραγωδοῦν ἄσεμνα ἄσματα, καθ' ὃν χρόνον εἰς τὰς πλατείας, εἰς τὰς ὁδοὺς ὁ ἀῆρ ἀντηχεῖ ἀπὸ ὄδυρμους γυναικῶν, παιδιῶν, γερόντων. Αὐτόπτης Βυζαντινὸς ἱστορικὸς λέγει : «Τοιαύτας παρανομίας ἔκαμαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔβαλαν εἰς τὸν ὄμμον τὸν Σταυρὸν καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχον ὀρκισθῆ νὰ διέλθουν ἀπὸ τὰς πόλεις τῶν

Χριστιανῶν χωρὶς νὰ χύσουν αἷμα, οὔτε ἄλλο κακὸν οὐδὲν νὰ διαπράξουν, διότι εἶχον τάξει τοὺς ἑαυτοὺς των εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐβάδιζον τὴν πορείαν αὐτοῦ». (Νικητὰς Χωνιάτης).

Ἡ καταστροφή.

Ἡ Δ' Σταυροφορία εἶχε καταστρέψει διὰ παντὸς τὴν λαμπρότητα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων εἶχαν ἀποφασίσει νὰ ματαιώσουν κάθε ἀντίστασιν τῶν πολιορκουμένων μὲ ἓνα ἀκατανίκητον σύμμαχον. τὸ ἀνηλεὲς πῦρ, καὶ εἶχον πυρπολήσει τὴν Πόλιν. Τρεῖς φοβεραὶ πυρκαϊαὶ εἶχον καταφάγει ὀλοκλήρους συνοικίας, καὶ ὁ παλαιὸς χρονογράφος αὐτῶν, ὁ Γάλλος Βιλλαρδουῖνος, λέγει ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας πυρκαϊὰς ἐπυρπολήθησαν περισσότεραι οἰκίαι, ἀπὸ ὅσας ὑπῆρχον καὶ εἰς τὰς τρεῖς ὁμοῦ μεγαλυτέρας πόλεις τοῦ βασιλείου τῆς Γαλλίας».

Ἐπὶ ἑννέα αἰῶνας στρατὸς βαρβάρων δὲν εἶχεν πατήσει τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον περιέκλειον τὰ μεγάλα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ 900 ἔτη ἡ β α σ ι λ ι ε ς τῶν πόλεων εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὸν περίβολον τῶν τειχῶν τῆς τὰ πλούτη ὅλου τοῦ κόσμου, τὰ πολυτιμότερα κειμήλια τῆς τέχνης καὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, δηλαδή ὀλοκλήρου τοῦ ὑπάρχοντος πολιτισμοῦ. Εἰς τρεῖς ἡμέρας τὰ πάντα διηρπάγησαν καὶ κατεστράφησαν. Ἀπαράμιλλα ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, ἀγάλματα, ἔφιπποι ἀνδριάντες, τὰ ὁποῖα ἐπὶ αἰῶνας συνήθροιζον οἱ Αὐτοκράτορες διὰ νὰ στολίζουν τὴν πρωτεύουσάν των, μὲ κτηνώδη ἀπειροκαλίαν κατεκερματίσθησαν. Πολλὰ ἀπὸ τὰ κειμήλια ἐκεῖνα ἦσαν ἔργα ἀθανάτων καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Φειδίου, τοῦ Πραξιτέλους. Μεγαλύτεραν δὲ ἀκόμη ζημίαν ὑπέστη ὁ πνευματικὸς βίος τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὴν ἀπώλειαν συγγραμμάτων τῆς ἀρχαιότητος. Πόσα πολύτιμα πνευματικὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος ἐχάθησαν ἀπὸ τὰς τρεῖς ἐκείνας πυρκαϊὰς. Ἡ καταστροφή αὕτη τῶν ἔργων τῆς τέχνης καὶ τῶν χειρογράφων εἶναι πολὺ θλιβερὰ διὰ τὸ ἀνθρώπινόν γένος.

Βυζαντινή διακόσμησης

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ

Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἐγκαθίστανται μετὰ τὴν Δ' Σταυροφορίαν οἱ Λαοὶ τῆς Δύσεως, οἱ Φράγκοι ἢ οἱ Λατῖνοι, ὅπως συνήθως ὠνομάζοντο. Οἱ νικηταὶ κατακερματίζουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, ὁ ἰδιόρρυθμος φεουδαλικὸς βίος τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρώπης μεταφυτεύεται εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Συγχρόνως ὅμως ἰδρύονται καὶ Ἑλληνικὰ κράτη, καὶ οὕτως ὁ Ἑλληνισμὸς ἀναλαμβάνει δυνάμεις. Ἡ πολυσημάντος αὕτη ἐποχὴ ὠνομάσθη Φράγκοκρατία, εἰς οὐδεμίαν δὲ ἄλλην ἐποχὴν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἐμφανίζεται τόσον ποικίλον θέαμα πολυειδῶν λαῶν καὶ οὐδεμίαν ἄλλην ἱστορικὴν περίοδον ὑπῆρξε τόσον πολυτάραχος καὶ διεγείρει τόσον ζωρὸν καὶ ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον.

Ἡ διανομὴ τοῦ Κράτους.

Ἡ βασιλεὺς τῶν πόλεων εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τῶν πολεμιστῶν τῆς Δ' Σταυροφορίας, τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ἔκαμε καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς ἕως τὴν ἀκροτάτην Δύσιν καὶ ἥλλαξεν ἐντελῶς τὴν ὄψιν τοῦ Ἀνατολικοῦ κόσμου.

Μετὰ τὴν νίκην οἱ μαχηταὶ τοῦ Σταυροῦ προέβησαν εἰς τὴν διανομὴν τοῦ Κράτους (ἢ συνθήκη τῆς διανομῆς ὠνομάσθη *partitio Imperii*). Δύο ἦσαν οἱ κύριοι ὄμιλοι τῶν νικητῶν. Ἐξ ἑνός, μόνοι οἱ Ἐνετοί, ἐξ ἑτέρου ὅλοι οἱ ἄλλοι πολεμισταὶ τῆς Δύσεως. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἔμειναν

σύμφωνοι ὅτι ἀπὸ τὸν ἓνα ὄμιλον θὰ ἐξελέγετο ὁ αὐτοκράτωρ, ἀπὸ τὸν ἄλλον ὁ πατριάρχης. Ὁ ἰσχυρότατος πάντων, ὁ γηραιὸς δόγης τῆς Ἑνετίας Ἑρρῖκος ὁ Δάνδολος, δὲν ἤθελε τὸν θρόνον, ἤρκουν εἰς αὐτὸν τὰ ἐμπορικὰ ὠφελήματα. Διὰ τοῦτο ὑπεστήριξε τὸν κόμιτα τῆς Φλάνδρας (τοῦ Βελγίου) Βαλδουῖνον, ὁ ὁποῖος καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν κατὰ τὴν παλαιὰν τάξιν. Ὁ ἄλλος ἐπιφανὴς ἡγεμὼν τῶν Σταυροφόρων, ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, ἐξελέγη βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης. Κατὰ τὴν συμφωνίαν οἱ Ἑνετοὶ ἐξέλεξαν ἰδικὸν τῶν πατριάρχην. Ἡ κατάκτησις ἐπέφερε καὶ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τόσῃ ἀγαλλίασιν ἠσθάνθη ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ', ὥστε οἱ Σταυροφόροι ἔλαβον ἄφεσιν δι' ὅλα τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, αἱ λεηλασίαι, οἱ φόνοι καὶ αἱ ἱεροσυλίαι τῶν ἐσυγχωρήθησαν.

Ἡ φεουδαλικὴ Ἑλλάς.

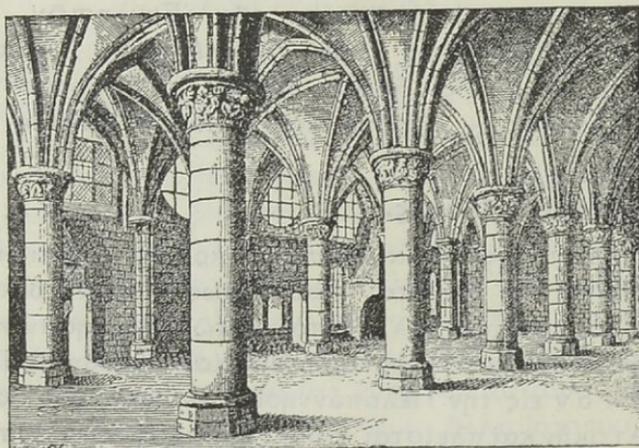
Δύο ἦσαν τὰ μεγάλα Φραγκικὰ κράτη, ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἄλλ' ἐκτὸς αὐτῶν ἰδρύθησαν καὶ πολυάριθμοι ἄλλαι Φραγκικαὶ ἡγεμονίαι, ἰδρύθη ἔν Πριγκιπᾶτον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἔν Δουκάτον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ πλεῖστοι κομιτεῖαι, αὐθεντεῖαι, βαρωνίαι. Ἐκαστον ἀπὸ τὰ κρατίδια αὐτὰ ὄφειλε ν' ἀναγωρίζῃ ὡς ἐπικυρίαρχον τὸ ἱεραρχικῶς ἀνώτερον, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰσῆχθη εἰς τὰς παλαιὰς κλασσικὰς χώρας τῆς Ἑλλάδος, ὅπως καὶ εἰς τὴν Συρίαν, τὸ Φεουδαλικὸν σύστημα τῆς Δύσεως. Ἡ δὲ Ἑνετία ἔλαβε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ δημοκρατία ἐχρειάζετο τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν.

Συγχρόνως ὅμως μὲ τὴν ἴδρυσιν Φραγκικῶν ἰδρύθησαν καὶ Ἑλληνικὰ κράτη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σπουδαιότερα ἦσαν δύο Αὐτοκρατορίαι, αἱ ὁποῖαι εἶχον πρωτεύουσας ἢ μίαν τὴν Νίκαιαν, καὶ ἡ ἄλλη τὴν Τραπεζοῦντα. Ἄλλα μικρότερα Ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἰδρύθησαν εἰς ἄλλας χώρας, εἰς τὴν Ἠπειρον, ἔπειτα εἰς τὴν Πελοπόννησον ὠνο-

μάσθησαν Δεσποτάτα, ἤτοι ἡγεμονίαι. Τὰ Ἑλληνικά Κράτη ἔγιναν ταχέως ἰσχυρά, καθ' ὃν χρόνον τὰ Φραγκικά ταχέως κατέπεσαν.

Ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία.

Ἡ Φραγκικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἂν καὶ ὠνομάζετο Ρωμανία, ὅπως ἄλλοτε ἡ Βυζαντινὴ, ἦτο ὅμως μία σκιὰ κράτους. Ὁ Βαλδουῖνος δὲν κατεῖχε παρὰ μόνον τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἕν μέρος τῆς Θράκης, περιῆλθε δὲ ταχέως εἰς πόλεμον μὲ τὸν βασιλέα

Αἴθουσα Γοτθικοῦ μοναστηρίου.

τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφάτιον. Κατόπιν συνεβίβασαν οὗτοι τὰς διενέξεις των καὶ ἐξεστράτευσαν διὰ νὰ κατακτήσουν τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὴν διανομὴν. Δὲν ἔμειναν ὅμως ἡσυχοὶ οἱ Φράγκοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ κατακτήσουν τὴν χώραν. Ὁ αἰμοδιψὴς Τσάρος τῶν Βλαχοβουλγάρων Ἰωαννίτσης ἐπετέθη ἐναντίον τῶν Φράγκων καὶ εἶχε τώρα τοὺς Ἑλληνας συμμάχους αὐτοῦ. Οἱ ἀντίπαλοι στρατοὶ συνητήθησαν πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν Φράγκων ὑπῆρξεν ὀλοσχερῆς.

Μόλις παρήλθον δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς των καὶ

ἤρχισαν νὰ παρακμάζουν τὰ Φραγκικὰ Κράτη τῆς βορείου Ἑλλάδος. Διότι καὶ ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης περιέπεσαν εἰς ἀτελειώτους ἐσωτερικὰς διχονοίας. Ἐξ ἄλλου ὁ ἀριθμὸς τῶν Φράγκων πολεμιστῶν εἶχεν ἐλαττωθῆ πολὺ, ἄλλοι εἶχον φονευθῆ εἰς τὰς μάχας, ἄλλοι εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὰς πατρίδας των, οἱ δὲ μεγάλοι ἡγεμόνες τῆς τετάρτης Σταυροφορίας, ὁ Βαλδουῖνος, ὁ Βονιφάτιος ὁ Δάνδολος καὶ ἄλλοι εἶχον ἀποθάνει.

Τὸ Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν.

Σπουδαιότερα ἦσαν τὰ φεουδαλικά κράτη, τὰ ὁποῖα ἴδρυσαν οἱ Σταυροφόροι πρὸς τὸν Νότον τῶν Θερμοπυλῶν, εἰς τὰς ἐνδόξους χώρας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Μέγα ἐνδιαφέρον παρέχει τὸ Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν, λαμπρότατον δὲ φεουδαλικὸν κράτος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔγινε τὸ Πριγκιπᾶτον τῆς Πελοποννήσου.

Εἰς Γάλλος αὐθέντης, ὁ Ὅθων Δελλαρώς, ἔλαβεν ὡς φέουδον τὴν χώραν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν. Ὁ Λέων ὁ Συγουρός, ὁ Ἑλλην ἄρχων τοῦ Ἄργους καὶ τοῦ Ναυπλίου, ἐπροσπάθησε ν' ἀντισταθῆ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλ' ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν Φράγκων. Καὶ τότε αἱ Θῆβαι, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκίς ἐδέχθησαν τοὺς νικητὰς ἐπὶ τῇ βάσει συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξησφάλιζον εἰς τοὺς κατοίκους τὰς ἰδιοκτησίας, τὰ προνόμια καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας των. Μεγάλῃ ὁμως ὑπῆρξεν ἡ ἀπογοήτευσις τῶν Ἀθηναίων, ὅταν εἶδον νὰ δημεύωνται τὰ μοναστηριακά των κτήματα, νὰ πιέζωνται οἱ ἱερεῖς αὐτῶν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, εἰς τὸν Παρθενῶνα, ν' ἀντηχοῦν οἱ ὕμνοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ Γαλλικὸν Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν ἔφθασεν εἰς ἀρκετὴν ἀκμὴν καὶ ἡ χώρα ἐφαίνετο ὅτι διήλθεν ἡμέρας εὐτυχίας. Ἀλλὰ τὴν εὐημερίαν των κατέστρεψαν ἄγριοι τυχοδιώκται ἐξ Ἰσπανίας, οἱ Καταλανοί, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ κατέστρεψαν τὰς Βορείους Ἑλληνικὰς Χώρας, κατήλθον καὶ πρὸς Νότον. Ὁ δούξ τῶν Ἀθηνῶν ἠναγκάσθη νὰ βαδίσῃ ἐναντίον αὐτῶν, εἰς τὴν αἵματηρὰν μάχην τῆς Κωπαΐδος (1310) ἔπεσε τὸ ἄνθος τῆς ἐν Ἑλλάδι Γαλλικῆς ἱπ-

ποσύνης, καὶ τὴν θέσιν τοῦ Γαλλικοῦ κατέλαβεν Ἰσπανικὸν Δουκάτον τῆς Ἀττικῆς.

Τὸ Πριγκιπᾶτον τοῦ Μορέως.

Περίφημον Φραγκικὸν κράτος ὑπῆρξε τὸ Πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας ἢ τοῦ Μορέως, ὡς ἐκαλεῖτο τότε ἡ Πελοπόννησος. Ἰδρυταὶ αὐτοῦ ἦσαν οἱ Γάλλοι εὐπατρίδαι Βιλλαρδουῖνοι. Εἰς διάστημα τριῶν ἐτῶν οἱ ἱππῶται εἶχον κατακτήσει τὸ ἡμισυ τῆς Χερσονήσου, μόνον ὁ Λέων ὁ Σγουρὸς ἐκρατήθη περισσότερον χρόνον εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον. Οἱ Γάλλοι διηκούλυναν τὴν κατάκτησίν των, διότι ἐσυνθηκολόγησαν μὲ τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ ἄφισαν εἰς τὰς πόλεις τὰς ἐλευθερίας των.

Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Πριγκιπάτου ἦτο ὁ πρίγκηψ, μετ' αὐτὸν δὲ ἦρχοντο οἱ βαρῶνοι καὶ ἔπειτα οἱ καβαλλάριοι. Οἱ ἐγχώριοι ἄρχοντες «οἱ δυνατοί», δὲν παρημελήθησαν, ἔλαβον καὶ αὐτοὶ μέρος εἰς τὴν φεουδαλικὴν ἱεραρχίαν. Ἡ κατακτηθεῖσα χώρα διηρέθη εἰς δώδεκα βαρωνίας, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ σπουδαιότεραι ἦσαν αἱ βαρωνίαι τῆς Πάτρας, τῆς Ἀκοβας (εἰς τὴν Ἀρκαδίαν), τῆς Καρυταίνης, τῆς Καλαμάτας. Ὁ πρίγκηψ μὲ τὴν αὐλὴν αὐτοῦ ἤδρευεν εἰς Ἀνδραβίδα, εἶχε δὲ καὶ ἄλλας πρωτεύουσας, τὴν Γλαρέντσαν, τὴν Λακεδαιμονίαν, εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην, τὴν Καλαμάταν. Ἡ δικαιοσύνη ἐλειτούργει αὐστηρῶς ἐπὶ τῇ βάσει «Βιβλίου τῶν νόμων», καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ πρίγκηψ ἦτο ὑποχρεωμένος ν' ἀκολουθῇ τοὺς φεουδαλικούς νόμους καὶ νὰ σέβεται «τὰ συνήθεια τοῦ τόπου». Ὁ λαμπρότερος ἀπὸ τοὺς πρίγκηπας τοῦ Μορέως ὑπῆρξεν ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη εἰς τὴν Καλαμάταν, ἦτο πολὺ ἀγαπητὸς εἰς τοὺς ὑπηκόους του, ὠμίλει καλῶς «τὰ Ρωμαϊκά», καὶ οἱ ἰθαγενεῖς τὸν ἐθεώρουν ὡς ἰδικόν των. Ἡ αὐλὴ αὐτοῦ «ὠμοίαζε μὲ τὴν αὐλὴν ἑνὸς μεγάλου βασιλέως».

Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.

Πολὺ σπουδαιότερα ἀπὸ τὰ ἐφήμερα Φραγκικὰ κράτη ἦσαν τὰ Ἑλληνικά, τὰ ὁποῖα ἰδρύθησαν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἄρχοντας. Διότι συνεκέντρωσαν ταῦτα τὰς Ἑλληνι-

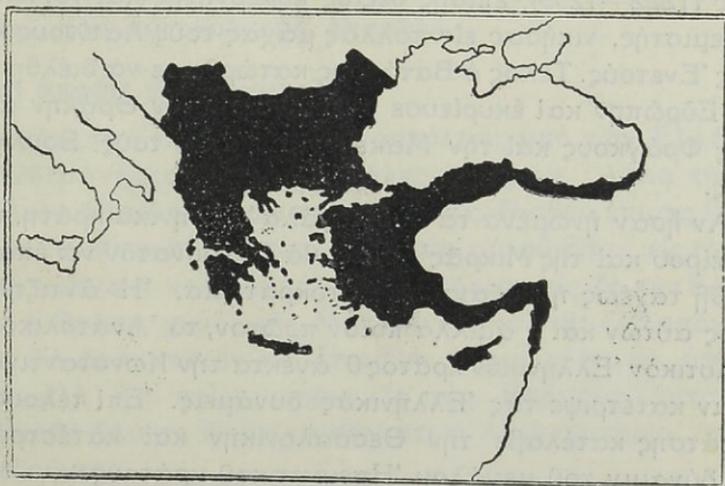
κάς δυνάμεις καὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ζωογονηθῆ πάλιν τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος.

Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἕως τὸν Καύκασον. Εἷς ἐκ τῶν Κομνηνῶν ἀνεκέρυξεν ἑαυτὸν Αὐτοκράτορα εἰς τὴν Τραπεζοῦντα (1204). Ἡ χώρα τὸν ὑπεδέχθη μὲ ἐνθουσιασμόν, διότι ἦτο ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς του. Πολὺ γρήγορα τὸ Ἑλληνικὸν ἐκεῖνο Κράτος ἐμεγάλωσε, καὶ ἔγινε πολὺ πλούσιον. Οἱ Αὐτοκράτορες αὐτοῦ ἔλαβον τὴν ἐπωνυμίαν μεγάλοι Κομνηνοί, διετηρήθησαν δὲ εἰς τὸν θρόνον σχεδὸν δύο αἰῶνας καὶ ἥμισυ. Τὸν ἰδρυτὴν διεδέχθησαν ἕως τὴν καταστροφὴν εἴκοσιν αὐτοκράτορες (1252—1461). Τὸ ἀνθηρότατον ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἔκαμεν ἡ Τραπεζοῦς μὲ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὴν ἀνέδειξε μίαν ἀπὸ τὰς μεγάλας ἀγορὰς τοῦ κόσμου. Ἦτο μεγάλη καὶ ὠραία πόλις, φημισμένη εἰς τὴν Ἀνατολήν, «κεφαλὴ καὶ ὀφθαλμὸς ὀλοκλήρου τῆς Ἀσίας». Ἡ Ἑλληνικὴ ζωὴ, ἡ ὁποία ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο τόσο ἐντονος εἰς τὰς χώρας τοῦ Πόντου, ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς μεγάλους Κομνηνοὺς τῆς Τραπεζοῦντος.

Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου.

Ἡ Τραπεζοῦς ὅμως ἦτο πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὰς κυρίας Ἑλληνικὰς χώρας. Διὰ τοῦτο ἀκόμη μεγαλυτέραν σημασίαν διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν, εἶχεν ἡ προσπάθεια, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς ἀπὸ τοὺς Ἀγγέλους εἰς τὴν Ἠπειρον πρὸς ἴδρυσιν Ἑλληνικοῦ κράτους. Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὄπλα τοὺς ὀρεινοὺς, τοὺς καθυπέβαλε εἰς πειθαρχίαν, καὶ ἀπὸ τοὺς κλέφτας τῶν βουνῶν, ἔκαμεν ἀρματολούς καὶ στρατιώτας, καὶ οὕτω κατάρθωσε νὰ σχηματίσῃ ἀξιολογώτατον στρατόν. Ἦτο περισσότερον μετριοφρων ἀπὸ τοὺς μεγάλους Κομνηνοὺς τῆς Τραπεζοῦντος καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸν τίτλον Δεσπότης, τὸ δὲ κράτος του, τὸ ὁποῖον εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Ἄρταν, ὠνομάσθη Δεσποτᾶτον (ἡγεμονία) τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ἔβαλε τὰ θεμέλια, ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος ἐμεγάλωσε τὸ Δεσποτᾶτον. Ὁ Θεόδωρος κατέστρεψε τὸν στρατόν τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς

Ἡ Αὐτοκρατορία 1) ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. 2) ἐπὶ Βασιλείου Β'. 3) ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ.

Κωνσταντινουπόλεως και ἔπειτα ἤρχισεν ἀκατασχέτως τὰς κατακτήσεις ἀνακτῶν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ ἀπὸ τοὺς Λατίνους. Κατέκτησε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, τέλος κατάρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ νὰ στεφθῆ αὐτοκράτωρ (1222). Εἰς μίαν ὄμως μάχην πρὸς τοὺς Βλαχοβουλγάρους ἠττήθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος, ἀπὸ τότε ἀρχίζει τὸ Δεσποτᾶτον νὰ παρακμάζῃ καὶ νὰ διαμελίζεται εἰς διάφορα κρατίδια.

Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας.

Φεύγων ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἀπὸ τὴν πυρπολουμένην ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων Κωνσταντινούπολιν εἶχε συνοδοὺς τὸν πατριάρχην, τὸν κληρὸν καὶ ἄλλους ἄρχοντας. Οἱ ἀνεξάρτητοι Ἕλληνες ἡγεμόνες τῆς Ἀσίας τὸν ἀνεγνώριζον ὡς κυρίαρχον. Ὅλοι οἱ φυγάδες εὐγενεῖς καὶ ἀπλοὶ στρατιῶται ἔτρεξαν εἰς τὴν Νίκαιαν νὰ ἐνισχύσουν αὐτόν, καὶ μὲ τὰς εὐλογίας ἀνακηρύσσεται ὁ Λάσκαρις «Αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων».

Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, ὁ πρῶτος Αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας (1204—1222), ἔβαλε στερεὰ θεμέλια εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ. Ἐνίκησε τοὺς Λατίνους, τοὺς Τούρκους Σελτζούκους καὶ ἐπεξέτεινεν τὸ κράτος του εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τὸν Λάσκαριν διεδέχθη ὁ γαμβρός του Ἰωάννης ὁ Βατάτσης (1222—1255), ἐπίσης δεξιὸς κυβερνήτης καὶ γενναῖος πολεμιστής, νικήσας εἰς πολλὰς μάχας τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Ἐνετούς. Τέλος ὁ Βατάτσης κατάρθωσε νὰ διέλθῃ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκυρίευσε σχεδὸν ὅλην τὴν Θράκην ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους.

Ἄν ἦσαν ἠνωμένα τὰ δύο μεγάλα Ἑλληνικὰ κράτη, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανιδρυθῆ ταχέως ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Ἡ ἀντιζηλία ὄμως αὐτῶν καὶ ἡ ἀμιλλα ποῖον πρῶτον, τὸ Ἀνατολικὸν ἢ τὸ Δυτικὸν Ἑλληνικὸν κράτος θ' ἀνέκτα τὴν Κωνσταντινούπολιν κατέτριψε τὰς Ἑλληνικὰς δυνάμεις. Ἐπὶ τέλος ὁ Βατάτσης κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ κατέστρεψε τὴν δύναμιν τοῦ μεγάλου Ἡπειρωτικοῦ κράτους.

Ἐνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τοὺς καρποὺς τῶν κόπων τοῦ Βατάτση δὲν ἔμελλε νὰ συγκομίση ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ σφετεριστὴς τοῦ θρόνου, ὁ φιλόδοξος στρατηγὸς Μιχαὴλ Παλαιολόγος. Ὅταν κατάρθωσεν οὗτος νὰ γίνῃ Αὐτοκράτωρ ἔδειξεν ὅτι τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ προτερήματα αὐτοῦ ἐδικαίωνον τὴν φιλοδοξίαν του. Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐφήρμοσεν πολιτικὴν ἀληθῶς ἐθνικὴν, παρήγγειλεν ἀμέσως εἰς τοὺς Γάλλους τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας :

«ἂν θέλουν νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ κατοικοῦν τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀφείλουν νὰ πληρώνουν φόρον».

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ ὁ Β' ἔκαμεν ἰσχυρὰν συμμαχίαν ἐναντίον τῆς Νικαίας μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τοῦ πρίγκιπος τοῦ Μορέως Γουλιέλμου Βιλλαρδουῖνου. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐπετέθη ἐναντίον τῶν συμμάχων καὶ τοὺς κατετρόπωσεν εἰς τὴν Πελαγονίαν τῆς Μακεδονίας (1259). Διὰ τῆς μεγάλης αὐτῆς νίκης ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἔθραυσε τὰς ἐχθρικὰς δυνάμεις καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἡπείρου καὶ τῶν Γάλλων τῆς Πελοποννήσου καὶ περιώρισε τὴν Λατινικὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μετ' ὀλίγον ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Στρατηγόπουλος εὗρεν εὐκαιρίαν καὶ κατάρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν μετὰ τὰς ἐπευφημίας :

«Νίκη εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Μιχαὴλ».

Γενικὴ ἄποψις τῆς Ἐνατολῆς.

Ἡ ἐνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (1261) ὑπῆρξε γεγονός μεγάλης λάμπσεως. Ἀλλὰ τὴν θέσιν ἐνὸς ἀδυνατοῦ Λατινικοῦ κράτους ἔλαβεν ἐπίσης ἐν ἀσθενὲς Ἑλληνικὸν κράτος. Αἱ χῶραι αὐτοῦ ἦσαν, εἰς τὴν Ἀσίαν ἢ Νίκαια καὶ μερικαὶ ἄλλαι πόλεις, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπῃν ἢ Θράκη, μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Πελοποννήσου. Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἐξηκολούθει νὰ ὑφίσταται, ἀλλ' ἦτο πολὺ μικρόν, εἰς τὰς Βορείους ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἠκμαζεν πάντοτε ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.

Τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ κατὰ τὸν 14. αἰῶνα δὲν κατεῖχε τίποτε πλέον, οἱ Τοῦρκοι εἶχον κυριεύσει ὅλας τὰς χώρας αὐτοῦ. Μόνον εἰς τὴν Κύπρον ἢ Γαλλικὴ δυναστεία τῶν Λουζινιαν ἐβασίλευσε πολλοὺς αἰῶνας, καὶ οἱ Λουζινιαν ἐπιτιλοφοροῦντο «Βασιλεῖς τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς Κύπρου». Οἱ Λατινικοὶ λαοὶ ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ τὰ Φραγκικὰ κράτη εὐρίσκοντο εἰς διαρκεῖς ἀγῶνας ἀναμεταξύ των ἢ πρὸς τοὺς ἐγχωρίους.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον κατεῖχεν ἄλλοτε ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο στενόχωρον δι' αὐτήν, εὐρίσκομεν κατὰ τὸν 14. αἰῶνα ἐγκατεστημένας περὶ τὰς εἴκοσι κυριαρχίας ξένων λαῶν. Τὰ ξένα ταῦτα κράτη ἦσαν ἡ Σερβία, τὸ Βουλγαρικὸν κράτος, τὸ Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ Πριγκιπᾶτον τοῦ Μορέως, διάφορα Φραγκικὰ καὶ ἰδίως Ἑνετικὰ καὶ Γενοστικὰ κράτη, τὸ Βασίλειον τῆς Κύπρου, δὺς Χριστιανικὰ κράτη τῆς Ἀρμενίας καὶ διάφορα Μουσουλμανικὰ (Σελτζουκικὰ) κράτη.

Γάλλοι καὶ Ἴταλοί.

Κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς κατακτήσεως, τὸν 13. αἰῶνα, κυριαρχεῖ εἰς ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν τὸ Γαλλικὸν ἔθνος, οἱ σπουδαιότεροι καὶ περισσότεροι βαρῶνοι ἦσαν Γάλλοι καὶ ἡ Γαλλικὴ γλῶσσα καὶ ἔθιμα ἐπικρατοῦν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα, τὸν 14. τὸ Γαλλικὸν στοιχεῖον παντοῦ σχεδὸν δίδει τὴν θέσιν εἰς τὸ Ἴταλικόν, τὰ Γαλλικὰ ὀνόματα ἀντικαθίστανται διὰ τῶν Ἴταλικῶν. Ἡ σπουδαιότερα Ἴταλικὴ κυριαρχία ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρξεν τὸ Ἴταλικὸν Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἀντικατέστησε τοὺς Καταλανοὺς τυχοδιώκτας. Τὸ Δουκάτον τοῦτο ἴδρυσαν οἱ ἐκ Φλωρεντίας τραπεζίται Ἀτσαγιόλαι, οἱ ὁποῖοι διετήρησαν αὐτὸ ἐπὶ ἓνα αἰῶνα (1365—1456).

Ἡ Ἑνετοκρατία.

Ἡ διαρκεστέρα ξενικὴ κατοχὴ, ἡ ὁποία ἀφῆκε τὰς περισσότερας ἀναμνήσεις εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ὑπῆρ-

ξεν ή τών 'Ενετιών. Τά 'Ενετικά Κράτη ήσαν σκορπισμένα εις τὰ 'Ελληνικά παράλια καί τας νήσους. 'Η δημοκρατία ἐκράτησε τας μεγάλας νήσους τήν Εὐβοίαν, τήν Κρήτην, ἐπίσης καί μερικάς, παραλίους πόλεις, ὅπως τήν Μεθώνην, τήν Κορώνην καί τὸ Ναύπλιον εἰς τήν Πελοπόννησον, ἐμοίρασε δὲ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ μεγάλου μεριδίου εἰς τήν ἀριστοκρατίαν αὐτῆς, καί τότε αἱ νῆσοι τῆς 'Ελλάδος κατελήφθησαν ὑπὸ διαφόρων 'Ενετικῶν οἴκων. Τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ τὰ κρατίδια αὐτὰ ἦτο τὸ Δουκάτον τοῦ Ἀρχιπελάγους εἰς τας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε δώδεκα νήσους καί εἶχε κέντρον τήν Νάξον. Ἐπίσης καί αἱ Ἴόνιοι νῆσοι ἀνήκον εἰς τοὺς 'Ενετικούς οἴκους.

'Η σπουδαιότερα κτήσις τῶν 'Ενετιῶν ἦτο ἡ Κρήτη, σημαντικὸς σταθμὸς ἐμπορίου, κειμένη εἰς τὸ μέσον τῶν θαλασσιῶν ὁδῶν τῆς Μεσογείου. Ἄλλ' εἰς τήν Μεγαλόνησον δὲν ὑπῆρξεν εὐκόλος ἡ κυριαρχία τῶν 'Ενετιῶν. Ἐπτὰ φορές κατὰ τὸν 14. αἰῶνα ἐπανεστάτησαν οἱ Ἕλληνες ἄρχοντες, ὀνομαστοὶ ἔγιναν οἱ Καλλέργαι, οἱ ὁποῖοι ὑπερησιπίσθησαν γενναίως τήν πατρίδα των καί ἀνεκήρυξαν κύριον τῆς νήσου τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καί ἀργότερα οἱ Κρήτες ἔκαμαν πολλὰς ἡρωϊκὰς ἐξεγέρσεις κατὰ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας.

Τὰ ἴχνη τῆς Φραγκικῆς ἐπιδράσεως.

Οἱ Φράγκοι δὲν κατάρθωσαν νὰ δημιουργήσουν μόνιμον κράτος εἰς τήν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, διότι ἡ ἐθνικὴ ἀντίστασις ὑπῆρξε πολὺ ἰσχυρά. Εἰς τὸν βίον ὅμως ἡ ἐποχὴ τῆς Φραγκοκρατίας ἀφήκε πολλὰ ἴχνη, ἤρχισε δὲ καί ἀνάμειξις μεταξὺ τῶν κατακτητῶν καί κατακτηθέντων. Ἀπτὰ δὲ ἴχνη τῆς κατακτήσεως σώζονται, τὰ ὠραῖα κάστρα, τὰ ὁποῖα ἔκτισαν οἱ Φράγκοι βαρῶνοι καί τὰ ὁποῖα στεφανώνουν ἀκόμη καί σήμερον τὰς κορυφὰς τῶν Ἑλληνικῶν ὄρεων.

Ἐγινε δὲ καί ἡ ἀνταλλαγὴ ἰδεῶν μεταξὺ τῶν Φράγκων καί τῶν Ἑλλήνων. Εἰς ἓν μικρὸν ἱστορικὸν ποίημα, τὸ ὁποῖον λέγεται τὰ Χρονικὰ τοῦ Μορέως ἐξιστοροῦνται εἰς ἀπλῆν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν οἱ πόλεμοι

τῶν Φράγκων πρὸς κατάκτησιν τοῦ Μορέως, ἡ διανομὴ τῆς χώρας εἰς τοὺς βαρῶνους καὶ ἡ διοργάνωσις τοῦ Πριγκιπάτου.

Κατὰ τὴν περιπετειώδη δ' ἐκείνην ἐποχὴν ἦσαν πολὺ ἄρεστοὶ αἱ ἐρωτικαὶ ἱπποτικαὶ διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι πλέκονται ἐπὶ φανταστικοῦ θέματός, καὶ αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς ὑπόδειγμα τὸ Ἑλληνικὸν μυθιστόρημα τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Εἰς τοιαύτας φανταστικὰς διηγήσεις, ρωμαντικές, ὡς λέγομεν συνήθως, ἦτο πλουσία ἢ μεσαιωνικὴ Γαλλικὴ λογοτεχνία. Ἐλέγοντο δὲ ρωμαντικαὶ αἱ διηγήσεις αὗται διότι ἦσαν γραμμέναι εἰς τὴν Ρωμαντικὴν, ἥτοι τὴν Νεολατινικὴν γλῶσσαν. Τὰ Γαλλικὰ ταῦτα μυθιστορήματα διεθόθησαν τότε εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἔδωκαν ὕλην πρὸς ἀπομιμήσεις, οὕτω δὲ παρήχθησαν μικρὰ Ἑλληνικὰ μυθιστορήματα εἰς στίχους, ἐ π ὕ λ λ ι α, πολὺ ἐλκυστικά, γραμμένα μὲ δροσερὰν ἔμπνευσιν καὶ εἰς ἀνθηρὰν ἀπλὴν γλῶσσαν. Τοιαῦτα ἐ π ὕ λ λ ι α ἦσαν ὁ «Ἰμπέριος καὶ ἡ Μαργαρώνα — ὁ Βέλθανδρος καὶ ἡ Χρυσάντζα» καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ἀργότερον ἡ ἐπικράτησις εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τοῦ Ἰταλικοῦ ἔθνους συνετέλεσεν, ὥστε νὰ ἐξασκήσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ ἡ Ἰταλικὴ λογοτεχνία. Ἀπὸ τοιαύτην ἔμπνευσιν προήλθεν ἀργότερον ὁ περίφημος Ἐρωτόκριτος, ἔμμετρον μακρὸν μυθιστόρημα τοῦ 16. αἰῶνος. Τὰ χαριτωμένα ἐκεῖνα ἐπύλλια, καὶ ἰδίως ὁ Ἐ ρ ω τ ό κ ρ ι τ ο ς, ὑπῆρξαν ἀγαπητὸν ἀνάγνωσμα εἰς τοὺς προπάτοράς μας.

Οἱ ἐγχώριοι λαοὶ τῆς Χερσονήσου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Φραγκοκρατίας ἔλαβον μεγάλην δύναμιν εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου οἱ Σέρβοι. Ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Στέφανος Δουσὰν ἴδρυσεν περὶ τὰ μέσα τοῦ 14. αἰῶνος μέγα Σερβικὸν κράτος, τὸ ἰσχυρότατον Χριστιανικὸν βασίλειον εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου.

Κατὰ τὸν 14. αἰῶνα ἔλαβον ἐπίδοσιν οἱ Ἀλβανοί, Σκιπιτάρ, ὅπως οὗτοι ὀνομάζουσι ἑαυτοὺς. Ἡ φυλὴ αὕτη ἦτο αὐτόχθων δὲν ἦλθεν ἀπὸ ἄλλην χώραν, ἀλλὰ πάντοτε κατῴκησεν τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποῖαν εὐρίσκεται καὶ σή-

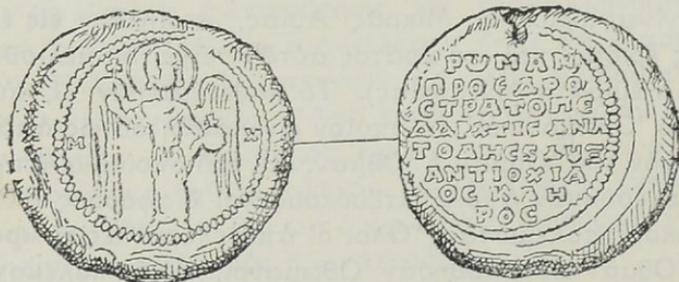
μερον, πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς Μακεδονίας. Εἶναι γενναία φυλή, οὐδέποτε ὅμως οἱ Ἄλβανοὶ κατάρθωσαν νὰ συνενωθοῦν εἰς ἓν κράτος, διότι ἀπετέλουν ἀπειρίαν φυλῶν, τὰς ὁποίας ἐκυβέρνων κληρονομικοὶ ἀρχηγοί, φύλαρχοι, ὠχυρωμένοι εἰς τὰ ὄρεινά αὐτῶν κάστρα. Οἱ Ἄλβανοὶ ἔλαβον μὲ τὸν καιρὸν πολὺ σπουδαίαν θέσιν εἰς τὰς ἱστορικὰς τύχας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τὸν 13. αἰῶνα ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Νοτιωτέραν Ἑλλάδα καὶ εἰς μερικὰς νήσους. Ἡ συγγενὴς αὕτη φυλὴ συνεχωνεύθη ταχέως μὲ τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ ὅσοι Ἄλβανοὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς Ἑλληνικὰς χώρας ἔγιναν Ἑλληνας, πολλοὶ δ' ἐξ αὐτῶν διεκρίθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

Οἱ Ὄθωμανοὶ Τούρκοι.

Εἰς τὸν ὠκεανὸν δὲ τοῦτον τῶν λαῶν καὶ κρατῶν ἔρχεται ν' ἀναμειχθῆ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν νέος βάρβαρος λαός, ὁ ὁποῖος ἐγκαθιδρύεται ὀριστικῶς εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου καὶ κατισχύει ὅλων καὶ εἶναι οὗτος οἱ Ὄθωμανοὶ Τούρκοι. Οἱ Σελτζοῦκοι Τούρκοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον γίνει κύριοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, περιῆλθον εἰς ἐμφυλίους ἔριδας καὶ τὸ κράτος αὐτῶν εἶχε διαμελισθῆ εἰς πολλὰ ἐμιράτα (ἡγεμονίας). Τὸ ἀσθενέστερον ἐξ αὐτῶν ἦτο τὸ Ὄθωμανικόν, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη οὕτως ἀπὸ τὸν ἀρχηγόν του Ὄσμὰν ἢ Ὄθμάν, καὶ τοῦ ὁποίου οἱ ὑπήκοοι ἀπετελέσθησαν ἀπὸ Σελτζούκους καὶ διαφόρους ἄλλους Τούρκους πολεμιστὰς. Ὅλοι οἱ ἀποτελέσαντες τὸ κράτος τοῦ Ὄθμὰν ὠνομάσθησαν Ὄθωμανοί, μὲ τὴν πολεμοχαρῆ ὁρμὴν αὐτῶν συνήνωσαν τὸν φανατισμὸν τοῦ Ἰσλάμ καὶ ἤρχισαν ἀμέσως τὸν Ἱερὸν πόλεμον. Ταῦτα συνέβαινον καθ' ὃν χρόνον ἐβασίλευον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ πρῶτοι Παλαιολόγοι (περὶ τὸ 1300). Οἱ Ὄθωμανοὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Αἱ κατακτήσεις αὐτῶν ὑπῆρξαν ραγδαῖαι, ὅπως καὶ τῶν Ἀράβων, τῶν παλαιῶν μαχητῶν τοῦ Ἰσλάμ. Τὸ τελευταῖον κατόρθωμα τοῦ Ὄσμὰν ἦτο ἡ κατάληψις τῆς Προύσσης (1317), ἡ ὁποία ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ὄσμὰν ἐξηκολούθησαν

ὄρητικοί τὴν προέλασιν τῶν, κατέκτων ἀλληλοδιαδόχως τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ τέλος τὴν Νίκαιαν (1330). Τὰ μέσα τοῦ 14. αἰῶνος Ἑλληνικὴ Ἀσία δὲν ὑπάρχει πλέον, οἱ Ὀθωμανοὶ εἶναι παρὰ τὸν Βόσπορον. Μετ' ὀλίγον διέρχονται τὴν θάλασσαν καὶ ξεχύνονται ἀκράτητοι καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον.

Καὶ οὕτω, κατὰ τὸν 14. αἰῶνα τρεῖς κυρίως λαοὶ ἀνταγωνίζονται εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου πρὸς ἐπικράτησιν, Ἕλληνες, Σέρβοι καὶ Τοῦρκοι. Οἱ ἐκ τῆς Δύσεως ἐπιδρομεῖς, οἱ Φράγκοι, ἔχουν ἐξασθενήσει, μετὰ μικρὸν δὲ ἀγῶνα παραμερίζονται καὶ οἱ Σέρβοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀπομένουσιν μόνον οἱ Ἕλληνες, τῶν ὁποίων ἡ ἀπελπιστικὴ πάλη ἐναντίον τῶν Τούρκων διαρκεῖ ἕνα ἀκόμη αἰῶνα.

Μολυβδόβουλλον (σφραγίς).—«Ρωμανὸς πρόεδρος στρατοπεδάρχης τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δουῆς Ἀντιοχίας ὁ Σκληρός».

Εικόνες αγίων (μικρογραφία).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξεν γεγονός μεγάλης λάμψεως καὶ ἐπροξένησεν τὸν θαυμασμὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἰδίως εἰς τὴν Δύσιν. Τὸ Ἑλληνικὸν ὅμως κράτος τὸ ὁποῖον ἐπανίδρυσεν ὁ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος δὲν ἦτο ἢ ἄλλοτε ἰσχυρὰ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, διότι τὸ ἔδαφος αὐτῆς ἦτο κατακερματισμένον εἰς εἴκοσι περίπου κράτη ξένων καὶ ἐγχωρίων λαῶν. Τὸ ἀνιδρυθὲν Ἑλληνικὸν κράτος δὲν ἦτο παρὰ μία ἐπαρχία καὶ αὐτὸ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, αἱ κτήσεις αὐτοῦ περιορίζονται εἰς χώρας τινὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Θράκην καὶ μέρος τῆς Μακεδονίας. Τὸ τόσον δὲ περὶωρισμένον τοῦτο κράτος, γνωρίζομεν, ἦτο περικυκλωμένον ὑπὸ ἰσχυρῶν ἐχθρῶν. Ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν οἱ ἐχθροὶ προχωροῦν καὶ ὅλον ἐν περιορίζουν ἀκόμη περισσότερον τὸ ἔδαφος αὐτοῦ.

Ἡ δυναστεία τῶν Παλαιολόγων, ἡ τελευταία δυναστεία τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκρατόρων ἐκράτησε τὸν Βυζαντινὸν

θρόνον ἐπὶ 192 ἔτη (1261—1453) εἶναι δηλαδὴ ἡ μακροτέρα δυναστεία τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Καὶ ἡ τελευταία

Βυζαντινὸς στοατηγὸς με τοὺς στρατιώτας του
(Βυζαντινὴ μικρογραφία).

αὕτη δυναστεία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀνέδειξεν ἀξιολόγους βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι ἐπάλαισαν ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα διὰ νὰ σώσουν τὸ Χριστιανικὸν κράτος.

Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος.

Ὁ ἀγῶν, τὸν ὅποιον ἀνέλαβεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας πρὸς ἀναστήλωσιν τοῦ Κράτους, ὑπῆρξε τεράστιος. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀφιέρωσε ὅλην τὴν βασιλείαν αὐτοῦ (1261—1282) εἰς ὑπεράνθρωπον ἀγῶνα διὰ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς τὴν παλαιὰν δύναμιν. Μὲ θάρρος ἐπροχώρησεν εἰς τὸ ἔργον καὶ ἄλλοτε διὰ τοῦ ξίφους, ἄλλοτε διὰ τῆς ἰκανωτάτης αὐτοῦ πολιτικῆς, πολλὰ κατῶρθωσεν. Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἤρχισε τὸν ἀγῶνα πρὸς ἀνάκτησιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Εὐθύς ὁμως προσέκρουσε πρὸς τοὺς πολυαριθμοὺς ἐχθρούς, πρὸς

τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς Γενουαίους, πρὸς τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἐναντίον ὅλων ἀντεπεξέρχεται νικηφόρως καὶ διαρκῶς ἐπεκτείνεται τὸ κράτος αὐτοῦ.

Οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης μόλις ἔμαθαν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐσκέφθησαν νὰ κάμουν νέαν Σταυροφορίαν πρὸς ἐπανίδρυσιν τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας. Εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν εἶχεν ἰδρυθῆ Γαλλικὸν βασιλεῖον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ἡγεμόνων ἀπὸ τὴν Γαλικὴν ἐπαρχίαν Ἄνζου. Οἱ Ἄνδεγαυοὶ οὗτοι

Ἡ Γέννησις (Βυζαντινὸν ψηφιδωτὸν τοῦ Παλέρμου τῆς Σικελίας)

βασιλεῖς, ὅπως ἐλέγοντο, εἶχον τὰ φιλόδοξα σχέδια τῶν προκατόχων αὐτῶν Νορμανδῶν καὶ Γερμανῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως ὅπως ἐλέγετο τὸ νέον Γαλλικὸν βασιλεῖον, Κάρολος ὁ Ἄνδεγαυϊκός, διωργάνωσεν εὐρυτάτην συμμαχίαν ἐναντίον τοῦ Μιχαὴλ Πάλαιολόγου.

Γενναίως ὁ Αὐτοκράτωρ ἀντεμετώπισεν ὀλόκληρον τὴν Δύσιν καὶ ἀντεπεξῆλθε διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἄλλοθεν ἑναντίον τῶν ἠνωμένων δυνάμεων. Ἰσχυρὸν Φραγκικὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἠπειρον, ἀπο-

Ἄνδρόνικος Β΄ ὁ Παλαιολόγος. «Ἄνδρόνικος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς καὶ Αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Παλαιολόγος».

δεκατίζει καὶ συλλαμβάνει αἰχμαλώτους ὄλους τοὺς ἀρχηγούς αὐτοῦ (1281). Μετὰ ἐν ἔτος ἀπέθανεν ἔχων τὴν ἐλπίδα ὅτι ἔστερέωσεν τὸ ἔργον του.

Οἱ δύο Ἄνδρόνικοι.

Ὁ Μιχαὴλ Ε΄ ὁ Παλαιολόγος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος μέ-

γας πολιτικός καὶ στρατηγὸς τοῦ Βυζαντίου, μετ' αὐτὸν ἀρχίζει ἀναπότρεπτος ἢ κατάπτωσις. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μιχαήλ, ὁ υἱὸς του Ἄνδρόνικος Β' ὁ Γέρων (πρεσβύτερος (1282—1328) καὶ ὁ ἔγγονος τούτου Ἄνδρόνικος Γ' ὁ Νέος (νεώτερος, 1328—1341) εἰργάσθησαν ὅσον ἠδυνήθησαν ἐναντίον τῶν περικυκλούντων τὸ Κράτος πολεμίων. Δὲν εἶχον ὅμως τὴν ἰκανότητα τοῦ Μιχαήλ, ἔχουν δὲ νὰ πα-

Πάνοπλος ἱππότης.

λαίσουν πρὸς ἓνα φοβερὸν ἐχθρὸν, τοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἔρχονται ἤδη ἀκατάσχετοι ἀπὸ τὴν Ἄνατολήν.

Πρὸς καταπολέμησιν τῶν Τούρκων ὁ Ἄνδρόνικος ὁ Γέρων προσέλαβε ἀνδρείους, ἀλλὰ πολὺ σκληροὺς Ἴσπανοὺς μισθοφόρους. Οἱ Καταλανοὶ οὗτοι ἐπολέμησαν γενναίως τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἀσίαν, κατόπιν ὅμως ἐπανεστάτησαν καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ ἤρχισεν ἐναντίον αὐτῶν φοβερὸν πόλεμον, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ αἰμοβόροι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ ἠρήμωσαν τὴν χώραν. Τέλος οἱ Καταλανοὶ ἐστράφησαν πρὸς Νότον, καὶ οὗτοι εἶναι οἱ ἰδρῦσαντες τὸ Ἴσπανικὸν Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐναντίον τοῦ Ἀνδρονίκου Β' ἐξηγέρθη ὁ ἔγγονός του Ἀνδρόνικος ὁ Νέος καὶ τὸν ἐξεθρόνισεν. Ὁ Ἀνδρόνικος οὗτος ὁ Γ' ἐπολέμησεν γενναίως, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἤδη κατακτήσει ὀλόκληρον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἔχουν φθάσει ἕως τὸν Βόσπορον.

Ἡ αὐξησης τῶν Σέρβων.

Σπουδαιότατον γεγονός κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' εἶναι ἡ αὐξησης τοῦ λαοῦ τῶν Σέρβων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (περὶ τὸ 1350) ὁ μεγαλειήβολος ἡγεμὼν αὐτῶν Στέφανος Δουσάν ἴδρυσεν μέγα Σερβικὸν κράτος, ἐπωφεληθεὶς ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, οἱ ὅποιοι ἐπὶ μακρὸν διάστημα τοῦ 14. αἰῶνος ἐτάραξαν τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Ὁ Δουσάν κατῴρθωσε καὶ κατέλαβεν ὅλην σχεδὸν τὴν Μακεδονίαν, ἔπειτα τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἔφθασεν πρὸς Δ. ἕως τὰ Ἰωάννινα, πρὸς Ν. ἕως τὰ Τρίκκαλα, καὶ οὕτως ἐκτείνει τὸ κράτος του ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὸ Αἰγαῖον, ἕως τὴν Ἀδριατικὴν. Ὁ Δουσάν εἶναι ὁ ἰσχυρότατος ἡγεμὼν τῆς Χερσονήσου, ὀνειρεύεται δὲ καὶ αὐτός, ὅπως ἄλλοτε οἱ Βούλγαροι Συμεῶν καὶ Σαμουήλ, τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὰς φιλοδοξίας του δεικνύει εἰς τὸν τίτλον, τὸν ὅποιον ἔλαβε «Τσάρος καὶ αυτοκράτωρ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἑλλήνων», διωργάνωσε δὲ τὸ κράτος αὐτοῦ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ ἐμιμεῖτο καθ' ὅλα τὴν Βυζαντινὴν αὐλήν.

Ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός.

Καθ' οὓς χρόνους Σέρβοι καὶ Τούρκοι προχωροῦν καταλαμβάνοντες τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, καταστρεπτικώτατος ἐμφύλιος πόλεμος ἐξερράγη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Τὸν Ἀνδρόνικον τὸν Νέον ἔχει διαδεχθῆ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος, (1341—1391) ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἐγείρει ἐπανάστασιν ὁ μέγας ἄρχων Καντακουζηνός. Ὁ Καντακουζηνός κατῴρθωσε νὰ στεφθῆ Ἀυτοκράτωρ ὡς Ἰωάννης ζ', σέβεται ὅμως τὴν νόμιμον δυναστείαν καὶ δὲν ἐκθρονίζει τὸν Ἰωάννην Ε' Παλαιολόγον. Ἡ χώρα ὅμως ἔχει ὑποστῆ φοβερὰς καταστροφὰς ἀπὸ τὸν ἐμφύλιον πό-

λεμον. Τὰς καταστροφὰς αὐτὰς συμπληρῶνουν οἱ ποικίλοι ἐχθροὶ Σέρβοι, Βούλγαροι, οἱ βάρβαροι τοῦ Δουνάβεως, τέλος οἱ διάφοροι Φράγκοι.

Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ζ' Καντακουζηνὸς (1341—1354) ἦτο ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ ἰκανότητος, ἀλλ' ἄμετρος φιλοδοξία ἐτύφλωνεν αὐτόν. Ἀδιάκοποι ἐμφύλιαι ταραχαὶ ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν Καντακουζηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων ἠρόκλυναν τοὺς Τούρκους νὰ περάσουν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Καλλιπόλιν (1354). Πολὺ ἀργὰ ἐνόησεν ὁ Καντακουζηνὸς τὴν παραφροσύνην, τὴν ὁποίαν εἶχε διαπράξει. Αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως δι' ὅσα κακὰ ἐπροξένησεν εἰς τὴν Πατρίδα του τὸν ἠνάγκασαν νὰ κατέλθῃ ἐκ τοῦ θρόνου, εἰς τὸν ὁποῖον μὲ τόσους ἀγῶνας εἶχεν ἀναβῆ, καὶ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα. Διῆλθε δὲ τὸν ὑπόλοιπον βίον· εἰς τὸ μοναστήριόν του, ἀσχολούμενος εἰς θρησκευτικὰς μελέτας καὶ συγγράφων τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων αὐτοῦ.

Ἡ ἀναρχία καὶ σύγχυσις.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν τοῦ Καντακουζηνοῦ (1354) ὁ Ἰωάννης Ε' ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἐπὶ χρόνον μακρὸν ἀκόμη (ἕως τὸ 1391). Ἄλλ' ἡ βασιλεία αὐτοῦ ὑπῆρξε πολὺ δυστυχῆς, διότι εἰς τὸ κράτος του καὶ εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον ἐπικρατεῖ φοβερὰ ἀναρχία καὶ σύγχυσις, ἀληθινὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν χάος.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων εὐρισκόμενος ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε' ἐνόησεν ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ σώσῃ τὰ κράτη του διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ ἐπεζήτησεν ἑξωθεν βοήθειαν. Ὁ γέρον βασιλεὺς ἀνέλαβεν ἐπίπονα ταξίδια εἰς τὴν Δύσιν εἰς διαφόρους Χριστιανούς ἡγεμόνας διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν αὐτῶν. Ἔλαβεν μόνον ὑποσχέσεις καὶ ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μὲ πικρίαν ἐτελείωσεν τὸν μακρὸν, ἀλλ' ἀνωφελῆ βίον αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Ε' ἀφίνων τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του Μανουὴλ.

Οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἔρχονται ἤδη οἱ μεγάλοι ἐπιδρομεῖς, οἱ ὀριστικοὶ καταστροφεῖς. Ἄφ' ὅτου οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι ἔβαλον τὸν πόδα εἰς τὴν Εὐρώπην (1354), ἤρχισαν ραγδαίαν τὴν προέλασιν αὐτῶν εἰς κατάκτησιν τῆς Χερσονήσου, οἱ ἰσχυροὶ στρατοὶ τῶν ὠδηγοῦντο ἀπὸ γενναίους ἡγεμόνας. Ὁ ἀνδρεῖος πολεμιστῆς Μουράτ Α' κατακτᾷ τὴν Θράκην, κυριεῦει τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μεταφέρει εἰς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσάν του (1360). Ὁ τελευταῖος ἰσχυρὸς ἡγεμὼν τῆς Χερσονήσου, ὁ Στέφανος Δουσάν, ἀπέθανεν χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τὰ μεγάλα σχέδιά του, εἰς τὴν περίφημον δὲ μάχην, ἣ ὁποῖα συνήφθη εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον (πεδῖον τῶν κοσσύφων) τῆς Σερβίας κατεστράφη διὰ παντὸς ἡ δύναμις τοῦ ἄλλοτε ἐνδόξου Σερβικοῦ κράτους (1389). Οἱ Τοῦρκοι καθυποτάσσουσιν ἔπειτα τοὺς Βουλγάρους καὶ φθάνουσιν νικηταὶ ἕως τὸν Δούναβιν.

Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι πλέον ἀπομονωμένη καὶ τριγυρισμένη ἀπὸ τοὺς Τουρκικοὺς στρατοὺς, εἶναι ἀποχωρισμένη ἀπὸ τὰς ἄλλας χώρας τοῦ Κράτους καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα Χριστιανικὰ κράτη. Οἱ Τοῦρκοι θεωροῦν ὅτι εἶναι πλέον καιρὸς νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον αὐτῆς, διότι ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς ὄλων τῶν ἀγῶνων αὐτῶν.

Οἱ Τοῦρκοι καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ὁ ἀρχηγὸς Ὀσμὰν εἶχεν ἴδει εἰς ὄνειρον τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐνεθυμήθη τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου, τοῦ Μωάμεθ, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπεν εἶπει ὅτι θὰ ἔπιπεν εἰς χεῖρας τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ «ἡ μεγάλη πόλις, ἣ ὁποῖα περιβάλλεται ἐκ δύο μερῶν ὑπὸ θαλάσσης καὶ ἐξ ἑνὸς μέρους ὑπὸ ξηρᾶς».

Πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν προφητειῶν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπροχώρησαν μὲ μεγαλυτέραν στρατηγικὴν ἀπὸ τοὺς Ἀραβας. Δὲν ἐπετέθησαν ἀμέσως ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐγνώριζον πόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ μεγάλη πόλις, πόσοι Ἀραβικοὶ στρατοὶ καὶ στόλοι εἶχον συντριβῆ

πρό τῶν τειχῶν αὐτῆς. Ὁρμησαν πρῶτον εἰς κατάκτησιν τῶν χωρῶν τῆς Χερσονήσου, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπλησίαζον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἕως ὅτου ἀπεμόνωσαν ἀπὸ ὅλον τὸν ἄλλον κόσμον τὴν μεγάλην πόλιν.

Ἡ δύναμις τῶν Τούρκων.

Ἡ ἀκατάσχετος ἐκείνη ὄρμη τοῦ νέου ἐκείνου ἐπιδρομῆς ἐξηγεῖται ἐκ τῆς καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρισκοντο οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἄλλοι Χριστιανικοὶ λαοί. Οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν εὗρον ἐνώπιον αὐτῶν ἓν κράτος καὶ ἓνα λαόν, ἀλλὰ πολλὰ κράτη καὶ πολλοὺς λαούς. Ἐξ ἄλλου τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος ὑπῆρξε κράτος στρατιωτικόν, τὸ ὁποῖον ἰδρῦθη ἀπὸ πολεμιστὰς καὶ κυρίαν διοργάνωσιν εἶχε τὴν στρατιωτικὴν. Οἱ πρῶτοι Ὀθωμανοὶ ἡγεμόνες διοργάνωσαν μόνιμον καὶ ἰσχυρὸν στρατόν, μόνος δὲ ὁ παλαιὸς Βυζαντινὸς στρατὸς θὰ ἠδύνατο νὰ τὸν ἀντιμετώπισῃ. Τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον τοῦ Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἦτο τὸ τακτικὸν πεζικόν, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ τὸ φοβερὸν τάγμα τῶν Γενιτσάρων. Συνεκροτεῖτο δὲ τὸ τάγμα τοῦτο ἀπὸ τοὺς εὐρώστους Χριστιανοὺς παῖδας, τοὺς ὁποίους ἤρπαζον οἱ Τούρκοι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ ἀνατροφή των ἀνετίθετο εἰς Μουσουλμάνους ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἐνέπνεον τὸν ἄγριον φανατισμὸν τοῦ Ἰσλάμ. Εἶχον αὐτοὺς συγκεντρωμένους εἰς ἓνα στρατῶνα ὅπου διαρκῆς ἀσχολία των ἦτο ὁ χειρισμὸς τῶν ὄπλων, τὸ μόνον πάθος αὐτῶν ἦτο ὁ πόλεμος. Τὸ παιδομάζωμα τοῦτο, ὅπως ὠνόμασαν οἱ Ἕλληνες τὴν τοιαύτην στρατολογίαν, ἀφῆκε φοβερὰν ἀνάμνησιν εἰς τὸ ἔθνος, διότι ἡ Ἑλλάς διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων ἐσπάρασσε τὰ σπλάγχνα αὐτῆς χάριν τοῦ Ἰσλάμ καὶ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Διὰ χριστιανικοῦ αἵματος ἐνισχυόμεναι αἱ δυνάμεις τοῦ Ἰσλάμ ὤρμησαν εἰς κατάκτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου.

Ἡ ἐξάντλησις τοῦ κράτους.

Καθ' ὃν χρόνον ἐπροχώρει μὲ ἀκατάσχετον ὄρμην ὁ πολεμοχαρὴς λαὸς τῶν Τούρκων, ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία εὗρίσκετο εἰς ἐσχάτην κατάπτωσιν. Τὸ κράτος ἦτο

Ἰ. Ἀδαμαντίου Βυζαντ. Ἱστορ. Δ' Γυμν. Ἔκδοσις Δευτέρα.

περιωρισμένον εἰς πολὺ μικρὸν μέρος τῆς Θράκης, τὰ οἰκονομικά του ἦσαν τελείως κατεστραμμένα, διότι οἱ Ἐνετοὶ καὶ οἱ Γενουαῖοι ἤρπαζον πᾶσαν πρόσοδον αὐτοῦ. Ἐπίσης ἡ στρατιωτικὴ δύναμις, τὴν ὁποίαν εἶχε καταρτίσει ὁ Α΄ Παλαιολόγος, ἔχει τελείως καταπέσει, καὶ οἱ Αὐτοκράτορες ἠναγκάζοντο νὰ στρατολογοῦν μισθοφόρους Φράγκους, Σέρβους, καὶ Τούρκους ἀκόμη, οἱ ὅποιοι, ὅπως οἱ Καταλανοί, ἐπεδίδοντο εἰς λεηλασίαν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Διὰ νὰ κατορθώσῃ ν' ἀντισταθῇ τὸ Κράτος ἐναντίον ὄλων τῶν δεινῶν ἔπρεπε νὰ εἶναι τοῦλάχιστον ἡσυχον καὶ ἠνωμένον. Τρεῖς ὅμως ἀλλεπάλληλοι ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔχουν ἐξαντλήσει καὶ τὰς ὑπολειπομένας δυνάμεις. Ἀλλὰ καὶ τὰ δεινὰ αὐτὰ δὲν ἤρκουν. Θρησκευτικαὶ ἔριδες ἐτάρασσον τότε τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, προερχόμενοι ἀπὸ τὰς προσπαθείας τῶν Αὐτοκρατόρων νὰ προσεγγίσουν πρὸς τὸν πάπαν καὶ τὴν Δύσιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν περιμένουν τὴν σωτηρίαν των.

Ὁ Μανουὴλ Β΄.

Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Μανουὴλ (1391—1425) εἶχε τὴν πικρίαν νὰ ἴδῃ τοὺς Τούρκους νὰ περικυκλώνουν τὴν πρωτεύουσάν, ἡ ὁποία ἦτο σχεδὸν μόνη τὸ Κράτος αὐτοῦ. Διάδοχος τοῦ Μουράτ ἦτο ὁ Βαγιαζίτ, γενναῖος καὶ σκληρὸς ἡγεμῶν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναλάβει μὲ μεγαλυτέραν ὁρμὴν τὰς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐν τῇ συναισθήσει τῶν δυνάμεων του ὁ Βαγιαζίτ φέρεται πρὸς τὸν Ἑλληνα Αὐτοκράτορα ὡς πρὸς ἡγεμόνα ὑποτελεῖ, ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς τὸ ἰδικόν του κράτος. Ἡ γενναία ψυχὴ τοῦ Μανουὴλ ἠσθάνθη πικρότατα τὸ ὄνειδος τῶν θλιβερῶν ἐκείνων χρόνων. Ἦτο ἀνδρεῖος καὶ ἀξιόγαστος ἀνὴρ, εἰς καλυτέρους χρόνους θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὸ Κράτος ἂν ἦτο δυνατόν νὰ σώσῃ αὐτὸ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει.

Ἐπὶ τέσσαρα ἔτη (1391—1395) εἶναι στενωῶς περικυκλωμένη ἡ πόλις. Ὁ Μανουὴλ στρέφεται πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμούνδον καὶ ζητεῖ βοήθειαν, λαμπρὸς δὲ Σταυροφορικὸς στρατὸς συγκροτεῖται, ὁ

ὁποῖος κατέρχεται ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ φθάνει εἰς τὴν Νικόπολιν τοῦ Κάτω Δουνάβεως. Ἐκεῖ συναντῶνται οἱ δύο στρατοί, ὁ Χριστιανικὸς καὶ ὁ Μωαμεθανικὸς· ἑκάτερος συνίσταται ἀπὸ 100.000 πολεμιστάς. Ἡρωϊκὴ μάχη συνάπτεται, ἡ ὁποία ἀπολήγει εἰς πανωλεθρίαν τοῦ Χριστιανικοῦ στρατοῦ (1396). Καὶ τότε ἄγρια Τουρκικὰ στίφη χύνονται ὡς χεῖμαρρος εἰς τὰς παραδουναβείους χώρας, καὶ ὅλα τὰ Χριστιανικὰ Κράτη τῆς Χερσονήσου καθυποτάσσονται. Μόνη ἡ Κωνσταντινούπολις μένει ἀκόμη ὀρθία εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀκρατήτου χειμάρρου τῶν Τούρκων.

Ὁ Βαγιαζίτ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν κυριεύσῃ. Τὰ Τουρκικὰ στίφη ρίπτονται εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Πελοπόννησον (1397), καὶ καταστρέφουν αὐτάς. Τότε ὁ Μανουήλ ἀνέλαβεν, ὅπως καὶ ὁ πατὴρ του, μακρὸν ταξίδιον εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας τὸν ἐδέχθησαν μὲ μεγάλας τιμὰς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ταξίδιον ἀπέβη ἄκαρπον.

Ὁ Βαγιαζίτ καὶ ὁ Ταμερλᾶνος.

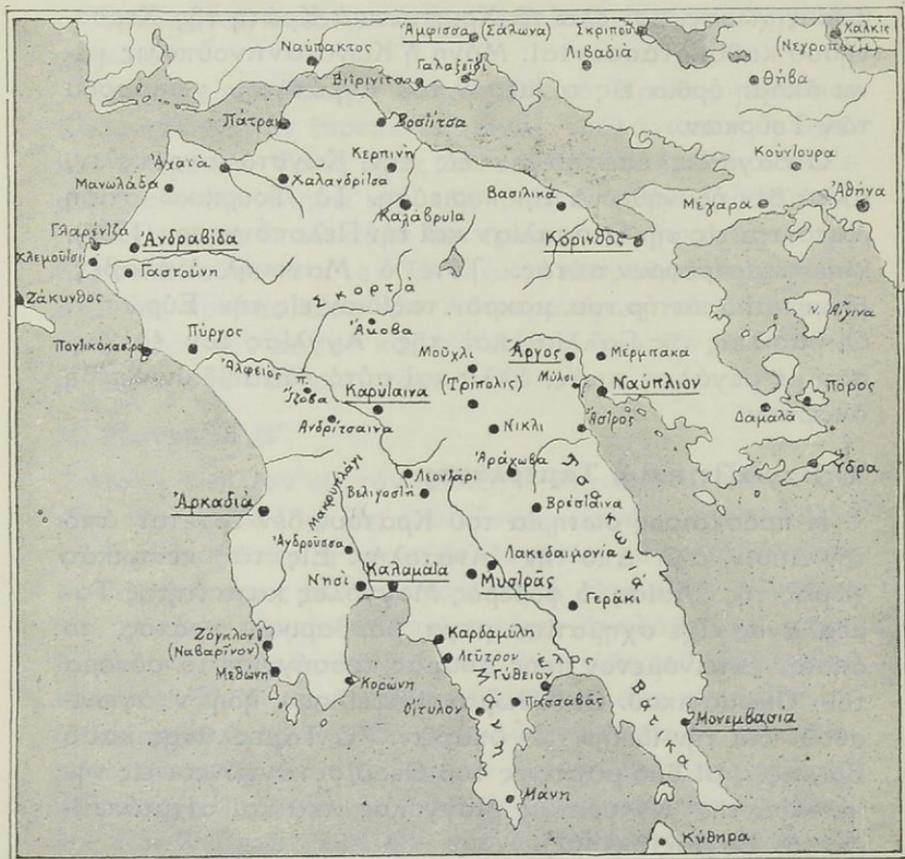
Ἡ πρόσκαιρος σωτηρία τοῦ Κράτους δὲν ἔρχεται ἀπὸ τὴν Δύσιν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Εἰς τὰς κεντρικὰς χώρας τῆς Ἀσίας ὁ φοβερὸς Μογγόλος κατακτητὴς Ταμερλᾶνος εἶχε σχηματίσει μέγα βαρβαρικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐκτεινόμενον πρὸς Δυσμὰς προσήγγισε τὰ σύνορα τοῦ Ὄθωμανικοῦ. Οἱ Ὄθωμανοὶ ὀφείλουσαν ἤδη ν' ἀγωνισθοῦν διὰ τὴν ἰδικὴν των ὑπαρξιν. Ὁ Ταμερλᾶνος καὶ ὁ Βαγιαζίτ, αἱ δύο μάλιστα τοῦ Θεοῦ, συναντῶνται εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγκύρας, ὁ Μογγόλος νικᾷ καὶ αἰχμαλωτίζει τὸν Βαγιαζίτ (1402).

Ἡ μάχη τῆς Ἀγκύρας ἀνακουφίζει τὸν Μανουήλ, ὁ ὁποῖος μάλιστα κατορθώνει καὶ ἀνακτᾷ μερικὰ ἐδάφη. Ἀλλὰ μετὰ εἴκοσιν ἔτη ὁ Μουράτ ὁ Β', ὁ ὁποῖος ἦτο ἡγεμὼν εὐσεβῆς καὶ γενναῖος, ἀνορθώνει τὸ Τουρκικὸν κράτος. Στρατοπεδεύει καὶ οὗτος ἔμπροσθεν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ πάλιν ὁμως ἡ ἥρωϊκὴ ἄμυ-

να τῶν Βυζαντινῶν ἀναγκάζει καὶ αὐτὸν νὰ λύσῃ ἀτάκτως τὴν πολιορκίαν (1422).

Τὸ Δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρά.

Ἡ βασιλεία τοῦ Μανουὴλ Β΄ συμπίπτει μὲ τὴν ἀκμὴν ἐνὸς νέου Ἑλληνικοῦ κράτους. Εἰς τὴν Πελοπόννησον εἶχεν ἰδρυθῆ ὑπὸ τῶν Καντακουζηνῶν καὶ τῶν Παλαιολό-

Ἡ Πελοπόννησος ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων.

γων ἡγεμονία, Δεσποτᾶτον, μὲ πρωτεύουσαν τὸν Μυστράν, παρὰ τὴν Σπάρτην, τῆς ὁποίας ἡγεμόνες, Δεσπότης, ἦσαν οἱ υἱοί, εἴτε ἀδελφοί τῶν Αὐτοκρατόρων. Ὁ Μυστράς ἐκτίσθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 13. αἰῶνος καὶ τὸ νέον Ἑλληνικὸν κράτος ἤκμασεν ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα

(1300—1450). Ἡ νέα πόλις, ἡ ὁποία ἰδρύθη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ταϋγέτου ἔγινε τὸ κέντρον ζωηροτάτης πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως, ἔγινε προσέτι ἡ ἐστία τῆς ἐθνικῆς ἀναζωογονήσεως.

Ὁ Μανουὴλ βλέπει μὲ στοργὴν τὰς προόδους τοῦ νεαροῦ ἐκείνου κράτους. Ἔρχεται ὁ ἴδιος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ πηγαίνει εἰς τὸν Μυστράν, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν προσπάθειαν τῶν Δεσποτῶν.

Καθ' ὃν χρόνον τὸ Κράτος διαρκῶς καταπίπτει καὶ περιορίζεται ὁλοὲν εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ Δεσποστᾶτον τῆς Πελοποννήσου εἶναι γεμᾶτον ζῶν καὶ προοδεύει ταχέως. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἱστορικοῦ κατὰ τοὺς ζοφεροὺς αὐτοὺς χρόνους ἑλκύει περισσότερο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἢ ἐθνικὴν προσπάθεια, ἡ ὁποία γίνεται ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων εἰς τὸν Μυστράν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν παλαιὰν ταύτην ἔνδοξον κοιτίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τὰ λείψανα τοῦ κράτους.

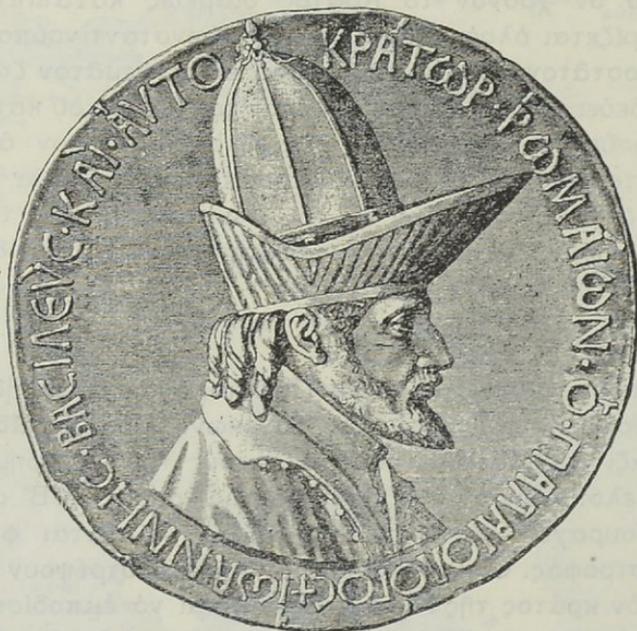
Αἱ προσπάθειαι αὗται τῶν Παλαιολόγων ἔχουν ἤδη προσελκύσει τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων. Ἦδη, ὡς εἶδομεν ὁ Βαγιαζίτ εἶχε στείλει τοὺς στρατοὺς του νὰ ἐρημώσουν τὴν Πελοπόννησον. Ἐπίσης καὶ ὁ Μουράτ ὁ Β' στέλλει τὸν Τουραχάν καὶ ἡ Πελοπόννησος ὑφίσταται φοβερὰς καταστροφάς. Οἱ Τούρκοι ζητοῦν νὰ καταστρέψουν τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Πελοποννήσου καὶ νὰ ἐμποδίσουν τὴν συγκρότησιν τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ βοηθήσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Τὸν Μανουὴλ Β' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰωάννης Η' ὁ Παλαιολόγος (1425—1448), ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει πλέον νὰ κυβερνήσῃ κράτος, παρὰ ἐρείπια. Ὁ Αὐτοκράτωρ μοιράζεται μὲ τοὺς ἀδελφούς του, Θεόδωρον, Θωμᾶν καὶ Κωνσταντῖνον, τὰ λείψανα τοῦ Κράτους. Οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ λαμβάνουν δεσποστᾶτα, εἰς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ τελευταῖοι δεσπότης τῆς Πελοποννήσου εἰργάσθησαν δραστηρίως πρὸς αὔξησιν τοῦ Πέλοποννησιακοῦ κράτους, καὶ εἰς ὀλίγα ἔτη καταστρέφουν καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς Φραγκοκρατίας εἰς τὸν Μορέαν (1430). Ὀλόκληρος ἡ Πε-

λοπόννησος, ἐκτὸς ὀλίγων Ἑνετικῶν κήσεων, ἀνήκει εἰς τοὺς Παλαιολόγους.

Τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Δύσις.

Οἱ Φράγκοι, ὅσοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ἀνατολήν, πρῶτοι οἱ Ἑνετοὶ καὶ οἱ Γενουαῖοι, ἐπωφελοῦντο τὴν ἀδυναμίαν τοῦ κράτους, ἐξεμεταλλεύοντο αὐτὸ καὶ συνετέλουν εἰς τὴν ἐξασθένησίν του. Εἰς δὲ τὴν Δύσιν οὐδεὶς

Ἰωάννης Η΄ Παλαιολόγος.

ἐκ τῶν Χριστιανῶν ἡγεμόνων ἠδείκνυε πραγματικὸν ἐνδιαφέρον. Ὁ Ἰωάννης Η΄ ἔκαμε σοβαρὰν προσπάθειαν νὰ προσελκύσῃ τὸν πάπαν. Συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ πολυαριθμοῦ ἀνωτέρου κλήρου μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατώρθωσεν εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ περιλάλητον σύνοδον ἐξ ἱεραρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μετὰ μακρὰς πεισματώδεις συζητήσεις νὰ γίνῃ ἐπὶ τέλος δεκτὸς ὁ ὅρος τῆς Ἐνώσεως (1439). Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, τὸ

τρίτον ταξίδιον Ἕλληνος Αὐτοκράτορος εἰς τὴν Δύσιν δὲν ἐπέφερεν κανὲν σπουδαῖον ἀποτέλεσμα.

Εἰς μάτην ὁ Ἰωάννης Η΄ καὶ ὁ διάδοχός του, ὁ τελευταῖος Παλαιολόγος Κωνσταντῖνος ΙΑ΄, ἐπροσπάθησαν νὰ ἐπιβάλουν διὰ τῆς βίας τὴν Ἐνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Μεγα μέρος τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου ἐθεώρει δυστύχημα τὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς αἰρετικούς, ὅπως ἔλεγον τοὺς καθολικούς, καὶ τὴν ὑποδούλωσιν εἰς τὸν πάπαν. Μὲ μέγον φανατισμὸν ἀγωνίζονται αἱ δύο μερίδες, οἱ ἐνωτικοὶ καὶ οἱ ἀδιάλλακτοὶ ἐθνικόφρονες, οἱ ὅποιοι δὲν θέλουν ν' ἀκούσουν περὶ ὑποταγῆς εἰς τὴν Ρώμην. Ὁ κληρὸς ὑποκινεῖ τὸν λαὸν καὶ αἱ ἔριδες καταλήγουσιν εἰς στάσεις. Τόσον ἐξημμένα εἶναι τὰ πάθη, ὥστε πᾶς Λατινόφρων καταγγέλεται ὡς προδότης τῆς πατρίδος.

Οἱ τελευταῖοι πρόμαχοι.

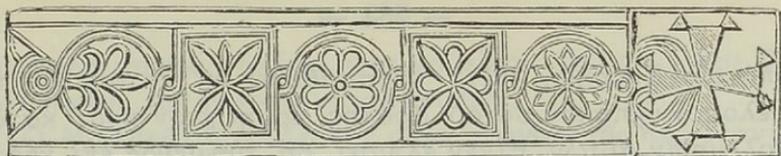
Τρεῖς ἥρωες καλύπτουν μὲ ἀθάνατον λάμψιν τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι οὗτοι πρόμαχοι τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς εἶναι ὁ Οὐγγρος βοεβόδας (ἀρχηγός) Ἰωάννης Οὐνυάδης, ὁ Ἀλβανὸς Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης (ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος) καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Ἡ Ἑλληνικὴ Χερσόνησος γίνεται στάδιον ἡρωϊκῶν ἀγώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐναντίον τοῦ Ἰσλάμ.

Τοὺς ἡρωϊκωτάτους ἀγῶνας ἀρχίζει ὁ Οὐνυάδης πρὸς σωτηρίαν τῆς Οὐγγαρίας. Οἱ Χριστιανοὶ Τούρκοι τῆς Εὐρώπης, οἱ Οὐγροὶ, συνάπτουν λυσσώδη πάλην πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους Τούρκους τῆς Ἀσίας. Αἱ πρῶται ἐκστρατεῖαι τοῦ Οὐνυάδου εἶναι κεραυνοβόλοι, τρεῖς στρατοὶ τοῦ Μουράτ κατακερματίζονται, ἀλλ' εἰς τὴν Βάρναν τῆς Βουλγαρίας ἔπαθε πανωλεθρίαν καὶ ὁ Χριστιανικὸς στρατὸς (1444). Γενναῖα προσπάθεια γίνεται εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἀπὸ τὸν Σκεντέρμπεην (ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον). Κέντρον τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀγῶνος ἔχει τὴν Κρόϊαν παρὰ τὸ Δυρράχιον, κατακερματίζει τέσσαρας στρατοὺς τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ὁ Μουράτ κατορθώνει πάλιν καὶ ἀνακύπτει. Καὶ τότε στρέφει τὴν προσοχὴν εἰς τὰ τελούμενα πρὸς Νότον.

Ὁ Δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ ν' ἀπελευθερώνη Ἑλληνικὰς χώρας, ἐξέρχεται μάλιστα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, καθυποτάσσει τὸ Ἰταλικὸν Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν, βαδίζει νικηφόρος πρὸς τὴν Κεντρικὴν Ἑλλάδα. Ἔχει μεγάλα σχέδια, ἐλπίζει νὰ συνενωθῇ μὲ τὸν Σκεντέρμπεην. Μετὰ πολυαριθμοῦ ὅμως στρατοῦ ὀρμᾶ ὁ Μουράτ αὐτοπροσώπως ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὑπερασπίζεται γενναϊότατα ὁ Κωνσταντῖνος τὸ Ἐξαμίλιον, ἀλλὰ τέλος ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ ὁ Μορέας πλημμυρίζει ἀπὸ τὰ σίφη τῶν βαρβάρων. Ἡ ἥρωϊκὴ αὕτη προσπάθεια τοῦ Δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ εἶναι ἡ τελευταία πολεμικὴ ὀρμὴ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Χριστὸς ἐπὶ θρόνου (ψηφιδωτὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, παριστάνον Βυζαντινὸν θρόνον).

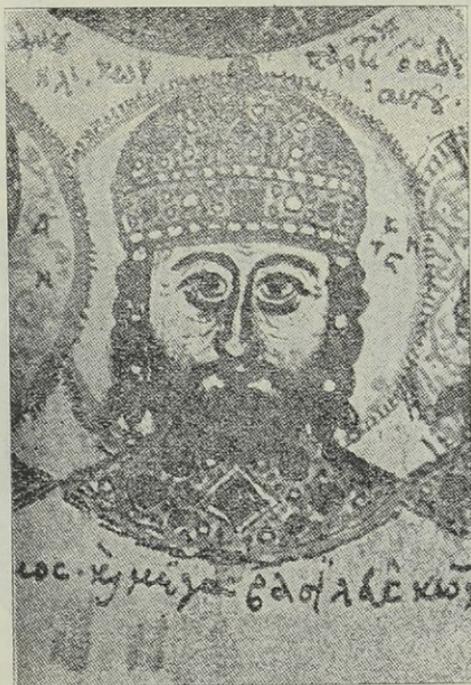

Βυζαντινὸν Κόσμημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΟΓΔΩΟΝ
Ἡ ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.

Μέγα ἦτο τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐπιχειρήσει ὁ Δε-

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.

σπότης τοῦ Μυστρᾶ Κωνσταντῖνος. Βλέπων ὁ ἐνθουσιώ-
δης ἐκεῖνος ἡγεμὼν, ὅτι κατακλύζεται ἡ Χερσόνησος

ὑπὸ τῶν Τούρκων, εἶχε προσπαθήσει νὰ καταστήσῃ τὸ Πελοποννησιακὸν αὐτοῦ Κράτος ὀρμητήριον πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν. Εἶχεν ἐλπίζει ὅτι τιθέμενος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ἑλλήνων, θ' ἀπηλευθέρωνε τὴν πρωτεύουσαν καὶ θ' ἀνέκτα τὴν κληρονομίαν τῶν πατέρων του, ἀλλ' ἡ εἰσβολὴ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν ἠνάγκασε ν' ἀποσυρθῆ εἰς τὸν Μυστρᾶν. Μετ' ὀλίγον ἀποθνήσκει ὁ Ἰωάννης. Ἡ καὶ πρεσβεία ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔρχεται νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτὸν τὸν θρόνον. Μὲ ἡρωϊσμὸν μάρτυρος φθάνει ὁ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τὸν Μυστρᾶν εἰς τὴν Πόλιν (1449), ἡ ὁποία ὅπως καὶ αἱ πόλεις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀπετέλει ὁλόκληρον τὸ κράτος αὐτοῦ.

Προετοιμασίαι τοῦ Μωάμεθ.

Ὁ διάδοχος τοῦ Μουράτ ὁ Μωάμεθ ὁ Β', ὁ ἐπώνυμος θείος Κατακτητῆς, δὲν εἶχεν ἄλλην σκέψιν παρὰ τὴν κα-

Μωάμεθ Β' ὁ Κατακτητῆς.

τάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄυπνος διήρχετο τὰς νύκτας του νὰ κάμνῃ σχέδια τῆς πόλεως καὶ τῶν ὀχυρωμάτων καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου :

«ὁ μεγαλύτερος στρατηλάτης θὰ εἶναι ἐκεῖνος, πὺ θὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν».

Ὁ Μωάμεθ ἀποκλείει τὰς συγκοινωνίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ τότε κλείει ἀμέσως τὰς πύλας τῆς πρωτεύουσας, συλλαμβάνει ὄλους τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται εἰς τὴν πόλιν καὶ μὴνύει εἰς τὸν Μωάμεθ ὅτι ἔχει καταφύγιον τὸν Θεόν. Ὁ Μωάμεθ κηρύττει τὸν πόλεμον. Διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Δεσπότας τῆς Πελοποννήσου, Δημήτριον καὶ Θωμᾶν, νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ των στέλλει τὸν στρατηγὸν Τουραχὰν νὰ ἐρημώσῃ καὶ πάλιν τὸν Μορέαν. Εἰς τεχνίτης Οὐγγρος ἀνέλαβε νὰ τοῦ κατασκευάσῃ κολοσσιαῖα τηλεβόλα, τὰ ὅποια θὰ συνέτριβαν τὰ ἰσχυρὰ τείχη, τὸ μεγαλύτερον ἐστήθη εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἐχρηιάσθησαν 100 βόες καὶ 2000 ἄνδρες διὰ νὰ τὸ σύρουν ἕως τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ πρώτην φοράν ἔγινε χρῆσις πυροβολικοῦ καὶ ἀπὸ τὰ δύο ἐχθρικά μέρη.

Προετοιμασίαι τῶν Ἑλλήνων.

Μόλις ἔκλεισε τὰς πύλας τῆς πόλεως ὁ Κωνσταντῖνος, εἶδε τριγύρω τὴν ἐρήμωσιν. Οὔτε στρατὸν οὔτε ἄλλους πόρους εἶχεν, ἡ Εὐρώπη ἦτο ἀδιάφορος, οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ τῆς ὑπαίθρου ἦσαν ὑπόδουλοι. Ὁ ἀφωσιωμένος σύμβουλος ἦτο ὁ φίλος αὐτοῦ Γεώργιος Φραντζῆς, ὁ ὁποῖος κατόπιν ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν θλιβερῶν ἐκείνων ἡμερῶν.

Πρὸ καιροῦ ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀρχίσει νὰ συνάγῃ εἰς τὴν πόλιν τρόφιμα καὶ σῖτον στέλλων πλοῖα εἰς τὸ Αἴγιον πρὸς προμήθειαν τροφῶν. Ἐβελτίωσεν ἕσον ἠδύνατο τὴν κατάστασιν τῶν πλοίων, τῶν ὀχυρωμάτων. Πρὸ καιροῦ ἐπίσης εἶχε στείλει πρέσβεις εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ νὰ παραστήσουν τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου, οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως εἶχον ὑποσχεθῆ βοήθειαν, ἀλλ' εἰς μάτην ἀνεμνον αὐτὴν οἱ Ἕλληνες.

Αἱ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων.

Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου 1453 ὁ Μωάμεθ περιεκύκλωσε τὴν Πόλιν μὲ στρατὸν 250.000 περίπου. Ὡς ἄμμον τῆς θαλάσσης διένειμε τὸν στρατὸν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ χερσαίου τείχους ἀπὸ τὰς Βλαχέρνας πρὸς βορρᾶν ἕως τὴν Χρυσὴν πύλην πρὸς Νότον.

Εἰς τὸ κέντρον, ὅπου ἦτο ὁ ἴδιος, ἐμπρὸς εἰς τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ, εἶχε τοποθετήσει τὰ ἰσχυρότερα σώματα. Τουρκικὸς δὲ στόλος (400) πλοίων περιεζώνυε τὴν πόλιν ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Προποντίδος. Εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Μωάμεθ εἶχε συρρεύσει πλῆθος ἱερωμένων, ἱμάμαι καὶ δερβίσαι, οἱ ὅποιοι εἶχον προστρέξει ἐκεῖ εἰς τὸ ἄκουσμα, ὅτι ἐμελλε νὰ κυριευθῆ ἡ Πόλις πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπὸ 800 ἐτῶν εἶχεν ἐστραμμένα μὲ πόθον τὰ βλέμματα ὀλόκληρος ὁ Μωαμεθανικὸς κόσμος.

Τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἰσχυρότατα, ἦσαν ὀκτώμη τὰ ἴδια, τὰ ὅποια εἶχε πρὸ 1000 ἐτῶν κτίσει ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' καὶ τὰ ὅποια εἶχον ἀνακαινισθῆ κατὰ διαφόρους καιροὺς. Δὲν ὑπῆρχεν ὅμως ἀρκετὴ δύναμις νὰ ὑπερασπισθῆ τὰ τεῖχη.

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐξηκρίβωσεν ὅτι μὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει ξένους δὲν εἶχε παρὰ μόνον 7.000 περίπου ἄνδρας διὰ νὰ ὑπερασπισθοῦν τὰ ἀπέραντα τεῖχη, ὁ δὲ στόλος συνέκειτο μόνον ἀπὸ 26 πλοῖα, τὰ ὅποια ἔμενον προφυλαγμένα εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον, κλεισμένον μὲ βαρυτάτην σιδηρᾶν ἄλυσιν.

Ἡ πολιορκία.

Τὸ πρῶτον σπουδαῖον γεγονός τῆς πολιορκίας ἦτο λαμπρὸν κατόρθωμα τεσσάρων Χριστιανικῶν πλοίων, τὰ ὅποια κατετρόπωσαν τὸν ἑκατονταπλάσιον σχεδὸν Ὀθωμανικὸν στόλον. Ἀπὸ τὴν παραλίαν ὁ Μωάμεθ καὶ ἀπὸ τὰ τεῖχη οἱ κάτοικοι ἔβλεπαν τὴν ναυμαχίαν. Ἐν θριάμβῳ εἰσηλθον τὰ Χριστιανικὰ πλοῖα εἰς τὸν Κεράτιον. Πολὺ γρήγορα ὅμως ἡ ἀγαλλίασις τῶν κατοίκων μετεβλήθη εἰς τρόμον. Ἐπειδὴ τὰ πλοῖα τοῦ Μωάμεθ δὲν ἠδύναντο νὰ

εισχωρήσουν εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον, ἀπεφάσισεν ὁ παρὰ τολμος ἐκεῖνος ἀνὴρ νὰ περάσῃ τὰ πλοῖα του διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὸν Βόσπορον εἰς τὸν Κεράτιον διὰ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πέραν. Ἐπὶ σανίδων, τὰς ὁποίας ἤλειψε λίθος, κατῶρθωσε νὰ ρίψῃ εἰς μίαν μόνον νύκτα ἀπὸ τὴν ξηρὰν εἰς τὸν κόλπον ἓν μέρος τῶν πλοίων του.

Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἡ πολιορκία περιωρίζετο εἰς μικροσυμπλοκάς περὶ τὰ τείχη. Ἄλλ' ἀρχίζει ἡ κόπωσις τῶν πολιορκουμένων, τὰ τρόφιμα γίνονται σπάνια, χρήματα δὲν ὑπῆρχον. Ὁ Αὐτοκράτωρ λαμβάνει τὰ σκευῆ καὶ τὰ κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο νὰ τὰ ἀποδώσῃ, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός. Ὁ στρατὸς τῶν πολιορκητῶν αὐξάνει ἀδιακόπως ἀπὸ τοὺς προστρέχοντας πολεμιστὰς τοῦ Ἰσλάμ, ὁ στρατὸς τῶν πολιορκουμένων ὀλιγοστεύει διὰ τῶν καθημερινῶν θανάτων. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' περισφύγγουν ὡς εἰς σιδηροὺν κλοιὸν τὴν πόλιν, καὶ αἱ ἐπιχειρήσεις τῶν πολιορκητῶν δὲν παύουν. Τὰ παντοειδῆ πολιορκητικὰ μηχανήματα καὶ αἱ ὑπόνομοι καταστρέφονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ὅσον καρτερικῶς ἀγωνίζονται οἱ πολιορκούμενοι, τόσον περισσότερον καταπονοῦνται. Τὰ τείχη κρημνίζονται ἀπὸ τὸν ἀκατάπαυστον βομβαρδισμόν, καὶ ἔπειτα ἀρχίζουν μεγάλαι ἐπιθέσεις καὶ ἔφοδοι. «Τὰ βέλη καὶ αἱ πέτραι πίπτουν ὡς ἀετός, λέγει ὁ Φραντζῆς. Καὶ ἡ μάχη καὶ ὁ πόλεμος καὶ ἡ συμπλοκὴ εἶναι φρικαλέα». Ὅλοι αἱ ἔφοδοι ἀποκρούονται γενναίως ἀκούραστοι καὶ ἄϋπνοι οἱ κάτοικοι ἡμέραν καὶ νύκτα, γυναῖκες, γέροντες καὶ παιδιά βοηθοῦν εἰς τὸ νὰ ἐπισκευάζονται τὰ τείχη, ἐλπίδα βοηθείας ἀπὸ πουθενὰ δὲν εἶχον.

Ἡ παραμονὴ τῆς ἔφοδου.

Πρὶν ἐπιχειρήσῃ τὴν ὀριστικὴν ἔφοδον ὁ Μωάμεθ, κάμνει προτάσεις εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, τὸν ἀφίνει ἐλεύθερον νὰ ὑπάγῃ ὅπου θέλει μὲ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὰ ὑπάρχοντά του, αὐτὸς ἀρκεῖται νὰ παραλάβῃ τὴν πόλιν. Ὁ βασιλεὺς, ἀφοῦ ἔλαβε τὴν γνώμην καὶ τῆς Συγκλήτου, ἀπήντησε: «Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὐτ' ἐμὸν ἐστίν, οὐτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ταύτη. Κοινῇ γὰρ γνώμη

πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν».

Τότε ὁ Μωάμεθ ὤρισε τὴν αὐγὴν τῆς 29. Μαΐου ὡς στιγμὴν τῆς ὀριστικῆς ἐφόδου. Τὴν παραμονὴν ἔκαμε προκηρύξεις εἰς τὸν στρατόν του, ὀλόκληρος ἢ λεία, αἰχμάλωτοι καὶ θησαυροὶ ἀνήκουν εἰς τοὺς πολεμιστάς. Τρεῖς ἡμέρας θὰ εἶναι ἰδικὴ των ἡ πόλις ὁ Μωάμεθ δὲν θὰ κρατήσῃ παρὰ μόνον τὰ τεῖχη καὶ τὰ κτίρια. «Ὅσοι θ' ἀναβοῦν πρῶτοι εἰς τὰ τεῖχη, θὰ ἔχουν γαίας καὶ ἀξιώματα, ὅσοι ὀπισθοχωρήσουν, θὰ εὕρουν τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου. Τὴν νύκτα ὀλόκληρον τὸ στρατόπεδον φωταγωγεῖται λαμπρῶς, μαινόμενοι δὲ ἀπὸ τὴν θρησκοληψίαν δερβίσοι περιτρέχουν καὶ κηρύττουν τὰς ἀμοιβάς: ὅποιος φονευθῆ θὰ φάγῃ καὶ θὰ πῆ μὲ τὸν Προφήτην τὸ ἴδιο βράδυ ὀλοσώματος εἰς τὸν παράδεισον, ὅποιος ἐπιζήσῃ θὰ ἔχη ὄλους τοὺς θησαυροὺς τῆς πλουσίας πόλεως». Τὴν νύκτα τὰ τύμπανα κροτοῦν, οἱ πολεμισταὶ ἀλαλάζουν καὶ λαμπρὰ φωταγώγησις ρίπτει τὰς ἀνταυγείας εἰς τὴν πόλιν, εἰς τοὺς λιμένας καὶ μακρὰν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἡ τελευταία νύξ.

Ἡ πολιορκουμένη πόλις ἦτο βυθυσμένη εἰς τὸ σκοτός, εἶχον ἐννοήσει οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὴν τόσῃν κραυγῇ καὶ ἀγαλλίασιν τῶν ἐχθρῶν, ὅτι ἤτοιμάζετο ἡ ἔφοδος. Γνωρίζουν, κατὰ τὸν Φρατζῆν, ὅτι τώρα εἶναι «εἰς πρὸς πεντακοσίους καὶ περισσοτέρους». Ὁ Αὐτοκράτωρ διατάσσει νὰ γίνῃ λιτανεῖα. Ἱερεῖς, μοναχοί, γυναῖκες καὶ παιδιά μὲ δάκρυα περιέρχονται τὰ τεῖχη τῆς πόλεως καὶ ἀνακράζουν τὸ «Κύριε ἐλέησον», καὶ παρακαλοῦν τὸν Θεὸν «νὰ κάμῃ ἔλεος εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ». Μετὰ τὸ τέλος τῆς λιτανείας ὁ Κωνσταντῖνος ἐκφωνεῖ πρὸς ὄλους τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀρχηγούς τοῦ στρατοῦ ὑπέροχον δημηγορίαν. Προτρέπει αὐτοὺς ν' ἀποθάνουν ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος καὶ ν' ἀγωνισθοῦν ἐπαξίως τοῦ ἁθλοῦ, δηλαδὴ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἡ ὁποία εἶναι «βοηθὸς καὶ σκέπη τῆς πατρίδος καὶ καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἐλπίς καὶ χαρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων». Μόλις ἐτελείωσεν, οἱ πάντες ἐξ ἑνὸς στόματος ἀπεκρίναντο μετὰ κλαυθμοῦ

λέγοντες: ἀποθάνωμεν ὑπὲρ τῆς Χριστοῦ πίστεως καὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν». Καὶ τότε ὅλοι τίποτε ἄλλο δὲν ἐσκέπτοντο, «οὔτε τὰ τέκνα οὔτε τὰς γυναῖκας, οὔτε τὸν πλοῦτεν, εἰμὴ μόνον τὸ ἀποθανεῖν ἵνα τὴν πατρίδα φυλάξωσι». (Φραντζῆς).

Ἐπειτα ὁ βασιλεὺς πηγαίνει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπέπρωτο πλέον νὰ ἐπανίδῃ. Ἐκεῖ ἐν μέσῳ ἀπείρου λαοῦ λαμβάνει τὴν Ἁγίαν μετάληψιν. «Τότε συνέβη μία ἀπὸ τὰς πλέον τραγικὰς σκηνὰς τῆς ἱστορίας. Ἡ Ἁγία Σοφία εἶδεν αἰφνιδίως ἄπειρον λαὸν νὰ πλημμυρίζῃ τὸν μεγαλοπρεπῆ περίβολον αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς, ὀλόκληρος ἢ αὐλή, οἱ μεγιστᾶνες, ὁ Ἑλληνικὸς καὶ Λατινικὸς κλῆρος, οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, ἄπειρον πλῆθος λαοῦ ἐγонуπέτησαν διὰ τελευταίαν φορὰν ὑπὸ τοὺς μεγαλοπρεπεῖς θόλους. Ὁ Βασιλεὺς καὶ οἱ συμπολεμισταὶ αὐτοῦ ἐκοινώνησαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ συνεχώρησαν πρὸς ἀλλήλους τὰ ἁμαρτήματά των. Ἡ ἀγωνία ἐκεῖνη ἑνὸς τόσον παλαιοῦ καὶ περιδόξου κράτους εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐκκλησίαν του εἶναι τόσον μεγάλης ὠραιότητος, ὥστε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δύναται νὰ εἶναι δι' αὐτὴν αἰωνίως ὑπερήφανον. Οἱ τελευταῖοι ἐκεῖνοι ὕμνοι ἰκεσίας καὶ πίστεως, ψαλλόμενοι ἀπὸ ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἐρχομένη αὐγὴ ἐμελλε νὰ φέρῃ τὸν θάνατον, θ' ἀντηχοῦν μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων εἰς πᾶσαν Ἑλληνικὴν ψυχὴν». (Σλουμπερζέ).

Ἡ ἄλωσις.

Κατὰ τὰς πρώτας ἀλεκτροφωνίας, πρὸς τὰ ἐξημερώματα τῆς 29ης Μαΐου 1453, «μὲ μεγάλην σπουδὴν καὶ βίαν ἀνάπτει ὁ πόλεμος. Καὶ τὰ ὄργανα τὰ πολεμικά, τύμπανά τε καὶ πᾶν ἕτερον κρούσαντες καὶ φωνὰς ἰσχυρὰς ἀλαλάξαντες» ἐφορμοῦν οἱ ἐχθροί, ὅλοι μαζί, συγχρόνως διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ μάλλον λυσιώδης προσβολὴ γίνεται παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ, ὅπου τρία σώματα στρατοῦ ἐφορμοῦν, καὶ τὰ τρία ἀποκρούονται γενναίως ὑπὸ τῶν ἀνδρείων ὑπερασπιστῶν. Ὁ ἴδιος ὁ Αὐτοκράτωρ διευθύνει τὴν ἄμυναν. Αἱ κλίμακες θραύονται καὶ οἱ ἐφορμῶντες κρημνίζονται. Ἀπὸ δὲ τὰ τεῖχη τῆς

θαλάσσης τὰ Τουρκικὰ πλοῖα καίονται μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ. Ὁ καπνὸς τῶν τηλεβόλων καὶ τῶν καιομένων πλοίων «ὡσπερ νεφέλη σκοτεινὴ καλύπτει τὸν ἥλιον καὶ τὸν οὐρανόν. Αἱ φωναὶ καὶ ὁ κρότος ἀναβαίνουν ἕως τὸν οὐρανόν». Ἀκόμη μίαν φορὰν τὰ τάγματα τῶν Γενιτσάρων κρημνίζονται, τὰ ρωμαλαιότερα, τὰ ὁποῖα εἶχε στείλει ὁ Μωάμεθ. Ἐξημέρωνεν ἤδη ἡ 58ῃ ἡμέρα τῆς πολιορκίας.

Εἶχεν ἤδη ἀνατεῖλει ὁ ἥλιος καὶ ὁ βασιλεὺς ἀνακράζει ἀγαλλόμενος: «συστρατιῶται καὶ ἀδελφοί, ἡμῶν ἐστὶν ἡ νίκη, ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν πολεμεῖ». Ἄλλ' αἰφνιδίως βλέπει ὅτι περικυκλώνεται, μίᾳ μικρᾷ πύλῃ εἶχε λησμονηθῆ ἀνοικτῇ, οἱ Τοῦρκοι εἰσέρχονται δι' αὐτῆς. Ὁ Αὐτοκράτωρ ὀρμᾶ εἰς τὸ πυκνότερον στίφος τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀγωνίζεται ὡς ὁ τελευταῖος τῶν στρατιωτῶν, «καὶ τὸ αἷμα ποταμηδὸν ἐκ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἔρρεεν». Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, Ἕλληνες καὶ Φράγκοι πίπτουν ἀγωνιζόμενοι ὡς λέοντες. «Ἡ πόλις ἀλίσκεται καὶ ἐγὼ ζῶ ἔτι;» ἀνακράζει ὁ Κωνσταντῖνος. Καὶ ἐφώνησεν ἄν ὑπάρχη χριστιανὸς ν' ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν του. Καὶ χριστιανὸς μὲν οὐδεὶς εὐρέθη ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ ὤρμησαν καὶ κατέφερον ἐναντίον του κτυπήματα κατὰ πρόσωπον καὶ ἐκ τῶν ὀπισθεν. Ὁ τελευταῖος Χριστιανὸς Αὐτοκράτωρ πίπτει ἄγνωστος καὶ ἐξαφανίζεται ὑπὸ τὸν σωρὸν τῶν πτωμάτων.

Ἡ λεηλασία καὶ καταστροφή.

Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἀρχίζουν νὰ εἰσορμοῦν εἰς τὴν πόλιν ὡς κύματα στίφη ἄγρια, ἀπὸ τὰ χερσαῖα, ἀπὸ τὰ παραθαλάσσια τείχη. Ἡ πολεμικὴ ὀρμὴ τῶν Τούρκων πίπτει, ὅτε εἶδον πόσοι ὀλίγοι ἦσαν οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς πόλεως, τοὺς ἐνόμιζον 50,000, καὶ τότε ρίπτονται ἀκράτητοι εἰς τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὴν λεηλασίαν. Οἱ κάτοικοι συρρέουν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀλλ' ὀρμοῦν ξιφῆρεις οἱ Τοῦρκοι, καὶ ὁ καθεὶς ἀρχίζει νὰ δεσμεύῃ καὶ νὰ σύρῃ ὄσους αἰχμαλώτους ἠδύνατο. Ἄλλοι στρέφονται εἰς τὰ πολύτιμα σκεύη, τὰ κειμήλια, τὰς Ἀγίας εἰκόνας, σπάζουν, ἀρπάζουν μὲ τόσην ἀπληστίαν, ὥστε εἰς μίαν στιγμήν ὁ μέγας ναός, «τὸ πάσης γῆς ἀγαλλίαμα, ὁ ὠραῖος

καὶ ὠραίων ὠραιότερος» ἔμεινεν ἔρημος καὶ γυμνὸς ἀπὸ τοὺς περιφήμους θησαυροὺς καὶ τὸν πολῦτιμον στολισμὸν του.

Κατὰ τὴν μεσημβρίαν εἰσέρχεται ὁ Μωάμεθ ἔφιππος ἀκολουθούμενος ἀπὸ τοὺς μεγιστάνας αὐτοῦ. Μόλις ἔφθασεν εἰς τὰς πύλας τῆς Ἀγίας Σοφίας, καταβαίνει ἀπὸ τὸν ἵππον καὶ πίπτει νὰ προσκυνήσῃ, λαμβάνει κόριν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν ρίπτει εἰς τὴν κεφαλὴν του. Τὸ ἐξάισιον θέαμα τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τὸν καταπλήττει, διατάσσει τὸν μουεζίνην νὰ καλέσῃ εἰς προσευχὴν τοὺς πιστοὺς, πρῶτος δὲ αὐτὸς ἀναβαίνει εἰς τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν καὶ κάμνει τὴν προσευχὴν του. Ἡ μεγαλοπρεπὴς τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ μεγάλη ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν γίνεται τὴν ἡμέραν ἐκείνην τέμενος τοῦ Ἰσλάμ. Ἡ δὲ βασιλισσα τῶν πόλεων 1129 ἔτη ἀφ' οὗτο ἔκτισεν αὐτὴν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ὑπέστη δύο ἀλώσεις καὶ εἴκοσι πολιορκίας ὑπὸ παντοίων βαρβάρων, ἔπιπτεν ἤδη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ βαρβάρου κατακτητοῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ λεηλασία διοργανώνεται συστηματικῶς. Ὅλα ἀπογυμνώνονται ἀπὸ ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ ἀφαιρεθῇ. Εἰς μακρὰς σειρὰς ὡς ποίμνια σύρουν οἱ νηκηταὶ δεμένους τοὺς αἰχμαλώτους των. Ἡ ἀπέραντος καὶ πλουσία πόλις εἶχε γίνει εἰς τρεῖς ἡμέρας μία φρικτὴ ἔρημία, δὲν ἔμειναν παρὰ μόνον οἱ λίθοι τῶν οἰκιῶν. Ὅτε εἶδεν ὁ Μωάμεθ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος τῆς πόλεως, ἐθαύμασεν, ὅτε εἶδε τὴν τρομερὰν καταστροφὴν, ἧσθάνθη λύπην διὰ τὴν «ζημίαν καὶ τὸν ὄλεθρον». Ἡ καταστροφή ἰδίως τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ θησαυροῦ προκαλεῖ τὰ δάκρυα. Ὅ,τι εἶχον ἀφήσει οἱ Σταυροφόροι τὸ κατέστρεψαν οἱ Τοῦρκοι, αἱ μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίαι ἔγιναν τζαμιὰ καὶ τὰ ψηφιδωτὰ των ἔσκεπάσθησαν δι' ἐπιχρίσματος ἀσβέτου. Μὲ βαθυτάτην ὀδύνην διηγοῦνται οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ τὴν καταστροφὴν τῆς μεγάλης πόλεως των.

Ἡ κατάλυσις τῶν Ἑλληνικῶν Κρατῶν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Χριστιανικῆς πρωτεύουσας ὁ Μωάμεθ συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Χερσονήσου, τῶν Ἀδαμαντίου Βυζαντ. Ἰστορ. Δ' Γυμν. Ἐκδόσις Δευτέρα 1933. 16

Σερβικῶν καὶ Ἀλβανικῶν χωρῶν. Ἐν τῷ μεταξύ ἐστράφη καὶ πρὸς Νότον, ὁ Τουρκικὸς στρατὸς κατέλαβε τὰς Ἀθήνας καὶ κατέλυσε τὸ Ἰταλικὸν Δουκάτον τῶν Ἀσσυριοῶν (1456). Ὁ Μωάμεθ ἐπισκέπτεται τὰς Ἀθήνας καὶ θαυμάζει τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἔπειτα πηγαίνει εἰς τὸν Μορέαν (1458). Κυριεύει τὰς πόλεις καὶ τὰ κάστρα, σφάζει πλῆθος κατοίκων καὶ εἰς φρικώδη μαρτύρια ὑποβάλλει τοὺς ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι ἀνθίστανται. Οἱ τελευταῖοι δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ, ὁ Θωμᾶς καὶ ὁ Δημήτριος, ἀδελφοὶ τοῦ τελευταίου Αὐτοκράτορος, ἐκδιώκονται καὶ καταλύεται οὕτω τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Πελοποννήσου (1461).

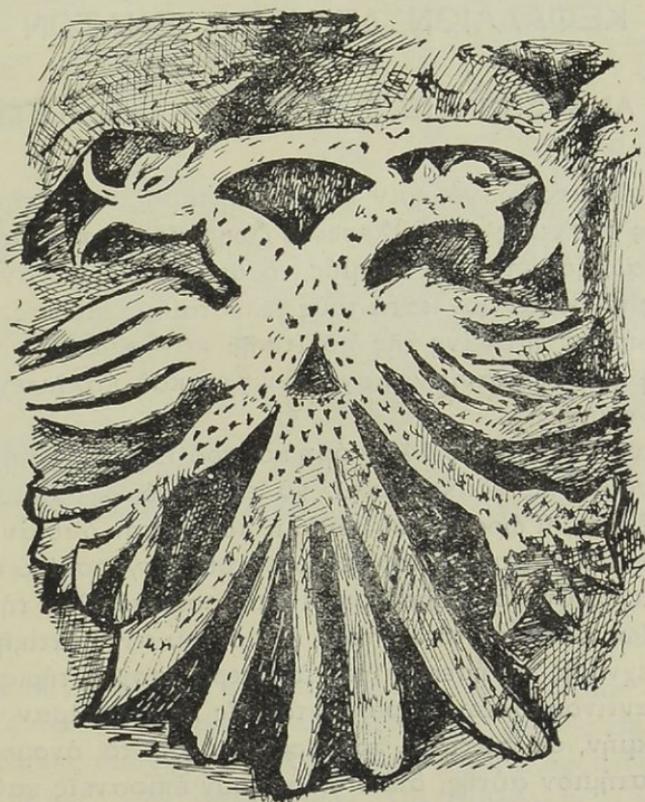
Τὸ ἴδιον ἔτος κατελύθη καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντος. Ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι, ὅλος ὁ Ἑλληνισμὸς καθυποτάσσονται ἤδη εἰς τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος. Ὅλιγα νῆσοι μόνον καὶ παράλια πόλεις (ἡ Ρόδος, ἡ Κύπρος, Κρήτη, κ.λ.) μένουσ ἀκόμη ἐπὶ τινα χρόνον εἰς χεῖρας ὄχι τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τοῦλάχιστον Χριστιανῶν, (τῶν Ἑνετῶν, ἡ Ρόδος τῶν Ἰωαννιτῶν).

Αἱ παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ ἡρώικὴ ἄμυνα τῆς Πόλεως, ἡ τελευταία λειτουργία τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν ἀνεξάλειπτον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Μὲ ὑψηλὴν ἔμπνευσιν ἐθρήνησεν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια τὴν πόλιν αὐτοῦ, οὐδεὶς δὲ ποτὲ λαὸς ἐδημιούργησε τόσον ὠραίας, τόσον κατασκευτικὰς παραδόσεις, ἀπὸ τὴν τέφραν τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ. Τὴν στιγμήν, λέγουσ αἱ παραδόσεις, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Τούρκοι εἰσώρμων εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, οἱ ἱερεῖς διέκοψαν τὴν λειτουργίαν καὶ ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ μίαν κρυφὴν θύραν. Ὅταν δὲ καὶ πάλιν ἀνακτηθῇ ἡ Πόλις, θὰ ἐξέλθουν οἱ ἱερεῖς καὶ θὰ συνεχίσουν τὴν διακοπεῖσαν λειτουργίαν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, λέγουσ ἄλλαι παραδόσεις, ὁ ὁποῖος ἐκήρυξε τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, δὲν ἀπέθανεν, εἶναι ὁ μαρμαρωμένος βασιληᾶς, ὁ ὁποῖος θὰ ἐγερθῇ ὅταν ἐπιστῇ ἡ ὦρα, καὶ θὰ διώξῃ μακρὰν τοὺς Τούρκους.

Ὁ Μωάμεθ Β' ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ἑλληνας νὰ ἐκλέ-

ξουν πατριάρχην διὰ νὰ κυβερνᾷ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ νὰ κρατῇ τὸ ἔθνος του ἤσυχον ἀπέναντι τῶν κατακτητῶν. Τοιοτοτρόπως κατεστράφη μὲν τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τοῦ Μεσαίωonos, ἀλλὰ τὸ ἔθνος ἔλαβε δικαίωμα ὑπάρξεως καὶ οὕτως ἐδημιούργησε νέον ἱστορικὸν βίον, ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας.

Ὁ Δικέφαλος αἰετὸς (γλυπτὸν ἐκ Μυστρᾶ).

Ἑπέρθυρον γλυπτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Εἰς τὴν ἀναζωογόνησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δουλείας συνετέλεσεν ὁ ζωηρότατος πνευματικὸς βίος, καὶ ἐξάριετος πολιτισμὸς, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναπτυχθῆ εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας. Ἀκόμῃ καὶ ἡ ἐποχὴ ἐκείνη τῆς πολιτικῆς καταπτώσεως ἐλαμπρύνθη μὲ θαυμασίαν λογοτεχνικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀναγέννησιν.

Εἰς τὸν κόσμον τοῦ 14. ἀκόμῃ καὶ τοῦ 15. αἰῶνος ἡ Κωνσταντινούπολις ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι «ὁ ὄφθαλμὸς τῆς οἰκουμένης», ἡ ὠραία καὶ μεγάλη πόλις, τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν. Εἶναι ἀκόμῃ τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, εἰς τὸ ὁποῖον συρρέουν οἱ ἔμποροι ἀπὸ ὅλην τὴν Δύσιν. Ἰδίως δὲ εἶναι τὸ κέντρον ἐξαιρέτου πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως, τὰ ἀνώτερα παιδευτήρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρίσκονται εἰς μεγαλυτέραν παρά ποτὲ ἀκμήν, οἱ φοιτηταὶ προστρέχουν εἰς τὸ ὄνομαστὸν Πανεπιστήμιον αὐτῆς, ὅπου διδάσκουν ἐπιφανεῖς καθηγηταί. Ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ ἰδίως τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν ἐξηκολούθει ὀλονὲν ν' αὐξάνεται, διεδόθη δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τόσον εὐρέως, ὥστε νὰ χαρακτηρίζεται ἡ ἐποχὴ αὕτη ὡς Ἀναγέννησις τῶν Παλαιολόγων. Μοναδικὸν εἶναι εἰς τὴν ἱστορίαν τὸ παράδειγμα

κράτους εύρισκομένου εις τὰς παραμονάς τῆς καταστροφῆς, τὸ ὅποῖον ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκπέμπῃ λαμπροτάτας ἀκτῖνας πολιτισμοῦ.

Τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων μεγάλη λάμψις παιδείας καὶ σοφίας ἐφώτισεν ὀλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Πολυάριθμοι λόγιοι καὶ ἐπιστήμονες, θεολόγοι, ἠθικολόγοι, ἱστορικοί, ρήτορες, φιλόσοφοι ἔγραψαν τότε σωρεῖαν βιβλίων. Οἱ πλεῖστοι ἦσαν σπουδαῖοι φιλόλογοι, κατεγίνοντο δηλαδὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων Ἑλ-

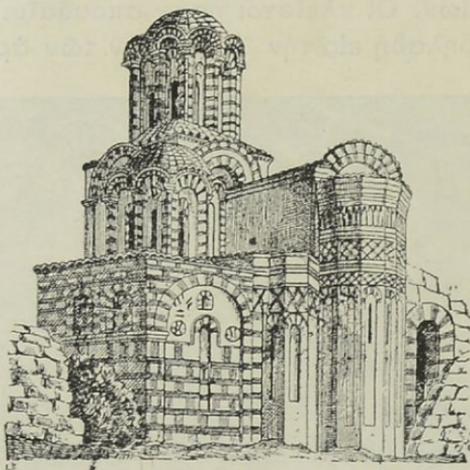

Ἡ Θεία Λειτουργία (περίφημος τοιχογραφία τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρᾶ).

λήνων συγγραφέων. Οἱ δὲ ἱστορικοὶ τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἐπίσημοι ἄνδρες, οἱ ὅποιοι ἔλαβον μέρος εἰς τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς (ὁ Αὐτοκράτωρ Καντακουζηνός, ὁ πιστὸς φίλος τῶν τελευταίων Παλαιολόγων Γεώργιος Φραντζῆς). Εὐρυμαθέστατοι ἦσαν ὁ Παχυμέρης, ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς. Ἄλλοι διεκρίνοντο εἰς τὰς ἐπιστῆμας καὶ ἐκαλλιέργησαν μὲ μεγάλην ἐπιτυχίαν τὴν γεωγρα-

φίαν, τὰ μαθηματικά, τὴν φυσικὴν, τὴν ἀστρονομίαν. Περιφημος δ' ἔγινεν εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου ὁ Ἄρμενόπουλος, τοῦ ὁποίου τὰ νομικὰ συγγράμματα διεδόθησαν εἰς ὅλην τὴν Δύσιν. Ἀκόμη καὶ δύο αὐτοκράτορες τῶν χρόνων ἐκείνων ἦσαν ἀξιόλογοι συγγραφεῖς, ὁ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Μανουὴλ ὁ Β'.

Ἡ παιδεία κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένη. Εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν Κρατῶν τῆς Νικαίας, τῆς Τραπε-

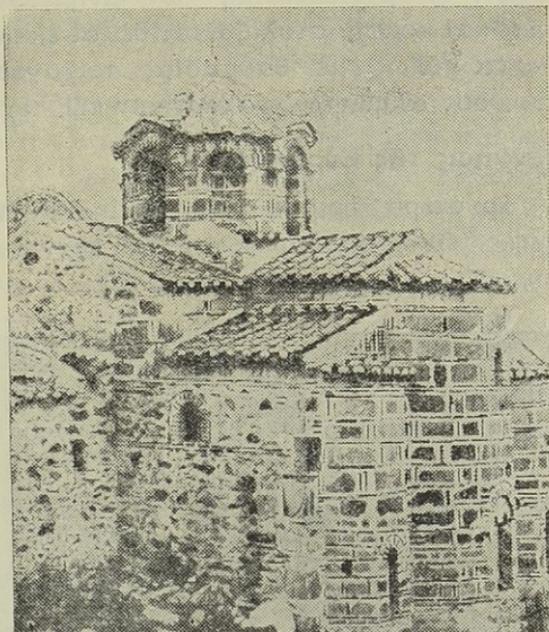

Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι τῆς Θεσσαλονίκης (τοῦ 14 αἰ.)

ζοῦντος, τοῦ Μυστρᾶ, διητηρεῖτο ἡ κομψότης καὶ ἡ καλλιέπεια τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι πρῶτον, ὅτι οἱ διαπρεπεῖς ἐκεῖνοι λόγιοι κατέγιναν εἰς ὄλα τὰ εἶδη τῶν μελετῶν, καὶ ἔπειτα, ὅτι κατήγοντο ἀπὸ ὄλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. «Ὅλοι αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι δίδουν τὴν συμβολὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ φιλολογικὴν ταύτην λαμπρότητα τοῦ παρακαμάζοντος Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς γενικῆς καταστροφῆς ὀλόκληρος ἡ Ἑλλὰς συνήθροισε τὰς πνευματικὰς αὐτῆς δυνάμεις διὰ νὰ ρίψῃ μίαν τελευταίαν λάμψιν» (Ραμπώ, Ντίλ).

Ἡ τέχνη.

Συγχρόνως μὲ τὴν ἐξαιρετικὴν ταύτην ἀνθησίν τῶν γραμμάτων ἀνεγεννήθη τότε καὶ ἡ τέχνη. Ἐπίσης, ὅπως καὶ εἰς τὰ γράμματα, ἡ ἀνεγέννησις τῆς τέχνης συνετέλεσθη εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ἰδίως εἰς τὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν καὶ πολιτικὸν κέντρον τοῦ ἀναγενομένου Ἑλληνισμοῦ, ἡ τέχνη ἀφῆκε λαμπρότατα μνη-

Ἡ Εὐαγγελίστρια (ἐκκλησία τοῦ Μυστρά, 14. αἰ.)

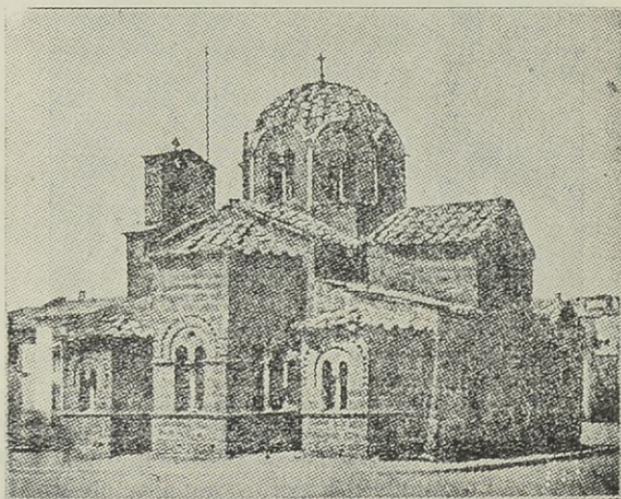
μεῖα. Δὲν ἤκμασεν ἡ τέχνη μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, εἰς τὴν Νίκαιαν, εἰς τὴν Ἄρταν, εἰς τὸν Μυστράν. Προσέτι εἰς σπουδαῖα κέντρα μοναχικοῦ βίου, ἰδίως εἰς τὸ Ἅγιον ὄρος, εἰς τὰ Μετέωρα τῆς Θεσσαλίας. Τόσον δὲ ζωηρὰ ἦτο ἡ καλλιτεχνικὴ αὐτὴ κίνησις, ὥστε ἀκόμη καὶ τότε ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐπεξετάθη εἰς τοὺς Σέρβους, τοὺς Βουλγάρους, τοὺς Ρωμάνους, τοὺς Ρώσους, εἰς ὅλον τὸν Ἀνατολικὸν κόσμον.

Τὰ ἕχνη δὲ τοῦ ἀνθηροῦ ἐκείνου πολιτισμοῦ δυνάμεθα

νά τὰ ἴδωμεν μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς μας. Διότι ἐσώθησαν εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πρωτευούσας πολῦτιμα λείψανα τῆς ἀναβιώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἰδίως εἰς τὸν Μυστράν, τὴν πρωτεύουσαν τῶν Δεσποτῶν Παλαιολόγων. Εἰς ἓνα ἀπόκρημνον βράχον, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ταυγέτου, σώζεται ὀλόκληρος ἡ πόλις τῶν Δεσποτῶν μὲ τὰ τείχη καὶ τοὺς πύργους, τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια, μὲ τὰ ἀρχοντικὰ οἰκήματα καὶ τὰ παλάτια τῶν Δεσποτῶν. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν μνημείων τούτων εἶναι στερεὰ καὶ κομψή, στολίζονται δὲ αἱ ἐκκλησίαι μὲ ὠραῖα γλυπτὰ ἰδίως μὲ θαυμασίας τοιχογραφίας, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν ἀληθινὴν ἀναγέννησιν τῆς τέχνης.

Ἡ Ἀναγέννησις τῆς Εὐρώπης.

Ὅλιγον ἀργότερα ἤρχισε νὰ φωτίζῃ καὶ τὴν Δύσιν ζωηρὰ λάμπρις τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης. Ἡ Εὐρώπη, ὡς γνωρίζομεν, εἶχεν ἤδη μετὰ τὰς Σταυροφορίας

Οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι (τῶν Ἀθηνῶν. Τέλειος τύπος Βυζαντινοῦ ναοῦ).

κάμει προόδους εἰς τὸν πολιτισμόν. Ἄλλ' ἰδίως κατὰ τὰ τέλη τοῦ 14. καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15. αἰῶνος, ὅτε πολλοὶ λόγιοι Ἑλληνας ἐπήγαν καὶ ἔμειναν εἰς τὴν Ἰταλίαν,

ἤρχισεν ἀπὸ τὴν χώραν αὐτὴν σπουδαιότατος πνευματικὸς βίος, ὁ ὁποῖος διεδόθη καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Δύσεως. Ἡ ζωηροτάτη αὕτη πνευματικὴ κίνησις ὀνομάζεται Ἀναγέννησις. Προῆλθε δὲ ἡ μεγάλη Ἀναγέννησις πρωτίστως ἀπὸ τὴν ἄμεσον καὶ βαθεῖαν γνῶσιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, τῆς ἀθανάτου ταύτης πηγῆς τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας. Ἡ ἀφύπνισις αὕτη τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸν πνευματικὸν λήθαργον, εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο βυθισμένη κατὰ τὸν Μεσαίωνα, προέρχεται πάλιν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας λογίους τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων. Ἴδου τί λέγει ὁ διάσημος Ἀγγλος ἱστορικὸς Γίββων: «Τὰ ἀλλεπάλληλα ταξίδια τριῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων, εἰς τὴν Εὐρώπην παρήγαγον εὐτυχῆ ἐπακολουθήματα, διότι ἔφεραν τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν διεδόθη εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τῆς Δύσεως καὶ τοῦ Βορρᾶ. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν κατάπτωσιν μόνοι οἱ ὑπήκοοι τῶν Παλαιολόγων κατεῖχον τὴν χρυσοῦν κλεῖδα τῶν θησαυρῶν τῆς ἀρχαιότητος

Πολυάριθμοι ἦσαν οἱ σοφοί, οἱ ὁποῖοι μετέβησαν τότε εἰς τὴν Ἰταλίαν (ιδίως μετὰ τὴν ἄλωσιν). Μεταξὺ πάντων διέπρεπον ὁ Γεώργιος Γεμιστός καὶ ὁ Βησαρίων. Ὁ πρῶτος εἶχεν ἰδρῦσει Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν εἰς τὴν Σπάρτην (τὸν Μυστρᾶν). Ὁ Βησαρίων ἦτο ὑπέρμαχος τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, διὰ τοῦτο ἔμεινεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἔγινε καρδινάλιος καὶ παρ' ὀλίγον πάπας. Οἱ δύο οὗτοι ἐπιφανέστατοι ἀντιπρόσωποι τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ εἶναι συγχρόνως καὶ οἱ λαμπρότατοι πρόδρομοι τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν Δύσιν.

Ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἔθνους.

Ἀπὸ βαθεῖαν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἤντλουν οἱ Ἑλληνες τοῦ 14. καὶ 15. αἰῶνος τὴν ἀληθινὴν φιλοπατρίαν, διότι πρώτη ἡ ἀρχαία Ἑλλάς εἶχε διδάξει εἰς τὸν κόσμον τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος καὶ τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας. Ὅλοι οἱ λόγοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Νικαίας, τῆς Τραπεζοῦντος, τοῦ Μυστρᾶ, ὑψώνουν ὡς σύμβολον τῆς φιλοπατρίας τὸ περικλεῆς ὄνο-

μα τῆς Ἑλλάδος. Ἐφ' ὅσον καταπίπτει τὸ κράτος ὡς πολιτικὴ δύναμις, ἐπὶ τοσοῦτον ἀναγγεννᾶται ἀκμαιοτέρον ἔθνος, καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς λαμβάνει ζωηρωτέραν συνείδησιν ἑαυτοῦ "Ὅπως εἰς τοὺς λογίους, ἀναζωογονεῖται καὶ εἰς τὸν ἀπαίδευτον λαὸν τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας, διαλάμπει δὲ τοῦτο, συνυφασμένον μὲ τὴν θερμὴν πίστιν εἰς τὰς πολυτίμους παραδόσεις αὐτοῦ. Ὁ συνδυασμὸς δὲ οὗτος τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ παράγει τὴν πολυτιμοτάτην ἐθνικὴν ἔννοιαν, τὸ Γένος. Ὑψηλὸν ἐθνικὸν ἰδεῶδες θερμαίνει τοὺς πατριώτας τοῦ ἐκπνέοντος Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, στηρίζει τὸ Γένος καὶ ρίπτει τὰ σπέρματα τῆς ζωῆς. «Τὰς ἰδίας ἐκείνας στιγμάς, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ Κωνσταντινοῦπολις εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ θανάτου, ἀρχίζει ν' ἀφυπνίζεται τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο τοῦ Ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ, ἀπὸ τὸν ὅποιον θὰ ἐξέλθῃ τὸν 19. αἰῶνα ἡ ἀναγέννησις τῆς νέας Ἑλλάδος. Εἰς τὸ ἐκπνέον Βυζάντιον βλέπομεν νὰ ἐμφανίζονται αἰφνιδίως τὰ μεγάλα ὀνόματα τοῦ Περικλέους, τοῦ Θεμιστοκλέους» κ. λ. (Ραμπὼ καὶ Ντίλ).

ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἡ μακροτάτη ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας— ἱστορία 11. αἰώνων—διήλθεν εἰς διαρκεῖς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν ἐπιδρομῶν καὶ συγχρόνως εἰς ἐσωτερικὸν ἀγῶνα πρὸς διαμόρφωσιν τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας. Διὰ τῶν πολέμων ἠμπόδισε τοὺς βαρβάρους νὰ ἐκβαρβαρώσουν τὴν Εὐρώπην, διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς ἔργου ἐμόρφωσε τὸν Βυζαντινὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν μετέδωκεν εἰς τὴν Εὐρώπην. Καὶ διὰ τοῦ πολέμου καὶ διὰ τῆς εἰρηνικῆς ἐργασίας τὸ Βυζάντιον εὐηργέτησε τὴν ἀνθρωπότητα.

Τὰ μεγάλα ἐπεισόδια τῆς ἐνδόξου Βυζαντινῆς ἱστορίας εἶναι:

Τὸν 4. καὶ 5. αἰῶνα διαμόρφωσις τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους εἰς Ἑλληνικόν. Θεμέλιον ἀσάλευτον εἶναι ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς.

Τὸν 6. αἰῶνα ἡ παγκόσμιος πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸν 7. ἡ ἀπόκρουσις τῶν Περσῶν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου, καὶ τοῦ Ἰσλάμ, ἤτοι τῶν Ἀράβων ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ.

Ἡ μεγάλη κοινωνικὴ ἀνατροπὴ τῆς Εἰκονομαχίας, τὸν 8. καὶ τὸν 9. αἰῶνα. Συνεχίζεται ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν βαρβάρων τοῦ Βορρᾶ. Ἀναζωογονεῖται ὁ Ἑλληνισμός.

Συνέπεια εἶναι ἡ μεγάλη δύναμις κατὰ τὸν 10. αἰῶνα ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Ἡ δύναμις δ' αὕτη συνεχίζεται καὶ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι τὸ κέντρον τῆς ὑψηλίου.

Αἱ Σταυροφορίαι καὶ ἡ Φραγκοκρατία κατὰ τὸν 12. καὶ τὸν 13. αἰῶνα,

Ἡ ἀπεγνωσμένη πάλη τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων κατὰ τῶν Τούρκων, ἡ παρακμὴ τὸν 14. καὶ ἡ πτώσις τὸν 15. αἰῶνα.

Καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατεῖχε τὸν μόνον πολιτισμὸν τῆς ἀρχαιότητος. Τὸν Ἑλληνορωμαϊκὸν τοῦτον πολιτισμὸν, ὁ ὁποῖος ἔγινε Χριστιανικὸς, ὁ Χριστιανὸς Αὐτοκράτωρ εἶχε καθήκον νὰ διαδίδῃ εἰς τοὺς λαοὺς. Ἡ Μεσαιωνικὴ λοιπὸν Κωνσταντινούπολις κρατεῖ τὴν λαμπάδα, τὴν ὁποίαν εἶχον κρατήσῃ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀλληλοδιαδόχως αἱ Ἀθηναί, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ρώμη, καὶ μετασπαδεύει εἰς τὸν νεώτερον κόσμον τὸ φῶς τῆς ἀρχαιότητος. Συγχρόνως εἰς τοὺς ἀγῶνας πρὸς τοὺς βαρβάρους, εἰς τὴν πάλην τῆς κοινωνίας, λαμβάνει ἐθνικὴν συνείδησιν ὁ Ἑλληνισμός, καί, συνδυαζόμενος μὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Ὀρθόδοξίαν, παρασκευάζει τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν ἔθνος.

ΤΕΛΟΣ

(ἀπὸ τὸν 11. αἰῶνα)

- 1071 **Λαοὶ τῆς Δύσεως.**—Κατάληψις ὑπὸ Νορμανδῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας.—Οἱ Σελτζούκοι εἰς Μ. Ἀσίαν.
- 1081 Ἐπιδρομὴ Νορμανδῶν (Γυσκάρδου) ἐπὶ τοῦ Α΄ Κομνηνοῦ.
- 1096 Α΄ Σταυροφορία. Κατόπιν Β΄ καὶ Γ΄. Ληλασάει τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.
- 1107 Νορμανδικὴ ἐπιδρομὴ Βοημούνδου.—1147 Ρογήρου Β΄.
- 1185 Ἄλωσις καὶ καταστροφὴ Θεσσαλονίκης ὑπὸ Νορμανδῶν.
- 1204 Δ΄ Σταυροφορία. Ἄλωσις ΚΠ.—Φραγκοκρατία.
- 1222 Ὁ Θεόδωρος Ἡπειροῦ Ἀυτοκράτωρ τοῦ Δ. Ἑλλ. Κράτους.
- 1261 Ἀνάκτησις ΚΠ.—Μιχαὴλ Η΄ ὁ Παλαιολόγος.
- 1430 Οἱ Δεσπότες Παλαιολόγοι ἀνακτοῦν τὴν Πελοπόννησον.
- 1122 **Λαοὶ τοῦ Βορρᾶ.**—Ἐξολόθρευσις Πετσενέγων.
- 1124 Κατατρόπωσις Οὐγγρων. Γίνονται ἐξάρτημα εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου.
- 1186 **Τὸ Βλαχοβουλγαρικὸν κράτος.**—Φοβεραὶ καταστοφαί.
- 1205 Ὁ τσάρος Ἰωαννίτης. Ἀηλεεῖς ὠμότητες.
- 1230 Ἡττα Θεοδώρου τῆς Ἡπειροῦ ὑπὸ Βουλγάρων.
- 1350 Μεγίστη αὐξήσις τῶν Σέρβων. **Στέφανος Δουσάν.**
- 1071 **Τούρκοι. Σελτζούκοι.**—Ἡττα Ρωμανοῦ.
- 1116 Νίκαι Κομνηνῶν κατὰ Σελτζούκων (καὶ τὸ 1120, 1147).
- 1300 Ὀθωμανοί. Ἀρχίζουσι τὴν κατάκτησιν τῆς Μ. Ἀσίας.
- 1326 Κατάληψις τῆς Προύσσης, ἡ ὁποία γίνεται πρωτεύουσά των.
- 1354 Ἐγκαθίστανται εἰς τὴν Καλλίπολιν.
- 1365 Καταλαμβάνουσι τὴν Θράκην. Ἡ Ἀδριανούπολις πρωτεύουσα τῶν Τούρκων.
- 1396 Νικόπολις. Καθυπόταξις Χριστιανικῶν κρατῶν.
- 1430 Ἄλωσις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Μουράτ Β΄.
- 1453 Ἄλωσις ΚΠ.—Ἡ καταστροφὴ.
- 1461 Κατάλυσις τῆς Ἀυτοκρατορίας Τραπεζοῦντος, τοῦ τελευταίου Ἑλληνικοῦ Κράτους.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ — ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ

- 325 Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ. Κτίσις ΚΠ. Ἡ ἐν Νικαΐα Σύνοδος. Ἀρχὴ τῆς Βυζαντ. Αὐτοκρατορίας.
- 395 Διαίρεσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους.
476 Πτώσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.
527 Ὁ μέγας Ἰουστινιανός.
726 Ἡ μεταρρύθμισις.
- 800 Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία. Ἀρὸν—ἀλ—Ρασίτ. Τὸ Φραγκικὸν κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.
843 Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
- 867 Τὸ σχίσμα. Ὁ Φώτιος. Ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων.
924 Πολιορκία τῆς Πόλεως ὑπὸ τοῦ Συμεών.
961 Ἀπελευθέρωσις τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Φωκά.
971 Κατατρόπωσις τῶν Ρώσων ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ.
1000 Μεγάλαι νίκαι εἰς Ἀσίαν καὶ εἰς Ἰταλίαν.
1018 Κατάκτησις τῆς Βουλγαρίας ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Β΄.
- 1025 Ἡ μεγίστη δύναμις τῆς Αὐτοκρατορίας. Πολιτισμός.
1050 Ἐμφάνισις τῶν Τούρκων Σελτζούκων καὶ τῶν Νορμανδῶν.
1054 Ὅριστικὸν σχίσμα ἐπὶ τοῦ Κηρουλαρίου.
- 1071 Ἡρωϊκὴ ἤττα Ρωμανοῦ.—Ἀπώλεια Μ. Ἀσίας καὶ Κάτω Ἰταλίας. Σελτζούκοι. Νορμανδοί.
- 1081 ἐξ. Ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν (Γυσκάρδου, Βοημούνδου, Ρογήρου Β΄).
1096 Ἡ Α΄ Σταυροφορία. Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός.
- 1204 Δ΄ Σταυροφορία. Ἄλωσις τῆς Πόλεως. Διαμελισμός.
1220 Ἀκμὴ τῶν Ἑλληνικῶν Κρατῶν Ἡπείρου, Νικαΐας, Τραπεζοῦντος.
- 1261 Ἀνάκτησις ΚΠ. ὑπὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.
1300 Κατακτήσεις τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων.
1350 Στέφανος Δουσάν. Μεγίστη δύναμις τῶν Σέρβων.
1400 Ἀκμὴ τοῦ Δεσποτάτου Μυστρᾶ. Ἡ Ἑλλην. Ἀναγέννησις.
1402 Ἡ ἐν Ἀγκύρᾳ μάχη Βαγιαζίτ καὶ Ταμερλάνου.
- 1453 Ἄλωσις τῆς Πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων—Καταστροφή.
1461 Καταστροφή τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος.

ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Ὁ πίναξ περιλαμβάνει ἰδίως ὀνόματα λαῶν, χωρῶν, πόλεων, καὶ σχετικὰ μὲ τὸν πολιτισμὸν. Τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων καὶ στρατηλατῶν, ὡς εὐκόλως εὐρισκόμενα, παραλείπονται. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἐν τῷ πίνακι ὀνομάτων καὶ πραγμάτων δύναται ὁ διδάσκων νὰ καταρτίσῃ μετὰ τῶν μαθητῶν ποικίλας ἱστορικὰς ἐκθέσεις (π. χ. Οἱ Γότθοι, οἱ Ρῶσοι—ἡ Βυζαντινὴ τέχνη,—ἡ λογοτεχνία, ὁ Βυζαντινὸς ἢ Φεουδαλικὸς πολιτισμὸς κ.λ.)—Οἱ ἀριθμοὶ δεικνύουσι τὰς σελίδας.

Ἄγαθοεργία 110	Κωνσταντινούπολις 133, 196 233 κ. ἐξ.
Ἄγγλία 54	Δόγιοι 47
Ἀναγέννησις 11, 187, 244, 248 καὶ ἐξῆς	Λογοτεχνία 68, 156, 164, κ. ἐξ.
Ἄραβες 18, 73	Μεταρρυθμισίς 12
Ἄριστοκρατία 118	Ναυτικόν 114, 191
Ἀρμένιοι 78	Νόμοι 107
Βούλγαροι 36 κ. ἐξ. 74 κ. ἐξ.	Νορμανδοί 51, κ. ἐξ. 176 κ. ἐξ. 185
Γαλλία, Γάλλοι 53 κ. ἐξ. 211	Οἰκονομικά 111
Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία, Γερ- μανοὶ 56, 84	Οὔγγροι 50, 192
Δεσποτᾶτον Ἑπείρου 207, Μυ- στρά 228	Παλάτιον 96 κ. ἐξ.
Δικαιοσύνη 107	Πανεπιστήμια 152
Διοίκησις 100, 105	Πάπας 66, 83
Διπλωματία 115	Παρακμὴ πρόσκαιρος 42, ὀριστι- κῆ 190
Δουκάτον Ἀθηνῶν 205	Πατριάρχης 101 κ. ἐξ.
Ἐκκλησία 15, 66, 100, 122	Πολιτισμὸς 70, 93, κ. ἐξ. 117, 130
Ἐκπαίδευσις 151	Πριγκιπᾶτον Μορέως, 206
Ἑλληνισμὸς 16 κ.λ.	Ρῶσοι 31, 55, 76
Ἐμπόριον 123 κ. ἐξ.	Σαρακηνοὶ 49
Ἑνετία, Ἑνετοκρατία 79, 211	Σέρβοι 221
Ἐπιστήμαι 158, 245	Σλάβοι 19, 79, κ. ἐξ.
Θεσσαλονίκη 24	Σταυροφορίαι 166 κ. ἐξ. 177, 196 κ. ἐξ.
Θρίαμβος 40	Σχίσμα 83
Ἰππόδρομος 104	Τέχνη Βυζαντινὴ 68, 130, 135 κ.ἐξ. 247 κ. ἐξ. Γοθτικὴ 69
Ἰππῶται 63, 178	Τοῦρκοι Σελτζούκοι 44, 75, Ὁθω- μανοὶ 214 κ. ἐξ.
Ἰταλία, Ἴταλοι 80, 211	Φράγχοι 19, 170 κ. ἐξ.
Κατακτήσεις εἰς Ἀσίαν 34, Βουλγαρίας 39	Φεουδαλισμὸς 59 κ. ἐξ.
Καυκάσιοι 78	
Κοινωνία, κοινωνικαὶ τάξεις 65 117	

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΦ. 1ον. Τὸ Βυζάντιον καὶ τὰ ἄλλα κράτη κατὰ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος.	14
ΚΕΦ. 2ον. Ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία. Οἱ πρῶτοι Αὐτοκράτορες.	21
ΚΕΦ. 3ον. Ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία. Οἱ μεγάλοι κατακτηταί.	28
ΚΕΦ. 4ον. Πρόσκαιρος Παρακμή.	42
ΚΕΦ. 5ον. Ἡ Φεουδαλικὴ Εὐρώπη. Πολιτικὴ κατάστασις.	49
ΚΕΦ. 6ον. Ἡ Φεουδαλικὴ Εὐρώπη. Πολιτισμός.	59
ΚΕΦ. 7ον. Ἡ Ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.	72
ΚΕΦ. 8ον. Βυζαντινὸς Πολιτισμός. Δημόσιος βίος.	93
ΚΕΦ. 9ον. Βυζαντινὸς Πολιτισμός. Ἡ Βυζαντινὴ Κοινωνία	117
ΚΕΦ. 10ον. Βυζαντινὸς Πολιτισμός. Αἱ Τέχναι καὶ τὰ Γράμματα.	130
ΚΕΦ. 11ον. Αἱ Σταυροφορίαι.	166
ΚΕΦ. 12ον. Οἱ Κομνηνοί. Ὁ Ἀλέξιος Α' καὶ οἱ Σταυροφόροι.	174
ΚΕΦ. 13ον. Ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μανουήλ. Ὁ αἰὼν τῶν Κομνηνῶν.	183
ΚΕΦ. 14ον. Ἡ ὀριστικὴ Παρακμή. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κράτους,	190
ΚΕΦ. 15ον. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.	196
ΚΕΦ. 16ον. Ἡ Φραγκοκρατία.	202
ΚΕΦ. 17ον. Ἡ Τελευταία Δυναστεία. Οἱ Παλαιολόγοι.	217
ΚΕΦ. 18ον. Ἡ ἄλωσις τῆς ΚΠ. ὑπὸ τῶν Τούρκων.	233
ΚΕΦ. 19ον. Ἡ Ἀναγέννησις τῶν Παλαιολόγων.	244
ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.	250
Πίναξ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν πολέμων.	252
Γενικὸς πίναξ.—Συνοπτικὸς Χρονολογικὸς.	253
Πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.	254
Πίναξ τῶν περιεχομένων.	255

Περὶ

ἐγκρίσεως διδακτικῶν βιβλίων Μ. Ἐκπαιδεύσεως.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ Κ.Λ.Π.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 3 τοῦ ν. 5045 καὶ τὸ ἄρθρον 36 τοῦ ν. 5341 καὶ τὸ ἄρθρον 10 τοῦ Δ/τος τῆς 12/12 Ἰανουαρίου 1933 καὶ τὰς ὑπ' ἀριθ. 141—144 πράξεις τῆς κριτικῆς ἐπιτροπείας τῶν διδακτικῶν βιβλίων Μέσης (Ἱστορικῶν) ἀπεφασίσαμεν.

Ἐγκρίνομεν ὡς διδακτικά βιβλία Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἐπὶ μίαν πενταετίαν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ σχολ. ἔτους 1933—34 τὰ ἀκόλουθα βιβλία.

Α. Ἀδαμαντίου «Ἱστορία Βυζαντινῆ» διὰ τὴν Δ' ταξιν τῶν Γυμνασίων, ὑπὸ τὸν ὄρον ὁ συγγραφεὺς νὰ συμμορφωθῆι πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῶν εἰσηγητῶν, τὰς περιλαμβανομένας εἰς τὰς ἐκθέσεις των, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 3 Αὐγούστου 1933.

Ὁ Ὑπουργὸς

Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ

Ἄρθρον 6 τοῦ ἀπὸ 21 Σεπ)βρίου 1932

Προεδρ. Διατάγματος

Τὰ διδακτικά βιβλία τὰ πωλούμενα μακρὰν τοῦ τόπου ἐκδόσεώς των ἐπιτρέπεται νὰ πωλοῦνται ἐπὶ τιμῇ ἄνωτέρα κατὰ 15% τῆς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παρόντος διατάγματος κανονισθείσης ἄνευ βιβλιοσήμου τιμῆς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δαπάνης συσκευῆς καὶ τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρους τοῦ ἐξωφύλλου ἢ τῆς τελευταίας σελίδος τούτου ἐκτυποῦται τὸ παρὸν ἄρθρον.

